

49 kop.

VILLEM GROSS
TIIVASIRUTUS

V. GROSS

TIIVASIRUTUS

On teoseid, milles käsitletud probleemid väljuvad raamatu kaante vahelt, kanduvad üle meie igapäevasesse ellu ja otse sunnivad paralleele tõmbama tänapäevaga, sunnivad jätkama mõtisklusi raamatu kangelaste edaspidisest käekäigust, lehitsema nende elu lehekülgi pärast seda, kui nende tegevus raamatu lehekülgedel on lõppenud. Tunned sel puhul selgesti, et ka minevikku käsitlev teos on aktuaalne, tänapäevaseks kõlav, kui see teos on kirjutatud tänapäeva kirjaniku kire- ja südametunnistusega. Üheks selliseks teoseks on Villem Grossi «Tiivasirutus».

(A. Eelmäe. «Looming»
nr. 2, 1959)

«Tiivasirutus» on teos, mis väärrib erilist kohta meie noorsookirjanduses. Palju ideelist põlemist, palju nooruslikku tunglemist, palju head romantikat ja vahel sekka huumoritki. Raamat peaks saama otse kohustuslikuks lektüüriks keskkoolides. Teda tuleks arutada koolide kirjandusringides. Teda tuleks soovitada igale ellu astuvale inimesele.

(O. Jõgi. «Keel ja Kirjandus» nr. 4, 1959)

VILLEM GROSS

TIIVASIRUTUS

Kolmas trükk

KIRJASTUS «EESTI RAAMAT»
TALLINN 1967

E
G 85

ILLUSTREERINUD
H. MITT

MÄRKUS

Selle raamatu kirjutamisel olen kasutanud jutustust «Noored» («Võitlev Sõna» I, 1949) ja novelli «Talle meeldis pihlakas» («Noorus» 1957, nr. 7).

V. Gross

ESIMENE OSA

UUS TÜDRUK

Võis arvata, vähemalt pealtnäha paistis nii, et need tumerohelistes kardpaeltega barettides tüdrukud moodustasid väga ühtekuuluvat salga. Värvikas ja kaugele-
kostev oli see küll. Et olla üksteisele lähemal, kõnniti osalt sõiduteel. Vastutulijad said neist vaevaga mööda. Säärane tihedus lõi oivalised eeldused kõigile korraga rääkimiseks ja kuulamiseks.

Siin polnud midagi imestada. Esimese koolinädala viimane päev teeb meeled erksaks. Pealegi oli selles algas Õie Heinaru, uus tüdruk, kellele nüüd juba võis, jah, nüüd juba võis valgustada kohalikke olusid.

Jahvatati läbi õpetajaid. Töö oli pisut pinnapealne, kuid see-eest väga kiire.

Füüsikalt-keemialt mindi hinge tagasi tõmbamata üle eesti keelele. Leida Kroon, defektse r-ga, aeglane ja matsakas, tahtis midagi tabavat öelda:

«Minu meelest õpetaja Oras...» alustas ta küllaltki resoluutselt.

Sealsamas tegi Rita Luts kokkuvõtte:

«Ah, mis! Sufiks on ju puhta loll!»

Naerdi kõlavalt.

Õie Heinaru näol mängles nõutu naeratus, ta joondus pikakasvulise kollakaskahvatu Niina Smirnovi järgi. Niina nõudis, et Rita oma väidet tõestaks. Kõps (õige nimega Vilma Peenemaa) tõi esile üllatava argumendi:

«Sufiks nõuab alati klassis surmavaikust, aga omal kõht koriseb. Jeekim! Mina ei jõudnud ükskord naeru pidada...»

Kõigile tegi see tublisti nalja. Siis tundis Õie sooja kätt oma kaenla all. See oli ta pinginaaber Rita Luts, kes väga sõbralikult hoiatas õpetaja Orase viha alla sattumise eest.

Varsti jagunes salk mitmeks. Rita ja Leida pöördusid Pikale tänavale.

Ritat huvitas kuidagi erilisel, mida tema kaaslane päris tõsiselt arvab uuest tüdrukust. Ta kibeles ja põles, kuni teine, kulm tähtsalt kortsus, vastust otsis. Nii oli ühtlasi mõnus näidata möödujatele, kuivõrd kauni ilme omandab noor tõmmu näoke, kui selle omanik millestki väga haaratud on.

«Tundub, et... Mulle tundub, et...» hakkas Leida oma mõtet ettevaatlikult mudima.

«Jah, jah, kindlasti!» ei jõudnud Rita oodata. Ta tahtis, et teda kuuldaks, nimelt teda, ja antud juhul eriti too pikk härra fotoäri vaateakna juures.

«Midagi on temas võltsi.»

«Täpselt! Aga täpselt nii!» hüüatas Rita kõlavalt ning imekiire kõrvalpilk tegi kindlaks, et hüüatada tasus: härra vitriini juures pööras pea ja saatis teda pilguga. Kindlasti teda, mitte Leidat, kelle nägu oli lai ning keha tõnts, kuidagi vanainimeselikult lõtv. Rital oli kerge, nagu oleks teda tugev soe tuuleiil tagant tõuganud. Vaba käega plastiliselt vehkides jätkas ta nagu vulisev ojake: «Sest vaata, kuidas ta varjatud nõksuga tahab ennast meie silmis tõsta. Tuli siia linna üle, kuna seal polnud tal enam muusikas võimalik edasi minna. Jesseke, kas mina siis ei tea! Olen ka natuke klaveriga tutvust teinud, tänu mamsi järjekordsele tujule, ja tean väga hästi, mis tähendab õpetajast ette jõuda. Selle ajaga? Noh, keda ta püüab!»

«Mis puutub sellesse...»

«Muidugi, ma tean, varem või hiljem tuleb niikuinii välja tema «ülikõrge» mänguoskus. Aga ikkagi — mil- leks selline suurustamine. Tõesõna, kohe vastik on kuulda.»

«Jah, kui nii võtta... seda ma ei pannud tähelegi.»

«Soo? Aga millest sina siis järeldad, et ta on võlts?»

«Niisama. Me teame küll, mis tööd seal põlevkivikol- kas tehakse, aga näe, tullakse siia linna ja...»

«Jah, jah, ja püütakse olla teab mis, eks ole? Einoh, seda märkasid ma kohe alguses. Ja nüüd veel see tänane hooplemine. Kujutad sa ette!»

Koolitee oleks võinud olla kümme korda pikem. Aga

mis parata. Jääb kord üks juba kodutrepil seisma, tuleb vahetada lahkumissõnad. Ritat rahustas seegi kesine arvamuste kontroll. Nimelt kontroll! Ei midagi muud. Omaette arutlused nii tähtsal teemal võivad viia tont teab kuhu välja, võivad viia näiteks isegi nii- sugusele labasele mõttele, et kogu vimm uue tüdruku vastu on tingitud hoopis sellest, et Õie Heinaru — taga- siholdlik ja plass nagu ta on — põhjustab poiste leeris inetu ogaruse-epideemia. Poisid poisteks. Nende oga- rus oli Ritale üldiselt ammugi teada. Küllap see esi- mene uudishimu ja huvi lahtub varsti, ja siis juba oodaku nad! Neid karistatakse selle eest rängalt. Eel- kõige Heinot. Mis ta õige arvab endast. Püüab uut tüd- rukut oma tähtsuse ja kaalukusega võluda. Seda on lausa ta näost näha. Naeruväärt!

Samal ajal tormas jaama perrooni ette lõunane kiir- rong, laskis mõne minuti veduril koha peal ähkida, võt- ti laupäeva puhul heldemalt sõitjaid peale ja liikus hoiatava vile saatel edasi.

Vagun sai päris täis ja esialgu tundus Õiele, et sõita tuleb püsti. Kuid ta ei teinud sellest endale mingit tüli- küsimust. Need kolm-neli jaamavahet...

Ta õhetas. Silmad särasid. Vilksasid mööda väike- linna kollased agulimajad, tõrvatud katusega vabriku- hoone, telliskivist sõjaväekasarmud, mille taga laias kaares ujusid värvidega ehitud metsatukad ja koristus- järgus põllud.

Jälle sügis! Aga mis on selles halba? Elu tundus het- kel nagu ääretu suvise mere soe hoovus. Kartuste-aeg oli seega seljataga. Uus kool, uus ümbrus, uued suht- ed — kõik see, nagu nüüd selgus, polnud niisugune, nagu ta kartis. Klassikaaslasid teadis ta nimepidi ainult osaliselt, aga kas see oligi tähtis. Peaasi, siingi on tal varsti sõpru küllalt. Need kõik, kes täna nii rõõmsalt teda saatsid, talle igasugu asju rääkisid. Pikakasvulist kahvatut Niinat ta pisut veel nagu võõrastas. Selle eest olid aga Vilma ja Rita toredad, lausa sulasid sõbra- likkusest.

«Saab hakkama! — Saab hakkama!» helises rataste rütmis vallatu meloodia. Tuleb huvitav aasta. Poisid on küll veidi imelikud, aga küllap läheb kõik nagu ikka.

Ainult too pikk sportlane jämeda bassiga. Heino Saalep? Vist oli Heino. See on küll häirivalt üleolev. Miks? Ei tea. Täna oleks ta võinud ju hoopis vaikselt ja viisakalt talle teatada, et laulmisõpetaja teda all kantseleis ootab. Aga tema: «Õpilane Heinaru. Kohe alla õpetaja Pargi juurde!» Piinlik. Poisil on sportlikud edusammud ilmselt pähe tõusnud. Ja kujutab vist endast väga tarka tegelast. Tüdrukud igatahes mainisid midagi tema tarkuse või teravmeelsuse kohta, mis Õiet üllatas. Temal oli kindel ettekujutus, et sportlased võivad oma isikut esile tõsta ainult muskulatuuri abil.

Eideke, kes oli tulnud Õie Heinaru ees sisse kahe vägeva korviga, müksas talle nüüd korraks külge ja kädistas elurõõmsalt, et ega ka noore inimese jalad ole kroonu omad. Muidugi! Miks mitte toetuda pingiserivale. Oh kui hea oli sõita koju, sinna, kus sind kõigest südamest oodati. Ema hakkab iseendastki mõista väga murelikult pärima. Tuleb anda põhjalik aruanne korterist ja selle perenaisest, keda kõik allüürnikud kutsuvad tante Meieriks. Toidust muidugi tuleb juttu eelkõige. Aga kes jõuab meelde tuletada, mis ühel või teisel päeval lauale anti. Esmaspäeval olid kartulid ja mingi liha, teisipäeval juurviljasupp, kesknädalal vist ühepajatoit... Ei, ema ei pruugi absoluutselt mitte muretseda, perenaine on aus ja selle raha eest ei või rohkem nõudagi. Pakub lahkelt veel pealekauba oma aiast tomateid. Kirjutuslaud on otse akna all. Ja peasi — klaver! Nüüd on ometi see igavene harjutamise mure murtud. Tante käib aga oma usuõdede pool ja palvelas, nii et saab mängida häirimatult ja kedagi häirimata.

Tuleb muidugi rääkida ka klassikaaslastest ja õpetajatest. Mida öelda talle oma pinginaabrist Rita Lutsust? Väga sõbralik ja kodune esimesest päevast peale. Siis Niina Smirnovist? Samuti südamlük. Oskab puhtalt vene keelt. Ja mis kõige naljakam — tema isa ei saa kuidagi aru, miks Niinat koolis nimetatakse Smirnoviks, aga mitte Smirnovaks. Niina seletab küll, et eesti keeles ei tehta siin vahet, aga isa vangutab pead. Kõige elavam terves klassis on Vilma Peenemaa, keda hüütakse Kõpsuks. Õpetajad noomivad teda, aga ta oskab neid

peaaegu alati naerma ajada. On ikka üks vahva ja elav tüdruk.

Rong aeglustas käiku. Kõnesumin vagunis tõusis saali. Akna juures istuvad mehed tasandasid veidi häält, kuid ikkagi võis selgesti kuulda sõnu:

«Sakslased Varssavis sees, aga inglased loobivad lendlehti!»

Beda ütles pikliku näoga, vahetpidamata suitsetav härra. Tema vastas istuv prillitatud tüse hallpea vastas üllatavalt peene häälega:

«Inglased ennustavad sõda kolmeks aastaks.»

«Ja siiski on inimesi, kes usuvad, et Poola saatus...»

Rong vilistas pikalt. Ja kui vile otsas, kostis lause lõpp ülemäära valjult: «... Nõukogude Venemaa esma-joones!»

Härrad valjastasid vestluse pominaks.

Aga sellest jätkus. Oh, kui mitmes kord selle nädala jooksul oli Õie esimeses kooliärevuses jõudnud unustada hirmsa rusuva tõe, mis lõi jäise tuulena ellu ja unistustesse. Niikaua kui kirjutati ja räägiti Danzigist, Poola koridorist, ei uskunud Õie, et inimesi võidakse hakata massiliselt tapma nii nagu vanasti. Nüüd aga need purustatud linnade pildid lehtedes, need lakamatud ärevad jutud vanemate inimeste suus, need ostupalavikud ja ema mured toiduainete ja riiete pärast. Koolis hoolitsesid poisid selle eest, et rusuv teadmine seal toimuvast ei tuhmuks ühekski päevaks. Tähtsalt, väga tähtsalt rääkisid nad sündmustest rindel, jõudude asetusest, relvastuse moodsatest liikidest, Siegfriedliini ja Maginot' võimsusest. Tõepoolest hea abinõu, kuidas oma loogikat ja kõneandi särada lasta!

Laskuv päike heitis kahvatut valgust jaamahoonetele, puhtale perroonile, kuhu pudenenes oma poolsada pakke ja kohvritega reisijat. Nende elavate ja kätatsete inimeste hulgast eraldus tõsine tütarlaps tumesinises kulunud drappmantlis. Ta ei hakanud trügima jaamahoonete taga ootavale bussile, mis käis elamuterajoori rongi vastas. Kaevanduse tsentrumist jaama oli oma viis kilomeetrit. Alles võsavahelisele looklevale jalgrajale jõudes meenus Õiele, et ema oli hommikusel vahetuses ja võis nüüd väsimusele vaatamata bussi lõpp-

peatusse vastu tulla. Samuti võis juba ette arvata, et esmaspäeva varahommikul kipub ema teda truisti saatma. See oli alati üks hale silmapilk, kui ta oma kõva tõntsja käega püüdis haarata kohvrisangast ja hiljem, kui buss juba liikuma hakkas, vaatas oma kurva näoga aknast sisse ning aina noogutas, ise seejuures kramp-likult naeratades. Eelmistel aastatel sõitis ta teises suunas ja rong väljus hiljem. Nüüd aga juba kell viis hommikul.

Tavaliselt oli nii. Õie jõuab koju, heidab asjad kuhu juhtub ja surub ema tugevasti enda vastu. Järgneb lühike segipaiskunud aruanne möödunud nädalast. Rahulikuma kuju võtab jutt alles õhtusöögi ajal. Pärast seda on kõige kaunim tund — külitati voodis, käsi põse all ja raamat ees. Muretu ja vaba tunne homse suhtes mõjub nii, et lugemine on tõeline nauding. Pühapäev on lõunani õppimise all kinni, pärast seda tungib sisse lahkumise ja mahajäämise esimene meeleolu. Seda teeb kohvri pakkimine. Ema on kahju, et Õie nii kitsalt peab läbi ajama. Ta meenutab isa õnnetut surma, aga tütar keelab, tütar ei taha seda halisemist, mis kuhugi ei vii, midagi ei paranda, ainult rikub tuju. Õie püüab olla reibas. Küll tema juba ennast säästab, küll tema juba teab, mis tähendab ülepingutamine. Seda ta ei tee. Ema ei pruugi sugugi tema pärast muretseda. Ainuke asi, Õiel on väga hale, et ema peab homme jälle minema tööle, kus tal on nii raske. Aga noh, veel mõned aastad, siis on gümnaasium läbi ja siis...

Jah, mis siis saab, kui «Päevalehes» ilmub eritelegramm, et Eestis algas sõjaline tegevus, nii nagu nüüd teatati Poola kohta? Õudne.

Algkoolipäevilt jäi meelde õpetaja, kes armastas poiste pealekäimisel jutustada, kuidas ta koolipoisina venelaste vastu sõjas käis. Rääkis kaevikuelust, luuramisest, mingi mõisa vallutamisest, Julius Kuperjanovi surmast, kuulipildujatulest ja mürsukildudest. Aga kõik see oli olematul ajal, oli siis, kui Õiet veel polnud.

Õpetaja jutustas nagu uhkustades, et vaadake, mis siis sai korda saadetud. Olid ajad! Suur ja romantiline aeg!

Ema rääkis teisiti. Ta hääles kõlas kume hirm, kui ta meenutas aastaid ilma suhkruta, ilma petrooleumita, leiva- ja küttepuudusega.

Kas ei saa elu korraldada nii, et poleks neid õudusi? Miks muutub inimene nii metsikuks, seesama inimene, kes võib kuulata Beethoveni muusikat? Kas siis rahvuslus peab viima verevalamiseni?

Õie tuli nendele küsimustele iseseisvalt. Ta ei leidnud vastust. Küsimuste tulv rusus teda nagu painav unenägu, mis kordub kümnetes variantides, nagu piinav inetu viisiklatke.

Miks? Miks? Miks?

Esmaspäeva hommikul otsekohe pärast hommikupalvust kuulis Õie oma suurimaks üllatuseks, et nii nagu tema, mõtleb ka Henn Onton, too väike heledate juustega poiss. See selgus vaidluses, mis puhkes äkki ja lõppes käsitsi kokkupõrkega.

Valdur Pastak läks solvunud rahvuslasena ägedaks ja lõi Hennule näkku. Õie ehmus nii, et ta ei suutnud rüseluselt silmi pöörata ja karjatas. Sel momendil seisas juba preili Varik uksele ning pani toime lühikese asjaliku juurdluse.

Õiel oli piinlik. Keegi ei karjatanud, kui poisid rüsinat kokku läksid, sest kõik nägid, et õpetaja tuli. Nüüd võidi temast teab mida mõelda. Tal oli kahju, ta elas kaasa poisile, kes nii südilt ja ladusalt andis vastuseid küsimustele, mis olid ka teda, Õiet, vaevama hakanud.

Iga tasane sosin ja naeruturtsatus näis käivat tema pihta. Nii ta tundis.

«Sellest pole midagi,» sosistas Rita. «Sina ju ei näinud, et preili Varik on juba klassis.»

Õie nahk läks üleni palavaks. Nad siis ikkagi tõlgitsid asja nii, nagu oleks ta mannetu pealekaebaja. Kuid tegelikult nägi ju preili Varik ise, et poisid kaklesid.

Ta ei vastanud midagi, ei vaadanud ega tahtnudki vaadata pinginaabri poole, kelle silmis ta arvas pesitsevat salajase naeru. Huvitav — ta ei eksinud.

Vahetunnil tegi Õie asja alla riiehooldu, et vältida klassikaaslast. Pisut enne kella tagasi tulles nägi ta vee- kraani juures poistesalka, keskel pikk läikivaks muki-

tud peaga Valdur Pastak. See näis olevat päevakangelane. Temal oli mõnus. Kui hooletult oli ta pintsakuhõlma eest lahti löönud, käsi püksitaskus.

Klassile kõige lähema akna juures seisis Heino Saalep ja puuris kirjanduseõpikut. Siiski jätkus tal aega Õiele pilku heita. Naeris kuidagi imelikult, nii et tüdrukul oli tunne, nagu oleks ta sattunud saunalavale — kuum ja niiske. Järsku kõlas Õie selja taga reibas alt:

«Kuhu sa kadusid, tüdruk?»

«Oh! Niina! Mul oli alla asja.»

«Ma pole saanud sult küsidagi, kuidas pühapäev möödus.»

Järsku läks kõik kuidagi kergeks. Niina sai minuti jooksul teada, kui raske on Õiel kodust äratulemine, sest ema kipub teda alati saatma nagu väikest last.

«Ja seejuures ei mõista ta seda, et mul on ometi ka süda sees. Mõtles, ta käsi, parem käsi hakkab imelikult jääma. Öösiti valutab, hommikuks on käelaba kange nagu puu.»

«Oi, see on väga tõsine asi.»

«Nojaa, mul on mure ta pärast. Arst ei vabasta töölt, ütleb, et seda viga kaevanduse ambulantsis ravida ei saa.»

«Kes see niisugune mähka teil on?»

«Kaevanduse arst.»

«Oota, Kõpsu isa on arst...»

«Ei, ei, see ei lähe.»

«Pole midagi, küll me veel korraldame.»

Sel päeval ja ka mõnda aega edaspidi ei korraldatud neid asju, sest juhtus midagi niisugust, mis uue tüdruku aetas mõnevõrra ebasoodsasse valgusse. See pealtnäha tähtsusetu vahejuhtum näitas aga uuele tüdrukule endale, et tal on vaenlasi rohkem, kui ta arvata võis.

Laulmisõpetajat vana Parki ehk lihtsalt lauluvana ei arvestatud ega kardetud. Keegi ei võtnud tõsiselt lauluvana sõnu, kui ta vahel suure lärmi sekka manitsevalt torises: «Lapsed, lapsed...» Kes siis kümnendal õppeaastal enam laps on! Lauluvanale esitati igasugu küsimusi, millel polnud laulu ja muusikateooriaga midagi ühist. Poisid laulsid vahel, kui tuju tuli, väga

hõredasti, ning saanud kätte liigutatud kiituse, rikku-
sid kooslaulu ära ja hakkasid süüdistama tüdrukuid.
Nii oli ka seekord.

«Mis te ometi... kas te siis...» Ja vana Park võttis
uuesti bassid-tenorid omaette läbi.

Õiele oli see kurvaks elamuseks. Komet, aga mitte
laulmistund, kus ometi oleks võimalik õppida midagi
ilusat.

Keset üldist müra ja naeru tõusis järsku oma toolilt
Rita Luts ning läks klaveri juurde.

«Õpetaja Park,» ütles ta reveranssi tehes. «Me
palume teilt midagi, kas tohib?»

Müra vaibus. Õpetaja jäi küsivalt ootama.

«Meie hulgas on tõeline pianist ja me tahame kõik
teda kuulata.»

Lauluvana laiutas nõutult käsi ja naeratas Õiele,
kelle vihast süttinud pilk oli suunatud lõbusale pingi-
naabrile.

«Mul pole midagi selle vastu,» ütles vaikusega harju-
mata õpetaja. «Kui ainult Õie Heinaru ise soovib.»

Aplaus.

«Palun!» ütles Rita võidukalt ja tuli teiste hulka, kes
kõik vaatasid punetavat pianisti.

«Palun, palun,» kordas õpetaja Park avala naeratu-
sega, mis silus ja noorendas ta vana nägu.

«Ma ei taha... praegu mängida.»

Need vaikselt lausunud sõnad päästsid valla üldise
tormi. Miks? Kuidas? Terve klass ometi palub! Õpetaja
lubab... Valdur Pastak hakkas nii läbilõikavate plak-
sudega aplodeerima, nagu oleksid ta peopesad kuivast
kasepuust. See oli märguandeks üldisele metsikule käte-
plaksutamisele.

Õie tundis, kuidas silme ees tõmbus uduseks. Kuidas
võis Rita, see armas mahe tüdruk, hakkama saada nii
nõmeda tembuga? Mõni võis veel arvata, nagu ta ise
oleks Ritale mõista andnud, et soovib mängida!

Kui müra lõpuks vaikus, jäädi jälle põnevusega
ootama.

Õie ei tahtnud ikkagi mängida.

«Lapsed,» ironiseeris Valdur. «Võib-olla ta ei oska!»

«Jäta oma rumalad naljad,» hüüdis Rita. «Õie on

proua Bergmanni juures kõige edukamate hulgas.» Ja Õie poole pöördudes: «Midagi sa ju ikka oskad ka peast.»

Teised ta ümber toetasid Ritat. Tüdrukul oli väga paha, sest enamuses peegeldasid palujate näod siirast huvi. Rita naeratuses oli aga midagi niisugust, mis seadis Õie tõrjeasendisse. Nüüd oleks juba ka võimatu järele anda, sest siis oleks ta osutunud kõige tavalisemaks eputiseks. Ja tema ei tahtnud olla ei eputis ega ka tavaline.

Tahtmatult näis talle, et siin on tegu sihilikkusega, kokkumänguga, kättemaksuga. Aga mille eest, see jäi väga ähmaseks. Kas tõesti selle äraandliku karjatuse pärast?

Eelmistel aastatel olid tal omamoodi raskused ja tüütavad silmapilgud. See tuli sellest, et teda paluti mängida Lehári ja Kálmánit, kõige rohkem aga Liszti «Armuelmat». Teda vihastas palujate maitse, mis oli nagu lauaga ühtlaseks litsutud, ning ta läks tavaliselt klaveri juurde väga hoogsalt, istus veidi aega, kuni sumin vaikis, ning seejärel hakkasid kõlama sügavad rasked akordid. Ühekülgselt magusale maitsele vastas ta Händeliga.

Nüüd nõuti lihtsalt mänguoskuse demonstreerimist, mis solvas seda pealtnäha õrna, tegelikult aga trotslikku hinge kuni viimase sopini. Solvas eriti järjekindlus, pealetükkivus. Ta ei mõistnud veel seda lihtsat tõde, et rünnakule asunud kollektiivil on palju piinlikum taanduda kui ühel isikul. Kollektiiv kartis jõuda lõpptulemuseni, mille puhul tavaliselt öeldakse: «Kõigil oli piinlik.»

Olukorra lahendas Henn Onton.

«Jätke ometi see naakumine. Inimene ei taha. Kellelgi pole õigust teise tahet vägistada.»

Nüüd suundus rünnaku peajõud mujale ja Õie oleks võinud hingata kergendatult, kui tal poleks tollest kõhetust poisist kahju olnud.

Kogu ülejäänud päeva hoidis Õie teistest eemale ja tajus masendusega tõde, et koolis on negatiivse päevakangelase tiitlit kerge saada ja raske kanda. Nii raske, et veab vägisi nina norgu ja pilgu põrandale, mis oma

ühesuguste parketiklotsidega ei anna ühtki tugipunkti uutele mõtetele.

Tundide lõppemisele järgneb müra, mis eemalt kuulatessarnaneb pika tugeva kergendusohkega. See hoo-vab koolimaja riietehoiust, kus sagimisele ja trügimisele pole võimalik piiri panna: tühjade kõhtudega ja suure vabadusejanuga tormatakse siia keldrikorrusele kokku, ning peab olema tõeline vaimuaristokraat, et kammitseda oma tundeid, mis tekivad nälja ja vabadusejanu peatse rahuldamise eel.

Gümnaasiumi I klass¹ asus kolmandal korrusel. Õie oli hingetu, kui alla jõudis. Aga ta polnud veel sussegi kingade vastu vahetada jõudnud, kui kuulis Rita Lutsu vallutat sädinat ja Valdur Pastaku ilkuvat naeru. Kogu päeva näisid nad hästi klappivat, mis kinnitas Õiele arvamust, et laulmistunni rumal lugu oli korraldatud kättemaksuks äraandliku karjatuse eest.

Viimaks ometi värskes õhus! Viimaks ometi üksi oma mõtetega!

Ta astus väga kiirelt. Temast möödusid ainult poisikesed, kelle eneseväarikus ei olnud veel välja kujunenud.

Aga see pidi küll kiire astuja olema, kes oli talle parajasti järele jõudmas. Kes too võis olla? Kindlasti üks poistest. Tagasi vaadata polnud sünnis. Õie tundis, et loobib sukkadele pori.

«Kui lubatakse, siis ma avaldan kiitust,» kostis tuttav ülbe bass.

Nüüd sammuti kõrvuti kiirust vähendamata. Pigem võis tempo isegi kiirenedada.

«Jah, väga tore. Mulle meeldivad inimesed, kes julgevad rumalusi teha.»

Mis sa kostad! Temale meeldivad...

Õie surus hambad risti, nii et lõug naksatas.

«Presidendil on tuline õigus. Pidin just sedasama ütlema, aga ta jõudis ette.»

Kes see president võis olla?

¹ Kodanlikus Eestis kehtinud viimase koolikorralduse järgi algas viiendast õppeaastast viieklassiline progümnaasium, millele järgnes kolmeklassiline gümnaasium.

«Sest ennast vägistada teiste arvamuse pärast oleks suurim narrus.»

Ah soo, seda kahvatut ägedakest kutsutakse presidendiks.

«Muide, ega üldsus... Hmjah, üldsus pani kõvasti pahaks. Aga minule te hakkasite kohe päris ehtsalt meeldima.»

Tüdruku tuulest punetav näonahk ei suutnud varjata kahvatamist, väike sirge nina tõmbus nagu veidi ahtamaks. Vaadanud korra ütleja häbematusse näkku, puistas ta sõnu üksteise otsa kuhjates:

«Meil igatahes... meil uutega nii toorelt ümber ei käidud.»

«Kuulge...»

«Te olete jõhkard!»

Seda öeldes hakkas Õie jooksuma, jättes pika noormehe tänavale seisma. See seisiski mõne hetke nagu jahukotiga pähe saanud. Oleks Õie näinud poisi ilmet, võib-olla oleks ta oma sõnad tagasi võtnud. Aga ta ei näinud. Ta silmi varjutas selle õppeaasta esimese suure pettumuse udu.

Ta vaeseke ei teadnud, et eelmised aastad olid ta ära hellitanud, nii nagu mõnikord ühiskond hellitab oma andeid. See, mis tavalisele tüdrukule oleks olnud tühi puru, oli temale niisugune portsjon vaeva, millest jätkus tükiks ajaks.

SEGASED LOOD PRESIDENDIGA

Heledate Peade Klubi tekkimise täpset kuupäeva ei teadnud klubi liikmed isegi öelda. Seda ei saanud neilt ka nõuda — olid kõik asjalikud poisid, ja nimi anti neile võllaroogade poolt, kellest üheski koolis pole kunagi puudus. Pandi tähele, et kolm poissi on alati koos, räägivad elavalt žestikuleerides ja kõik on blondid.

Rein Kütt, keda kutsuti Kükitaks (arvatavasti oli ta saanud selle hüüdnime seoses pika kasvuga) oli kõige valgemate juustega. Siiski ei peetud mitte teda klubi presidendiks. Selleks loeti Henn Ontonit, kes oli oma väheldasele kasvule ja kõhnusele vaatamata väga silmatorkav poiss. Tema hoiakus meenutas midagi vihale ärritatud noort kukke, kusjuures tumesinised silmad pärinesid nagu hoopis teisest, soojast ja unelmaterikkast maailmast. Eriti selgelt avaldus see siis, kui ta südamest naeris. Klubi kolmas liige Ants Urbsoo kuulus klassi täppisteaduste tippmeeste hulka, õigemini, matemaatikas ja füüsikas polnud tal juba möödunud aastal terves koolis võrdset. Klubis esines ta peamiselt oponendina. Temal hüüdnimi puudus, vähemalt ei jäänud talle külge midagi püsivamat.

Kõrvalt vaadates torkas klubi tegevus küllaltki tervalt silma. Tavaliselt oli kõige varem koolis Ants Urbsoo, kuna tal oli kauge käia. Niipea kui ta märkas jalutajate hulka tulnud Henn Ontonit, astus ta tema juurde ja algas vestlus. Pisut enne tundide algust ilmus Rein Kütt, kes iga sõna kuulda soovides pidi tublisti vimma vajuma. Ants Urbsoo näol mängles kord imestus, kord tõsine tahtmine vastu vaielda, kord kõikteadja inimese mõnus naeratus. Ta ei rutanud nii nagu Henn Onton. Rääkis pikkamööda ning joonistas õhku ringe, seejuures kätt ainult randmest liigutades. Ringid torkas sõrmega läbi. Klassikaaslased teadsid, et see tähendas punkti: punkt üks, punkt kaks jne. Rein Kütt sai harva

sõna. Tal olid silmatorkavalt suured kõrvad, justkui loodud kuulamiseks. Ja tavaliselt ta kuulaski vaidlust pisut juhmi naeratusega, nagu inimene, kes on vestlejate hulka tulnud hiljem ega taipa, millest räägitakse. Vahel harva nähti teda alla Ontoni suunas looka painduvat ja midagi kiiresti rusikaga vehkides kinnitavat. President muutus sellest alati kärsituks, lõi käega ning pöördus kohe täppisteadlase poole.

Klubi sisemisele tegevusele oli raske läheneda. Rita Luts ja Edna Piiber armastasid klubi liikmete kallal vahel norida, kõndisid koridoris lausa nende kannul, hoidsid käsi kõrvade juures, valmistades kogu majakorrusele terveks vahetunniks nalja. Nali tuli peamiselt sellest, et klubi ei pööranud lõbusatele neidudele absoluutselt mingit tähelepanu ja lihtsameelsed arvasid, et poisid vaidlushoos ei märka narrijaid. Tegelikult oli mittemärkamine võimatu. Klubi ei pööranud narrijaile tähelepanu stiili pärast. Nad tegelesid sügavate küsimustega, otsisid suuri tõdesid, ja sellelt pinnalt oli mõeldamatu alanduda kontaktini veiderdajatega. Nii-sugune oli selle filosoofilisi teadusi harrastava klubi väline stiil, millest peeti kinni kindlalt ja väärilt.

Üksikute kinnipüütud sõnade järgi ei saanud ka Rita Luts ja Edna Piiber teistele edasiandmiseks fantaseerida küpset ülevaadet klubi jutuajamiste sisust. Küll aga koorus nii mõnigi kord välja temaatika. Vahel oli nii, et esmaspäeva hommikul teatasid tüdrukud teistele uudishimulikele:

«Räägivad midagi kuulsusest ja auahnusest.»

Ja laupäeval:

«Ikka veel kuulsusest ja auahnusest.»

Õpetajatest suhtus Heledate Peade Klubi liikmetesse kõige soosivamalt klassijuhataja proua Raulin, kes andis ajalugu. Preili Varik hindas Ants Urbsoo varast küpsust täppisteadustes, ning koos sellega langes väga paksude prilliklaaside tagant heatahtlikke pilke ka Henn Ontonile, kes matemaatikat vallutas suurte ohvrite hinnaga. Rein Kütt oma harmooniliselt arenenud mõtteaparaadiga oli viitemees, kuid mitte tüüpiline — tal puudus igasugune aktiivsus, puudus tahtmine oma teadmisi iga hinna eest õpetajaskonnale teatavaks teha.

Need selgusid siis, kui teda küsiti, selgusid kontrolltöödes.

Nii oli lugu tundidega, kus istuti. Vaevalt said aga alata «liikuvad tunnid» (võimlemine, riigikaitse-õpetus), kui kogu klubi autoriteet priginal kokku varises. Leitnant Voore ei olnud rahul sellega, et Rein Kütt oma pika kõvera ja lahja koguga ei andnud välja kaitseväge-lase rühti, Ants Urbsoo reageeris käsklustele nagu rik-kiänud mehhanism, Henn Onton aga püüdis ükskord härra leitnandilt endalt selgust saada, milleks on inimesele vajalik rividrill. Võimlemistundides mängiti peamiselt korvpalli. Klassis oli poisse täpselt kaheks meeskonnaks, kelle eesotsas seisis Heino Saalep ja Valdur Pastak — kooli koondmeeskonna asendamatud käed, kaptenid sünnimisest saadik, ehkki teati, et nad harrastasid juba elupõletamist, eriti Valdur Pastak. Need pikad nõtked ja ilusad poisid valisid meeskonnad. Loos näitas, kes alustab valimist. Heino Saalep võttis esimeseks viiuldaja Rajametsa, Valdur Pastak võttis Õlev Prussi. Seejärel kutsuti välja Valter Oja ja Kalju Neemre. Klubi liikmeid ei tahetud, aga mis parata, tuli seegi «uimaste kamp» ära jaotada.

Võimlemistundides ei keelatud solvamisi. Leitnant Voore ei öelnud ühtki sõna, kui higist nõretav Valdur Pastak klubi liikmetele uusi nimesid andis, nagu näiteks «kuradi vilikäpp», «ätu», «koba», «möku» ja muud sellesarnast. Sõnad sõnadeks, aga toon ja asjaolu, et nimetused pidasid paika, tegi võimlemistunnid klubile vastikuks. Seda ütles president avalikult ning leidis oma liikmete hulgas vaikimisega väljendatud nõusoleku.

Elu on aga kord säärane, et mõnest küljest peksab ta inimest armutult, teisest küljest silub üleliigi. Kui palju kordi võis kogu korrusetäis õpilasi näha oma silmaga järgmist pilti: ilmub koridori keskmist kasvu kõhn vanem härra, seljas ülikond, millelt ei leia ühtki kortsu. Seisab, vaatab heatahtlikult õpilasi, kes temast möödudes ületavad nagu takistusriba — poisid kummardades, tüdrukud tagasivajavas reveransis. Tema aga seisab, noogutab vahetpidamata kergelt, mingi sissejuurdunud muutumatu maneeriga. Keegi ei tea, miks ta seal seisab. On juhtumeid, kus ta niiviisi seistes äkki

kellegi jalutajate voolust välja kutsub ning koos õnnetuga sinna kaob, kust ta ilmus. Säärased väljakutsed ei lõppenud kunagi hästi sellele, keda välja kutsuti. Vahel aga astub ta mõne jalutava poisi või tüdruku juurde, liigub koos temaga ning vestleb sõbralikult. Pärast ümbritsetakse too poiss või tüdruk uudishimulike poolt ja päritakse ohinal:

«Mis dire tahtis?»

«Mis ta ütles?»

Seda juhtus märgatavalt tihti klubiga. Direktor oli kuidagi eriti huvitatud, mis need kolm heledapäist poissi omavahel arutavad. Muidugi ei räägitud ka temale midagi lähemalt, öeldi vaid niisama viisakuse pärast üht-teist ning kuulati tema südamlikus toonis antud elujuhiseid. Vahel ta ütles mõne nalja ning siis naerdi üheskoos nii mõnusalt, nagu oleksid nad kõik võrdsed. See võis äratada omamoodi kadedust mitte üksnes nooremate klasside õpilastes.

Henn oli direktori arvates liiga kõhn ja kahvatu. Rohkem süüa soovitas ta noormehel. (Nii nimetas ta neid alates möödunud aastast, üheksandast õppeaastast.)

Klubi presidendi eriliseks soosijaks oli pastor Mehis. See oli parajalt tüse mees parajates aastates. Henn vaidles temaga igaviku küsimuses. Pastor Mehis kuulas väga rahulikult ja tähelepanelikult nooruslikke ateismipuhanguid ja püüdis kannatlikult äratada usku jumalariigi olemasolusse. Varem kutsus ta Henu klassi ette, silitas oma lumivalge pehme käega poisi lõuga. Möödunud aastast, kui oldi juba progümnaasiumi viiendas, jättis pastor selle piinlikkust valmistava kombe. Sellepärast tõusis Henu lugupidamine pastori isiku vastu rohkem kui nii mõnegi ootamatu mõtte pärast, mida ta pastori suust oli kuulnud.

Säärane lõuasilitamine poleks sugugi enam meeldinud noormehele, kelle lähemas tulevikuplaanis kangastus Tartu Ülikool ja üldse suur kutsuv elu...

Nii jõuti edasi, niisuguste suhetega jätkati elu kümendal õppeaastal gümnaasiumi esimeses klassis. Suvejooksul oldi mehistunud veelgi rohkem ja tõsiduse süvenemiseks andis paljugi juurde ajajärk, milles elati.

Ei olnud vist koolis ühtki õpilast, kes poleks kaasa elanud Poola vabariigi kangelaslikule ja traagilisele võitlusele Hitleri vägede vastu. Vaidlusi aga tekitas inglase kõhklev positsioon, prantslaste muretus, Venemaa kokkulepe Hitleri valitsusega.

Keeruline aeg lõi lõkkele kired. Juba teise kooliaastala alguses juhtus gümnaasiumi esimeses klassis midagi niisugust, millest tasus juttu keerutada. Oli nii, et vaidluses ei jätkunud enam sõnadest, ja nagu see niisugusel korral iseloomulik, mindi üle füüsilisele tegevusele.

Belle tagajärjel kutsus direktor välja Valdur Pastaku ning viis sinna...

«Onton on reetur,» kaitses noormees oma jõupositsiooni niisuguse kindlusega, mida temalt pärast käsi-kämluse ilmset algatamist oodata ei olnud. «Ta ei taha kaitsta oma maad. Selgelt ütles kõigi kuuldes. Ma läksin vaidlushoos talle lähedale. Ta tõukas mind ja siis ma löingi.»

«Vastu nägu?»

«Jah.»

Valdur Pastak tundis ennast vist siiski süüdlasena, sest hetkeline vaikus mõjus talle pahasti.

«Härra direktor, ma ei suutnud ennast taltsutada, kui kuulsin sääraseid sõnu...»

«Mina aga ei suuda aru saada, kuidas võib haritud inimene lüüa teist inimest vastu nägu!»

«Härra direktor...»

«Mulle ei meeldi see, mis te tegite. Ja pidage meeles, et kui midagi taolist veel ilmsiks tuleb, siis meeldib mulle see veelgi vähem. Te olete juba suur inimene, haritud inimene. Kuidas võib seda unustada?»

«Härra direktor...»

«Mingel!»

Seda ei oelnud direktor käratades. Pigem kõlas ta toonis sügav nõrdimus, mis mõne teistsuguse iseloomu oleks rööpaist välja viinud. Valduri hingeelu aga polnud kohane nii peente varjundite tabamiseks. Ta lahkus kergendatult.

Järgmisel vahetunnil kutsus direktor Henu välja

ning viis endaga kaasa. Uurinud poisi lõuga, mis vasa-
kult poolt pisut punetas, küsis ta üsna rahulikult:

«Kaklesite?»

«Oli väike rüselus.»

«Millest see siis tuli, et suured haritud mehed nii
madalale laskuvad?»

Kahvatu noormees näppis oma tuulepluusi nööpi, ei
leidnud kohaseid sõnu otseseks alguseks ja takerdus.
Siis hakkas ta asjale lähenema pisut kaugemalt ja sõnad
pääsesid nagu paisu tagant.

«Minul on oma seisukoht sõja suhtes. Ütlesin selle
ilma keerutamata kõigi ees välja. Mina leian, et poola-
kate vastupanu on mõttetu verevalamine. Seepeale pis-
teti rööki... Tähendab... Üldse, midagi uut ei öeldud,
vaid lihtsalt karjuti suuri sõnu isamaa kaitsmisest ja
võitlusest viimse veretilgani. Valdur Pastak läks isik-
likuks, nimetas mind argpüksiks. Seepeale vastasin, et
mul jätkub julgust avalikult tunnistada, et ma kardan
kõige rohkem surma. On ju loomulik, et igal inimesel
on elu kõige kallim. Keegi ei lahku elust ilma sundu-
seta ja vabasurm on meeltesegaduse tagajärg. Ma leian,
et kõige tähtsam on inimese elu ning tänapäeval ei ole
kellelgi õigust sundida inimesi surema.»

«Nii, nii.»

Imelik omadus oli nendel sõnakestel, õigemini küll
toonil, millega neid öeldi. Kas siis tõesti see pikk ja
hästi läbimõeldud põhjendus kavatsetakse ümber
lükata? Direktor Naarits kõndis pehmel vaibal edasi-
tagasi. See väljendas tema juures sügavat mõttetööd.
Siis ta kõhatas, aga ei alustanud. Veel mitte. Põmises
ainult: «Nii, nii.» Kõik see kokku tegi raskeks jätkamise
samas temperatuuris. Ilmselt jäi midagi olulist veel
ütlemata, mingi pealtnäha tähtsusetu, kuid siiski äär-
miselt vajalik mõte vormimata.

«Ma leian, et... Minu meelest on mul õigus öelda
seda, mida ma mõtlen ja tunnen. Milleks oleme õppi-
nud humanismi, kui me seda tegelikult ei tunnista.
Mina räägin kogu inimkonna seisukohalt, humanismi
seisukohalt.»

«Nii, nii. Aga kuidas te suhtute rahvusesse?»

«Minul ei ole rahvaunnet,» kõlas välkkiire, harul-
daselt enesekindel vNüus.

Direktor kergitas oma heledaid tihedaid kulme ja
ahkas. Vist jäi pigem Vähemalt kulus kaunisti aega,
enne kui ta sõandihinääkima hakata.

«Arge arvake, kui na toimetan mingit juurdlust. Ei
midagi niisugusts nä olete juba suur mees, lapsehoidjat
te enam ei vaj alluralegi austan ma inimesi, kellel on
omad põhimõmiski

«Härra direkti see...»

«Üks mõngust tea pole veel lõpetanud. Nii, nii. Jah!
Vaadake, üs Rita jaolu võiksite siiski arvesse võtta.
Nimelt, ma ele pauba üsna vana mees, seega olen ma
nii mõndagi torkilmas näinud ja endale kõrva taha
pannud. See suht on paljud noored inimesed minu
õuandeid krgetta võtnud. Ma kardan ühte. Kardan, et
teie eluvaat sukkipuvad liiga järsult erineva üldsuse
omadest ja nnevad teid teistest klassikaaslastest sootuks
eraldada.» k

«Seda ma ei karda. Inimene on kõige tugevam siis,
kui ta on üks.»

Direktori kortsulistele puhtaks raseeritud põskedele
tekkis vaevalt märgatav laiguline punetus. Näis, nagu
oleks ta juba käinud välja oma kõige tugevama kaardi
ning kahetses nüüd, et oli sellega rutanud.

«Tuttav paradoks. Olete lugenud Ibsenit.»

«Seda küll, aga...»

«No näete. Ilma teiste abita poleks te isegi oma elu-
juhiseid saanud välja töötada. Ja nii on iga asjaga.
Arvad, et oled midagi välja mõelnud, midagi iseseisvalt
loonud. Tegelikult — traditsioonid. Elu on tohutu tra-
ditsioonide kollektsioon. Ainult geniaalsetel inimestel
õnnestub traditsioone purustada, õieti — uute tekkimi-
sele alus panna. Ah, mis me naljatame! Ilma eelkäija-
teta poleks olnud ka Ibsenit, kelle üksinduse mõttest
te tabasite ainult välise koores. See on hea, et te palju
loote. Aga enne, kui võtate omaks mõne elujuhise, tun-
gige selle põhjani. Üksindus on kohutav asi ja üksindu-
saga saab mõõta inimese tugevust.»

«Jah, ma mõistan, aga...»

«Üksindusega ei maksa edvistada.»

Noormees, kes kuulas epistat, mahälöödud pilguga, tõstis nüüd korra silmad rääkides. Mõte, mis ta nüüd kuulis, kõlas uuena ja lõikas rüü. Seda momenti kasutati vastaspoolelt ära ning rutati süvendamise mõttes veel paar pisarat samast haapudelist:

«On inimesi, kes loovad endile n... e üksinduse õhk-konna ainult selleks, et näidata, kui ühelt nad taluvad üksinduse raskust. Mis me n... useks! See kõik on edvistus! Võtke neilt inimestelt kaugen... us edvistada, jätke nad tõelisse üksindusse ja va... mis sünnib. Täielik purunemine. Aga teie, noor... ees, milleks otsite nii kahtlase väärtusega proov... ma tugevusele? Nii. Mis tund teil tuleb?»

«Ajalugu,» kõlas surutult, kuivalt. ne. Se

«Andke proua Raulinile edasi, et n... kinnipidamise pärast palun vabandada.»

«Jah, härra direktor.» stak

Polnud aus pikendada tunnist ära... aega nii võimsa vabandusega, kuid Henn Onton p... korrastama oma enesetunnet. Tuul puistas peent vi... trepikoja kumerale aknale ja rebis madalaid pilvi narmasteks. Tänavat kattis pori ja paplitelt vägivaldselt maharebitud lehestik. Troostitu pilt läbi räbala tujuprilli ei andnud tuge selleks, et noormees oleks saanud ennast pidada nooreks tubliks meheks, nagu ütles talle direktor Naarits.

Vastupidi. Henn tundis ennast viletsa poisikesena. Kui direktor teda viipas, läks ta Küti ja Urbsoo vahelt püstipäi uudishimulike pilkude risttule all sinna. Vaevalt sai ta välja tulla oma viimase aja originaalsema mõttega — rahvustunde salgamisega —, kui jutt juhiti erakuks jäämise võimalusele. Noormees tegi endale selgeks, et ta ei kuulnud sisuliselt midagi uut. Traditsioonid? Vana lugu. Üksindus? Direktor võis seda mõtet sihilikult väänata.

Ja ikkagi oli ebamugav tunne, lüüasaanu räbal meeleolu.

Tuju ei paranenud ka järgnevatel tundidel. Siis oli tal juba päris selge, et ainult klubi teeb veel temaga tegemist. Poleks direktor Naarits rääkinud sellest neetud edvistamisest, oleks Henn löönud lahku ka Küti ja

Urbsoo seltsist ning nautinud täiusliku üksi-(üle-)oleku märkijat delikatessi. Nüüd ei tahtnud ta edvistada, kuid unelik — klubi temaatika ei haaranud teda põrmugi. Midagi oli viltu, miski puudus.

Laulmistunnis ühines kogu klass uue tüdruku vastu. Kõik plaksutasid kui meeletud ja palusid teda klaveril oma võimeid üles näidata. Henn oli ainuke, kes massi-ühhoosile ei allunud. Vähemalt ta ise arvas nii ja seepärast kohmaski äkki üle sumina:

«Jätke ometi see naakumine. Inimene ei taha. Kellegi pole õigust teise tahet vägistada.»

Oh, kuidas Rita Luts talle siis vastas:

«Sina tegele parem oma surmaga!»

Ja Pastak torkas jälgilt:

«Ornemed suhted!»

Torked torgeteks. Uue tüdruku tänulik pilk oli küllaldaseks tasuks nende eest.

Koju minnes meenus soojade pilkude vahetamine veel mitmel korral. See ei tähendanud midagi, et Heino Naalep uuele tüdrukule enesekindlalt järgnes. Küllap sai pirni, nii et võttis oimetuks. Igatahes tänavale ta seisma jäi, sel ajal kui tüdruk tagasi vaatamata sammulisas.

Hennu sisemine naer korvpallikapteni üle ei kestnud kaua. On mõnikord nii, et tuju hakkab juba saama rööpasse, kui äkki üksainus pisike tõuge paiskab selle jälle endisesse ebanormaalsesse seisusse. Hennule jätkus seekord hapukapsastest. Hapukapsad on väga head asjad — aastast paar korda. Kuid igal nädalal hapukapsasupp, ilma lihata liiati... Juba koridoris lõi ninna ebameeldiv lõhn.

«Jälle kapsad!»

Portfell plaksatas lauale.

«Mis teha,» kostis väike kidur naine suure laua äärest, kus oli nähtavasti alles hakatud pesu triikima. «Mul pole ju aega, sa näed isegi.» Ja siis ehmunult: «Ära tee akent lahti! Tahma lendab sisse, mul peenike pesu.»

Ontonid elasid linna serval jaama lähedal. Korteriks ainult üks suur pliidiga tuba, kus olid lauad, toolid ja voodid. Riided rippusid seintesse taotud naelte otsas.

Hennu tumeroheline sametpõhjaga vormimüts oli siin liialdatud lihtsuses nagu teisest maailmast juhuslikult eksinud luksusasi.

Oli aeg, millal Hennule näis ta lähem ümbrus — tuba ja suur lampkasti ning pesuköögiga hoov — imetore-dana ja huvitavana. See oli siis, kui tal polnud veel kujutlust teistest võimalikest maailmadest.

Hiljem, kui ta jõudis juba haarata pesukorvi ühest sangast, sattus ta majadesse, kuhu ilma selle korvita sisseminekuks polnud neil emaga põhjust. Tekkis võrd-lus. Mööbel! Põrandate läige! Vaibad! Lõhnad! Kõik oli teisiti, uimastamapanevalt isemoodi. Neis majades olid tavaliselt kõige salapärasemateks kujudeks isad. Nad olid enamasti tüsedad, väga puhtad ja rahulikud. Mitte nii nagu tema oma, kellega oli kõik selge: sai kuskil tööd, sõitis sinna ja ehitas. Henn mäletas ainult ühte suve, kus isa oli aasta läbi kodus. Siis kui siin linnas riidevabrikule uut laoruumi ehitati. Aga habet ajas ta harva ja räuskas tihti kuskil meestega. Ema nuttis. Isa nimetas teda lolliks nutunaiseks ja vahel läks asi nii hirmsaks, et võttis poisil põlved nõrgaks. Ime, et ema üldse vastu pidas.

Henn hakkas üsna varsti taipama, et ta elab kodus, mille olemasolu ta kõige meelsamini oleks maha vaiki-nud. Koduse elu varjamine muutus talle juba algkoolis niisuguseks harjumuseks, et ta isegi kirjandites, nagu «Kuidas veetsin suvevaheaja», «Minu pühapäev» jne., kõige labasemal kombel luuletas olematuid asju kokku.

Kuni supp lauale tõsteti, sorteeris näljane poiss oma portfelli, pani valmis järgmiseks päevaks vajaminevad raamatud.

Järsku läbis ta kõhna keha võpatus, nagu kattus heleda punaga, silmad hakkasid ahnelt liikuma üle sedeli, mis oli kokkumurtult tema õpikute vahele pis-tetud.

«Pean Teiega tingimata nelja silma all kõnelema. Kui saate, tulge täna kella viie ja kuue vahel kino «Saturn» juurde.»

Kohtamine! Nüüd, veel täna! Nii lihtsalt kiiruga esi-mesele kättejuhtunud paberitükile sirgeldatud read. Noh, kallid sõbrad, korvikütid, siin on teile üksindus!

Uus tüdruk taipab kõike otsekui lennult. Ta teab, kel-lega on mõtet suhteid luua... Lollus, lollus! Mis suhted need ikka on! Tal on vaja rääkida, midagi küsida, aga nende lõhvardite silme all ei saa ta ju tulla koolikoridoris juurde. Pole kombeks poisil-tüdrukul koos kõndida, pealegi, kus juba vastav märkus lendu lästi.

«Kas sa saad tulla?» kostis suure laua tagant.

«Mis?» ehmus noormees oma väikese laua taga.

«Ma ütlesin, et pesu tuleb täna proua Lätile ära viia. Kas saad aidata?»

«Millal?»

«Egas kohe. Sööme veel ja... kui viieks valmis saan, on hea...»

«Viie ajal? Ei saa. Mul on siis...» Hennul võttis vale-tamine aega.

Ema ei öelnud midagi. Ohkas aga nii demonstratiiv-selt, et poeg tundis valusat torget südame all. Väga ruuv on taluda vaikust, milles tiniseb solvangust ja süütundest pingule kistud närv. Pinge alandamiseks tuli midagi öelda.

«Mis seal nii rutata,» pomises poiss häält madalda-des. «Mul on vaja ära käia, tulen pärast seitset tagasi ja viin üksi ära.»

Solvatud ema ei vastanud. Poiss teadis, et vaikimine ei tähendanud ema juures nõusolekut. Seepärast lisas juurde lühikese kirjelduse, kuidas ta üksinda pesukorvi proua Lätile koju toimetab. Ehkki ka siis ei järgnenud vastust, oli ometi pisut kergem, pinge näis olevat kõvasti alanenud.

Nüüd võis rahulikumalt laua juures istuda ja veel kord tähelepanelikult uurida iga sõna: «Pean Teiega tingimata nelja silma all kõnelema...»

Väljas oli taas alanud vihmasadu, mööda aknaruutu nirkisid Mississipi, Niilus, Ob, ja Pärnu jõgi — kõik ühes suunas ja ühesuurused... Noormees ei pööranud neile oma mõtet, ta mõtles muule. Õie Heinaru on haruldane tüdruk. Missugused silmad! Poisid püüavad näidata, mis oskavad. Isegi need ülikud, kelle turjale on pandud abituuriumi raskus. Ah, las nad vaatavad, las nad näitavad, et tunnevad «gümna esimese» uue

tüdruku vastu huvi. See ei loe, sest tema... «Pean Teiega tingimata kõnelema...» Teiega. Kui peenelt oskas ikka mõista anda, kes kirjutab. Teiega! Klassis polnud ühtki, kellel oleks sobinud teietada. Tema aga oli uus ja kirjalik pöördumine viis nagu iseendast teie peale.

Millal ta küll jõudis oma sedelikese raamatute vahele pista? Korrapidajateks olid Neemre ja Pruss.

Ah, nad on ikka kavalad, need tüdrukud. Kõik tuleb neil kergelt, nagu mängides.

Siiski, siiski, millega võis ta küll kõita Õie Heinaru tähelepanu? See poolehoid laulmistunnis oli liiga vähene, et viia niisuguse riskini. Kui keegi oleks ta tabanud, mis siis? Kohe oleks valla pääsenud kõige vastikum irvitustevool — «Neil on suhted!», «Heinaru ja Onton käivad!» Mis oleks veel jäledam kui seda sorti märkused, saadetuna kahemõttelistest naeratus-test, sel ajal kui tunne, mille tekitas saatuslik sedel, täitis kogu keha palava hõõgumisega.

Oli aeg, millal Hennule meeldis Rita Luts. Kuid juba möödunud aastal muutus see tüdruk talle vastumeel-seks, vaatamata ilusale tõmmule näolapile. Tal oli suu liiga punane ja pehme ning naeratades kõverdus tema ülemine huul pisut ülespoole, mis mõjus ebaloomu-likult. Viimasel ajal oli ta veel juurde õppinud eemale-tõukava harjumuse oma huuli alalõpmata paksult sül-jega niisutada.

Edna Piiber meeldis talle ka. See oli omamoodi ilus ja uhke tüdruk, aga tema tujukus peletas eemale. Vanema klassi tüdrukud ei tundnud alamate klasside poiste vastu huvi, pidudel esines isegi korvi-juhtumeid. Kuid progümnaasiumis oli küllalt neid, kes oma edvis-tuste ja pilkudega andsid kooliskäimisele selle võlu, mis tal peab olema.

Muidugi tuli kõike seda varjata ja esineda mehena, keda niisugused asjad ei liiguta. Eriti tuli varjata väri-naid, mis kippusid hinge seoses uue tüdruku ilmumi-sega klassi. Nii selgesti torkas silma see, kuidas Heino Saalep muutus tähtsaks, Valdur Pastak lärmakamaks ja tooremaks, Valter Oja libedamaks. Rein Kütt vaatas lausa varjamata imetlusega seda imepärast olendit.

Kõik see oli Hennule ebameeldiv, ja ta otsustas — ei mingit välist muutust, ei mingit välist huvi uue tüdruku vastu.

Kas mitte siin ei peitunudki kogu saladus? Uus tüd-ruk võis selle aja jooksul märgata, et klassis leidub poisse, kes ei tee midagi, et tema tähelepanu endale lõmmata. Ants Urbsoo, noh, tema on niisugune, nagu ta on... täppisteadlane, tema juures on nagu loomu-lik, et ta tüdrukuid ei vaata. Õie mõistab seda oma terase vaistuga...

Ah! Kas siis kutse kohtamisele peab ilmtingimata tähelepanu midagi niisugust! Tüdrukul oli vaja talle midagi öelda, ei julgenud koridoris klubi hulgast teda välja kutsuda ja kõik.

Henn võttis raamatute kuhja alla peidetud paksu mustakaanelise kaustiku ja silmitses viimaseid täiskir-jutatud lehekülgi.

Fatalism on ajaloos paratamatu, et seletada mõistma-tuid nähtusi. (Tolstoi «S. ja R.»)

Ta polnud mitte sellepärast kartmatu, et ta oli tulega harjunud (hädaohuga ei saa harjuda), vaid sellepärast, et oli õppinud oma hinge valitsema hädaohu eel. (Tols-toi «S. ja R.», Nikolai Rostovi kohta.)

Mu käsi võpatas, aga mulle anti Georgi rist. (Rostovi mõte.)

Kui Sokrates oli nii lihtsameelne seitsmekümneaasta-sena, siis võib kujutella, kui lihtsameelne oli Johanna seitsmeteistkümneseena. (B. Shaw «Püha Johanna».)

Kohtumõistmine Johanna üle oli võrdlemisi õiglane. (B. Shaw «Püha Johanna».)

Need olid viimase lehekülje sissekanded, mis kärsi-tut noorukit ei köitnud mitte üks raas. Need polnud need, mida ta vajab. Ei aidanud teda ka eelmistel lehe-külgedel Rolland, Ibsen, Maeterlinck, Tuglas, Remar-que... Paljud möödunud aasta kuupäevadega sissekan-ded näisid nagu küsivat: «Milleks oleme siia kaante vahele kantud? Meil pole ju omaette võetuna mingi-sugust väärtust!»

Henn krimpsutas nina. See oli täiskasvanud inimese plinlikkusetunne nooruses tehtud rumaluste pärast. Ja

üldse, oli kuidagi imelik tabada ennast tütarlapsena kohtumist niiviisi ette valmistamas, nagu tal oli harjumuseks ette valmistuda vaidlusteks koolis.

Mustade kaantega kaustik peideti jälle raamatute kuhja alla.

Kui saaks, kui oleks jõudu minemata jätta. Oo! Siis võiks homme ühe üleoleva pilguga mõista anda, et Henn Onton pole säärane, kes tunneb huvi kohtamiste vastu.

Sellisel arutades jõudis ta äkki kohutava punktini — kui polnudki sedeli taga Õie Heinaru? Miks ei võinud seda teha Valdur Pastak, kellele ta lõuahoobi tasus kõige toorema löögiga peaaegu solaari? See vedela sammumisega vennas, kes armastas otsida ainet oma ilkuvaks naeruks, võis täitsa vabalt niiviisi kätte maksta.

Kuumad ja külmad judinad jooksid üle nooruki kõhna selja ainuüksi kujutluspildist, kuidas ta seisab «Saturni» ees ning kuidas samal ajal jälgib teda kusagil nurga taga ülestõstetud mantlikraega Pastak ja irvitab. Sellest jätkuks, et koolis kõmu tekitada. Küllap hakkaks külge ka mõni vastik hüüdnimi.

Vaat, mis oleks võinud juhtuda, kui ta pikemalt kaalumata oleks kohtamispaigale tormanud.

Pliidirõngad kolisesid, keevale teekannule lisati solinal vett juurde.

Henn avastas segases loos veel ühe külje. Pastak ei võinud siiski seda sedelit kirjutada, sest ta pole nii osav. Ta oleks kirjutanud alla Õie Heinaru nime või vähemalt «Õ.H.». Ja siis veel — käekiri! Viltune, teravalt nurgeline, niisugust ei teadnud Henn küll ühelgi senisel klassikaaslasel olevat.

«Tule sööma, Henn.»

Lahja, vastumeelsust tekitav kapsasupp läheb üsna hästi, kui mõtted ei lase maitsmiselundeil kaasa tunda. Aga parem oleks, kui sinna juurde ei räägitaks. Henn teadis, et liha on kallis ja võib veelgi kallimaks minna. Sama lugu riidega. Henu suvine teenistus kulus pea terveni uuele ülikonnale. See oli tumehall linnusilma mustriga tavalise lõikega ülikond, mille kandmist pidulikel puhkudel hakati viimastel aastatel nõudma. Direktor Naarits vangutas alati laivalt pead, kui mär-

kas aktusel või piduõhtutel tumedas poistemassis helehalli, pruuni või mõnda muud karva elegantset keigarit.

«Kas nad siis mõnest odavamast sordist ei luba?»

«Hmjah.»

«Lubavad või?»

«Mida?»

«Ma küsisin, kas mõnda odavamat riiet kooliülikonna jaoks pole?»

«Ei ole,» pomises Henn. Ta teadis väga hästi, et direktori laitev pilk ei tabanud tavaliselt neid, kes erinevad teistest koduse kehvuse tõttu.

Ema ohkas, lusikas punetavas käes värises. Poja käed olid peenemad, aga neidki kattis õrn kestendus ja nad punetasid märgatavalt. Aga lusikas Henu käes liikus kindlalt ja vilkalt. Peatus ainult korra, kui ema hakkas sõjaohust rääkima.

«Meile sõda ei tule,» tõmbas Henn kulmu kortsu. «Oleme erapooletud. On välja kuulutatud täielik neutraalsus. Loe lehti.»

«Mis need lehed...»

Pojal polnud võimalik süveneda ema muredesse.

Kas Pastaku temp või uue tüdruku tõeline soov salaja kokku saada? Või oli see koguni keegi, kes...? Aga kes siis võis veel haududa salavimma tema vastu?

Kuumaks köetud pea võib väga kiiresti mõtteid seedita. See on omastkohast hea, aga ka halb. Hea selles mõttes, et nii nähakse asju mitmest küljest ja enneta- takse hädahud juba eos, halb selles mõttes, et raske on otsustada, mingile alusele kindlalt peatuma jääda. See- juures raiskavad palju aega ootamatud kõrvalekaldu- mised sünge küsimuse juurde — miks on elu tihti nii raske?

«Kuhu sa veel vastu õhtut lähed?»

Ema tagasihoidlik küsimus tundus sihiliku teravu- sena ja poeg sai vaid viimasel sekundil ennast tagasi hoida.

«Mul on vaja minna... koolimajja... Aga võib-olla ei lähegi.»

«Kuidas sa siis tohid minemata... kui pead...»

«Ah, mis tohid! Sinul on ikka seda orjaverd veel sees.»

Kõik võib ja midagi ei pea. Inimene olgu vaba,» õpetas poeg emale elutarkust.

Mis teha?

Siiski, kõige õigem oleks jätta minemata. Tõepoolest, kui ka kirjutas uus tüdruk, milleks oli tal siis vaja saladada. Nüüd aga... Ei! Ühelgi juhul mitte minna. Lõpp sellel mõttel! Õppida on vaja. B. Shaw' «Püha Johanna» on pooleli. Nii ta otsustas ja talitas ka vastavalt sellele. See oli kell pool neli.

Täpselt kell viis seisis Henn Onton Pikal tänaval «Saturni» juures ja uuris kinoreklaami. Sadu oli lakanud, ehkki vinge tuul ei saanud jagu pilvedest.

«Saturni» juurde tõi poisi õnnelik mõte: polnud inimest, kes oleks võinud talle keelata või pahaks panna seismist kino juures. Kas siis Nelson Eddy ja Mae Donald osutusid nii tühisteks, et ei võinud tema tähelepanu köita? Vitriinis oli neist viis fotot, mis tulid põhjalikult vaatluse alla võtta. Kui juhtub mööduma mõni tuttav, kust tema teab, kui kaua ta reklaami on uurlanud. Lähemaid nurgataguseid saab siit väikeste edasitagasi kõndimistega hõlpsasti silmas pidada.

Aeg venis.

Iga minut suurendas hädaohtu kohata seda, kes kandis halli mantlit ülestõstetud kraega ja kelle sinkjasmustad juuksed olid kokku määritud mingi läikiva lõhnava sodiga — toda Pastakut.

Samal ajal tuksles kusagil hingesügavuses kuum aimus — täna õhtul juhtub midagi ilusat, midagi niisugust, mida ta juba ammu on oodanud, milleks ta ammugi valmis on olnud. Võimalik, et ristuvad inimeste saatused, ilma et seda kumbki otsekohe pruugiks vahetult tajuda.

Henn lubas olla kodus hiljemalt kell seitse. Hiljemaks ei võinud jääda, sest ema oleks siis ise pesu ära viinud. Ühest küljest oleks see heagi olnud, sest proua Lätt, too tüse magusanäoline emand, kippus Hennule kommi pakkuma, justkui lapsele. Kõige vastikum oli veel see, et ta neil puhkudel oma pehme käega tema põsele patutas. Jäle. Kuid minemata ei saanud jätta. See oleks olnud ema suhtes ülekohtune. Rassis ja rühmas teine

siiski ülearu palju. Henn polnud enam laps, et seda isendastmõistetavana võtta. Temavanused poisid käisid enamikus juba ammugi pidevalt tööl, Hennul aga tuli veel kolm aastat gümnaasiumis õppida. Seejuures oli teenistus suvevaheaegadel väike ja juhuslik.

Õhtu tõi tänavale tihedama liikumise. Möödus paar, möödus töömehi... Nii mõnigi pooltuttav õppur läks uhkelt «Saturni». Mõni heatujuline paar suundus üle linna kohvikusse, mille klaasustele oli kirjutatud kõverate tähtedega Cafe. Huvitav, kas Rita Lutsu ema, kellele kuulus too tilluke, aga tihedasti külastatav stiivõte, arvab, et siia väikelinna eksivad mõned välismaalased. Või lööb välja mania grandiosa — nagu kohvik kui armetu tahes, peaasi, et Cafe klaasustel oleks niisamasuguste kõverate tähtedega nagu Tallinnas mõnel suurel kohvikul, kuhu ei julgekski sisse astuda lampide ja peeglite sära pärast.

Kell pool seitse lõpetas Henn oma «vahikorra».

See oli hirmus. See, et midagi ei juhtunud, oli kõige halvem, mis võis juhtuda. Paisutatud erutus, mis täitis alles äsja ta hinge, taandus, justkui poleks seda kunagi olnud. Selle asemele imbus kahtluste võbisev rodu. Ja polnud kelleltki küsida, kellegagi nõu pidada — miks see kõik nii läks.

Oli muidugi võimalus minna otsekohe Rein Küti juurde koju. Arusaaja, tõsine ja neis asjus kindel usaldusmees. Aga mida võis temagi öelda? Kui tüdruk kutsub ja ei tulnud, siis tähendab, et ta ei saanud tulla — nii oleks öelnud usaldusmees oma presidendile, kelle seisukord sel sombusel õhtul polnud põrmugi kadestamisväärne, kes võis mingile selgusele jõuda alles järgmisel hommikul pärast tähelepanelikku vaatlust. Seni aga — piinav teadmatus.

NAERUD JA NUTUD

Rita ootas külalisi. Eriliseks rahutuseks polnud põhjust, kuna pidid tulema ainult Leida Kroon ja Edna Piiber. Viimane oli lõbusa õhtu idee leiutaja ja temast oleks tänaseks piisanudki. Aga Rita süü tõttu sai Leida teada ning vaatamata oma sünnipärasele laiskusele tahtis kangesti osa võtta. Keelata ei riskitud, kuna isegi Leida puhul ei võinud kindel olla, et ta kättemaksu asja välja ei lobise, ja seda kumbki sepitseja teatud põhjusel ei tahtnud. Vähemalt veel ei tahtnud, sest loo avalikukstulek praegu oleks võtnud võimaluse edaspidi midagi veelgi suurejoonelisemat ja lõbusamat korraldada.

Ühest küljest oli Rita enesekindel, tal oli oma tuba, ta võis pakkuda parimat kohvi, kostitada maiustustega. Kõik see pidi jätma Ednale kui maatüdrukule mõjuva mulje.

Teisest küljest näris teda mannetuseputukas: see oli üsna hiljuti, just enne kooli algust, kui Kroonide uues majas peeti soolaleivapidu. Mismoodi seal kõik oli! Toad, mööbel! All saalis olid vanad, õigemini täiskasvanud, noorte käsutusse anti ülemised toad ja Leida võttis külalisi vastu, nagu oleks ta kusagilt filmist eeskuju saanud. Lubatud oli isegi vein, muidugi mõõdukalt hulgal, aga poisid tõid ka omalt poolt kaasa ja nii sai küll.

Millised toad! Milline mööbel!

Nutumaigu võttis suhu, kui Rita oma vana koli silmitses. Kui palju kordi oli ta enne ja pärast seda emale rääkinud, et ta ei kannata oma toas seda vastikut tumerohelise plüüskattega sohvat ja nikerdustega kummutit. Sellest ei tulnud muud kui vihaseid sõnu ja solvumispisaraid. Vana koli seisis kindlalt päevast päeva, aastast aastas, ja polnud mingit märki tema kadumisele

määramisest. Ainult tulekahju oleks vast sundinud härra ema muretsema uut mööblit!

Leida isa oli põhjatu rikas, räägiti, et maakonna kõige rikkam mees. Tal oli restoran, üks jahuveski linnas ja mitu maal, veoautod... Tema võis öelda: vana elamu ei vasta nõuetele. Ja ehitas siis ka siisuguse maja, millest räägiti terves linnas, tellis puha uue mööbli. Leidale lasti teha kogu toa sisustus täpselt siisugune, nagu tütar soovis.

Kui Rita nende vastuvõtult öösel koju jõudis, rääkis ta emale lõkendava vaimustusega Leida kirjutuslauast, lillelaest tigudiivanist ja siisamasugustest tugitoolidest.

Kogu ta vaimustus voolas aga kuhugi põhjatusse pänge, sest ema, kes oli jõudnud ennast juba magama lastada, hakkas tütreaga järsku pahandama hilise koju-tuleku pärast.

Sel ööl Rita nuttis ja kui nutt üle läks, unistas veidi aega oma tulevases. See härra, keda ta selleks tol õhtul pidas, oli ka Kroonide pool olnud. Alguses vaatas ta Ritat nii soojalt, soojalt. See oli esikus. Aitas just Ritat mantli seljast, ehkki nad tulid koos Vilmaga. Kõps võis küll kadedusest lõhkeda! Äratuleku momendil käis alumisel korral väga vali jutt, mängis raadio, jorutati laulu. Ühe sõnaga — tohuvabohu. Aga see noobel härra tuli esikusse nagu tellimise peale. Rita pidi talle küll teatud põhjustel vastu kätt lööma, aga siiski... Kui abielluda, siis pole vaja enam kuulata ema tüütuid torisevaid eluraskuste pärast. Siis seab Rita enda sisse nagu Greta Garbo «Kameeliadaamis». Tulgu talle siis külalised. Ohoo! Tal on siis keldrist kuni võõrastetoani kõik, absoluutselt kõik moodne ja palju imposantsem kui Kroonide üheperekonnaelamus praegu.

Ja mis väärtus oligi lõppude lõpuks Leida tubadel, kui talle ükski rõivas ei istunud, kui ka kõige uhkem mööbel ja kõige kallimad riietusešemed ei suutnud anda talle ilu ja sarmi.

Rita oskas igas piinakambris paraja mulgu üles otsida. Selleks ajaks, kui saabus Edna, oli ta tuju kena. Ta tuju paranes tihti nii, et ta kaua mõtiskles väikese peegli ees.

Edna mängis külalise osa talutavalt. Kiitis Rita elamist-olemist, vaidles temaga ja kõneles oma elamisest-olemisest nii, nagu oleks ka temal maal jõukas ja peen kodu. Rita teadis, et see on puhas bluff, sest mis luksust võis olla maal, aga ta noogutas hoogsalt kaasa Edna jutule. Et Edna isa ei ehita välja mäsardkorda, oli häda, millest Rita sai väga hästi aru kuna elamine teisel korral oli ikkagi hoopis midagi muud.

«Millal sa jälle maale sõidad?» küsis Rita, et pikendada juttu maaelust.

«Ei tea isegi. Tuleval laupäeval on tutvumisõhtu, siis ei saa. Ületuleval laupäeval peaks üritama,» visati hooletult vastu ja jätkati nina krimpsutades: «Ei tahagi sõita. Isa on murelik ja ema närib iga väiksema asja pärast...»

«Ah, see on juba mamside juures möödapääsematu. Midagi ei või teha, midagi pole meelega järgi! Minu mamsil on nüüd järjest muresid. Sõda. Inimesed lähevad nagu pööraseks. Aga ütle nüüd sina, sa oled tark, mis peaks see meile korda minema, mis kusagil Poolas tehakse?»

«Mis tark ma olen. Kah leiutis! Aga mine sa tea... Igal juhul minu süda on küll rahutu.»

«Sina oled ka naljakas! Oskad alati teisi rahutuks teha.»

«Mängi klaverit!»

Rita keeldus, püüdis seejuures matkida Õie Heinaru häält ning puhkes kaasakiskuvalt naerma. Ütles siis, et läheb alla vana Preimani juurde. (Preiman oli Rita ema parem käsi ja küllap temast sõltuski suurel määral see, et kohvikut rohkesti külastati, sest koogid olid tal suurepärased.)

«Too, jah, häid kooke. Panen neid tükki kümme kinni.»

«Vahval!» naeris Rita ja kadus kui tuul.

Tagasi tuli ta koos Leidaga.

Lauakate sai lihtne, aga see nõudis siiski hoolt. Seejuures pidi käima kerge vestlus, mis muutus täiesti ladusaks siis, kui rüübiti auravat aromaatsset kohvi. Tüdrukud pidid siiralt imetlema Rita üksikasjalist

maailma, mis jälle ja jälle ilmsiks tuli, kui kõneldi filmidest.

«Mina igatahes küll ei märganud, millest Rose-Marie puksarulle keeras,» ärkas Leida, kui meenutati moodsa laulufilmi paremaid episoodide.

«Selles see nali oligi, et ta käristas Nelson Eddy särki» hüüdis Rita.

«Kuidas nii?»

Ah seda Leidat küll! Kas ta siis ei näinud haruldast varjude mängu läbi telgiriide, pärast seda, kui nad läbi vihmna indiaanlaste eest olid põgenenud.

«Ah soot!» ärkas Leida nagu unest. «Kas see oli siis...»

«Muidugi oli see Nelson Eddy särk,» ruttas Rita veel kord hääldama nime oma platooniliste unistuste maalt.

Leida ei hoolinud sugugi Nelson Eddyst, polnud temast üldse vaimustatud.

Edna hindas tema laulu, aga muidu ta lihtsalt ei tahtnud, miks kõik temast nii pööraseks on läinud, samal ajal kui Hans Albersi Peer Gynt...

Rita ei lasknud tal lõpetada, ehkki ta Hans Albersit sugugi maha teha ei tahtnud. Vastupidi! Hans Albers meeldis talle kõigis karakterites. Aga tüdrukud pidid siiski aru saama, et eksivad, kui nad Nelson Eddy peenest mängust vaimustatud pole, sest Nelson Eddy...

Leida tegi ootamatu pöörde:

«Hans Albers oli lihtsalt jäle! Kuidas ta kargas ringi lühikestes pükstes, ise vana mees.»

«Jumal hoidku! See oli ainult alguses. Hiljem, kui ta oli juba vasekuningas...» löid Edna kõrged põsenukid veelgi rohkem punetama.

Rita pinnis Leidalt välja tema lemmiknäitleja. Kui ta kuulis Zarah Leanderi nime, krimpsutas ta otsekohe oma ümarat ninakest. Mitte sellepärast, et Zarah Leander poleks talle meeldinud, vaid sellepärast, et pidas mõttes Leidat ebaausaks: nemad tulid avameelselt oma meeslemmikutega esile, samal ajal varjas Leida enda oma. Kuna aga nina on nähtav ja seega ka krimpsutus, siis pidi ta paratamatult leiutama Zarah Leanderile mõned puudused.

Talle hakati kohe kahest rauast korraga tuld andma ja kes teab, kuidas lõbus õhtu oleks edasi läinud, kui kella kumedad löögid teises toas poleks neid korrale kutsunud.

«Tüdrukud, on aeg!» hüüdis Edna.

«Jah! Toas on natuke hämar, aga tuld ei tohi üles võtta,» vabandas Rita kui perenaine.

«Kus sa sellega!» ehmus Edna.

Leida kahtles, kas tuleb midagi välja. Teised olid edus veendunud.

Ning just nagu Rita sõnade kinnituseks hüüdis kõige enne akna juurde asunud Edna:

«Noh, mu armsad, etendus algas!»

Nad surusid endid mütsakusse aknalauale ja vaatasid vastasmaja, mille sissekäigu kohal põlesid lambid. Kino «Saturn». Selle ees peatus väheldast kasvu noormees, väga kõvasti kantud palitus, roheline vormimüts peas.

«Hiilib nagu rebane!» märkis Rita.

«Kui täpne!» lõkendas Edna. «Oodake, kuhu ta nüüd läheb?»

«Ei julgegi kauem oodata,» arvas Leida.

«Vaat kus rüütel!» tegi Rita etteheite.

Kõik kallutasid endid põnevuses akna ühele poole, nihkusid klaasile lähemale, ja siis pääses valla naer.

Rüütel astus ainult kümme samm, vaatas vaskkule ja paremale, nagu takseerides põiktäna liikut, mis sel momendil oli tavalisest veelgi hõredam. Astus siis natuke kindlamalt «Saturni» ette ja süvenes reklaami vitriini.

«Issanda arm,» lõõtsutas Edna. «Tuli ikka kohale.»

«Küll on loll,» hindas Leida vaatlusobjekti.

«Ohoo! Loll? Mis te õige tahate. On ikka mees, kellel pole rahvustunnet ega midagi,» ironiseeris Edna.

Naerdi jälle südamest.

«Tähelepanu! Lahkub!» ehmus Rita.

«Oota! Nüüd ta läheb Kiriku tänava nurgale,» ennustas Edna.

Tüdrukud kallutasid endid kähku akna teisele poole. Kuna Kiriku tänava nurk ei paistnud siia ära, siis jäädi põnevuses ootama.

«Ei lähe ta kuhugi,» muutus nüüd ka Leida kindlaks. Niisugustel põnevatel silmapilkudel näib aeg kahtlalt venivat. Minut paistab kümme korda pikemana. Seepärast hakati juba küsima, miks ei tule kohtamisele ootatud õrnem pool kohale? Kas ta ei leidnud sedelit sigel ajal? Või pole ta seda veel üldse leidnud? Ja mis saab siis, kui ta tuleb, aga rüütel on juba ära läinud?

«Ohoo! Rüütel hiilis oma vahipostile tagasi. Aken läks uuesti elama ja pääses valla niisugune naer, mida selle vana ja tõsisele kaupmeeste soole kuulunud maja seinad polnud vist küll varem kuulnud. Nüüd hakkis silmapilk, kus iga sõna ja iga asi ajab meele-
tusest naerma.

«Näe, kuidas vahib!»

Naer.

«Ta pole... ha-ha-haa... sugugi enesekindel.»

Metsik naer.

«Eks näeme, mis näo ta siis teeb, kui temakene saab-
hüüab»

Ohkimine. Ähkimine. Naer.

«Jassand, kui lolli näoga!»

«Ara räägi, ei jõua... Oeh! Ei jõua enam!»

«Vaadake, Arvo ja Kiira... Näete, tegi, nagu poleks märganud.»

Kuksuvad hääled.

«Kui kannatlik!»

«Kurva kuju rüütel!»

«President polegi alati presidentlik!»

Meeletu naeruhoo.

«Ara läheb!»

Vaadati ühele aknapoolele kallutades niipalju kui võimalik, oodati põnevusega ja leiti, et temakene ei julge tulla.

«Mõtelda, tunneb nooti,» pistis Rita.

«Beda kindlasti. Ei lasknud ennast õnge vedada.»

«Aga ta võib veel tulla ka. Aega on,» rahustas Edna silmi kuivatades.

Beda tegi ta enneaegselt, sest Henn Ontoni kõhetu kuju ilmus uuesti vaatepiirile otse nende alt. Küllap oli jalutanud vahelduseks teisel pool tänavat. Ja siis kor-

lus sama naeruturniir, milles igaüks püüdis teisi üle triumfata teravmeelsusega.

Hita: Ta on ootamisest veelgi kõhnemaks jäänud.

Leida: Ta külmetab oma nina siniseks.

Edna: Armastus, mis teha.

Ja jälle ohkimine, kiiksumine, kõige sügavamast südame sopist.

Naerda sai nii palju, et põsed ja kõhud valutasid, ning lõpuks, kui rüütel päriselt minekut tegi, ei olnudki keegi pettunud sellepärast, et uus tüdruk jäi eputamise pärast karistamata. Seda võis juba ette arvata, et ta ei tule, ei julge tulla. Peaasi — rahvustunde eitajale sai kenasti mõista anda, et ta pole sugugi nii tähtis, kui arvab.

Lahku mindi pärast seda, kui oli veel kord meenutatud üksikasju, mis põhjustasid nüüd juba veidi pehmemat naeru.

«Aga tüdrukud, sellest mitte kellelegi ühtki piiksu,» palus Edna.

«Teadagi juba. Oleme temaga nii sõbralikud, kui saame.»

«Jah, jah, et ta haisu ninna ei saaks. Küll ma mõtlen veel midagi välja.»

Edna lubas mõelda. Aga järgnevad päevad paiskasid noorusliku mõttejõu uutele radadele.

Sel ajal kui tüdrukud vana paksude kiviseinte maja teise korruse aknal meeletut naerupidu pidasid, sel ajal... Võib öelda, et sel ajal arenesid suured sündmused, millel pealtnäha ei saanud olla mingisugust sidet Edna lähemate kavatsustega. Ja ometi oli ühel suurel sündmusel otsene side Edna plaaniga korraldada Henn Ontonile veel mõni osav löök.

Bellest sündmusest loeti järgmisel päeval ajalehtedes. Eesti Vabariigi Valitsuse delegatsioon leppis Moskvast kokku Nõukogude Vene Valitsusega.

Loeti baasidest ja arutati baaside küsimust. Tähelepanu keskpunkti kerkis unustatud sadamalinnake Läänemere kaldal — Paldiski.

Ohkkond koolis läks ärevaks. Õpetajad manitsesid ettevaatusele. Pastor Mehis hoiatas noormehi tulipäi-

suses tehtud rumaluste eest. Direktor pidas mingi keeruka kõne, mida tõlgitseti nii ja naa.

Henn leidis mõne aja pärast oma isikliku positsiooni. Ta manas näole pilkava ilme ja kiitis valitsuse tarka sammu. Sellepärast rünnati teda teravalt, sest ründajad nõudsid temalt teistsugust seletust keerulistele sündmustele, nõudsid, et ta koos nendega sõimaks valitsust, kes leppis kokku venelastega. Tema aga ütles, et ei saa ega julgegi sündmusi teisiti seletada, kui seda teevad ajalehed, pastor ja direktor. Tema ja ei julge Variser!

Käsi põues, seisis ta uhkelt oma isiklikul positsioonil ning jagas lahkelt kiitust valitsusele, kelle suhtes ta seni kunagi eriti soojade sõnadega maha polnud saanud.

Edna lausa põles kättemaksust. Heledate Peade Klubi muutus talle nüüd kõige vastikumaks poiste kambaks terves koolis. Midagi pidi ette võtma selle laiutava silmakirjateenri Henn Ontoniga, kes juhtis «lömitajate rinnet».

Nii ta ütleski Hennule otse suu sisse — «lömitajate rinde juht». Aga see ei mõjunud nii, nagu ta tahtis, sest Henn oli sellega nõus.

Ühel hommikul levis aga klassis kuuldus, et Hennu isa on läinud Paldiskisse baase ehitama.

«Kas see vastab tõele?» küsis Valdur Pastak.

«Mis siis?»

«Mul on vaja seda sinu enda suust kuulda. Sa ära hakka keerutama.»

«Ja kui läks, mis siis?»

Edna ei kannatanud välja ja asus ründajale appi.

«Kardad öelda?»

«Ma kardan alistuda sundusele, muud midagi. Aga kui tahad teada, siis palun väga: isa sõidab Paldiskisse ja saab seal tööd, kurat võtku. Lõppude lõpuks, mis see minusse puutub. Mina teenin oma kooliraha igal suvel ise välja.»

Edna välgutas silmi:

«Sinusse puutub see niipalju, et sa oled siga!»

Henn läks hoogsalt Edna juurde. Ehmatuse tüdrukute leeris. Nüüd pidi järgnema ennenägematu toorus. Tege-

likult ei juhtunud õieti midagi. Henn jäi tüdruku ette seisma ja küsis ennast rahulikuks sundides väga vaik-

«Ja see ongi kõik, mida suudad?»

Edna naeris. Aga see polnud lõbus naer. Ta tundis, et «siga» ei pidanud paika, et seda peeti üldiselt ebasünd-
saka liialduseks. Ta istus lõpuks huuli närides pinki. Kõrge kaotuse valu oli nii kibe, et vihanutt kippus laugude alla.

TUTVUMISÕHTU

Füüsika-keemia kabinetis kääris kulissidetagune elu täis palavikku ja paanilist segadust. Õie Heinaru närveeris nagu teisedki, kes veel polnud esinenud. Aga väliselt näis nii, et ta meenutab midagi väga meeldivat ja lõbusat. Talle võis nalja teha pikk laud, mis nüüd oli üle kuhjatud igasugu esemetest, nagu lindid, mütsikesed, mitut liiki puhkpillid, palitud, vestid, paberist väljavaatavad ungari saapad.

Veelgi koomilisem oli kaksikute paar — Ada ja Ida Püssid. Need kõhnad neiuhakatised lausa ahastasid.

«Issand, issand!» ohkas üks.

«Ma olen täitsa läbi,» jätkas teine.

Kumb issandat hüüdis, kumb täitsa läbi oli, seda ei suutnud keegi kindlaks teha, sest nad liikusid teiste vahel nagu süstikud ja läksid lootusetult segi.

Konferansjee — gümnaasiumi teise klassi kuldsuu Uno Suits — kummardus vaikselt istuva Õie poole ja ennustas:

«Nad närveerivad küll, aga laulavad ise nagu ööbikud.»

Õie noogutas nõusolevalt, ehkki võrdlus ööbikutega oli ta meelest niisama mage nagu «nuttev ja naerev viiul» mõnes raamatus. Pisut nagu piinlik ja ebamugav oli võõra poisi väga nõrgalt põhjendatud lähedus.

«Ja mõelge, nad hakkasid alles möödunud aastal tunde võtma. Meie lauluvana teene. Rääkis vanematele augu pähe. Need ei tahtnud, et lisakulu ja nõnda edasi. Tüdrukud on aga andekad. Kahtlemata väga andekad.»

Õie noogutas mitu korda, lõpuks tõusis toolilt.

«Ei või istuda,» ütles ta nagu halbu mõtteid eemale peletades.

«Närv?» uudishimutses ümaranäoline tervisliku jumega noormees.

«Oh ei, ma olen juba harjunud.»

Paakil uksest kostis viiulilt ja klaverilt tempokas meloodia, mis läks üle kõlavatele akordidele.

«Issand, issand!»

«Rajamets lõpetab. Ma olen täitsa läbi.»

Pikk puhas tõmme bass-keelel.

Aplaus mattis Ida (või Ada) sõnad, mida võis aga aimata suu liikumise ja näoilme järgi. Need olid: «Issand, issand!»

Lauluvana tuli ees, tema taga Rajamets, õnnelik lõpetanu. Talle patsutati õlale, suruti kätt. Poiss hingeldas, kui ütles:

«Vajus ära. Poole pealt tundsin, kui re-keel vajus veerand tooni võrra.»

Läbi lahtise ukse voogasid lava taha kiiduavalduste värskendavad vood.

«Pean midagi ette võtma selle re-keele vindiga. Alati igavene häda.»

«Mine, mine nüüd, kummarda!» müksas Uno Suits hädaldavat õnnelikku, kes ei lasknud seda kaks korda melda.

«Midagi tal ei vajunud,» sosistas Uno Õiele kõrva, nii et hingeõhk liigutas juukseid.

Õie tõmbus eemale, kehtas õlgu. Igal juhul Rajamets mängis puhtalt, vajus tal keel või mitte. See polnud Õie asi. See polnud kellegi asi.

Viiuldaja tuli tagasi, saadetuna hõrenevast aplausist.

Uno Suits nähtavasti kiirustas programmiga, et aega kokku hoida. Pärast ettekandeid algas ju tants.

«Tšaikovski. Duett ooperist «Padaemand». Esitavad Ada ja Ida Püssid,» kõlas saalist ta mehelik hääl, mis otsukohe käteplaginasse uppus.

Õie muigas. Duett ooperist! Mis seal siis valet on? Õlgu see lamburilaul kui lihtsakene, aga see on «Padaemandas», ja «Padaemand» on Tšaikovski ooper.

Tüdrukud ei laulnud sugugi nii nagu ööbikud. Neid ei saanudki kellegagi võrrelda, niivõrd ainulaadne kõla oli duetil. Kaks arga tihedalt vibreerivat häält põimusid õrnades tertsides nagu teineteist toetades. Kuidas nad maadlesid sissehingamisega!

Mis see siis oli? Kas abitus või siirus? Aga Õie tundis

oma silmisse niiskust kogunevat. Tal oli piinlik, et ta hetk tagasi, aimates oma tehnilist üleolekut, lubas endale kerget irooniat nende arvel.

Kuulates valmis temas äkki otsus — esimesel võimalusel minna nende juurde ja öelda puhtast südamest kõik, mismoodi ta oli muianud ja mismoodi ta kuulas nende laulu.

Aga see pidi jääma kavatsuseks. Kurb küll. Nad tulid metsikust aplausist saadetuna lava taha, ja mis pidi vaene Õie nüüd kuulma!

«Sa hingad alati vale koha peal...»

«Ära seleta!»

«Sa ise seletad. Mina hingan õieti, sa ise ajad puha segamini.»

«Ole vait!»

Siis nad kadusid uuesti saali ja kui nad tagasi tulid, oli Õie juba ukse juurest eemaldunud. On inimesi, kes väga raskesti elavad üle pettumust, olgu see pealtnäha suur või väike.

«Hoian põialt,» naeratas Uno Suits silma pilgutades Õiele ja astus hoogsalt teadustama.

«Mozart. Menuett. D-duur. Esitab klaveril Õie Heinrich.»

Saali tagumine pool kadus hämarusse, aga kummalsel kombel võis eraldada isegi viimastes ridades üksikuid nägusid. Mida nad mõtlesid? Mida nad ootasid? Esimestes ridades istusid õpetajad. Direktori nägu oli väga lahke. Õie märkas, et direktor ütles midagi proua Raulinile, kes väga leebelt naeratades noogutas. Ja see tüse roosa näoga leitnant. Uuhh, milline pilk!

Klaveri taga oli kindlam. Kareda vormikleidi käis kiskus veidi, seda pidi kohendama. Sõrmi oleks tulnud kuivatada, aga sellest võidi järeldada, et esineja on rambipalavikus. Puhh! Küllalt!

Saal ootas. Tulgu siis esile suursugune loss, küünla-lühtrid, parukad, samet ja taft...

Mozart!

Algus läks kergelt, mänglevalt ning ühtlasi väarikalt hõljudes. Ja siis järsku esimene aps trilleriga. Õie hammustas huulde, keha paiskus kuumust täis. Küll oli ikka köetud seda saali, mis muidu oli alati jahe.

4 Tiivasirutus

Mis parata. Juhtub. Kordamisel ei juhtu. Ei tohi juhtuda!

Mängijal vallandus klambrist juuksetukk. See veel puudus. Aga selle eest kuulas nüüd sõrm sõna ja valas välja paha trilleri nagu kristallist helmereakese. Teine, kolmas... Nii. Nüüd veidi tempole juurde, sest muidu pole see osa midagi väärt. Tippigu parukates paarid kiiremini. Ja jälle alguse mänglev hüplemine. Aega on. Andku nüüd klaver laiemaid toone. Tuju on nii ülev, nii hoogne, võimatu on talitseda käsi piano märgi alla. Oleks ta noodist mänginud, võib-olla poleks ta julgenud nii tugevasti lüüa klahvidele kohas, mis märgitud pianoga. Aga niiviisi kõlas fraas toredesti. Ja kui suurepäraselt pääses mõjule järgnev purskkaevude tasane vulin!

Lõpp!

Ah, nüüd alles oleks hakanud mängima!

Ta käis kolm korda reveranssi sooritamas ning lava taha tulles küsisid ta suured tumehallid silmad õnnitlejatelt:

«Mida nad tahavad?»

«Lisapala! Otsekohe lisapala!» nõudis erutatud konferansjee ja pigistas juba teist korda menuka pianisti õhukest niisket kätt. «Mis ma neile teatan?»

«Ütlen ise,» kõlas kärsitu vastus.

Õie oli harjunud eduga, oli harjunud isegi piinlikkusega, mis tal alati tekkis säärastel hetkedel.

Aga piinlikkus jäi piinlikkuseks ja nii ta istuski jälle oma arust täiesti teenimatult armsa pilli taga ja ütles vaikselt taltunud saali poole nii tasa, et kuulsid vist ainult õpetajad:

«Brahms. Valss.»

Õhtut nimetati millegipärast tutvumisõhtuks. Õie kohta maksis see nimetus täiesti, sest tema tõesti tutvustas ennast kogu koolile esmakordselt. Seejuures võis ta enda kohta lausuda: «Tulin, mängisin, võitsin.» Muidugi ei öelnud ta nii, aga üldiselt oli haruldaset kerge enesetunne küll, ehkki ühtlasi oli ka ebamugav, et kõik teda vaatasid.

Sel ajal kui saalis käisid vajalikud ümberkorraldustööd tantsuks, võis õhtu menukaim koridori tunglemisses

märgata väikeste õpilaste imetlevaid pilke, mõnede neidude kadedusest kiivakistud naeratusi, mõnede poiste halvasti varjatud huvi.

Varsti sattus ta aga klassikaaslaste kardetavasse neelukohta. Kõlasid kärarikkad õnnitlused, ülistused. Teda tõi kätest, ennustati suurt tulevikku. Ta püüdis vihjata menueti nurjunud algusele, aga mis luges üks väike komistus, kui sõbrad olid otsustanud teda tõsta suurte pianistide olümpose harjale.

«Ma plaksutasin nagu meeletu,» hingeldas Rita tema kõrva juures. «Tahtsin nii väga Chopini...»

«Kas sa Bachi mängid?» oli Niina huvitatud.

«Aga teate, lapsed!» hüüatas Vilma. «Meil on nüüd niisuke jõud klassis! Jeekim! Me võime kõik! Absoluutselt kõik!»

«Koolipidu oma kavaga!» leiutas Niina.

«Oh, mis! Õie annab iseseisva kontserdi!» täiendas Rita.

See võis olla torge, aga õnnitletaval polnud mahti juurelda. Olgu torge, võit on jäänud temale.

Vastik oli Rita liibumine. On inimesi, kes oskavad endid sulle risti ja põiki ette seada. Nad läksid saali Niina, kuid seina äärde asetatud toolidele istudes kuulis ta jälle tüütavat suhinat kõrva juures:

«Sul on täna kindlasti ka tantsus menu.»

Olakehitus võis ütlejat solvata, kuid rohkemaks ei olnud Õie suuteline.

Muidugi oli tal ka tantsus menu.

Esimesed helid kooli tantsukapellilt paiskasid ta ette kaks noormeest gümnaasiumi teisest klassist. Kuna Uno huits oli talle siiski teatud ulatuses tuttavam, läks ta tollega, moodustades esimese üldise tähelepanu all kannatava paari. Miks teised ei tule põrandale? Kas siis teiste klasside poisid kardavad tantsida? Tüdrukud ju ootavad.

Õie ei tulnud sellele, et piinlikus olukorras olevale inimesele näib aeg mitu korda pikemana. Tegelikult kestis esimese paari seisukord ainult mõnikümmend sekundit. Siis hakkas põrand elama ning varsti kostis muusika läbi võimsa sahina, mis tekib saja jalapaari libisevatest sammudest libedal parketil.

Rita ennustus pidas paika. Ükski tants ei jäänud vahele ning saali temperatuur näis aina tõusvat. Aga Õie oli siiski tavaline tüdruk ja ta silmad ei suutnud varjata heameelt. Muidugi polnud seda sünnis näidata. Niinast oli kahju, ehkki ta ise korduvalt rõhutas, et teda köidab palju rohkem pealtvaatamine kui tantsimine. Mis parata. Õie ei suutnud sellest aru saada. Oli huvitav tunda, kuidas need gümnaasiumi teise klassi härrased järsku elama löid, aga ise tegelikult siiski midagi enamat endast ei kujutanud. Tervelt kolm erinevat kuju ja üks küsimusterodu. Kus ta on õppinud klaverit? Kelle juures? Kui kaua? Tuleks kindlasti minna konservatooriumi. Just nagu ta ise varem sellele poleks kunagi tulnud. Oh, kui need kenasti riietatud poisid teaksid, kui raske on tal isegi keskkooli lõpetada.

Oli väga lõbus õhtu. Iga väiksemgi asi ajas Õiet naerma, aga ta ei naernud, ta lubas endale ainult kergeid naeratusi.

Siin koolis oli poistel samuti kombeks tantsude vaheajaks koguneda sissepääsu ette kobarasse, kus nad tõuklemisest hoolimata väga kannatlikult ootasid järgmist tantsu. Kõige koomilisemalt mõjusid need suurused, kes põlglike nägudega jälgisid tantsijaid. Nad olid kõige kannatlikumad. Justkui kaamelid. Ei tantsinud ühtki tantsu, aga õhtu pidasid vastu kahel jalal seistes, olles seega neljajalgsetest kaamelitest kaks korda tublimad.

Õie märkas, et Heino on «kaamelite» hulgas ning tuli tunnistada — see üllatas teda. Rita kaudu ta teadis, et Heino Saalep oskab väga hästi tantsida. Tütarlapse ülemeelikus oli jõudnud nii kaugele, et teda lausa tõukas mingi vägi küsima, kas seistes jalad ei väsi. Huvitav oleks kuulda, mida see julge külgelööja täna sellele vastaks.

Võimalus selleks saabuski võimsa trummimürtsu ja vallatu hüüdega orkestrist:

«Valss daamidele!»

Võimalus saabus, aga küsimus jäi küsimata, kuna tuli vahele vaevalt märgatav ja seejuures siiski äärmiselt oluline tõsiasi, mida ei võinud ette näha, mis polnud vähimalgi määral seotud otseste kavatsustega. Võib-olla kõik ainult näis nii, aga sel juhul pani näili-

sus aluse tervele reale hoopis ettenägematutele käikudele. Hetkel, kui Õie ülemeeliku plaaniga ahnelt ootavate poiste vahelt Heino juurde trügis ja talle võimaluste piires päris korraliku reveransi tegi, sel hetkel näis talle, et poisi tõmmu nägu — jumal küll neid poisid! — tõmbus nagu kahvatuks. Nägemuse sügavalt meeldiv külg osutus nii tugevaks, et tütarlaps unustas silmapilkselt varem valmis sepitsetud küsimuse, unustas oma okkad, millest õieti tuligi ta moraalne kindlus «esimese sammu» astumiseks põhimõttelise «kaameli» suunas.

Midagi pidi ütlema, midagi niisugust, mis ei annaks mingisugust alust mõelda, et ta poisi vastu huvi tundeb. Ega ta ei tundnudki huvi, aga nii võidi mõelda. Teistega oli veel kuidas oli, aga see poiss ei tohtinud mitte riivamisigi nii mõelda.

«Märkasid, et teie... et sa ei tantsi. Seisad nagu tulp,» paiskas ta kiiresti välja, et erutust kinni katta.

Partner ei saanud vastata, kuna ta püüdlused olid suunatud sellele, et juhtida oma kaaslane vabamale põrandapinnale. Alles siis tulid toekad sõnad:

«Sa mängisid, pagan võtku, nii et võttis lausa tummaks.»

Polnud kahtlust — ütleja oli otsekoheesus ise.

Ei! See poiss polnud üldse halb.

Õie ei tahtnud sugugi magusamaitselist hinnangut kunstlikult korrata lasta, aga ta ei saanud ka ütle mata jätta, et ta mängib veel väga kehvasti ja midagi tummakstegevat ei saa seal olla.

«Muidugi,» oli poiss meeldivalt nukker. «Mind usutakse ainult siis, kui ma oma lõbuks valetan.»

«Noo? Huvitav. Eks luiska siis prooviks,» katsus tüdruk järsku vallatlemisele üle minna, aga ei sattunud soonele. Heinol polnud täna tuju. Meeleolu täitsa sant.

«Miks?»

Küsimust tuli korrata...

«Hammas valutab.»

«Oi! No siis peab midagi ette võtma,» tõstis tüdruk kaastundliku pilgu üles ja kohtas õhetavas näos häid naervaid silmi. Issand, kui meeldiv poiss!

«Noh, proovisingi. Nii kui luiskan, nii usudki.»

Õie ei taibanud kohe, aga kui taipas, naeris. Naeris esmakordselt sel õhtul päris valjusti, nii et seda märgati. Ta ise ei teadnud tähelegi panna, kuidas neid kõrvalt, eriti «kaamelite» süngest leerist luubi alla võeti. Siis jäi ta järsku tõsiseks. Sellele poisile poleks ta küll pidanud ütlema «jõhkard». Seda tundis ta vaistlikult. Tüdruk ei suutnud sel ajal veel mõista, et poisi ülivaba toon lihtsalt kõlas jõhkrana, kusjuures ülivaba toon ja sõnad olid ainult katteks argusele, mida tunneb iga normaalne noormees, kui ta esmakordselt üritab luua «tõelisi suhteid». Aga tol korral oli Õiele kõik veel nii uus ja Ritas pettumine oli ta niivõrd rõõpaist välja viinud, et ta oli võimeline lööma, silmi lõhki kratsima. Valss lõppes.

«Ma tahan ainult sinuga tantsida.»

Tüdruk vaatas vilksti oma saatjale, ei öelnud midagi, aga silmades oli usaldus. Uskus, ehkki ütleja oli alles mõni minut tagasi kindlaks teinud, et teda kunagi ei usuta, kui tal tõsi taga on.

Heino Saalepi soovid pörkusid teatud raskustele. Oli poisse, kes ei hoolinud millestki. Eriti too kõnemees gümnaasiumi teisest. Nagu angerjas!

Valdur Pastak oli ilmselt trepikojas midagi proovinud, suust paiskusid soojad pahvakud, aga ta taipas lennult, milles peitub klassi kõige auväärsema poisi häda ning ruttas talle oma teeneid pakkuma:

«Kutsun ta katlaruumi. Mis ta õiendab meie klassi plikaga.»

«Ole rahul!»

«Mis asja! Lõõn tal tati üles.»

Heinol oli piinlik ja paha, kuna säärane toon ja üldse teatud mõttes vägivaldne hingesoppide pahupidi pööramine ei sobinud kokku ta üldise seisundiga. See oli solidaarsus ebaõiges kohas ja ebaõigel ajal.

Lisaks kõigele ilmus saali poodiumipoolsesse ossa direktori väike sirge kuju. Peatse vältimatu lõpu kindel rahutukstegev tundemärk.

Siis tegi Heino seda, mida igal inimesel pole sugugi nii kerge teha. Ta trügis. Vaevalt sai orkestrist kõlada: «Lõpuvalss!», kui teda juba nähti hoogsalt ja hoolimatult saali nurka õgvendades minemas. Mingu lahti

lahutud! Igal juhul oli tore tunne tantsida sellega, kellega taheti tantsida! Võidurõõmu süvendas omakorda veel Uno Suitsu portree, mis lõua allavajumise tagajärjel polnud enam nii magusalt ümar ning mõjus seetõttu väga meeldivalt.

Õie oli täitsa tõsiseks jäänud. Ütles, et on väsinud.

Heino arvas, et ta on liiga palju tantsinud.

Õie oli nõus. Hakkas siis äkki muretsema ema pärast, kes küll teadis, et tütar seekord koju ei sõida, aga ikkagi...

Heino ei osanud selle peale midagi öelda. Ta kogus jõudu, et öelda kõige tähtsamat. Oli juba mitu korda kogu jõu kokku võtnud, et öelda, kuid ikka tuli midagi vahele: kas müksati segamini samm või ütles Õie mõne kerge lause, millelt ei saanud otsekohe üle minna kõige tähtsamale. Kõik märgid näitasid, et iga minut võib tulla lõpp. Ei võinud enam viivitada. Heino hingas taas otsustava sügavusega sisse. Nüüd või mitte kunagi. Aga just siis vaatas Õie üles ja küsis võluva naeratusega:

«Miks sa nii tõsiseks jäid?»

Bissehingatud õhk vuhises välja. Mis pidi arakslöönud nooruk vastama?

«Kolmapäeval on meil kaubakatega korvis kohtumine.»

«Oi, kui huvitav! Kas nad on tugevad?»

«Möödunud aastal võitsime väga napilt.»

«Kus see toimub?»

«Kaubanduse võimlas. Seal on peältvaatajatele küll vähe ruumi, aga ma võin hoolitseda koha eest, kui soovid.»

«Oh ei! Kuidas see kõlbaks!»

«Pole midagi. Ma ütlen mõnele esimese klassi nagale, ta hoiab koha kinni.»

«Ma ei tea... tahaksin küll väga näha.»

Sellelt vestluselt tabaski neid lõpp. Tingimusteta ja halastamatu. Nüüd!

«Õie, luba, ma saadan sind?»

«Ma ei... tea...»

Neid tõugati, sest tüdruku kõhklemine (see polnud ju järsk eitamine) tegi poisi natuke uimaseks.

All valitses tohutu segadus. Heinol puudusid koju-
saatmise kogemused ning talle näis, et kõik läheb luhta
mingi pisivea tõttu arvestuses. Kuidas sa siin jälle
kokku saad? Siniseid drappmantleid oli pruunide,
tumepunaste ja hallide hulgas nii palju, heledaid juuk-
seid samuti, tumerohelisi vormibarette polnud üldse
mõtetki jälgida, sest need andsid siin tooni nagu vesi
meres. Kui ta äkki jõudis juba ära minna?

Rahu! Siit ei saanud ta veel mööduda. Heino seisis
otse väljapääsu juures, kulunud ja pleekinud vormi-
müts ühel kõrval, kena lõikega mantel eest lahti.

«Keda sa passid?» küsis Rita mürgiselt ja teatas, nii
et kogu ukse poole murdev summ võis kuulda: «Mine
aita, Õiele, vaesekesele, jäeti võõrad botikud!»

Pole viga. Ritaga võis õiendada edaspidi põhimõttel:
mürk mürgi vastu. Peaasi, et Õie oli alles seal.

Õigust öelda, kojusaatmise akti endal polnudki enam
olulist tähtsust. Kõige tähtsam oli seljataga. Noormees
oli tütarlapsele teatavaks teinud oma tunded, oma huvi,
ja mõelgu ta nüüd sellele. Nüüdsest peale käitugu tei-
sed poisid temaga ettevaatlikult, muidu tuleb välja
tont teab mis.

Lõpuks Heino nägi teda teiste vahel tulemas, otse-
kohe tema kannul Uno Suits. No muidugi! Siin see nüüd
oli! Tema varitseb nii, et igaüks saab aru, Suits tuleb
avalikult, ja sellest ei tehta väljagi. Kena lugu! Maksab
igatahes järele teha. Aga mis nüüd? Õie lubas ometi
ennast koju saata, vähemalt ei keeldunud, mis tähen-
dab sedasama. Miks ta siis ei vaata? Kas ta ei näe, et
Heino seisab väljapääsu juures ja ootab? Mis õigusega
tilpneb too kala ta kannul?

Õie ei näinud. Või tegi nii, et ei näe. Olgu! Tal on
õigus minna sellega, kellega soovib. Ainult ilus see
ühelgi juhul ei olnud. Lubada ja siis niiviisi mängida.
Milleks? Inimesel peaks olema vähemalt elementaarne
taip aususest.

Just sel hetkel kuulis ta Õiet heleda häälega hüüdvat:

«Oh, ma unustasin oma noodid alla riietehoidu!»

«Üks silmapilk! Oodake, ma kohe...» kadus teenis-
tusvalmis sile noormees ta kannult.

Niisugust teenet oleks võinud niisama edukalt osu-

tada Heino! Aga silmapilkselt taipas poiss oma eksitust.
Õie astus Niina ja Vilma vahele, võttis neil käe alt
kinni ja ütles ärritatult:

«Lähme nüüd lennates.»

Ja läksidki.

Varsti kuulsid nad enda taga rõõmsat bassi:

«Kiirustate?»

«Jassand! Kuidas ma ehmusin!» hüüdis Õie.

«Mis ajast sa, Saalep, üle turuväljaku oled käima
hakanud?» küsis Vilma lõbusalt.

«Tänasest õhtust peale,» vastati enesekindlalt.

Kindlasti oli see küllaltki häbematu vihje. Täpselt
sama toon, mis tol korral koolist koju tulles. Aga Õiel
polnud nüüd löödud inimese tõrjeseisundit hinges ja
aga Heino Saalepki olnud enam nii võõrastav nagu sel
õnnetul õhtupoolikul. Ja oleks ta veel teadnud, et hirm,
pünlikkus, valvelolek ja muu sellesarnane paneb mõned
inimesed valju hääle ja üleolevate nootidega rääkima!

Aga viimast polnud eriti vajagi teada, sest kui Vilma
ja Niina taktitundeliselt lühemat teed tahtsid minna
ja Õie oma saatjaga edasi astus, siis selgus otsekohe, et
poisi häälel pole häda midagi. Vaikne, sügavalt ja peh-
melt põrisev, kusjuures mõtted, mis ta väljendas, olid
head. Rääkis korvpalli reeglitest, millest tüdruk oli
huvitatud. Möödaminnes näitas ära õpetaja Orase elu-
koha ja hoiatas, nii nagu tüdrukud esimesel laupäeval,
et ta Sufiksi viha alla ei satuks. Lisas veel kärmesti
juurde, et vanapoiss pidi olema hiigla skeptik ja kuiv
nagu Sahaara.

Vahepeal vaikiti. See polnud sugugi laisk lõdvalt
kulgev sõnatus, vaid hoopis midagi muud. Seda kinni-
tas nooruki sügav õhkamine ja kuna tüdruk mingil
määral aimas selle tähendust, siis püüdis kärmesti
midagi rääkimiseks leiutada. Küsis järsku Henn Ontoni
kohta, miks too tutvumisõhtul polnud. Heinole muidugi
küsimus ei meeldinud, aga mis parata, tuli avaldada
oma arvamus ja hinnang:

«Ta on muidu mõnus poiss, aga noh, rabeleb...»

Õie naeratas pimedusse, kuid just sel hetkel tuiger-
das neile vastu purjus meeste paar ja polnud kahtlust —
nad olid joonud suurest murest Eesti maa ja mehe-

meele pärast, mis tuksus veel nende rinnus ja mille nimel nad oleksid valmis esimesel kutsel relvaga käema minema.

Neist õnnelikult mööda põigatud, mindi mõnda aega vaikides. Siis pääses poisi suust vihane pomin:

«Nendest oleks küll abi, kui löömaks oleks läinud.»

Õie ei tahtnud kuulda seda liiki jutte. Aga mis parata. Säravast koolimajast koju sai tulla vaid mööda tänavaid, ja tänavad elasid oma elu, andes edasi aja hingust kõigile, kes sinna sattusid, tahtsid nad seda vastu võtta või mitte.

ROMANTISM

Aasta kõige pikemate ööde ja lühemate päevade perioodil, kui lumi ei kata veel külmunud musta maad, lunduvad hommikud tihti süngetena. Koolimaja särab üleni tuledes, aga sinna minna pole lusti. Unisus õhkub iga õpilase näolt. Pikamaajooksjad teavad, mida tähendab surnud punkt: teatud meetrite järel tekib jooksus tõke, mis on vaja jõuga võita, siis läheb edasi jälle kergemaks. Pikk pime ja lumetu aeg on kooliskäijatel üheks niisuguseks surnud punktiks: on juba küllalt koolis käidud, et väsida, ning lõpp tundub nii lootusetult kaugel.

Täpselt niisugune oli hommik ja üldine meeleolu gümnaasiumi 1. klassis, kus sel päeval hakkasid hargnema suured sündmused. Esimene tund läks tavalist rada. Pastor Mehis oli ainuke säravas tujus inimene klassis. Rääkis Pauluse teekondadest ja kaldus õige varsti kõrvale, ikka sinna lõpmatusse universumisse, mille ideaalses korralduses nägi ta jumala tahet.

Henn Ontonile meenus midagi seoses hiljuti loetud Atlantise hukkumise looga, ja ta seletas oma pisut pealetikkavas toonis eelajaloolist loodusekatastroofi, nagu oleks see juhtunud alles mõne aasta eest. Lõpetas ta umbes nii:

«Usk püüab meile öelda, et oli veeuputus karistuseks inimese pattude eest, aga teadus tõendab, et oli Maa ja tohutu planeeditüki kokkupõrge. Oleks see tükk natuke suurem olnud, kes teab, mis meist siis oleks saanud.»

«Hmjah,» ütles pastor ja piilus kavala naeratusega mitte Henu, vaid Ants Urbsood, kes tundis ennast selle manöövri puhul veidi ebamugavalt. «Poeg Ants, ma tahan sinult ühte asja järele pärida, enne kui ma vas-

tan Ontonile. Füüsikud, kui mu arusaamine mind ei peta, tahavad purustada aine kõige pisemat osakest?»

Ants Urbsoo seisis, punetas ja noogutas kergendatult. «Miks nad seda teevad?»

Antsul võttis eelsoojendus aega, kuid lõpuks oli pastor saanud kuulda, mida ta tahtis.

«Näete,» pöördus ta oma raske kerega hoogsalt Henu poole, kes Antsu veniva seletuse ajal oli juba mitu korda jalga jõudnud vahetada. «See on edasitugiv inimene. Ta juba teab, kus peitub hirmus looduse jõud. Teab ja läheb võitma kindlust. Ohvritega, ma arvan küll?» Pilk Antsu suunas, Ants noogutas. «Jah!» Väike, aga mõjuv paus. «Inimene alles läheb võtma aimest seda, mis seal on olemas! Kes ta sinna pani? Arvate, et küsin nii? Ei! Ma küsin, kes lõi säärase peene ja targa olendi, nagu on inimene? Kes ta kujundas? Teate, noormehed, ja neiud ka, mina usun. Mina usun inimese kujunemise, rõhutan, ku-ju-ne-mise jumalikkusse. Poeg Henn, astu korra siia ette.»

Klassis oli kuulda tasast kihinat. Õie Heinaru elas kõigele sellele kaasa teisiti, kuna ta ikka veel polnud harjunud vaidlustega usuõpetuse tundides. Teda hämmastasid nii Henu südikus kui ka Antsu teadmised.

«Õpi nüüd kirjandust, kuni seda totakat masseeritakse,» sosistas Rita.

Õiel oli raamat sahtlis lahti juba enne tundi, kuid teda köitis mõttevahetus ja nüüd ei lubanud seda teha ka protestitunne. Ritast oli saanud tema antipaati. Õie pani tähele ka seda, et kõik kuulasid ja elasid vaikselt kaasa sellele, mis klassi ees toimus.

Oma pika jutu elust, inimesest, teadusest ja jumalast lõpetas pastor tähendusrikaste sõnadega:

«Usku on vaja. Usku! Usus on hing, usus on hinge toit.»

Tagant pingist kõlas ilma eelneva sõnaküsimise tseremooniata lõbus bass:

«Onton keksib üleliia. Talle on vaja rahu.»

Välkkiire pöördumine ütleja suunas, kes loivas enda kenasti püsti.

«Rahu? Hmjah. Ma ei ütleks niiviisi, kuidas see oli? Keksib? See ei ole... puhas sõna. Aga Saalepilt kõlas

huvitav mõte. Rahu. Kui te lubate mul otsad kokku panna. Mina arvan nii: pole suuremat, pole, ma ütleksin, üllamat hingerahu, kui see, mis inimene saab usu lõpmatust allikast.

See oli soon, mida elatanud mees tundis. Heino Saalepil polnud häda midagi, tema istus patsti toolile, kuid vaene Henn seisis nagu patune pihisa ees ja kuulas tugu vaesest naisest linna servas, kellega pastoril oli olnud kokkupuutumist siis, kui see vaene naine seisis eluraskustele allavandumise hirmsa hukutava küsimuse ees ning hiljem, kui naine oli kindlalt pöördunud kiriku poole. Missugune määratu kindlus! Missugune vahel isegi nüüd, kus inimesed ja eriti väikeste rahvaste kodanikud on ärevad, tunneb ta oma hinges jumalikku rahu.

Henn tajus, et pastor tüürib kuhugi, püüab millegipärast esile nihutada väikerahva mõistet. Kas ka tema tahab rääkida rahvustundest? Tahab jätkata omal kombel direktori tõsist vestlust?

Olukorra lahendas kell.

Vahetundi minnes torkas Pastak oma vihavaenlasele:

«Noh, president, mis sa siit koolist oma usku otsid? Mine parem isale appi, et venelaste baasid Paldiskis kiirem katoova saaksid!»

Henn ei vastanud. Talle aitas sellest raginast, mis oli, ja ka teistele polnud see kõik enam uus, nii et tema arvates ei tasunud enam otseselt ragistada. Valdur, Rita ja Edna kujutasid endast peamist löögijõudu, kellele tema isa tööleminek baasidesse rahu ei andnud.

Nüüd oli palju tähtsam Heledate Peade Klubis jõuda täielikule selgusele, mis on õieti usk ja missugust funktsiooni täidab ta inimese juures.

Tegelikult hakkas see kõik selguma järgmisest tunnist alates.

Opetaja Oras, väike kuiv ja väga suurte silmaaluste kottidega mees astus kähku sisse ja võttis kohe tunni üles.

«Edna Piiber!»

Tüdruk läks hirmunud näoga ette. Teistsugust vastavilisi härra Oras peaaegu ei tunnistanud.

«Andke mulle neli põhjendust, miks Faehlmanni

kunstmüüdid eesti kultuuri seisukohalt tähtsad on.» Ja samal ajal hüppas rusikast välja neli väikest sinkja-valget sõrme. See oli peenike kunst, pista rusikast välja täpselt nõutav arv sõrmi. Need olid oma haprale väljanägemisele vaatamata väga kõvad sõrmed. Õpilastel tuli tublisti pingutada, et neid ükshaaval tagasi rusikasse suruda.

Esimese sõrmega sai Edna ladusasti hakkama. Teine sõrm paindus aeglasemalt, ja mis hoopis halb, sõrm kadus ära teise ja neljanda vahelt. Järjekord polnud õige, ja see tähendas numbri taha tekkivat miinust. Viimaks hakkas konksu tõmbuma ka kolmas (tegelikult teine) sõrm, kuid tegi järsku elastse tagasilöögi, mis viis vastaja segadusse.

«Ah soo, ma eksisin,» hakkas Edna puterdama, «Faehlmanni kunstmüüdid äratasid estofiile rahvaluule kogumisele Eestis ja suurendasid eestlaste rahvustunnet.»

Sooh. Nüüd jäi veel üks sõrm. Aga mis see võis olla? Härra Oras oskas oma küsimused üles ehitada saatanliku arvuga, ikka jäi tal üks sõrm püsti ja see tähendas halba hinnet.

Ette öelda keegi ei söandanud, sest see tähendas riskida oma peaga.

Henn ei suutnud ennast pidada, kuna ta äkki leiutas enda arvates originaalse etteütlemise viisi. Aknast välja vaadates õhkas ta sügavalt:

«Kellele oli vaja seda igavalt «Kalevipoega?»»

Edna haaras sellest niidiotsast kohe kinni ja hakkas kiiresti rääkima. Härra Oras katkestas tema jutulõnga, märkis numbri taskuraamatusse.

«Viis miinusega. Istuge!» Ning siis järsk pööre etteütteleja poole: «Teadmised kipuvad nagu üle ääre, mis?»

Henn tõusis ja vaatas jultunud naeratusega kurjale mehele silma.

«Vabandage, ma kogemata mõtlesin valjusti.»

«Kena. Otsekohe laseme teil siin valjusti mõelda.»

Algas küsitlus, mille sarnast ei mäletatud enam kaua. Keegi ju ei viinud ennast vabatahtlikult tapalavale. Enamuse silmis peegeldus kahjurõõm: kes käskis tal olla nii loll!

«Faehlmanni kalendrijutud,» kerkis jälle neli sõrme. «Kas te mõtleksite mulle välja, kes on vana tuntud luuletuse «Armas kallis kuldne vend» autor?»

Klassi sigines surmavaikus. Küsimused hakkasid sadama huupi kogu läbivõetud materjali ulatuses. Kes suutis kõiki neid vanu ühelaulu-autoreid meeles pidada? Lihtsalt ülekohus! Nii tundis järsku enamik klassist. Härra Oras oli läinud üle igasuguse piiri.

«Ei tule meelde?» küsis ta pealetungivalt.

«See on tundmatu autori luuletus seitsmeteistkümnenda sajandi keskelt.»

«Vale! Seitsmeteistkümnenda sajandi seitsmekümnendatest aastatest. Edasi! Estofiilide ajakiri, ilmumise aeg.» Kaks sõrme seisis ähvardavalt rusikast väljas. Esialgu langes ainult üks, kuna õpetaja Oras tahtis kuulda ajakirja täpset nimetust. See anti talle teada andiselt üleoleva muigega ja püstijäänud sõrm tõmbus rusikasse.

«Loendage tähtsamad «Beiträge» kaastöölised,» võttis härra Oras appi ka teise käe sõrmed. Needki suruti edukalt tagasi, kusjuures juhtus kummaline lugu — üks nimi ületas sõrmede arvu. Sellest tekkis põhimõtteline vaidlus, sest härra Oras ei tahtnud tunnistada Rosenplänterit kui ajakirja toimetajat kaastöölise hulka, Henn aga arvas, et see, kes toimetab, teeb ühtlasi ka kaastööd. Niisugust jultumust ei oodanud seltest poisist keegi. Vilma närvid ei pidanud vastu ja selgesti võis kuulda tema sosinat:

«Mis ta ometi teeb!»

Õpetaja kogus ennast uueks rünnakuks. Siis hakkasid sadama aastaarvud.

«Alavite peergo valgussel» ilmumise aeg?»

«Tuhat kaheksasada... kolmkümmend kaheksa.»

«Autor?»

«Manteuffel.»

«Tema sünni- ja surma-aasta?»

Kuuldus raamatulehtede vaikne ärev kahin klassi kõigist nurkadest.

«Noh?»

«Kaheksateistkümnenda sajandi lõpust kuni üheksateistkümnenda sajandi keskpaigani, ma arvan.»

«Väheseks jääb. Arvud?»

«Ei tea. Ma arvan, et tähtsam on teoseid kui kultuuriväärtusi...»

«Istuge! Kaks!»

Hennu suunurgad tukslesid, kui ta kohale läks.

Ja siis juhtuski see, mis andis tõuke järgnevatele sündmustele, mida kandis naiivne noorte inimeste usk.

Henn istus järsult nagu ikka see, kes tunneb endal üldsuse poolehoidu osaksaanud ülekohtu pärast.

Kolin. Mürts!

Henn istus põrandale ja sai tooli nurgaga niisuguse obaduse puusa pihta, et ei suutnud oiet maha suruda.

«Mis seal on?» käratas härra Oras raevunult ja kui Hennu pea sai vaevalt üle laua ääre kerkida, näitas sõrme uksele:

«Välja!»

«Kuidas? Mis eest?»

«Välja!»

Siin polnud midagi targutada. Käsule tuli alistuda. Seda tehti püstipäi, esilekergitatud rinnaga.

Absoluutne ülekohtus!

Võimu mannetu väiklane maksmapanemine!

Imelik tunne valdab üksikut seisjat pikas läikivaks poonitud parkettpõrandaga koridoris, kus vahetundide ajal on niisugune hääletesumm, nagu oleksid kõik Eesti saeveskid siia kokku tööle toodud. Seinte ja uste tagant kostab nüüd summutatud ja distsiplineeritud häälistsusi. Kusagil jutustab tütarlaps arglikult, kobavalt, tema jutu hulka löikuvad kiledavõitu märkused. Seal ajab preili Varik õpilastele võrrandeid pähe. Siitsamast kõrvalt progümnaasiumi viiendast kostab mahe, pisut nagu laulev alt. Proua Raulin annab tundi. Üsna kaugelt, arvatavasti ülalt aulast, kandub monotoonne põmmutamine klaveri bassidel ja poiste kume püüdlik joru nagu pikk saba iga põmmu järel. Mitte keegi ei tea midagi sündinud ülekohtust.

Järsku käis gümnaasiumi esimese klassi uks lahti ja välja tuli Heino Saalep.

«Kuradi hull vanapoiss,» oli pikk noormees kõike muud kui rahulik. Aga muuseas, talle sobis ärritatud seisund.

Mis siis juhtus?

Heino oli hakanud tõde jalule seadma, aga härra Oras ei lasknud tal rääkidagi.

«Kus pistis röökima: «Välja! Välja!» Ajanud siis Pastak välja! Tema tõmbas sul tooli alt ära.»

«Ma tean,» urises Henn mõnuga.

«Selgel! Sa ei hakanud õiendama. Arusaadav, ega ma ka poleks sinu asemel hakanud. Aga mul läks kops üle maksa juba küsimise ajal. Arvud! Nendega võiks ta isegi Paula Mehise orki tõmmata, kui ta seda ainult julgeks!»

«Jah, kellele kõike seda puru vaja läheb!»

Siis hetkel paiskus jälle nende klassi uks pärani ja välja tuli Valdur Pastak, õlitatud pea viltu, nagu nalja läks.

«Moens, poisid! Läki peldikusse suitsu tõmbama.»

Henn ja Heino polnud suitsumehed, aga neid huvitas, kas Valdur tuli ise või löödi välja, ning mispärast.

«Vanapoisi tuleks üks purgitäis kunstsõnnikut sisse soolata, et ta kärvaks,» suurustas Valdur ja laskis pirtsu sülge valgele kiviplaadist põrandale.

«Mis sina siis tegid?» käis Heino peale.

«Oled ikka pika vedimusega. Ütlesin, kuidas oli, ja palusin luba teid koridori auvalves asendada,» hakkas Valdur oma õnnestunud nalja meenutades ilkuma, tõmbas suitsu kurku ja kui kõhahoog möödus, lisas kähku: «Onton, kurat, kui tahad, võime leppida.»

Pärast segast lugu «Saturni» juures otsustas Henn alla valvel igasugu manöövrite suhtes, kuid suurte sündmuste lähenev ärev õhkkond lõi äkki niisuguse ühtekuuluvuse vajaduse, et ta pikemalt kaalumata nõustus.

«Aga see on selge, et vanapoisi-saatanale tuleb anda, nii et on antud,» lisas ta kähku juurde, et piinlikust leppimismomendist rutem üle astuda.

«Boikott,» ütles Heino esimesena selle kurjakuulutava sõna.

Valduri porikärbsevärvi silmad tõmbusid kitsasteks läikivateks triipudeks.

«Moens. Ütleme, et poisid löövad meile sleppi.»

«Tüdrukud tuleb pehmeks rääkida,» arvas Henn.

«Uus tüdruk! Tead sa ka, mis loom ta on?»
«Mis ta siis on?» küsis Henn ja tundis hirmuga kuu musejuga pähe tõusmas.

«Tüdruk õppemaksust vaesuse tõttu vabastatud. Riskib ta sul küll!»

«Ära näe tonti seal, kus teda pole,» andis Heino mõista oma suhteid, millest räägiti pärast pidu, kuid mida Henn siamaani tõsiselt ei võtnud.

«Aga Paula?» jätkas Valdur kalkulatsiooni.

«Masseerime,» asus Henn oma võiduka rivaali toepuuks.

«Esimeseks korraks ehk teeme tühaks, aga õhtul kodus vana pastor silitab oma tütre korraks lõuaalust, tead küll, president, kuidas see käib.»

Ennustuses ei puudunud oma loogika ning see pani mõtlema. Paula Mehis oli klassis erandlik kuju. Opetajad pidasid temast lugu, igaüks muidugi isemoodi, ja tõe au andes — ta ei võtnud seda lugupidamist mitte oma isa mõjuka positsiooni abil, vähemalt mitte nii võrd selle abil, kuivõrd oma lahtise pea ja visa töövoimega. Tütarlaste hulgas kerkis ta matemaatikas ja füüsikas esile ja samal ajal edenesid tal ka keeled jõudsasti.

Kahtlused pühiti saabunud vahetunni esimesel minutil, nii nagu kaob vilets pilpatõke jääkattest vabanenud jõe voogude ees.

Kolm kangelast seisis tõukleva summa keskel, iga kandist sadasid ärevad küsimused: mida ette võtta. Kõik tõendasid läbisegi, et niimoodi seda asja jätta ei või. Vilma oli väike, aga ta oskas osavasti kasutada aknalauda, ning teinud enda niiviisi nähtavaks, hüüdis kõlavalt:

«Üles, madjar! Kodu kutsub!»

Heino tõstis ta sealt nagu vallatu lapse maha.

Võib juba arvata, missugust muljet avaldas troppi kogunenud sõjakas gümnaasiumi esimene klass tervele kolmandale korrusele. Asi kippus kujunema üldiseks segaduseks ja nii võis suur ühinemisjõud juba ees näha. Uudishimulike hulka siginesid isegi gümnaasiumi teise klassi enesest lugupidavad noormehed ja nendele oldi nagu kohustatud andma pealiskaudset

informatsiooni. Et mõni neist härrastest käega löi, see ei heidutanud kedagi. Sõjakuse kuumus oli tõusnud braadini, mida võis jahutada ainult sihikindel tegutsimine.

Õhtul kell seitse kogunesid eranditult kõik parki. Oli juba täiesti pime. Jämedad pargipuud vihistasid oma raagus latvadega müstilist saatemuusikat kõnedele, mida peeti lühidalt ja tasase häälega. Kes tahtis, võis astuda, kes tahtis, võis istuda niisketel vahtralehtedel, mis levitasid kõduhõngu. Poistel ei lubatud suitsetada. Hääletati avalikult ja pimeduse tõttu nimeliselt.

«Niisiis, oleme eranditult kõik hääletanud boikoti poole,» teatas Heino Saalep pisut nagu üllatunult, et keegi kõhklema ei löönud raskuste ees, millest ta ausalt oli rääkinud. «Nüüd on vaja kokku leppida üksikasjades.»

Vilma arvas, et pole vaja üldse tundi minna.

«Õige!» hüüdis Henn, kes tundis, et ta esialgne tähtsus on kuhugi haihtunud.

Paula Mehis, kellest nii mõnigi arvas, et ta kaasa ei läinud, tegi kõigile vastuvõetava ettepaneku:

«Tundi tuleb minna ja kui ta küsib, siis tuleb minna ka klassi ette, aga vastata me ei pruugi. Lihtsalt keegi ei tea ja kõik.»

Bellega oldi õhinal nõus, sealhulgas ka Henn, ehkki tal Vilma uljuse toetamise pärast kõrvad õhetasid.

«Aga oletame, et ta kutsub dire tundi?» esitas Valdur kaaluka küsimuse.

«Ma ütlesin, niisugusteks sammudeks on eeldusi olemas,» vastas Heino. «Me peame...»

«Ka temale mitte üks piuks,» ägestus Vilma.

«Direktorile peame küll vastama,» arvas Öie.

«Teate, mis meil tuleb teha,» võttis Niina ülemäära valjusti sõna, mille peale käis kohe tss. «Vabandust! Ma arvan nii, et meil tuleb valida boikoti komitee, kes hakkab lahendama säärast laadi sekeldusi. Muidugi klassi nimel.»

Ettepanek võeti vastu.

Vaieldi arvu pärast, lõpuks lepiti kokku viiele.

Valiti Heino Saalep, Niina Smirnov, Ants Urbsoo, Paula Mehis ja Kaarel Rajamets.

Henn tundis ennast valusasti puudutatud olevat. Ta ei suutnud mõista, kuidas võidi teda jätta kõrvale ettevõtte juhtimisest, kuna ta ometi oli see, kelle pärast need naised siin kõik koos olid. See oli aga ainult viivuks. Värskestatud küsimused näisid hetkel nii suurtena ja üksmeel nii kindel, et jäi ainult üle oodata lahingu signaali.

«Me talle näitame, kes on gümna esimene,» ütles Valdur.

Ja sellega võttis ta kokku vist küll kõigi ärevaks kõeldud noorte hingede tunde. Et seda tegi too poiss, keda peeti üldiselt halvaks, et seda sai teha too ilkuja, oli last kõige kindlamaks tõendiks, et klassi üksmeel sel silmapilgul jõudis oma haripunkti.

Henn Onton jäi tulema teiste taga koos Ants Urbunga, kes aga peagi linnast väljaviivale maanteele keeras. Antsul oli pikk maa minna, tal tuli neli korda seda maad mööda sel meeldejääval päeval.

Henn rühkis üksinda jaamapoolsesse serva.

Tõusku tuul veelgi! Tormaku! Küll on hea astuda, kui hing virgutab noort keha tegevusele. Kõik näis erakordselt kaunina. Pargi tänava kõrgema asetuse tõttu võis vaadata pea tervet linna, mis vilkus tuledes. Mõnest aknast paistis nii mahe kodune valgus, et möödudes siiskus vägisi pilku sisse heitma. Tuli vastu ja möödus inimesi, pead õlgade vahel, kraed püsti. Kas nad siis ei märkagi, kuidas tuleb käia niisuguse ilmaga?

Henn elas üle loobumiseni jõudmise erilist joobnustavat silmapilku. Teda ei valitud. Ja mis siis? Kes on valitud, et tema on see kõige parem, kõige kohasem kuju klassis? Õie Heinaru läks pargist ära selles pundis, kus oli ka Heino Saalep. Ja mis sellest? Kes on kindlaks määratud, et see sätendava pilguga tüdruk ilmtingimata teda, Henn Ontonit, peaks armastama?

Henn läks üksinda.

Aga ta polnud absoluutselt solvunud.

Vastupidi, ta oli õnnelik, sest suured sündmused läksid liikele ning tema avastas endas erilise, seni tundmatu jõu — loobumisjõu.

Kui vaba on inimene, kes suudab öelda — ma ei taha! Koju jõudes hakkas Henn Onton luuletama. Juba

varemgi, neli aastat tagasi, kui kooli tuli Edna Piiber, oli ta värssse sepitsenud. Aga tänane meeolelu tabas teda järsku niisuguses tähendusrikkas vanuses, kus värsside sepitsemisel võis olla pisut õnne ning see võis areneda saatuslikuks ravimatuks haiguseks.

«Sul siis täna kohe nii usinasti õppimist?» imestas ema, kes ei saanud tulega hästi magada.

Henn vaatas närviliselt kella ja pomises midagi umbmäära vastuseks.

Ema ohkas, otsis oma väsinud liikmetele paremat asendit. Kui vastik, odav, näotu oli see õlgede kahin! Henn pühkis kärsitu liigutusega kohevaid juukseid otsmikult tagasi.

See oli kella poole ühe ajal.

Kui mitmendat korda oli ta selleks ajaks juba lugenud neid mahakriipsutuste vahel püsima jäänud kriistallridu:

«Ma loobun. Ma ei taha,»

Ütled sa.

Kuid kibedus ei jäta maha

Sind, kui sa

Ei tunne seda, mida ütled.

Sind tahan armastada.

Sina — ei!

Kella poole kaheks olid lisandunud veel read:

Mis õigusega kurvastada?

Ei, siis ei!

Nii jäigi luuletus lõpetamata, kuna sisemust paisutav energiatulv sai juba hommikul äravooluks hoopis kohasema ühtlaselt voolava kanali — julgustavad arvamused, asjalikud ennustused, kinnitavad lubadused seoses boikotiga. Klassi koguneti vaikselt ja nii pääsesid hästi mõjule Henu sõnad:

«Lahing algab koidu ajal.»

Tõepoolest torkas see nüüd kõigile silma, sest öine tuul oli pildunud pilved kusagile kaugele Gröönimaale, ja ehkki klassis helkisid mattklaasist lambikuplid, võis ometi läbi akende näha külma rohekat taevaviirgu. Ja päev algas eesti keele tunniga.

Kes on esimene?

Olgu kes on, peaasi, et kõik on kindlad, peaasi, et kõik on jäänud oma sõna juurde. Klassis valitses hauraikus. Härra Oras oli üle hulga aja rahulikum, alustas tundi pika haigutusega. Lappas oma musta kitsaks lõigatud hinneteraamatut.

Kas polss või tüdruk?

Esimenesest oleneb nii palju!

«Edna Piiber.»

Jälle?

Muidugi polnud teadmata, et vahel õpetaja Oras kuulis täpselt samu õpilasi, keda ta oli eelmises tunnis hea nümbriga hinnanud. Aga siiski!

«Andke mulle neli iseloomulikku joont Johann Voltemar Jannseni ilukirjandusliku tegevuse kohta.»

Neli sõrme jäidki seekord harali.

«Mis see tähendab? Pole vaadanudki?» Ta sihtis teraselt tütarlast, kelle esileulatuvad põsenukid tundusid olevat värvitud. «Tummaks olete jäänud?» Ja kui ka sellele vastust ei tulnud, siis käratas: «Üks! Mis üks! Hull. Istuge!»

Edna läks oma kohale ja pilgutas tütarlaste poole silma. Kõik hingasid kuidagi kergendatult, sest kujutleti, et boikott on palju raskem.

«Rajamets!»

Kitsapiheline pikkade kätega noormees seisis omal postil kindlalt, ta muidu paksud pruntis huuled olid nüüd kokku surutud ja moodustasid päris ilusa suu. Küsimus. Vaikus. Küsimus. Vaikus.

«Aa!» röögatas härra Oras ja saatis vastuhakkaja kohale.

Tükk aega ei öelnud ta sõnagi. Siis sündis midagi niisugust, mida keegi ei osanud ette näha. Härra Oras naeratas. Viril, väga viril grimass, kuid polnud kahtlust — see oli naeratus.

«Teate, mis ma teile ütlen,» hakkas ta laua ääres mugavalt istet võttes rääkima. «Boikoteerimine on esialgu lõbus lugu. Aga mina ei soovita seda jätkata. Lõpp jookseb liiva.»

Opetaja muidu nii terav kõrge hääl kõlas pisut madalalt ja pehmemalt. Aga ei jäänud märkamatuks kerge ärritusevärin, ja seda oli vaikival ülikorralikul

klassil suurim lõbu kuulata. Härra Oras võttis õpiku lehitses seda ja jätkas.

«Õpetaja jääb õpetajaks. Teda juba õppur kohalt ei kanguta. Poole aasta pealt liiati. Nii, mu noored võitlejad. Mul on kogemusi vastuhakkamiste mahasurumiseks. Paistab, et teil praegu on olemas omajagu organiseeritud üksmeelt. See laguneb varsti. Ennustan, et te üle kolme tunni vastu ei pea. Meie omal ajal boikoteerisime oma ladina keele õpetajat kuus tundi järjest. Pärast oli kõigil, kes kooli jäid, väga halb. Kolm kõige paremat poissi pidid klassi lolluse välja maksma ja lahuma. Kuus tundi ja kolm poissi. Hmjah! Kolm tundi, ja ütleme — üks poiss. Hmjah. Huvitav, ma juba hakan aimama, kes selleks väljamaksjaks osutub.»

Ta jäi ootama, et keegi küsib — kes? Aga gümnaasiumi esimeses klassis ei leidunud nii kerge keelega õpilast. Kümnes õppeaasta! Siin juba osati enesest lugu pidada.

«Ma näen lõppu. Ei räägi üldse sellepärast, et teid hoiatada. Milleks? See pole algkool. Siin on õppimine vabatahtlik. Mulle aga meeldib kindla peale ennustada. Olen väga mürgise iseloomuga ja mulle valmistab mõnu naerda lollide üle. Vabandage, aga te olete siiski lollid.»

Klassist käis läbi võidurõõmu imekerge peaaegu täiesti mahasurutud hingus. Seda oli võimalik tajuda ainult absoluutse vaikuse tõttu. Jutukaks muutunud õpetaja silmad, hääl ja viimase lause labasus reetis ta sisetunde salajasemaid soppes, kus viskles rahunus.

«Nii,» lõi ta oma väikeses käega laksu lauale. «Läheb lahti üks kahekümne vastu. Kuni boikoti nurjumiseni ma lihtsalt loen kursust. Ja kõik. Vaatame, kelle närvid enne üles ütlevad. Minul on nad kõik üheskoos, aga teil on nad kahekümnes kapsapeas laiali. Ja pidage meele — kõige rohkem kolm tundi juhul, kui kõik areneb normaalselt. Aga võib minna ka hoopis isemoodi — lühidalt, järsult. Mõtlen täna järele, ja võimalik, et võtan ka omalt poolt midagi ette.»

Pärast lühikest mõtlemist küsis ta rohkem nagu iseendalt:

«Keda ma õieti täna välja kutsusin. Piiber ja Raja-

mets? Mh-mh. Piiber ja... Rajamets,» venitas ta nendele nimedele kriipsud alla.

Imetasane rahunusekahin, mis aga silmapilkselt kadus.

«Niisugis, asume rahvusliku ärkamisaja kirjanduse juurde...»

Vahetunni ajal pääses jutt nagu paisu tagant, vahutas ja mulle ajades. Kõik ründasid kedagi, naersid millegi üle, ennustasid üksmeelselt, kinnitasid hoogsalt, toetasid kedagi, esitasid retoorilisi küsimusi läbisegi. Ümberringi tunglev uudishimulik mass ei saanud esialgu muud aru kui seda, et esimeses gümnaasiumi klassis käib kohutav käärimine, kusjuures käärijad ise olid nii ametis, et võõrastele enam mingeid seletusi ei andnud.

Terasemad kõrvad püüdsid kinni kaks nime — Edna Piiber ja kogu kooli ulatuses tuntud viulimees Rajamets. Taheti teada, mis nendega lahti on, aga kellel oligi aega kas või lühidalt öelda, et härra Orase kaudsed ahvardused kahe juhuseks küsitud aadressil olid tema alatuse tipuks ning et igasugune katse neid kogu klassi eest vastutavaks teha kutsus otsekohe esile niisuguse protesti, et...

Niina arvas, et niisugusel korral tuleb komiteel minna direktori juurde ja nõuda klassi nimel õpetaja Orase eemaldamist. Ta leiutas selle sõna kergelt, olukorra erutatud meeleolu kandel ega aimanudki selle sõna saatustlikku tähendust.

Ohtul tuli terve klass uuesti kokku.

Oli vaikne, selge ja külm. Jahedusest tingituna istuti ühes mütsakus koos. Nii oli mugav ja erutav.

«Tuleb arvestada, et homseks mõtleb vastane midagi välja,» alustas Heino Saalep tasa ja mõjuvalt. «Boikoti komitee kutsus üldkoosoleku kokku selleks, et läbi arutada ühise tegevuse kava. Nagu näha, tahab ta vastutavaks teha Piiberi ja Rajametsa. See on tõsine hädasoht.»

«Sel juhul nõuame tema eemaldamist!» hüüdis tagumisest reast kõva hääl, mis otsekohe kaeti tss-ga. See ajas hüüdjat — Henn Ontoni — veelgi rohkem ärritusse: «Aga muidugi!» ütles ta häält valjastades. «Mis õpetaja tema üldse on!»

«Me võime teda ju arvustada, aga meid ei võeta arvesse,» ütles Paula Mehis.

«Kuidas nii? Ta ei kõlba õpetajaks!»

«Oota, Onton, mis sa ägetsed,» rahustas Niina närvi-
list poissi. «Paulal on õigus.»

«Tal võib õigus olla, aga eemaldamist nõuame ikkagi. Meil peab olema oma kindel siht, mida me lõppude lõpuks tahame saavutada.»

Vilma toetas teda.

Heino Saalepile ei meeldinud Ontoni ägedus, sel ajal kui temal tuli kanda kogu võitluse raskust. Ta tegi ettepaneku jätkata boikotti, ja niipea kui Oras hakkab midagi ette võtma üksikute vastu, anda volitus komiteele esindada klassi huve direktori ees ja nõuda...

Kõik kuulasid äärmise tähelepanuga, sest teati, et need polnud nüüd enam Heino isiklikud sõnad, vaid komitee koosolekul väljatöötatud seisukohad.

«Nõuda, esiteks, et õpetaja Oras muudaks oma õpetamise meetodeid, mis ei vasta gümnaasiumi tasemele, ja teiseks, et ta tunnistaks klassi ees oma ülekohtust käitumist õpilaste suhtes, keda ta saatis täiesti põhjuse-
tult klassist välja.»

«Vähe.»

Kes see oli, kes seda julges öelda?

See oli klassi kõige pikem ja kõige valgemate juus-
tega poiss. Oma järgneva jutu kinnituseks ajas Rein Kütt enda teiste vahelt üles.

«Ei hakka ta vabandama midagi,» lõi ta oma suure rusikaga laiale peopesale kõva laksu. «Kui juba nõuda, siis nii, et mees lendaks. Ta ei oska õpetada ka. Rõhume selle peale välja.»

«Sina laulad seda, mis su president ees laulab,» ütles Valdur Pastak.

«Ja kelle laulu sina ise laulad?» küsis Henn vihast väriseva häälega.

«Miks te nüüd järsku tülitsema lähete, poisid?» küsis Õie Heinaru maheda lepitusmeloodiaga.

«Onton on lihtsalt tormakas,» tahtis Leida Kroon oma arvamust avaldada, kuid Rita Luts lõi ärsult vahele:

«Milleks kulutada aega lollide juttude kuulamiseks. Eemaldada! Vaat kus kah targad! Mina hääletan selle poole, mis Saalep ütles.»

«Loomulikult!»

«Muidugi!»

«Milleks nõuda võimatut!»

«See oleks juba ette luhtumisele määratud!»

Henn ootas, kuni vada vaibus, ja ütles siis:

«Praegu ei või araks lüüa. Ei maksa arvestada hüljaka ennustusi.»

«Kes lõi araks?» hüüdis Valdur vinguvalt.

«Noh, ütleme, et ta on sunnitud vabandama. Hea küll. Aga mis me selle vabandusega peale hakkame? Ravadeks sööb vanapoiss osa meist ikkagi välja.»

Need mõtted tulid Hennule pähe siinsamas vaidluse hoog ning tekitasid järelemõtlemise hetke. Selle lõhkus natukese aja pärast Valdur Pastak:

«Onton kardab! Mis sul viga. Lüüakse välja, lähed Paldiskisse isale appi. Vene baasides makstakse hästi.»

«Pastak, pole tarvis norida,» nurises Heino Saalep ja läks üle kokkuvõttele.

Hääletati. Henn ja Rein Kütt hääletasid vastu.

Mindi laiali.

Edna Piiber ütles enne veel Hennule otse suu sisse:

«Sa oled alatu! Ikka pead rikkuma klassi üksmeelt.»

Henn hakkas ennast ägedasti kaitsma, aga nagu seda ühti tüdrukute juures ette tuleb, keeras Edna oma palge temast ära. Teda ei huvitanud argumendid. Ta oli oma sügava vihkamise selle poisi vastu välja pur-
sanud ning sellest arvas ta piisavat.

«Edna on, mis ta on,» ütles Ants Urbsoo, kui nad olid kahekesi kitsale Posti tänavale jõudnud, kust Ants pidi ära keerama. «Ta räägib üksmeelest, mida pole kunagi olnud ega saagi olema.»

«Kuidas nii?» üllatus Henn ja tõstis oma õhukese palitukrae üles. Kõrvadel hakkas jahe.

«Ma tundsin juba eile, et meie asi jookseb rappa.»

«Rappa?»

«Aga muidugi. Oras naerab meie boikoti peale. Ma ei ütle, et peaksime boikoti lõpetama. Vastupidi. Teeme talle selgeks, et klassil on kõvad närvid ja peame vastu

kuus tundi, kümme isegi, ja see oleks vanapoisile oma moodi õppetund.»

Antsu rahulik kainus jahutas Hennu tublisti. Aga noormees sai järsku aru, et selles võitluses ei saanudki püstitada eesmärki. Oli vaja ainult vastu pidada. Võimalikult pikk boikott — see oli ainus eesmärk. Las tajub, et klassil on kõvad närvid, las mõtleb ise järele, et gümna esimesega ei või naljatada.

Aga miks Ants ei avaldanud oma arvamust koosolekul?

Ants ei tahtnud lõhkuda komitee autoriteeti, sest antud juhul oli sellel omajagu tähtsust. Nii arvas ta.

Järgmisel hommikul esitas Henn klassile uue taktika säärase enesekindlusega, nagu oleks see tema isiklik looming. Ei. Ta polnud seda tõugu, kes kiidab pilti, mida kiidab tunnustatud maitsega inimene ees. Ta oleks kiitnud seda pilti ainult siis, kui see talle tööpoolest oleks meeldinud. Seda tõugu inimesed omastavad teiste ideid, ja ei märka peaaegu kunagi algataja isikut, ei tee sellest enam küsimust. Haaranud ja orgaaniliselt endaga liitnud hea idee, asuvad nad aega viitmata selle teostamisele.

Hennust oli saanud võimalikult pika boikoti apostel. Peab ütlema, et niisuguse tee kättenäitamine tõstis tublisti tema autoriteeti, milleks aitas kaasa ka klassi värske hiilguse Oie Heinaru ja paljude teiste elav toetus.

Komitee liikmed leidsid suurel vahetunnil aega lühikeseks kokkutulekuks ning Heino Saalep tegi otse enne õpetaja Orase tundi teatavaks komitee avalduse:

«Gümnaasiumi esimese klassi protest — boikott — on esile kutsutud õpetaja Orase ebaõiglase suhtumisega mõnedesse õpilastesse. Boikott lõpeb alles siis, kui klass on veendunud, et õpetaja Oras on oma veast aru saanud ja tahab otsekoheselt oma suhted klassiga normaliseerida.»

Meisterlik tekst võeti vastu elavate kiiduavaldustega. Suur mure, mis näris juba ähvardavalt klassi enamikku, langes ära. Võitlus oli saanud kindlad raamid. Nõudmises väljendus klassi ühkus ning samal ajal näis eesmärk olevat ka tegelikkuses täiesti saavutatav.

Klass tardus ootevaikusse. Selles oli midagi pidulikku. Polnud ühtki õpilast, kes poleks tundnud taasühinemise silmapilgu ülevat kindlust, mida võis kokku võtta lausesse: «Mis nad saavad teha tervele klassile?»

Arg ja libe Valter Oja vastas oma pinginaabrile, kelle sinkjasmustade läikima löödud juustega lõhnav pea oli tähtsalt viltu kallutatud, ja tundis, et kui see innaakonna korraldajate peamehe poeg boikotist osa võtab, siis pole ka temal midagi karta.

Rajamets teadis, et ilma temata ei saada läbi ühelgi koolipeol. Õpetaja Park kutsus täna hommikul tema ja Oie Heinaru alla õpetajate tuppa. Mida nad võiksid koos esitada kooli jõulupuul? Õpetaja Oras kuulis kindlasti, kuidas nad leppisid kokku Gounoud'-Bachi «Ave Mariale» ja Raffi «Kavatiinile».

Oie Heinaru oli veendunud, et niikaua, kui boikotti juhivad Heino Saalep ja Niina Smirnov, ei saa kellelegi juhtuda midagi halba. Nad olid ta meelest nii tavalised ja tasakaalukad.

Heino Saalep oli tõesti küllalt ettenägelik, et aimata asja reaalsel raskust momendil, kui mängu tuleb direktor. Aga ta polnud ju üksi. Terve klass oli ühel meel.

Valdur Pastak võttis asja kui lõbusat löömingut, millest võis gümna teise klassi suurustele kenasti lõkku lüüa. Täna õhtul pidi olema korvpalli koondmeeskonna treening, küllap ollakse huvitatud. Ja kui peakski midagi juhtuma, siis vaevalt härra leitnant laseb teha liiga Pastakule ja Saalepile, kellela kooli korvpallikoondus saaks kabelimatsu.

Henn Ontonil polnud muud kaitset kui klass. Vaikivad kõik, vaikib ka tema. Polnud silmapiiril võimu, mis oleks suutnud teda välja viia vaikivast olekust. Ei ühtki silpi, mis ka ei juhtuks.

Naaberklasside ukseid olid juba tükk aega tagasi üksteise järel sulgunud ja kõrvalklassist kostis juba proua Raulini selge hingestatud alt. Gümnaasiumi esimese klassi uks seisis aga ikka veel avatuna. Kas õpetaja Oras ei julgegi klassi tulla? Ehee! Sufiks tahab vist piinavat tundi kunstlikult kärpida.

Siis kostsid sammud. Need tulid pika koridori teisest

otsast hoogsalt lähemale. Polnud kahtlust — tulijaid oli kaks.

Direktor!

Vahetati ärevaid pilke.

«Ei ühtki sõna vanapoisile!» jõudis Heino Saalep ägedalt sosistada.

Siis olid nad klassis. Härra Oras punetas ja läikis veidi näost, silmaalused kotid olid pisut ahenenud ja nii tundus ta eriti võõrana. Püüdis olla lõbus ja reibas. Milline ebasiirus!

Direktori palgeid kattis tuntud laiguline punetus. Silmis kuri võitlusvalmidus.

Härra Oras pakkus direktorile oma tooli, millest see vaikselt loobus. Ta leidis koha akna juures, asetaski ristatud sõrmedega käed puhta triigitud pintsaku aluse serva kõrgusele ja jäi pilutatud silmadega kuu- lama.

Säärast jätku aimati ette, sellest räägiti kahel salajasel nõupidamisel pargis ning igal vabal momendil. Räägiti ja kinnitati ühist usku võidusse. Aga siis ei olnud pilt nii hirmuäratav kui nüüd — lausa silm silma vastu.

Õpetaja Oras asus oma alatu süsteemi elluviimisele.

«Rajamets!»

Kordus see, mis eilegi, ainult pinget oli direktori juuresoleku tõttu mitu korda suurem.

Sel ajal kui sünge kõrend kangelaslikult vaikis ja pea tahapoole kallutas, et mitte kogemata noogutamisega vastata, tundis igaüks ägedat tarvet ise tema asemel seista seal. Ei saanud nad ka kahekesi sõnagi po- silt kätte.

«Istuge, Rajamets!» ütles õpetaja pehmelt ja vaatas vilksti direktorile, kes näksis tasakesi oma alumist huult. «Mulle näib, et arusaamatused jätkuvad,» lisas õpetaja Oras lõbusas toonis ja tegi uuesti asja oma tas- kuraamatusse. Sirvis seda, nagu oleks tegemist kõige tavalisema tunniga.

«Piiber!»

Sedagi võis ette näha, aga ometi käis läbi klassi kahin, mida tekitab hulga inimeste sügav hingamine ühel ja samal silmapilgul.

Kuid Edna ei jõudnud õieti püstigi tõusta, kui äkki kõlas vali hää:

«Härra direktor!»

Viimane pöördus kerge võpatusega Henu suunas, kes lubikahvatuna oma laua kõrval püsti seisis.

«Meie protesteerime!»

«Ahaa! Mille vastu?»

«Härra Oras küsib nagu süsteemi järgi ainult Piiberit ja Rajametsa. Milles on nemad süüdi, kui kogu klass boikoteerib?»

«Miks?» heideti nagu tükk terast poisi jalgade ette.

Direktor kuulas äärmise tähelepanuga Henu seletuse

ära.

«Lõpetasite?»

«Jah!»

«Nii. See ei ole põhjus korralageduse loomiseks klas- sis. Mis teil on veel öelda?»

Valkus.

«Tähendab, kõik?»

«Me jätkame boikotti nii kaua, kui...»

«Kui kaua?» Direktor andis käega märku, et Heino

Saalep oma käe alla laseks. «Järjekorras! Kui kaua?»

«Niikaua, kui...» Henu sinkjad huuled hakkasid tasakesi võbisema. Asja loetud tekst oli nagu peast pühi- tud. Aga siis ta kogus ennast ja ütles seda, mis mõt- les: «Õpetaja Orasega meie õppida ei saa. Meie ei õpi temaga. Ta ei kõlba meie õpetajaks.»

Ruumis oleks nagu lõhkenud väike mürisk. Kõrvus kippus kilisema ja isegi suits näis roomavat lae alla.

Õpetaja Oras muigas ja hingas kergendatult. Ka direktor näis tulemusega rahul olevat, kui lausus:

«Palun tulge minuga kaasa.»

Keegi ütles sosinal:

«Enesetapja!»

See oli Vilma Peenemaa.

Henn läks.

Veerand tunni pärast tuli ta tagasi, ikka veel kah- vatu, ainult kõrval punetasid heledate kohevate juuste all. Võttis kähku oma asjad, pillas joonestuskarbi koli- nal põrandale, ähkis ja puhkis seda üles võttes ja suundus siis ukse poole.

Härra Oras, kes oli vahepeal asunud «kursuse läbi võtmisele», jälgis koos kogu klassiga toimuvat ning sai selle eest veel ühe mõjuva matsu:

«Mina lähen. Soovin edu. Ärge alla vanduge, sest midagi nad teile teha ei saa.»

Kohe pärast seda tundi hakkasid õpilased üksikult käima seal...

Mõnega läks kaua aega.

Mõnega tuldi lühidalt toime.

Tüdrukute silmad hakkasid punetama.

Romantismi periood oli lõppenud. Realism tungis jõuliselt esile.

REALISM

Head puldankindad oleksid siin hädapärast ära kulunud, sest raske kang oli üleni rebasekarva ja külmal sügishommikul niisugusest roostekambast kinni haarata polnud sugugi isu, eriti veel siis, kui labidavara on peopesad rakku hõõrunud.

Aga Henn Ontonil oli kiire. Ta ei saanud talitada isu järgi. Täna pidi kraav valmis saama, sest eile käis majaperemees isiklikult oma tulevast iluaeda takseerimas.

Henn kujutles naiivselt, et tüse läikivate kalossidega mees kraavi kaldal kiidab tema tublidust, kuna ta oli päeva jooksul välja loopinud basseini süvendi ja kaevanud tubli jupi torukraavi.

Mees vaatas, viskas lõhnava paberossi kraavi ja sülitas. Ei öelnud midagi. Henn raius kirkaga, haaras siis kähku kangi ja virutas mõned korrad. Õnnelik tabamus. Paras paekivilatakas tõusis kangutamisel kuulekalt üht serva pidi üles ja nüüd oli seda naljaasi kahe käega välja tõmmata.

«Kivine maa,» tähendas ta mehelik-asjalikult ähki-des.

Peremees hakkas ära minema, aga enne seda urises tigidalt.

«Üksinda võib siin külmadeni sonkida. Kuradi Bergmann, slikerdab mul jälle.»

Ei mingit kiitust sõnades ega toonis.

Tunnid koolis lõppesid kella kahe-kolme ajal. Henn kaevas kella kolmeni, aga lõppu polnud hiliseks öötunnikski loota. Mida lähemale majale, seda kivise-maks muutus maa. Hiljemaks tööle jääda oleks tähendanud ennast reeta. Ema ei teadnud midagi. Ei tohtinud veel teada, mis juhtus. Rasked jutud pidid toimuma hiljem.

Seepärast oli ta eriti morn, kui õnnetusepäeva õhtul ilmusid tema juurde Heino Saalep ja Rein Kütt. Ta viis nad kohe koridori ja sundis poole häälega rääkima. Ei ta tahtnud ühtigi, et klassivennad oma käimistega ema tähelepanu ärataksid.

Ta otsustas nii, et järgmisel päeval läheb lihtsalt varem «kooli». Sellest plaanist pidi ta aga loobuma, sest õhtuks oli ta nii otsa jäänud, et ei jõudnud puud pesukööki kanda. Seda tuli teha hommikul, ja nii jõudis ta, koolikott käe otsas, oma kraavijupile tavalisel kellaajal, et aega viitmata kangist kinni haarata.

Tema teise tööpäeva hommik oli külm. Lombikesi kattis juba aknaklaasipaksune jääkirmet ja rohututid olid üle öö halliks tõmbunud. Külm ähvardas majaperemeest ja majaperemees ähvardas Henu.

Tuli kiirustada. Sellest sõltus raha ja rahast sõltus nüüd kõik. Esialgu mõtles Henn, et ta räägib emale oma kurva loo siis, kui on leidnud kindla teenistuse. Eelmistest kevadpäevadest teadis ta imehästi, kui keerulise tingimuse ette ta enda asetaski, kuid inimene on omamoodi vastuoluline olend: mida suurem häda, seda suuremaks paisuvad ta lootused. Ja nii tuligi, et pool tundi pärast oma viimast pöördumist klassi poole seisis ta depoo väikeses soojas õlide järele lõhnava kontoris.

Ehee, noormees, mis tööd või hooajatööd siin praegu võib olla. Igahel oma ots käes.

Kütteladu. Kus sa sellega! Siin on isegi mehi rohkem kui hädapärast tarvis. Näed, kus ikka jõumehed, istuvad ja tõmbavad suitsu, ootavad kõik, ehk saavad koormaviskamisega sooja.

Järgmisel hommikul riidevabriku kontoris. Noor libe sell tahtis teada, mida kange tööotsija oskab. Ainult lihttööd? Aga milleks ta tuleb riidevabrikusse otsima lihttööd? Kas muud ei oska? Ei? Ilus. Asi on nimelt selles, et kui ta oleks ka kõige parem kangur, ikkagi ei leiduks midagi.

Henn tuli välja niiske õhu kätte ja tõmbas käega üle näo. Hõõrus veel käeseljaga ninaalust, mis kippus edasi higitsema. Kurat! Enne küsib, uurib, teeb isu, ja siis irvitab, nagu oleks teab mis naljaga hakkama saanud.

Õllevabrik. Mis asja? Tööd? Ohohohoo! Noor poiss, ära tüki enneaegu põrgu põhja.

Papamaja. Ei mingit tööd.

Mööblitöökoda. Tööd ei ole.

Järjest raskemaks läks jalg kontori lähedusse jõudes, sest ei tahtnud enam kuidagi koputuseks tõusta. Aga teist väljapääsu polnud. Tuli käia. Lakkamatult käia.

Jahuveski. Henn tundis seda tüsedat meest, kes seisas asfalteeritud hoovil, mantlihõlmad eest lahti, ja kuulas kärsitult sinises kitlis väikest kasvu mehe selestust. Too näppis kollast tollipulka ja rääkis rutakalt, vahandava tooniga.

Henn valvas natuke maad eemal ja tundis ennast mannetu ussikesena, kes peab roomama sinna, kust teda iga minut ähvardab laiakslitsumine. Niipea kui see mees oli pahaselt käega löönud ja ühe sammu värava suunas teinud, astus nooruk talle tee ette.

«Härra Kroon, ma tuln... Võib-olla on teil tööd meest vaja?»

Arale küsijale heideti põgus mittemidagiütlev pilk, siis pöördus härra Kroon äkki nagu midagi meenutades tollipulgaga mehe poole:

«Jaa, siis veel see asi... Kus mul need torupanijad jäävad?»

«Kokkulepe on olemas, härra Kroon. Kõvad mehed. Tunnevad asja. Ma pidingi teile ütleva, et leidsin teile vastavad mehed. See on neil mõne päeva küsimus.»

«Mõne päeva küsimus,» uriseti pahandatult.

«Härra Kroon,» astus Henn vaprasti võimsale mehele järele.

Bel hetkel peatus värava taga suur hall veomasin ja peremees kõnetas autojuhti, kes selleks puhuks kabiniist välja ronis.

«Ässitad?» küsis härra Kroon lõbusalt.

«Pole niisugust asja olnud,» ajas turske õline mees naerdes vastu.

«Ära karda, ma ütlen ainult, et ega minu eest midagi saladuseks ei jää.» Ning juba mineku peal: «Venelased on ilusti oma baasides ja meie töötame ilusti edasi. Nii et pea meeles, Pollar, mõne teisega oleksin teist juttu rääkinud.»

Ütles ja astus ootamatult kiire kõnnakuga minekule. Kas ta üldse kuulis? Muidugi kuulis. Ja nägi samuti. Aga läks mööda nagu mingist mädanenud õunasüdamest, nagu ükskõik mis prahist. Kus sa sellega! Prahile võis otsa komistada, sel puhul vanduda või isegi järele küsida, kuidas praht elektriveski hoovile satust. Noor sitke töötaja keksis siin suurte lootustega võimuka mehe enda silme all, tegi madalat häält ja tulemuseks — täielik null. Nagu poleks ta nähtav ega kuuldav. Ja ometi pidas Henn ennast inimeseks, vähemalt eelmisel hommikul, kui klass kuulas ära tema kõne pikast boikotist, tundis ta, et võib uhkustundega kanda inimese nime.

Armetu väikelinn!

«Hei, poiss, pea kinni!»

Tollipulgaga mees kutsus ta enda juurde ja hakkas kähku vuristama:

«Sa otsid tööd? Kont nõrk. Mis sa jõuad...»

«Ma olin isal kahel suvel müüri peal abiks.»

«Tühi jutt. Aga olgu. Hakkamist näib sul olevat. Krooni töötasid on, näed, kõik siin,» näitas ta oma tillukest rusikat. «Praegu võtad labida ja kirka. Annan igaks juhaks kangid ka ühes.»

«Kuhu ma siis lähen?» neelatas poiss.

«Lähed ja lööd selle mehe aeda pisikese ilubasseini. Tahab, noh, kuradi hull. Iga teine ajab nüüd oma raha kulda ja kividesse, tema ehitab iluaeda. Aga olgu. Igaühel oma lõbu. Üks usub vabariiki, teine usub taeva-riiki.»

«Kas see on suur basseini?»

«Suur või väike. Kuidas võtta. Tikud on püsti, eks sa ise näed, kui lähed. Tead ka, kus see on?»

«Miks ei tea. Uus maja Pargi tänavas.»

«Näed sa kui terane! Nii. Praegu on pool kümme. Õhtuks lööd valmis?»

«Õhtuks?! Siis ainult üheks. päevaks ongi tööd?»

«Selge see. Noh, ütleme kaheks. Mul tuttavad tööpõisid, kukkusid täna pummeldama, ülehomm on nad aga vormis ja siis pead sa sealt kadunud olema. Lase käia! Tulen korra vaatama.»

«Tasu ka ikka saab?»

«Noh, natuke ikka. Kuidas muidu.»

«Kui palju?»

«Töömees teeb enne töö, siis räägib tasust.»

Hennul oli mitmel põhjusel paha. Töökoht juhtus nagu kluste rikka Krooni maja juurde, kus võis eba-meeldivalt kohtuda vastiku klassiõega. Ja mis töökoht see siisugune ka oli! Juhuslik ühepäevane ots. Raiskab ainult aega millegi kindlama leidmiseks. Tasust ei midagi.

Aga kaevama hakates tuli tal järsku tore mõte. Saab raha kätte (mõned kroonid ikka saab), ja otsekohe isale järele. Küll Paldiskis asjad selguvad. Jälle unustas ta, et sellest oli juttu juba varem. Viimasel pargikõnolekul ennustas ju Valdur Pastak tema praeguse plaani selgesti ette. Peaasi — kodust eemale, sest nii- pea kui ta räägib oma loo (ja see tuleb niikuinii ära rääkida), algab meeletu nutt, mida oleks võimatu välja kannatada. Isa ei teeks sellest mingit numbrit, sest purjus peaga oli ta tihti karjunud, et poisivolask läheb koolis raisku, süüdistades muidugi ema, kes Hennu koolitamiseks oli valmis kas või nahast välja pugema. Need olid toored stseenid, aga nüüd polnud aeg nende meenutamiseks. Läheb ja ütleb:

«Tere jõudu, isa! Tulin tööle. Muidu lähen raisku.»

Käed külmetasid.

Ilm oli juba täitsa valgeks tõmbunud. Tänaval liikus inimesi. Oli kuulda, kuidas kaks naist valjusti jutlesid. Üks neist ennustas varast ja külma talve.

Henn tegi lühikese puhkepeatuse, arvestas jälle väljavisatud kantmeetrid kokku ja korrutas. Möödunud aastast, kui ta kaevanduses uue maja ehitusel isal abiks oli, teadis ta mullatööde hindu. Arv kippus kujunema üsna soliidses.

Aega ei võinud kaotada. Aga just siis, kui ta oli kraavi põhja hüppamas, keeras suur hall veomasin ninaga värava poole. Kabiinist tuli väravat avama seesama turske mees, kellele härra Kroon eile imelikke sõnu ütles. Autos oli tsementi, kive, torusid ja mitmesuguseid tööriistu.

Henn ronis kähku koorma otsa, et mahaviskamisel abiks olla. Seda tegi ta meelsasti, sest autojuht oskas

hinnata ka tema tööd. Imestas, kui kuulis, et see on ühe päevaga tehtud, ja õpetas:

«Ega neile antsakatele ei või näidata, et töö kähku käib. Kohe löövad hinna maha. Palju Bergmann lubas kantmeestri?»

Henn ütles, et kaupa pole veel tehtudki. Autojuht vilistas ja hoiatas.

«See on sulgi. Vaadake, et ta alt ei vea. Ja kui peakinema õiendamiseks, öelge kohe minule. Ma nende vigureid juba tunnen. Oot, pea, pea, kotid ma võtan alt vastu.»

«Ma tean. Olen tsementi vedanud. Tõstan ainult ääre poole,» ruttas nooruk seletama, olles töömehe solidaarsusest võlutud.

Kui tuli aga jutuks, kuidas Henn siia sattus, muutus olukord. Mehele ei meeldinud sugugi kooli poolelijätmise mõte.

«Haridust on vaja. Pääagu lõpu pealt? Tjaa. No muidugi, meil soolati nüüd keskkoolile aasta otsa, et vaesem rahvas haridusele liiga lähedale ei tükiks, aga teil oleks ju ületuleval aastal keskharidus käes. Ja siis juba edasi! Või ei olnud plaani?»

«Seep see asi ongi, et edasi, aga mismoodi sa sinna ülikooli pääsed, kui raha pole,» püüdis Henn oma räbalat seisundit mehise tooniga õigustada. Ise tundis järsku valusat torget rinnus. Nurjunud võitlus ja täielik mahajäetus. Mis lugeski võõra mehe kaasaelamine, kui seegi leidis, et asi on räbal. Päevapealt väljavisatud vaevalt kusagile teise kooligi vastu võetakse.

Autojuht pani suitsu ette, istus tsemendikotile ja küsis kaastundliku huviga:

«Noh, ja mis siis edasi? Seda lollust siin jätkub ainult õhtuni.»

«Siis võib juba kuhugi sõita. Mul isa praegu Paldiskis,» otsustas Henn oma kaartidega lõplikult väljatulla.

See huvitas autojuhti üle ootuste, tegi ta koguni ärevaks. Asi läks lõpuks vastastikuse tutvustamiseni. Siiski Pollar ei kiitnud Henu plaani. Haridustee katkestamine ei meeldinud talle.

«Või on koguni kange huvi sõita sinna... appi?»

Henn kehtas õlgu.

«No näed sa siis. Jah, muidugi, eks teil seal koolis ole pead täis tuubitud seda... sini-must-valget värki.»

«Mitte sugugi!» lõi Henn rinna ette, kuid nähes teise kõrvalepööratud muigavat pilku, ruttas parandama. «See tähendab, muidugi nad karjuvad seal praegu kooris, aga on ka teistsuguseid. Mina igal juhul vaatan asjadele hoopis teisiti.»

«Õige jutt. See oleks täitsa naljakas lugu, kui suur maailmariik praeguses olukorras midagi ette ei võtaks oma piiride kaitseks. Niiviisi, jah?»

Ehkki Henn ei osanud veel täpipealt nii mõelda, tundis ta järsku, et on kaasvestleja mõttekäiguga juba ammust ajast tuttav ja igapidi nõus.

Ta oleks meelsasti ka pakutud suitsu vastu võtnud, kuid eelmisel suvel, kui talle töömehed suitsutundidel naljaviluks karbi nina alla lükkasid, sai talle harjumuseks kähku keelduda. Nüüd vältis see harjumus piinliku hetke, sest kuigi pakkumine tuli iseendast mõistetavalt ja toredasti, järgnes otsekohe ka hinnang.

«Ega ei tasu õppidagi. Kadestan kõiki, kes neid kõrsi ei tarvita. Aga noh, laevamehena jäi külge.»

«Te olite siis...?»

«Jah, eks ole ka merd sõidetud ja maid nähtud.»

Henn ootas põnevusega midagi väga huvitavat, sest talle näis, et mehe mõtteisesevajunud pilgu eest möödusid kõik need mered ja maad.

«Aga seda ma ütlen, noormees, räägitagu teil seal meie idanaabri kohta hirmulugusid kui palju tahes, fakt jääb faktiks. Nõukogude Liit on praegu ainuke maa, kus meiesugune töönimene on tegelik peremees majas. Ja see on jõud. Hitleri hammas siin juba peale ei hakka, ehk ta küll on kõik saksa soost mutid meie maalt oma tiiva alla kogunud.»

Ta naeris mõnuga ning lisas siis tõsiselt:

«Muidugi, see sakslaste kokkukogumine on tal õige kuri värk. Eks läinud siit ka poisse küll, keda sisetungimise korral rakesse panna. Asjatundlikud kupjad kohe omast käest. Aga ei lähe tal see number enam läbi.»

Henn hingas sügavasti. Kui palju uusi ning samal

ajal täiesti loogilisi igati vastuvõetavaid mõtteid! Kas see seesama sakslaste äraminek, millest sel sügisel kogu linn kõmas. Need teab kust väljailmunud ronkumistad vanaeided. Nikerdatud mööbli kuhjad, lauapöid, klaverid, mida võis osta äkki võileivahinna eest. Hitleri suur isamaaliikumine. Virvarr, millesse nüüd nagu valgusähvatus oma valguse heitis: «Eks läinud siit ka poisse, keda sisetungi korral rakendada...» Aga muidugi ei lähe see number läbi. On jõudusid, mis seda hirmsat plaani tõkestavad.

Nüüd teadis ta neist asjust rohkem kui kõik ta koolikaaslased kokku. Ah, kool, kool! Kui ääretult kaugelt oli jäänud see pulbitseva elu tsentrum, kus võitlus uute mõtete maksmapaneku eest oleks võtnud alles oma õige värvingu.

Müdamlikule vestlusele tegi lõpu Bergmann, kes tuli oma «poistega» kohale. Need polnud mingid poisid, vaid mehed nelja-viiekümne vahel, tublisti habemesse kaevanud ja sõnatud. Kuulasid liikumatul pilgul Bergmanni väledat seletust ja elustusid alles siis, kui masin mürisema hakkas. Pärast vajusid nad jälle tardseisu ja Henn, kes neid alt kraavist aeg-ajalt jälgis, tundis, et seletused basseini suurusest, veevoolu iseloomust, parakkaevu kujust ja aiakastmise vooliku kinnitusest ei jõua üldse nendeni. Siis ütles pikem, olles enne seda kraaksatades köhinud:

«See on meie käes kõik kukepea. Sa mine parem õngitse alguse puhuks üks väike...»

«Kuss, kuss! Seda saate siis, kui delfiinid vett välja viskavad,» vihjas ettevõtja suurele augule, mille Henn oli eilse päevaga kaevanud.

«Poisil pole teegi lahti löödud,» urises lühem ja vabastas oma sonimütsi kukla, et seda sügada.

«Kaua tal läheb! Ja ega te sealt otsast peale hakka. Noh, prassai, mul on kiire. Ja pidage meeles — mida kiiremini, seda kõvemad liigud.»

Mitte ühtki sõna mustatöömehetele, kelle keelel kibele küsimus — kui palju? Pärast jutuaajamist autojuhiga ei paistnud tulevik nii selgepiiriliseks nagu hommikul tööle asudes. Seda ähmastas kaotuse suurus, mis nüüd jõudsasti kasvama hakkas ja teda sootuks

matta tahtis. Seni kartis ta ema nuttu, nüüd mõistis ta täie tõsidusega selle nutu sisu ja kippus kaasa ahastama.

Torumeistrid ei meeldinud talle sugugi, sest nad meenutasid isa, kes jõi ning köhis samuti kraaksades. Henn põlgas joodikuid, ei suutnud aru saada, miks üldse juuakse, ning unistas vahel niisugusest võimust, mis teeks alaliseks joomisele lõpu. Kord kuulis ta kusagilt, et joodikute jaoks olevat arstim, ja küsis Vilma käest, kas ta isa ei tea, kust seda saada. Vilma unustas küsida ja nii jäigi.

«Poiss, kas sul suitsu on kaasas?» küsis pikem taaskuid kobades.

«Pole suitsumees.»

Küsi jale ilmselt ei meeldinud ei vastus ega ka toon. Urises midagi omaette ja hakkas siis kraavi kallal norima. Polnud nii sügav kui vaja ja kitsukene ka teine, nii et õige mees ei mahtunud ühe jalaga põhjagi. Henn püüdis rünnaku vaikimisega tagasi lüüa, ehkki see maksis palju. Kes teab, kuidas edaspidi oleks läinud, aga lühem, olles natuke aega nohisedes mõõdukindiga askeldanud, hakkas majaperemehe arvel keelt sügama. Paarimees toetas ja leidis, et rikka inimese narritempudest on tal juba ammugi villand. Tema, aia tööinimene, ei saa omale õiget ninaesist, aga siin see orikas paneb oma lõbuks aeda savist kalad vett purakama. Lühem kratsis kukalt, ja sülitanud mahlase suutäie, arvas, et kui oleks lähedal mõni solgikaev, siis laseks sealt torud allapidi tulema.

«Jajah, oleks peenrakastmisel kohe teine vägi sees,» irvitas pikem.

Henn tagus kirkaga peenemaid kive lahti. Imelik. Juba kolmandat korda kuulis ta erinevate inimeste suust, et sellel tööl siin pole mõtet, et see on lollus, aga ometi liikusid nad selleks, et töö kiiresti valmis saaks. Mis kuradist teha, kui pole mõtet. Hennul oli mõte, väga kindel mõte — raha. Nüüd oli sellestki mõtest järele jäänud ainult kahvatu vari.

Kella kaheteistkümne ajal võttis ta tööriistad ja koolikoti (neetud kott!) ning läks suure ringiga linna teise serva, kus asus härra Krooni jahuveski.

Õelge ja parajalt jahe ilm annab ka kõrvalistele tänavatele natuke elu juurde. Kidur eideke koeraga näib Hennule lausa muretuse kehastusena. Sel ajal kui tal seal seisavad ees kohutavad, ängistavad päevad, jalu- lah see siin oma vastiku koeraklähvitsaga. Seal koristas vanamees aiast rämpsus kokku. Milleks? Põiktänavast keerab vastu ilmatu pikk ja prääksuv kolonn esimese teise klassi mudilasi, paks õpetaja nagu emapart kõrval. Lähevad parki loodusega tutvuma. Kah asi, sel ajal kui tema siin kõndigu labidas ja kang õlal, kirka ja koolikott käes. Staadionilt kostab vilet, hõikeid ja naeru. Ohoo! Sellest kohast peab kaugemale hoidma, sest härra leitnant võib nende oma kooli juntsidele praegu viimast vabaõhuvõimlemist teha.

Väikelinnas leidub aga ka niisuguseid tänavaid, kus mõne tunni jooksul ei liigu ühtki inimest. Ühel niisugusel kitsal jupil, kus pleekinud puumajade vundamendid näisid lausa poolest kõnniteest välja kasvavat, naeratas Henn.

Naeratas ja hakkas lõpuks kuuldavalt itsitama.

Talle meenus kunagine jutt seal...

Üksindus. Kelle ees oli tal nüüd võimalus edvistada oma täieliku üksindusega?

Kui õige minna nüüd niiviisi kirka ja labidaga sinna hämarasse vaiba ja hiiglasuure kirjutuslauaga uhkesse kabinetti põmdi sisse ja küsida: «Kas võib natuke aega edvistada oma üksindusega? Olen hirmsasti tüdinunud linna mööda hiilimisest.» Ohoo! See vast oleks naul!

Elustumine osutus möödaminevaks episoodiks, mis valmistas ainult pinda ägedamale valule kaotatu pärast. Mis nad seal praegu võivad teha? Midagi ei tea. Vist on suur vahetund. Söövad saia ja rüübivad teed. Kullap lõpetasid boikoti. Ja mis erilist mõtet olekski seda jätkata, kui... kui niikuinii tuleb see ükskord lõpetada.

Asjad selgusid üle ootuste äkki. Kui ta pärast kahe-tunnist ootamist, närveldamist ja alandust armetu kahekroonisega püksitaskus jahuveski hoovist tulema sai ning niiviisi lõpuks vaevatud südamega koduuksest sisse astus, leidis ta kõigepealt, et pliidisuu ees puid

peenendav ema käitub kahtlaselt. Ei vastanud sõnagi poja rõõmsaks tehtud tervitusele. Kas tõesti? ... Jah! Nägu! Kahvatu laik punetavate laugudega.

Ei olnud märatsevat nuttu. Oli voolamine, valkne tasane halamine, kuid just see valmistas kirjeldamatut piina sõnatult voodisambast kinnihoidvale pahale rumalale pojale, kes ei teadnud midagi maailma elust ja aina tormas lollusi tegema, mõtlemata, mis need maksma võivad minna, mõtlemata oma tulevikule ja oma ema vaevadele.

Mis teha?

Minna! Kuhu? Ükskõik kuhu, peaasi — minema siit uputusest. Aga kuidas ta teada sai? Käisid siin klassikaaslased või mõni õpetajatest? Kas sellelgi on enam mingit tähtsust?

Urkas elada, matvas teadmatuses kobada... Ah, milleks on vaja inimestel sündida? Mis õigus on inimestel inimesi sünnitada, kui nad teavad, et elu pole muud kui rist ja viletsus, umbne kott, kus välja ei pääse. Kes ütleb, et elu on suur, elu on ilus ja kõige kallim? Ainult loll inimene võib seda öelda. Proovigu see ütleja kas või natukesekski pugeda Henu nahka. Katsugu seista siin ja taluda ahastuse stseeni, mis mõjub just seepärast, et ahastamiseks on põhjus. See on möödapääsmatu, juba minevikuks muutunud vigase sammu paratamatu tagajärg.

On olukordi, kus inimesele tuleb appi temas leiduv negatiivne. Enesehaletsus on negatiivne. Mehe puhul on see ilmne nõrkuse tunnus. Kui aga Henn poleks leidnud neil tundidel enesehaletsuse magusmõrkjat mikstuuri, mis ta aeg-ajalt neelatas, võib-olla oleks ta siis juba sõitnud sinna, kuhu ta nii kindlalt kavatses. Nüüd ta seisis, kuulas nagu kusagilt kaugelt halamist, kuulis ka iseenda kumedit häält andmas abituid vastuseid nutustele küsimuspursetele ja andus enesehaletsusele.

Kas ta oli halb poeg? Kui palju kordi aitas ta emal pesta pesu. Äripäeviti «haige» olles, pühapäeviti niisama. Nagu varas, nagu kurjategija pidi ta seda tegema, sest kui sellest oleks kuuldus kooli levinud, siis poleks ta enam sinna oma jalgagi tõstnud.

Polnud suvevaheaega, mis oleks möödunud niisama tühjalt. Ikka teenistuses. Mõned suved karjas. Isal abistuste juures abiks.

Ja aga ta nüüdki neid päevi maha ei maganud. Võtku need kaks krooni, mis ta teenis. Küllap teenib varsti jälle. Ärgu ema kartku, et ta jääb muidu-loge-riks. Ta peaks oma poega tundma.

Hirmus õhtupoolik lõppes rusuvalt vaikse õhtu ja ööga.

Hammikul pani ema selga oma paremad riided — tumesinise mustatäpilise kleidi ja punakaspruuni kitsa paitu. Ruttas kooli. Seda nõu andis talle proua Rauha, kes oli veendunud, et Henu välja ei visata. Ema ei uskunud, aga läks ikkagi. Henn arvas, et palverändur kooli alandab nii ema kui ka teda ja see tuleks ära jätta. Ema oli vaikne, aga tema kurnatud näos oli nii palju valu, tema kahvatu suu oli nii peeneks triinuks surutud, et poeg ei söandanud oma arvamusega isetkordselt välja tulla.

Henu ülesanne oli lihtne: ajada pesuköögis katlad keema, võtta pesu leost ja välja väänata.

Ema ei olnud veel minekuga päris valmis (üldse kipus ta liiga vara direktori jutule minema), kui juba pesuköögi müüritud katelde all praksus kodune tulekoke ja kateldesse kanti pumbakaevust vett. Henu tegevust soodustas asjaolu, et pesuköögis polnud teisi. Üksindus on mõnes olukorras parimate kavatsuste taimealavaks. Henn otsustas astuda ema käsust üle positiivses suunas. Saab vesi kuumaks (pea see ei lähe), siis võib lükata suuremad asjad puhtaks. Lõppude lõpuks pole olemas tööd, mis alandaks inimest, kui inimene ise ennast ei alanda. Ja kui emal peaks minema kaua aega, siis võib juhtuda, et tagasi tulles kogu valge pesu juba keeb.

Seda tööd tundis Henn peensusteni, ehkki ta senini oli alati püüdnud varjata oma asjatundmist ja tema senine abi seisis kütmisses, veekandmisses ja suuremate asjade väljaväänamises. Kõike seda sai põhjendada meeldivalt — tal oli palju jõudu. See oli ühtlasi treening, kasulik sport.

Oma paremate kavatsuste teostamise tunnil ei tead-

nud poiss veel midagi sellest, kuidas hargnesid et reaalsed faktid koolis.

Kui uks ta järel kinni prantsatas, jätkus tund nagu poleks midagi juhtunud. Klass vaikis nagu haud ja Oras andis tundi.

Vahetundidel koondus tähelepanu direktori kabineti, kuhu kadusid ja kust tulid välja need, keda arvati boikoti eestvedajateks.

Hennust ei räägitud palju. Aga küllap mõeldi tema ja ta saatusest. Pääses käibe termin, mille laskis juhtum tunnis lendu kergemeelne Kõps: enesetapja! Järgmisel hommikul töid Kütt ja Saalep teate, et Henn ei julge emale öelda. Sellest saadi aru.

Ainult Edna susises endiselt. Teda solvas poisi toomakus eriti, kuna ta oli ju nii kindel, nii kindel. Mis siis, et direktor klassi tuli. Ta poleks ikkagi andnud ühtki vastust. Oli Ontonil vaja vahele tükkida! Paras talle!

Siis tuli mängu klassijuhataja — leebe ja rahulik Raulin. Heino Saalep selgitas lühidalt ja mõjuvalt kogu olukorra. Terve ajalootund kulus asja arutamisele. Proua Raulini manitsustel oli omamoodi mõju klassi võitlusvaim kippus vägisi paisuma.

«Ja vaese Ontoni peale ei mõtle keegi?» küsis ja järsku väga tõsiselt muutudes.

Temast ei saadud otsekohe aru.

«Õppenõukogus pole veel Ontoni väljaheitmine otsustatud. Mina igal juhul kaitsen Ontonit. Ja usun, mitte mina üksi. Aga kui teie jätkate boikotti, no mõelge ise, te olete juba täiskasvanud inimesed, mis moodi siis saab?»

«Aga kes käskis tal esile tükkida?» lõi Edna Piiber vahele.

«Esile tükkida?» vaatas proua Raulin oma suurte lahkete silmadega tüdruku tigidat nägu. «Ei tea, kas tal olid nii madalad kavatsused. Olite siin kõik haaranud oma... noh, ei hakka praegu kordama, mis ma sellest asjast arvan. Ma mõistan teid kõiki, sealhulgas ka Ontonit. Temas on hirmus palju impulssi. Läks see pärast kiiremini keema...»

Ja nii oli järgmiseks päevaks klassis kaks parteid.

Ühed pooldasid jätkamist, teised lõpetamist. Jätkajate partei etteotsa asus Valdur Pastak. Küsimus tuli päeva lõksul lahendada, sest järgmisel päeval oli jälle eesti keele tund.

Lõpetajate partei eesotsas seisid Niina Smirnov ja Heino Saalep.

Parast viimast tundi jääd klassi, kus toimus äge ja sügavalt paisutatud koosolek. Valdur Pastak süüdis- ja komiteed reetmises. Edna Piiber nimetas Heino Saalepit argpüksiks. Rajamets õigustas ennast ja ütles, et Smirnov ja Saalep ei kujuta endast veel komiteed. Paula Mehis jäi erapooletuks. Ants Urbsoo tahtis midagi pikalt põhjendama hakata, aga Rein Kütt leidis ühtsa lahenduse:

«Hääletage või tehke mis tahate, mina lõpetan boikoti.»

Vastasrind, ilmne vähemus, tegi kõva häält. Kuid mitte hääle kõvadus, vaid argumentide veenvus otsustas määrastel puhkudel asja saatuse.

«Hääletame,» karjus Heino Saalep üle teiste.

«Ara rutta, poisu!» hüüdis lõkendav Rita Luts, olles leidnud vastuargumendi: «Meie lõpetame Ontoni huvi- des, ei hooli klassi aust ega uhkusest midagi, aga kas Onton üldse tahabki seda?»

Jätkajate partei haaras sellest mõttest otsekohe kinni. Lõpetajate parteis oli tunda hetkelist kõikumist. Siis tegi Ants Urbsoo loogilise ettepaneku:

«Tuleb temalt endalt järele pärida.»

«Oigel!»

«Jah, otsustagu tema ise!»

«Mis otsustaja tema õige on?»

«Vaata kus leiti lahendus! Päh!»

«Klubi on jäänud ilma presidendita!»

«Mina lähen ja küsin. Pidin juba eile teda vaatama minema,» raius Rein Kütt rusikaga vastu laia peopesa.

Jätkajad ei tahtnud Reinu võlitada.

Veerandtunnilise metsiku koosoleku ainuke ühine otsus oli järgmine.

Baata Henn Ontoni juurde kaks klassi esindajat, Rein Kütt ja Rita Luts. Pärast seda korraldada homme esimesel vahetunnil otsustav koosolek.

Vähemusse jäänud opositsioon tundis ennast juba ette võidukana, sest Henu iseloomu tunti ja oldi kindel, et mehe uhkus ei luba tal kooli tagasi tulla, kuna avalikust vabandamisest ta vaevalt pääseb. Viimast asjaolu soovitati Rital meeles pidada ja ilmingimata «vaesele kannatajale» vastavas valguses serveerida.

Aga Rita unustas selle hoopis. Ta tõi järgmisel hommikul kooli kõige lõbusama uudise, mida ta oma silmaga oli pealt näinud.

«Kujutage ette, tüdrukud, me läheme Kükita hommikul, nagu kokku lepitud. Leiame maja üles, igavene vilets logu. Koridor pime, haiseb... Kükita komistas mingile kapsatünnile. Leiame nende ukse käsikaudu üles. Koputame. Ei vastata. Koputame uuesti. Ei midagi. Järsku läheb vastaskorteri uks lahti ja üks jõe sassis pea pistetakse välja. Noh, saime teada, et poiss on koolis ja ema pesuköögis. Poiss koolis! Meie juba teame, mismoodi ta koolis on. Arvasin siis, et lähen küsin ema käest, kus tema armas poeg võib viibida. Kobisime jälle trepist alla. Mina tormasin pesukööki sisse. Ja seal, kujutage ette, ilmatu aurupilve sees, müttab meie vaene kannataja. Ha-ha-haa! Ta pesi pesu! Ma oma silmaga nägin!»

«Ja mis on selles siis nii imelikku?» lõi Niina järsku teise naeru pooleks.

«Kuidas?! Meie Onton, meie president... ha-ha-haa! Ma ei suutnud naeru pidada, see pilt oli nii koomiline. Vahariidest põll ees, käised üles kääritud, ise üleni higine. Oi, kui teie oleksite seda näinud!»

«Tõesti ei taipa, mis on selles naljakat,» jäi Niina oma arvamuse juurde.

Sel hetkel astus direktori kabinetist sumisevasse koridori väikest kasvu naine vanamoodsalt kitsas rebasekarva palitus. Ta pühkis kramplikult rusikasse pigistatud taskurätiga silmi. Just need möödumisel vilksamisi nähtud silmad põletasid järsku Edna sisetunnet, sest samal ajal üks tüdrukutest nende selja taga tähendas ärevalt:

«Henu ema. Käis vist palumas.»

Käis palumas? Ja mida öeldi talle seal?

Edna silmades oli ahastus. Rita jutt ja need valulevalt punased silmalaud olid Ednale rabavaks tõukeks. Temaast sai sel hetkel selgeltnägi. Ta nägi nüüd alles üht kodu, mille olemasolust tal varem polnud aimugi. Ta nägi muretute õpilaste vahel abitult astuvat ahastust. Teised ei näinud seda niiviisi. Kuidas olekski teised seda nii selgesti näha võinud? Või oli veel mõni teine niisama jõhker, niisama ülekohtune selle kannataja naise poja vastu? Rita? Aga missugusest materjalist oli õieti Rita süda? Kellel pole südant, see ei avasta enda juures ka südametust.

Ritale oli nutva ema möödumine ainult hetkeliseks kõnetakistuseks, millest näis olevat nii kerge üle ratutada. Kui Niina ei leidnud Henu uues ameti midagi naljakat, siis süüdistagu ta ainult iseennast huumorimeele puudumise pärast. Muidugi polnud mõtet hakata Oie käest toetust välja pressima, aga Edna! Kas ei leia Edna sedasama? Eks ole tal ju õigus?

Siis see tuli. Rita pidi oma suureks ehmatuseks kuulma sõna, mis lõi nende sõpruse nagu noaga läbi. Edna leidis, et Rita on lihtsalt tola. Mitte niivõrd sõna, kuivõrd ütleja isik lõi Rita momendiks lausa tummaks. Edna! See tüdruk?

«Aga sina ise! Kas sa ei mäleta...» hakkas ta paha aimamata välja lobisema hiljutist intriigi, mille üks võrgust mööda lipsanud ohvreid, Oie Heinaru, võis teda veel täitsa vabalt kuulda.

«Mina ise olin siis ka tola,» tunnistas Edna ja kadus kähku lahinguplatsilt.

Midagi juhtus temaga sel silmapilgul, midagi väga sügavat ja pörutavat.

Tundi tuli Edna Piiber mahalöödud silmadega, punetava ninaga. Õpetajat polnud veel ja koosolek käis. Häälutati. Küsiti, mille poolt on tema.

Edna ei tahtnud enam millestki midagi teada. Ta oli tujukas, seda teati ja löödi käega. Niikuinii oli lõpetajate partei enamuse niivõrd ilmne, et üks hääl poolt või vastu ei tähendanud enam midagi.

Nii lõppes suur võitlus, mida õpetaja Raulin nimetas tormiks veeklaasis, aga mis ometi suutis koondada kogu klassi ühise mütsi alla, ehkki lühikeseks ajaks.

Vastu aknaklaase rabises rahet.

Preili Variku kõledavõitu hää mõjus uinutavalt. Lineaarse võrrandi geomeetiline vaste polnud see, mis oleks suutnud ühendada kogu klassi ühe müra alla.

Klass nohises ja mõtles omi mõtteid.

Heino Saalep tundis, et oli talitanud õigesti. Seda luges ta Õie Heinaru näost, tema silmadest, mis olid hääletamise ajal suunatud temale.

Valter Oja tundis, et pinginaaber pole sugugi rahul, aga kui juba see spordilõvi ja tuntud ninamees oli sunnitud alistuma rumala enamuse tahtele, siis pidi seda tegema ka tema.

Rajamets ootas tundide lõppu. Siis pidid nad Õie Heinaruga oma esimesele harjutusele minema. Muldugi läheb koosmäng nii nagu vaja, sest valitud palad pole rasked. Aga igal juhul võtab ta endale õiguse juhtida, katkestada, kui Õie kipub üle mängima või ritenutodega liialdama. Säärane kalduvus näib tüdrukul olevat, ehkki muidu mängib — pole vigagi.

Valdur Pastak haudus tagedat plaani. Kas mitte koteerida klassi korvpallimeeskonda eelolevatel kooli esivõistlustel. Ühest küljest oleks tore žest, aga teisest küljest meeskonna esikohale tulemise puhul langeks ära nii mõnigi tore tunnike.

«Piiber, mis teil on?» küsis preili Varik pahase häälega, pöörates oma paksude klaasidega prillid Edna poole.

«Mul on halb. Ma palun välja.»

«Minge!»

Hetkeline elustumine klassis suruti lineaarse võrrandi raudse loogikaga maha.

Vastu klaase rabises rahet. Soojaks köetud klassiruumis kippus uni peale.

Ednal ei olnud paha selles mõttes, nagu arvas preili Varik. Teda poleks siis välja lubatud. Koolis võeti arvesse ainult füüsilisi häireid. Psüühilise valu puhul oleks öeldud kõledalt: «Istuge rahulikult paigal!»

Edna teadis seda ja teeskles seepärast füüsilist valu, seda, mis oli privilegeeritud. Tal oli vaja üksindust, sest nutt kippus kõledasti peale.

Juba tol korral, kui ta Ontonit seaks nimetas, mõistis ta, et Heino Saalepil on õigus. Henn polnud süüdi, teda ei tohtinud isa pärast süüdistada. Edna tegi seda agadusest ja hiljem otsis endale ainet õigustuseks.

Nüüd ta enam ei õigustanud oma hoiakut, ei otsinud teatud inetustele kaudseid põhjendusi, vaid süüdistas ennast kõiges, mis juhtunud.

Miks ma seda tegin? Mis õigus oli mul öelda temale — siga? Ja siis veel see naer, see hirmus naer! Ei olnud selles süüdi Rita, kes pani sedelid raamatute vahele. Ei olnud süüdi Leida, kes toetas innuga seda vastikut plaani. Mina mõtlesin välja, mina kirjutasin sedelid ja mina naersin tema üle kõige rohkem.

Paras talle? Miks ma arvasin, et koolist minemakihutamise on talle paras? Ah, ma ju ei teadnud, et nad elavad nii vaeselt, et ta kannatab... Vahariidest põllega, pesuköögis auru sees. Ja nutetud silmadega ema selles vanamoodsas punakaspruunis palitus...

Ednal oli arenenud kujutlusvõime, ta kujutles Rita jutu põhjal nii selgesti Henu pesuköögis, et ükski vägi ei suutnud tagasi tõrjuda äkilise kahetsuse määratut lainet, mis polnud mitte paljas vesi oma raskusega, vaid omamoodi mattev jõud tuhandeist pisiasjust, mis kunagi olid olnud.

Kui ta siia kooli tuli, kippus Henn temaga ülemee-likult mürama, kiusas, nagu poisid ikka tüdrukuid kiusavad. Edna lõi teda kord kõigest jõust võimlemissus-siga vastu nägu. Progümnaasiumi neljandas klassis oli Henn juba tõsine poiss ja temaga eriti hea. Tahtis igal pool tantsida, kuni Edna ütles: «Sa oled lühike, ma ei taha sinuga tantsida.» Sel aastal oleks ta Hennuga tantsinud, sest poiss oli talle kasvus järele jõudnud, aga Henn ei tulnudki tutvumisõhtule. Küllap ta ei tulnud selle ebaõnnestunud kohtamise pärast, hakkas emale hoidma sealt, kus teda narriti, kus talle öeldi kõige tooremaid sõnu, ilma et ta oleks seda millegagi ära teeninud.

Ausale inimesele on oma süü äratundmine ja selles tundes elamine nagu kohutavas võlavõrgus siplemine. Teda ei rahusta miski muu kui tegevus, mis on suunatud süü heakstegemisele.

Edna ei leidnud ühtki vahendit, kuidas teha heaks oma süü ja vähendada kahetsuse ängistavat survet.

Vahetundide ajal hoidus ta teistest kõrvale. Ta pani tähele, et Rita väldib demonstratiivselt tema uhket pilku. See oli ainukeseks kergenduseks sel õnnetul päeval. Sõbrast lahti. Asi seegi, sest säärase sõprusega polnud Ednal praegu midagi peale hakata.

PUHTAD TUNDED

Kui Henn mõni päev hiljem kooli tuli, siis hoidis ta endalegi kramplikult kinni Heledate Peade Klubist, ehkki teda enamalt jaolt tervitati kui omamoodi kanget ja taheti temaga rääkida. Ta oli jäänud vaikseks, ei vaadanud enam teistele õieti otsagi, ja seda tõlgitati vastaste poolt kui häbi ja arguse tundemärki. Ei teatud ju otsekohe kõiki peensusi. Ei teatud näiteks midagi, et Henn võeti kooli teatud tingimusel: varem oli ta hea õpilasena õppemaksust vabastatud, nüüd aga tuli tal seda maksta.

Uutamatult auk tuli täita ja poiss oli mures, kust võtta see raha. Seda polnud millestki säästa. Isale kirjutada oleks küll vist lausa mõttetus, sest see, mis ta teenis, kulus arvatavasti talle endalegi ära — viina peale. Henn ei tahtud isa käest raha küsida.

Ja veel pandi tähele kummalist muutust. Henn ei tundnud enam pastor Mehisega. Arvati, et tal pole tugu. Ei teatud, et pastor oli teda nelja silma all enne lahinat noominud ja mõista andnud, et tänu temale võiski Henn jätkata õppimist koolis. Ei teadnud teised aga ka pastor, kui sügavalt solvas iseseisvat inimest sellast laadi toetus.

Kõik arvasid, et õpetaja Oras asub nüüd arvete-koostamisele, ning olid üllatunud, kui veendusid vastupidises. Mõned seletasid asja omamoodi: Sufiks kartis uut boikotti. Teised oletasid, et õiged suhted löövad välja eksamitel. Kuid ei ühed ega teised teadnud seda, et õpetaja Oras kutsus Hennu enda juurde koju ja ajas temaga juttu nagu mees mehega. Henn sai siis teada, et õpetaja Oras on läbinisti haige inimene, et ta ei hooli põrmugi õpilaste tunnetest, vaid tuubib nende kapsa-keedesse fakte, mis hiljem, kui neil mõistus juba peas,

hädasti ära kuluvad. Selgus, et Henn oli talle kogu meeldima hakanud ja mõttele viinud, et kergehäälsuse kapsapeade hulgas võib leiduda ka raskemaid, tõsisemaid päid. Lõi siis käega, loetles hulga surmahäigeks ja tähendas, et need on nagu Skülla ja Harübdise, mille vahelt inimene peab oma rahuranda jõudma.

Õpetaja Raulin võis rääkida tormist veeklaasist, aga siiski jätkus sellest, et midagi muuta, midagi teha suguseks teha, vahetades ümber asetada.

Hinged muutuvad, kui elatakse. Näod lähevad tihedemaks, kui möödub sündmustega sisustatud aeg.

Kooli segakoor, mis koosnes vanemate klasside õpilastest, hakkas valmistuma jõuluõhtuks. Proovid tühjenesid kuni kahe korrani nädalas. Pandi tähele, et Henn hoidub kõrvale. Lauluvana oli nõrkinud, kuna klassis olid omad «viilid» ja meeshääled kippusid nõrgaks jääma.

Ednal polnud sellega asja, ta ei olnud koorivanem ega kandnud ka klassivanema vastutust oma kitsa ülesandega.

Ja ometi oli tema see, kes haaras ükskord all riidehoius Hennu kulunud mantli käisest:

«Miks sa enam kooris ei käi?»

Henn pidi lõikava vastuse andma. Aga Edna nägu oli haruldaselt ilus, häbelik ja ehmunud.

«Ma praegu ei saa. Ma täna rääkisin lauluvanale, ütles ta nii rahulikult, kui suutis. Tüdruku pehmus ja ootamatu tähelepanu olid väga kummalise mõjuga. Nägu kippus kuumaks minema, ehkki riidehoius polnud sugugi soe.

«Ah soo. Ma mõtlesin, et...»

«Et peab kaebama minema,» katsus nooruk pilgata, kuid kahetses otsekohe, sest Edna keeras kiiresti pea kõrvale ja kui ta uuesti Hennule otsa vaatas, olid ta silmad vett täis valgunud.

«Henn, miks sa minuga nii räägid?»

¹ Skülla — kreeka mütoloogias esinev koletis, kes elab merekoopas kalju all ja püüab möödasõitvaid meremehi uputada. Harübdiseks nimetatud veekeerisesse.

Edna... ja jättis sügavasti üllatatud Hennu nagu tühja keset laste saginat seisma.

Mis tal hakkas? Nagu näha, pakkus lepitust. Aga kust see talle järsku pähe tuli?

Henn ei taibanud, miks kõik nii läks, aga sellest ei hakkas ta tundma elu hoopis teistsugusena. Haudakäimine omandas jälle oma lõhna, oma värvi, oma heli. Algas kuumade pilkude ärev ja vapustav aeg. Nad ei rääkinud. Aga Henn nägi mitu, mitu korda, kuidas Edna teda tunni ajal vaatas. Selles pilgus oli midagi niisugust, mis tegi üleni kuumaks, nõudis seletust ja samal ajal keelas seda nõudmast. Edna pilk oli hea, imeliselt soe, aga laubale siginenud kurdudes hingates mingi seletamatu valu. See kandus silmapilkalt poisi südamealustesse soppidesse ja muutus kiiresti meeldivalt magusaks pigistuseks.

Täielik unustus. Kõik see, mis toimus ümberringi, langes kuhugi põhjatusse sügavusse, asjatud töötsimise tunnid õhtupoolikuti muutusid tähtsusetuks elu ajaks. Polnud midagi tähtsat, mis oleks suutnud varjutada seda lõkendavat tajumust, et tema, Henn, on nende pilkude põhjustaja.

Unustuse õndsus. Andestuse suur inimlik hingevägus. See tüdruk võis kõik, tema pärast võis kõik. Kuidas võis üldse elada siamaani ja kuidas võiks edasi elada ilma praeguseta? Millest oleks siis mõelda õhtuti vangi pugedes, mis huvi oleks siis veel rutata hommikuni kooli? Kuidas võiks veel loobuda laulukoorist, mis pakendab koosolemise võlu ja lühendab teenistuse ootamise alandavaid tunde.

Kui ilusasti kõik algas! Ta tuli ja puudutas käisest:

«Miks sa enam kooris ei käi?»

Kas oli temale see nii tähtis? Ei. Ta tuli, et öelda:

«Nüüdsest peale tahan ma olla sinuga nii hea, kui üldse hea saab olla.»

Seda võis lugeda tema silmadest.

Aga Henn ei usaldanud veel ja kohmas toorelt. Liiga toorelt. Poleks tohtinud nii öelda. Teine tuli kõige paremate kavatsustega...

Edna! Ma ei tahtnud sulle niiviisi öelda. See oli minust tõeline sigadus. Ma näen, sa oled andestanud,

aga siiski oleks nii hea ja... vist ka suuremeelne sinult otseselt andestust paluda. Kui tuleb juhust, siis palun.

Juhus ei tahtnud ainult kuidagi tulla, sest Edna hakkas alati Kõpsu külge, paistis, et ta põgenes Hennu eest. Seletamatu ja samal ajal nii ilus lend läbi väriseva õhu!

Jõuludeni polnud enam palju aega. Kool elas juba täielikult läheneva suure päeva ja pika koolivaheaja ärevas eelnevuses.

Vahepeal ulatus Hennuni ümbritsuse põhjatuses üks pisut teravam mäetipp — Valdur Pastak proovis seeris temaga arveteõienduse. See oli siis, kui ajalehtedes hakati kirjutama Soome sõjast. Hennul polnud huvi vaielda, ta jättis Valdurile vabaduse minna soome poegadele appi. Tema oli neutraalse riigi kodanik ja kõik. Kuid Valdur polnud seda tõugu, kes vabadust ei lihtsalt ja iseendastmõistetavalt oleks tõlgitsenud. Tema kummitas vabadus läbi võimsate sõnade ja vägevate tegude. Ta nõudis verd. Nõudis kui mitte tegudes, siis sõnades kindlasti soome velledele appi minekut. Tema ei unustanud mitte ära, et Hennu isa oli Paldiskis. Mingi tapahimu oli nüüd siginenud Valduri silmadesse, kui ta Mannerheimi liinilt saabunud teateid vabas tõlkes kooli kandis.

«Varsti teid lõmastatakse koos vene vankadega, pane sa see oma kōrva taha.» Seejuures surus ta Hennu alandaval kombel oma terava õlaga nurka ja vaatas võitlusvalmilt ülevalt alla.

«Sina lõmastad või?»

«Kuidas juhtub. Meid on palju.»

«Usun küll, aga mis see minusse puutub?»

«Lõid araks, tattnina?»

«Ole ettevaatlik,» läks Henn äkki niisugusele toonile, mis pealetungija valvsusele äratas.

Jutt hargnes keemiakabinetti viivas inimtühja koridoris. Klass oli jõudnud juba tervenisti kabinetti kaduda ja sumises seal.

Preili Variku sammud katkestasid kriitilisse punkti jõudnud kokkupõrke.

Henn ei näinud kohe Ednat, sest keemiatunnis istuti,

kuidas juhtus. Heino istus Õie kõrval. Seda nägi Henn ka ja tundis, et ta istuks Edna kõrvale, kui oleks võimalik ja kui julgeks. Naljakas. Heinole ei hakata selgitada külge. Teda oleks aga otsekohe kindlasti vasti võinud viisil nõokima hakatud.

Õiastuse kiuste tuli jagada lauda Valduriga, sest polnud enam aega valida.

Õie nägi ta Ednat. Jälle see soe pilk, ainult et see oli nagu rohkem valu, rahutut küsimist.

Õie Varsti on jõulud. Saal on ehitud, punakas valgus muudab kõik nii kauniks ja ärevaks. Koori esinemised, muusika... Küll siis ka rääkida võib. Ja peabki rääkima, sest Edna sõidab terveks kaheks nädalaks ära kohugi kaugele kodutallu.

Henn oli kurb ja õnnelik, ärev ja uhke.

Valdur tegeles rusikapoliitikaga. Aga kes ta niisugune on, et võtab endale õiguse nimetada teda, Henn tantsu, tattninaks? Joodik ja kraade, keda hoitakse pealtvahtavalt koolis ja veetakse klassist klassi ainult seltsipärasest, et isa on tähtis politseikomissar.

Preili Varik korraldas katset naatriumiga. Ants Urb-
pü assisteeris vilunult, mõõtes vedelikke ja kruvides kolme klambrite vahele.

Valdur kasutas momenti ja pistis Hennu ette sedeli:

«Täna kell 6 õhtul pargis esimesel saarel suure tamme all. Ilma sekundantideta.»

Henn luges ja tõmbus näost ära. Kurat! Veel mis välja ei mõtle! Hakkas külge nagu puuliimiga! Siis valgus veri pähe ja ühes sellega vastus, mis lendas vahekiirelt paberile:

«Ei ole aega. Kui tahad peksta saada, siis võin seda teha puuvirna taga. Ainult pärast ära mine jälle diirle kaebama.»

Adressaat sisises vihast ja viskas täitesulepea naksades uue ultimaatumi. Sellele järgnes vastus. Uus ultimaatum. Uus vastus.

Vihast sulgedega krabistavad kuked ei pannud tähelegi, millal preili Varik neile oma paksud prillid suunas ja klassi üldise tähelepanu all laudade vahelt valitse võitlusvälja poole suundus.

Krapsti!

Kogu kirjavahetus oli tal mõlemas peos, jäi veel nõuda see, millega Valdur parajasti ametis oli.

Kaelad õieli jälgiti sedeleid lugeva õpetaja nägu, mis värvus kord-korralt punasemaks.

Ja siis järgnes stseen, mida mäletati üksikasjalikult veel järgmiselgi poolaastal ja millest valgus kuulujutt kümnetes «rahva suus» lihvitud variantides üle terve kooli.

Preili Varik kutsus mõlemad poisid oma laua taha ja käskis neil valju häälega oma «kirjatööd» ette lugeda.

Pika punnimise peale hakkas Valdur läbi hammaste pihta.

«Kuidas, kuidas? Selgemini! Kus kohas?»

«Pargis esimesel saarel suure tamme all.»

«Veel oli seal midagi. Lugege, lugege! Ärge häbenege!»

Klassis hakkas maad võtma valusasti karistav elavus.

«Ilma sekundantideta.»

Klass pahvatas naerma.

Henn lugesi kiiresti ja vabalt, pilkav muie näol. Temal polnud ju midagi parata. Ainuke asi — direktor teha küli vist direktoriks. Ei! Laseb niikuinii parandada. Ja ta lõpetas julgelt:

«... Ainult pärast ära mine jälle direle kaebama!»

Rõõmus poolehoidu väljendav naer. Henn nägi, kuidas Heino Saalep ütles midagi oma õrnale naabrile ja kuidas see naerdes pead raputas. Millegipärast hoidus ta vaatamast sinna, kus istus Edna.

«Pastak!»

Valdur läks uuesti õlg ees tulle:

«Nõus. Katsu iseendaga toime tulla. Hoiatan: palja käega ma sinusugust räpast elukat ei puuduta.»

Naerdi vist rohkem inertsist, sest see kadus kohe tütarlaste «issandasse» ja poiste torinasse. Heino Saalep laiutas pahaselt käsi.

Henn lugesi mõnuga:

«Täna avameelsuse eest. Võtan abinõud tarvitussele.»

«Pastak!»

«Ei... Nojah... Ambulants on Side tänav neli. Pea mees juhul, kui jõuad veel putkesid liigutada.»

Haer, issandad ja torin segamini.

Hennu vastus:

«Jäta see lipik endale. Ma ei usu, et su mäluga pärast kõik korras oleks.»

Vall rõkkav naer.

Haamitus oli ainult vormitäiteks. Seekord karistas klass. Karistus osutus õiglaseks. Valduri lärmakas ja järeline «hõimuliikumine» mõisteti hukka. Kindral kaotas oma vägedest vähemalt kolmveerand kui mitte rohkem ja pidas (küllap taktikalistel kaalutlustel) paremaks taanduda.

Võitis see, kes ei läinud välja mingile võidupärjale, kes iga ärkvel veedetud tunni kulutas suuremalt jaolt hoopis kaunitele mõtetele, eemal võitlustärist ja sõjakonna tuuletõmbusest. Teda sunniti võitlema ning ta võis veenduda, et ta pole vähemalt suu peale kukkunud poiss.

Sündmuste rida sel päeval kujunes Hennule üsna ühedaks. Edna tuli üle hulga aja ometi kord üksinda koolist koju. Tuli nii, et Hennul polnud võimalik temast mööda minna. Sammude kiirus läks nagu iseendast ühesuguseks — Edna kiirendas, Henn võttis maha. Teisiti ei saanud rääkida. Aga just selleks oli tahtavasti aeg küps, kui mitte üliküps.

Edna ehmus hirmsasti, kui preili Varik nad kirjutamiselt tabas.

Henn samuti. Et jälle üks õiendamine.

«Just, just.»

Veldi aega hiljem teatas Edna, et Valdur on jälle kraakleb ja teeb suuri sõnu, nagu oleks tema ainuke, kes tunneb kaasa Soomele, ning hoiatas Hennu, kuna ta kartis, et Valdur võib tõesti terariista tarvitada.

Henn lõi käega. Mis lugesid, tühised ähvardused ja joutud vihapursked inimesele, kellel on omad väljakujunenud vaated elule, kes leiab, et kõige tähtsam asi elus on olla vaba, sõltumatu isiksus!

Ühise tee lõpul ütles Henn:

«Tead, ega ma ei tahtnud sulle nii öelda, mäletad, kui sa mind koori kutsusid...»

«Ära räägi, Henn. Ma ei suuda. Ma olen sinu ees suur süüdlane, ma ei usu, et sa mulle kunagi andaksid.»

«Ah, mis me räägime sellest, mis oli!»

«Ei, ei, sa ei tea ja ma ei julge... Olen sulle mitu korda tahtnud öelda, aga see oli minu poolt nii toore et seda pole võimalik andestada.»

«Edna! See ei saa nii olla.»

Nad seisisid. Aga seista ei võinud, sest möödunud nädalalugu sisaldas vilistavat ja lõõpivat vastumürki lühivara varajasele armastusele.

«Nägemiseni! Kunagi ma ütlen sulle. Praegu mitte.»

Henn lonkis segaste tunnetega koju. Mis võis tal küll olla? Ta oli veendunud, et midagi niisugust ei saa maailmas olla, mida tema ei andestaks Ednale. Kõik mis tüdruk oli talle kunagi öelnud, oli juba ammu andestatud. Rääkis temast halvasti tagaselja. Mis siis? Aga ta nüüd ei räägi. Naeris tema üle. Noh... Naeris. Aga äkki tema oligi see, kes... kes kirjutas sedeli kohutamisele.

Hirmus kahtlus valgus nagu vesi purunenud põhjaga laeva. Häbistav juhtum tuli meelde vilmas üksikasjani.

Edna! Miks sa seda tegid? Ja kui sa naersid, kus sa siis ise olid? Võib-olla olite terve kambaga kuskil. Ei. Seda ei saanud olla.

Ammune häbilugu kerkis piinliku täpsusega taas poisi silme ette. Kino «Saturn». Valgustatud vitriin. Ohtune tihe hämarik. Peenike uduvihm. Ühelgi tänavanurgal polnud näha tuttavaid kogusid.

Aga kohvik!

Ta istus kohvikus! Muidugi. Ja mitte üksinda. Seal kui ta järgmisel hommikul püüdis vargsi Oie Heinari näost midagi välja lugeda, siis oli ju Rita see, kes irvitas talle salatsevalt näkku. Nüüd mõistis ta järsku kogu alandavat tõe. Siis nemad!

Nad olid seal kahekesi ja naersid.

Edna, Edna! Miks sa seda tegid?

Mis abi on neist pilkudest, kui sa tegelikult... Põrgusse kõik! On vaja õppida ja mehiselt töötada. Selles linnas peab leiduma midagi, mille eest tasutakse.

Õppemaksu tähtpäeva pikendati, aga ei vähendatud selle peale, nagu ta vahepeal lootis. Täna jõudis poiss jälle üle hulga aja oma murekaevu juurde ja vaatas sinna tühja pilguga. Põhi mustas lootusetus sügavuses vastu.

Ena võttis ülemäärast pesu, Henn aitas nii palju, kui suutis. Aga see oli kööme, võrreldes vajadusega. Kui vaja tööd õhtupoolikuti, koolist vabadel tundidel. Kõik aitaks teda selles rusuvas hädas?

Autojuht? Pollar oli ta nimi. Kas tema ei saaks aidata?

Aga kuidas teda nüüd üles leida? Ja millega võiks ta aidata? Tal pole ju tööd anda. Kõige parem oleks juhuslik kohtumine. Nüüd oleks tal kindlasti hea meel, kui kuuleks, et Henn kooli tagasi võeti.

Krooni elektriveski hoovis konutasid veskiliste hobused, poriste ratastega diisel ronis turtsudes ja kotikoorma all naksudes väravast välja.

«Noh, poiss, jälle tööd, mis?»

See oli Bergmann, kes kontoris suundudes märkas hiljutist juhutöölist.

Hennul oli hästi meeles kauplemine väljavisatud kantmeetrite pärast, aga polnud midagi parata — tuli kasutada kokkusaamist ja küsida.

Pollar?

Bergmann muutus järsku tähelepanelikuks, vaatas vilksti siia-sinna ja ütles häält madaldades:

«Kui tahad teada — härra Kroon tegi sellele agitaatorile tuule taldade alla.»

Agitaatorile? Henn ei saanud aru. Aga too, kellelt oleks võinud veel midagi küsida, läks oma teed, ja rõhutatud meeleolu kaasa võttes kõndis Henn väravast välja.

Koju jõudes ootas teda ees haruldane üllatus. Ena nagu oli rõõmus ning ta askeldas kärmesti pliidi juures. Vähe sellest. Aeg-ajalt kõlas kõrgehäälneline tasane laul:

Üksinda, üksinda, pean võõrsil rändama!

Pisar läigib leinalaugel: kaunis isamaa on kaugel...

Kuidas murdus mure? Mis juhtus?

Pärast lõunat andis ema oma pojale kirja lugeda. Selles seisis:

Marie!

Tööd jätkub veel mitmeks kuuks. Teenistusel pole viga. Saata paljut ei ole. Oma vaaderpassi kaotasin ära. Siin neid on. Ei taha küll ligi võtta. Võõra kroonu vara. Pärast tuleb uus vaaderpassi vaadata. Püksipõlved kah läbi. Mis kepsu see Henn seal tegi. Et ta välja aeti. Tuleb talle tappa anda. Las töötab. Saadan 50 kr. Praegult rohkem ei saa. Kuradi poisivolask. Hakkab kah poliitikat ajama. Ma talle näitan. Ei märka õppida, ei ole vaja kah. Süüa saab siin hästi. Kolm korda päevas. Lõuna tuuakse kohale. Soe toit. Pesu võetas pessa. Saare Aleks tuli ikka ka siia. Häda pole kedagi. Kui on midagi, eks siis aadress on sama.

Henn pani kirja käest, krimpsutas huuli.

«Ikka kirjutasid?»

«Mis parata. Sa ei leidnud teenistust, mina üksi ei oleks kuidagi ju toime tulnud.»

«Küll aja jooksul oleks leidnud ka. Ja lõppude lõpuks, mis poliitikat ma olevat ajanud? Ma pole mingit poliitikat ajanud,» tõstis poeg häält, et varjata muredest lah-tisaamise kergust.

Ema oli jutukas. Poeg sai nüüd teada, et direktorile ei meeldinud Henu mõtteaad. Seda ei soovitanud ta küll pojale edasi anda, aga nüüd arvas ema siiski paraja juhuse olevat seda öelda ning oma manitsused sinna juurde lugeda:

«Mis sa küll kõik seal kokku oled rääkinud! Et sul polevat rahvust ja...»

«Aga muidugi. Mina ei tunnusta rahvusi. Üldse mitte. Rahvust puhutakse ainult lollidele pähe, et sõda-sid pidada. Kellele seda vaja on?»

«Sõda on hirmus jah, selles on sul õigus, poeg, aga rahvus ju ikka jääb. Meie oleme eestlased, väike õnnetu rahvas, ja peame selleks ka jääma.»

«See on orja jutt. Mina ei taha olla ori. Tahan olla vaba inimene ja olen ka seda.»

Järgmisel päeval viis Henn poole aasta õppemaksu kantseleisse ja tuli enesekindlalt tundi. Ei vaadanud mitte sinnapoole, kus istus Edna. Lõpp temaga. Kõike võis andestada, kuid mitte seda. Vahepeal käisid veel mõned kahtlused — äkki polnudki midagi niisugust! — ja siis vaatas Henn tüdruku kitsaid õlgu, tumedaid, pisut lainesse hoidvaid tuhmiläikelisi juukseid. Ei! Kõik oli läbi. Tüdruk aimas seda. Ei vaadanud terve päeva jooksul tahapoole.

Kurb, väga kurb ja tühi päev.

Haljaks, kuidas ta võis endast nii kergesti välja minna ja seda julma tütarlast armastama hakata. Küllap see oli armastus. Aga vale armastus, sest armastus ei tohi teha inimest pimedaks. Armastus ei tohi olla illusioon.

Heledate Peade Klubis kerkis äkki see teema päeva-korrale. President leidis, et armastus vastassugupoolte vahel on enamasti ainult hetkeline illusioon, mis mõne-del juhtumitel viib soo jätkamiseni.

Ants Urbsoo kohkus vist ära, maigutas suud nagu kala kuival.

Rein Kütt mõmises vastust otsides. Vastus võis olla ainult teaduslik. Ants Urbsoo ületas pika poisi loomingu-lised võimed ja patsutanud korra ägeda presidendi turjale, hakkas lugema:

«Punkt üks, armastus kui niisugune võib esineda füsioloogilisena, aga ka psühholoogilisena. Punkt kaks, kui armastus osutub illusoorseks ja sellele järgneb ometi uue põlvkonna teke, siis täidab illusioon iseseis-valt oma loodusliku osa.»

«Sa ei saanud aru,» haaras Henn Antsu sõrmest, mis valmistus keerutama punkti number kolm. «Mina rää-gin armastuse sellest etapist, kui füsioloogiline on alles tagaplaanil, aga valesti asetatud psüühis loob juba pet-tekujutusi olematust kirest.»

«Oot, oot...»

«Ma pole veel lõpetanud.»

Kell.

Henn märkas, et tema ägedus, Antsu rahulik ringide vedamine õhus ja Reinu äkilised katsed vahele rapsata koondavad jälle üldist tähelepanu, ning tundis ennast

mõnusasti. Koolist välja aetud julguse pärast ja tagasi tulnud — kartmata kiusu. Valdur Pastakuga peaaegu duelli maha pidanud ja vaenlase vastustega põrmu pal- sanud. Oreool, mida mitte igaühel ei õnnestunud sin- sadade erinevate ja ometi ühtesulavate kujude hulgas särada lasta. Milleks veel tühine vahekord tütarlapsiga, kes seda ei väärinud?

Järgmisel vahetunnil oleks sama teema otsekohe- uuesti põlema pistetud, kui Vilma poleks haaranud Antsu käest kinni:

«Halasta vaese Kõpsu peale.»

Tal oli matemaatikaõpik käes, sõrm selle vahel. Ant- sul tuli kulutada vahetund selleks, et täita tõhusat lünka, mis Vilma ja preili Variku vahele oli tekkinud.

Reinuga kahekesi nagu ei tasunud arutada. Arutluse teaduslik tase kippus liiga madalaks jääma. Aga just nagu mingi vandenõu liini pidi ilmus Reinu kõrvale pikk ja kahvatu Niina ning tahtis teada, kuidas Kütt on aru saanud lineaarfunktsiooni vaba liikme funktsiooni algväärtusest.

Hennult neid asju tavaliselt küsima ei tulnud. Ja ometi, koridori trepikojapoolses hämaramas osas seisis Edna, matemaatikaõpik käes.

«Henn! Ma palun sind korraaks...»

Viisakale kutsele ei saanud muidugi reageerimata jätta. Oli niigi hämar õpiku uurimise jaoks, aga tütar- laps tõmbus veelgi sügavamale koja nurka.

«Sa oled mu peale pahane? Ma näen, sa ei... salli mind.»

Vaikus. Ainult selja taga koridoris jalgade sahin ja kõnekõmin naeru ning naljatustega segamini.

«Sa tead kõik?»

«Jah, ma aiman vist õieti,» pitsitati läbi hammaste.

«Henn, kui ma need sedelid... Ei. Vaata, siis ma olin loll, täitsa loll ja ei sallinud sind. Saad aru. Aga nüüd on mul nii pööraselt häbi, ma ei suuda elada, kui sa ei andesta.»

Kui kergesti tulevad naistel pisarad! Nendele ei tohi järele anda. Seista sirgelt, viisakalt, ja vaikida. Las nutab.

«Ah, Henn, sa oled mu vastu liiga karm!»

Ühes ja jooksis trepist alla.

Tundi tuli ta punetava ninaga, mahalöödud pilguga, milles Henn võis aimata ääretut valu. Pooleldi seljaga pooli poole rammetult istuma jäänud, paistis kogu ta keha olevat täis seda valu, mida tekitas temas Hennu keha viisakus. Liiga karm? Kuidas nii? Või siiski? Edna oli õnn, väga tujukas tütarlaps, temaga oleks siiski pida- nud ettevaatlikumalt käituma. Ta polnud ju süüdi, et ta siis... Lõppude lõpuks tuli ta siiralt andestust paluma, soovis nüüdsest alates olla hoopis teistsugune, kui ta oli. Ja ta ju oli hoopis teistsugune! Habras ja standlik.

«Lund sajab!» hüüatas järsku hele hääl.

See oli Vilma.

Kõik vaatasid välja. Laiad pehmed räitsakad silita- sid aknaid, hõljusid paksult raagus puude üle ja valgen- dasid ausamba ees koristatud lillepeenra tumedat neli- nurka.

«Jõulud tulevad lumega!» arvas Valter Oja preili Varikule ootavalt näkku vaadates.

«See võib veel mitu korda enne maha tulla ja sulada,» oli karm preili resigneeritult pessimist.

Kõik teadsid, et esimene lumi teeb ta nukraks ning samal ajal mõneks ajaks igavast tunnist kuhugi kau- gele, kaugemale. Talle tuli jätta vaikne hetk. Varem seda ei teatud. Nüüd, gümnaasiumis, teati seda ja taibati, et akna juures mõttessevajunud karmil õpetajal on mõtisklusteks vaja täielikku vaikust.

Vaadati välja. Kaugelt lauluklassist kostis kahe- häälne laste jõululaul. Oli olnud aeg, millal nemadki laulsid seda lihtsat viisi...

Õpetaja võttis prillid korraaks eest, puhastas neid ime- valge taskurätiga. Sooh! Oligi lõppenud see hetk.

Tundidele järgnes spontaanne lumesõda. Henn sai ühe vallatu poisikese käest pool lumememme krae vahele ja tegi viskajale selja tagant ründamise pärast valju märkuse. Vapper poisike, õnnelik, et nii tähtis tegelane üldse vaevaks võttis teda kõnetada, oli valmis ausaks võitluseks elu ja surma peale. Aga Hennul pol- nud aega, sest ta nägi Ednat jälle üksi minevat.

«Sa ei vaadanudki aknast, kui lund hakkas sadama.»

«Mõtlet! Ja sa panid tähele?»

«Edna!»

«Jah?» Need olid solvunud silmad, mis korraks kõrvatsammujal peatusid.

«Ma olin loll. Saad sa aru, täielik loll.»

«Tead, Henn, mine ees, ma ei taha sinuga koos minna.»

Henn tegi, nagu kästi. Minnes oli ta nii sügavalt kurb, et otsustas vaikida nüüd ja edaspidi, eemale tõmbuda kõigest, millel vähegi rõõmu maiku küljes. Kuidas teha proovidega, mis nüüd pea iga päev käisid? Muidugi osa võtta, et mitte tähelepanu äratada. Aga jõuluõhtule mitte mingil tingimusel minna. Haige ja kõik. See pole lõpuks sunduslik. Keegi ei pane üldiselt saginas kindlasti tähelegi. Võib-olla ka tema esialgu ei märka. Rein võib talle mõista anda, et Henn tunneb ennast halvasti ja... Ükskõik, peaasi, ta peab teadma, et Hennu ei huvita enam ükski rõõm, ükski lõbusam elu hetk.

«Oled viimasel ajal kole tõsiselt muutunud,» ütles talle ühel hommikul Niina, kuidagi erilisel otsa vaadates. Ja kui Henn talle midagi kohe vastata ei osanud, lisas kavalalt naeratades: «Sulle saadeti tervisi.»

«Kes?» Henu süda lõi põksuma. Kas talle oli kunagi varem keegi tervisi saatnud? Vist mitte. Põnev lugu! Niina niisuguste asjadega juba ei naljata. Aga mis ta nüüd, pagan võtaks, oma portfelligi tuustib, kui ei ütle. «Kes saatis?»

«Pollarit mäletad veel?»

«Pollar! Kuidas? Ja mismoodi sina teda tunnustad?»

Niina leidis oma anatoomiaõpiku, tõusis püsti ja hakkas klassist välja minema. Alles siis, möödudes õpetajalaua juurde küsimärgiks tardunud korrapidajast, ütles kiirkõnes:

«Ta on meie perekonnatuttav, täpsemalt, minu venna sõber.»

«Kuule, aga vana Kroon lasi ta oma veskest lahti. Mis ta praegu...»

Sel hetkel tuli Rein Kütt tabelitepakiga klassi ja kutsus oma paarilise appi neid üles riputama.

Oli tore hommik.

Edna ja Vilma tulid koos, näod käredest külmast külmapunased, ning asusid kohe ülesriputatud tabeleid laadima. Rein kui kohusetruu korrapidaja võttis tõrjendisse sisse — klassist välja! Haaras lõpuks Kõpsul kinni. Ja siis selles tavalises jageluses, uute saamajatega kaasnevas käras ütles Henn:

«Edna, me peame rääkima, eks ole?»

«Tudruk vaatas ütlejale otsa. Ainult nemad kahekesi saadsid, et see oli vaade hinge. Kui ilus oli Edna sel hetkel!»

Ohtupoolikul koguneti jõuluõhtu suure eeskava läbi-vaatusele. Ja sealt ära tulid nad kahekesi. Otsiti tuulevaiksemaid tänavaid, tehti pikki ringe. Räägiti väga vahet ja pealtnäha sugugi mitte sellest, millest pidi rääkima. Aga neil oli aega, tundus, et aega selleks oli lõpmatult.

Sel õhtul ei kujutanud nad ettegi, kui pikk ja tühi võib olla üks koolivaheaeg. Teistele oli see muidugi puhkuseks, nendele, esmakordselt armunuile, tähendas koolivaheaeg aga valulist lahusolekut. Kaks nädalat! Ja seda just siis, kui kõik oli alanud nii imekaunilt!

Aga kui toredasti krudises lumi sel pakaselisel pühapäevaõhtul, kui Edna saabus! Näis, nagu oleks kogu linn hakanud äkki kõlavalt laulma. Või näis nii ainult nendele kahekesi? Hennul oli võrdlemisi tähtis nägu see, kui haaras suure raske kohvri enda kätte. Edna pragas: ta oleks jõudnud isegi oma kohvrit kanda, Hennul poleks üldse vaja olnud vastu tulla.

Poleks? Oli see siis keelatud?

Hiljem, kui nad läksid mööda vaikset lühikest umbtänavat, mille lõpus helendasid puude vahelt madala majakese aknad, mõistsid mõlemad, et uute kohtumiste aeg pidi algama just nimelt niiviisi.

Palitukrae püsti, vormimüts ühel kõrval, sammus Henn säravate tähtede all koju. Ja ta südant täitis siiraste sõnade soojus. Edna oli lahkumisel öelnud: «Aitäh, Henn! Sa oled vahva.» Just nõnda ta ütles.

Kui tore on elada! Kui hästi algas uus aasta! 1940. aasta!

TEINE OSA

PATUKAHETSUSE ÕHTU

«Mis sa teed?»

«Põleta ära! Kogu see vana kõnts on sulle tulehaka-
tuseks».

Laud puhtaks häbist, pimeduse piinlikest tunnista-
jaist, naiivsuse ja kobavate vaimuliigutuste väljalobise-
jaist.

See, mis kunagi öeldud, võib ununeda, seda võib
ümber seletada. Paberile kirjutatud mõtted peab
söötmä tulele, kõikvõimsale puhastajale.

Tuli otsa endisele, et pind oleks uuele, värsketele ja
haljendavale nii soodne kui iganes võimalik.

Mustakaaneline kaustik on niisamasugune mineviku
väri, vastik vaenlane.

Puhh! Missugune läppunud õhk veel nii hilja õhtul.
Kapsa haisu ei saa vist iial siit majast välja!

Särk lendas voodi raudvarvale.

Leheküljed, leheküljed täis peenikest kirja.

... Fatalism on ajaloos paratamatu, et seletada mõist-
matuid nähtusi. (Tolstoi «S. ja R.»)

Tolstoi. Krahv! Ha-ha-haa!

Milleks küll säärast sodi välja märkida?

... Kohtumõistmine Johanna üle oli võrdlemisi õig-
lane. (B. Shaw «Püha Johanna».)

Eputamine. Tühjus. Ainult sõnad!

... Tänapäeval on õnne puudus üks inimkonna hai-
gusi nagu on haigus õnnetuseks inimesele. Ja nii nagu
on arst haiguse jaoks, oleks tarvis arste ka inimlikule
viletsusele. (Maurice Maeterlinck. «Tarkus ja saatus».)

Lollus ja armetus! Idealistlik jama! Kui sina, pisike inimene, oleksid teinud tööd, lihtsat tööd, siis poleks sa arutanud nii, nagu ma veel sel kevadel suvatsesin välja märkida:

... Sündmus on iseendast vaid puhas vesi, mis saatus meile kallab, ja tal endal pole harilikult ei maltset, värvi ega lõhna. (Samas.)

Lollus!

... võiks öelda, et õnnetus või õnn puhastub enne kui koputab targa uksele, ja et ta viletsasse hinge astudes painutab pea kummargile. (Samas.)

Kuidas võis küll elada nende vanade kõlupeadega kõik need aastad ühise katuse all?

Mida ütleks seltsimees Pollar, too, kes oli nii lihtne, kui teenis Kroonile lisaväärtust, ja kes nüüd rääkis vabalt ja tuliselt kommunistide suurest võitlustest... Seisis tribüünil punaste siidkangaste vahel, all murul rahvas. See polnud laulupidu tingel-tangel. See oli ülelinnaline töörahva miiting. Koolipoisse peaaegu polnud. Ainult Saalep hiilis plangu taga ja püüdis oma meelst näidata... Puhake rahu, suvitage. Küllap sügisel tuleb kuum kohtumine.

Seltsimees Pollar, üks paljudest kommunistidest, varjas oma sisu, mängis lihtsat autojuhti. Kui ta oleks tol kõledal novembrihommikul Krooni aias kas või vihjanudki midagi põrandaalusest, siis oleks ta leidnud jalamaid uue ülikindla seltsimehe, võitluskaaslase. Aga tema ei usaldanud. Saatis ükskord ainult Niinaga tervitusi.

Kui piinlik on ära elada kaheksateistkümmend aastat ja tulla revolutsiooni leeri siis, kui revolutsioon juba tehtud, suurimad hädaohud võidetud! Siis, kui läbi majaperemehe lahtise akna võis kuulda raadioteateid sündmustest Tallinnas 21. juunil, luges Henn Onton hoovil omameisterdatud pingil Edna Piiberi kirja, kõigi tunnuste järgi armastuskirja. Mäherdune lapsikus! Edna kirjutas, et ta 20. juunil kella kahe ja kolme vahel oli rannas ja mõtles temale kohutavalt, kohutavalt. Kas Henn samal ajal tundis midagi samasugust?

Henn ei saanud tunda sel momendil midagi samasugust, sest täpselt kell kaks ronisid nad uuesti katusele ning poisike, kes nendele tõrva keetis ja ette kandis, vihastas teda nii, et kõrvetav päikegi näis tuhmuvat. Edna tahtis uskuda telepaatiasse, aga Henn ei saanud tema usku kinnitada. Ei tahtnud seda küll kõigutada, aga ei tahtnud ka valetada.

See kiri lebas laua vasakul nurgal, seal, kuhu olid asetatud üksikud vihikud ja lehed — ellujääjad. Vastamata. Juba teist nädalat vastamata. Aga mis parata! Töö ja revolutsioon ei jätanud aega isikliku elu jaoks.

Kui seltsimees Pollar oleks vihjanud, kui Henn oleks juba siis, novembris, midagi korda saatnud, võib-olla oleks sel juhul jätkunud enesekindlust võtta mõni hetk oma isiklike asjade jaoks. Nüüd, nii suure võlglasena, ei olnud see mõeldavgi. Uute tõdede lugemine paksudest raamatutest ja õhukestest brošüüridest, mis varem olid keelatud, mille olemasolust polnud tal aimugi, see sai nüüd tema peategevuseks. Kommunistliku Noorsooühingu käsutusse antud koosolekutesaalis on pea igal õhtul mõni loeng. Kavas on noorteõhtu korraldamine teatri aias. Punaarmee üksusest peab saama orkestri ja ansambli. Aga kus on kõik need, kes võiksid deklameerida, laulda, tantsudega esineda? Hennu salajane unistus ei täitunud. Ta unistas salakesi tribüünile tõusmisest, kõnetulva paiskamisest kuulajate hulka. Talle öeldi: sa võtad enda peale noorteõhtu. Kuidas? Sekretär pühkis higi, tal polnud aega täpsustada, andis ainult tegevuse üldise suuna — programm, esinejad üles otsida, kokku leppida maakonnakomitee nimel. Kes kõneleb? Henn oli küsides üleni ärev. Mina. Sekretär ütles seda kärsitult, just nagu muu-aeg. Talle sobis niiviisi vastata. 1936. aastal oli ta üks streigi juhte kaevanduses. Henn polnud kade. Kurv küll, seda muidugi, sest oli nii lõpmatult kahju kaotatud aastatest, pimeduses sihitult maha tammunud verstadest.

Ah, Pollar, Pollar, kas sa tõesti ei võinud vihjata?

Kas siis oleks veel tulnud mõttesegi välja märkida:

...Aru ja armastus võitlevad ägedalt ülenevas hinges, tarkus aga sünnib alles rahust, mida aru ja armastus omavahel sõlmivad. Ja see rahu on seda sügavam, mida rohkem õigusi aru on loovutanud armastusele. (Samas.)

Parem hilja kui mitte kunagi.

«Miks sa oma ehvtisid lõhud?» kostis tasane etteheide akna juurest.

«Need pole kooliasjad. Niisama... kunagised lollused.»

Pool paksust kaustikust kõlbas veel tarvitada ja läks vasakule laua nurgale, olles enne seda saanud esilehele pealkirja:

«Märkmeid.»

Teisele leheküljele üles:

«F. Engels. Anti-Dühring.»

Järgmine vastane ei kannatanud paari põgusat pilkugi. Õhukeses vihikus «Oma mõtete» all leidis ainult häbiväärsusi:

...Küünle närimisest ei saa söönuks. (Val. Pastaku kohta.) 19. dets. 39. a.

...Käänispeaga nuga on ohtlik enesetapmiseks kasutada — võib vigastada kätt. (Mõneks pisteks!) 20. dets. 39. a.

...Armastust kui niisugust pole. On ainult ihad ja kõik muu on segase aru sünnitus. Seepärast, kui tahad käia selge peaga, siis võitle ihade vastu. (Iseendale ühe vastiku asja ilmsikstuleku puhul.) 21. dets. 39. a.

Ahju!

«Henn!»

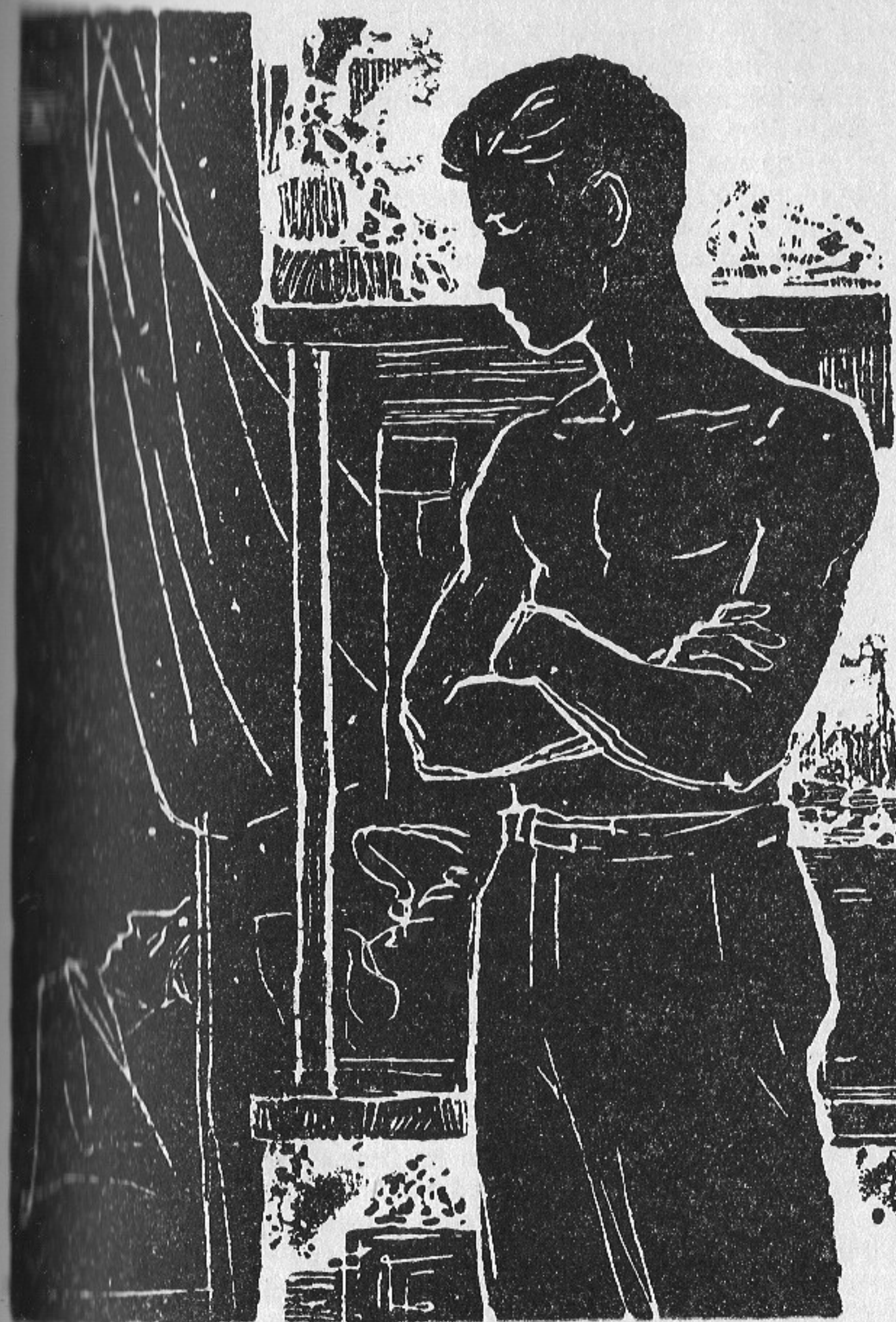
«Mis sa tahad?»

«Sa ikka ole ettevaatlikum nende uute värkidega. Majaperemees andis mulle juba mõista, et ega see nii ei jää, ja siis...»

«Mis? Mis see mühakas ka teab! Väikekodanlane! Tead, ema, sa parem vaata elu lahtiste silmadega...»

«Poeg, poeg...»

«Võta, loe seda näidendit. Gorki «Väikekodanlased». Siis sa näed, mismoodi see klass mõtleb ja tunneb. See väikekodanlane litsutakse nüüd lõhki nagu lutikas. Kas

sa siis aru ei saa, et Eestis on toimunud revolutsioon! On kukutatud kapitalistide võim. Enam nad meid juba ei ekspluateeri, ehk teiste sõnadega — nad ei saa enam meie higi arvel lisaväärtust.»

«Ega ma sellest ei räägigi. Mis niiviisi viga oleks, kui kõik läheks sinu tahtmist mööda.»

«Ja lähebki! Ma võin sulle seletada... Sa alati räägid, et raha ja raha. Mis on raha? Raha on ekvivalent, kauba ekvivalent. Saad aru? Aga kaup? Kaup on see, mis rahuldab mingit inimese vajadust. Kaupa vahetatakse. Oli aeg, kus polnud raha. Aga ekvivalent oli ikkagi. Mõnes kohas olid selleks karusnahad, mõnes kohas kalad, lambad või ükskõik mis muu.»

«See on nüüd küll, jah, aga mismoodi siis...»

«Ah, sa ei saa midagi aru. Aga hakkad rääkima mingist majaperemehest.»

«Tss!»

«Las kuuleb. Õige mul asja, keda karta.»

Ema sulges akna. Varsti avas ta selle uuesti, sest polnud enam tõepoolest midagi karta. Poeg istus poolalasti laua juures, luges paksu roheliste kaantega raamatut ja kirjutas aegajalt kiiresti midagi kõrval asetsevasse kaustikusse. Vaikus. Krabin. Jälle vaikus.

Kui hea on säärane poeg, kes istub isegi kaunil suveõhtul kodus, loeb ja kirjutab nagu tõeline koolitatud mees. Tema pärast oleks ema süda võinud ainult õnnelikku rahu tunda, kui elu ise poleks nii ärev ja ohturohke, kui kõik need kunagi nii tuttavad, nüüd justkui varjusurmast äratatud sõnad poleks meenutanud aegu ja sündmusi.

Henn läks kikivarvul pliidi juurde, kobas hämaruses käsikaudu vee kruusi ja ajas selle suure kolinaga põrandale.

«Ega ma veel maga,» ütles ema sängist ja vaatas naeritades lakke.

«Ma arvasin, et kolistasin su üles,» kostis joogilonksude vahele mehiseks tehtud hääl.

«Ei minul nii vara uni tule. Mõtted aina rändavad ringi.»

Küllap vist oli veel soodus hetk öelda jutujätkuks midagi, sest poeg ei jõudnud päriselt süveneda.

«Häcke uskuda.»

«Mida?»

«Ei see puha nüüd ilma vereta tuleb.» Ema nägi poja silmi välgatavat ja käänas jutu niisugusele rajale, mille avarasolu siin väikeses umbses toas paistis esialgu ettearvamatuks, jutustusena kusagilt raamatust.

Hennul võis olla hoopis teine isa?

Kuidas? Nojah, muidugi. Henn võis ju ka hoopis olla. Aga siiski? Mismoodi?

See oli ammu. Hakkasid kodukülla tagasi jõudma need ilmasõja kaevikutest. Tuli ka see, kes oleks võinud nüüd olla Hennu isa.

Ah, ükskõik. Peaasi, mis siis juhtus?

Nah, tuli koju see vaene vintsutatud soldat. Oli hea inimene ja tubli töömees. Mis aga ette võttis, see õnnetus. Aga ta oli sõjaväljal punaste hulka löönud ja isa ajas ta kodust välja. Ega ta leivata ja peavarjuta poleks jäänudki. Aga ta oli kord punane ja hakkas kõigile oma sugustele maad nõudma. Kas ta ise tahtiski, tuli ta ju oma vallast kerge südamega ära, aga aina rääkis: «Nüüd on nõukogude võim ja pursuidelt võetakse väega, mis need on ahminud töörahva käest.»

Nõukogude võim?

Aga muidugi! Selles see asi ongi, et seitsmeteistkümnenda aasta sügisel oli ju töörahvas täies võimuses. Valitsus Toompeal ja niiviisi valdadeni välja. Mõisad võeti ära, moonakad olid maasaajate hulgas. Too mees oli ka kaitsejõu ja vahel öösiti käis püssiga patrullis. Rikkad peremehed tegid siis niisama vastuhäält kui nüüdki. Kuid seda ei mäleta!

Õigel! See oli siis, kui enamlased maapäeva laiali ajasid. Kas siis...?

Jah, siis oli meil nii nagu nüüdki. Ainult et kõik oli nagu selgem ja avalikum. Käidi koos ja kuulati kõnesid.

Aga kas nüüd ei käida?

Miks ei, miks ei. Aga ikka on hirmus mõelda, et äkki juhtub veel midagi. Eks see ole ikka nii, et see vaene inimene muudkui rühmaku...

Orjaveri!

Olgu ta mis tahes, kuid verd ja tapmist ei taha. Seits-

meteistkümnendal aastal läks ju ka nii. Ei olnud nagu hirmugi. Oli nii palju juba sõditud, rahvas oli sõjas väsinud, aga kui palju aega kulus enne, kui ükskord kõik see lõppes. Saksa väed tulid sisse ja hakkas ühe klaperjaht.

Noh, ja mis siis sellest mehest sai?

Tema pidi põgenema. Saadi korra kättegi ja see oli hirmus pilt. Oli vist ülekuulajatele vale passi andnud, käidi temaga mööda küla külmal talvapäeval. Polnud tal palitut ega kaelasalli. Nägu peksuvermetes, ja metsalised olid ta kõrva lõhki lõõnud — see oli kui ühe must veretomp.

Käidi mööda küla?

«Et tunnistust saada, kellelt ta maad ja loomi vallale võtnud. Ma pidin karjatama, nii valus oli, kui tuldi sinna tallu, kus ma teenisin. Nägin ta silmis surma. Ja vaikisin, kui minult küsiti. Pidin tegema näo, nagu ei tunneks ma teda üleüldsegi.»

«Ja siis?»

Ema ei vastanud kohe. Uuesti rääkima hakates tundus, et ta hää vönkus.

«Ei tea. Räägiti, et pääses põgenema. Võib-olla jõudis Venemaale, on ehk veel eluski. Aga eks neid inimesi ole hukka saanud, seda ei jõua üles lugedagi. Mille eest? Jumal, jumal!»

«Ideede eest võib surra!»

Ütleja, tumedates pükstes, päevitunud ülakehaga, seisis keset hämarat tuba nagu pronkskuju, olles niivõrd väljakutsuv ja valmis katsumustele vastu minema.

Aga just neid katsumusi polnud. Neid polnud enam tänapäeval. Katsumused, ideede nimel hukkumised kogu oma ülevuses olid minevikus. Tõsi küll, üsna lähedal tiirles sääraseid võimalusi, aga need ei jõudnud temani. Tema ei näinud, ei kuulnud midagi. Uuris igasugust pahna, vaidles, tegi väljamärkmeid, mis nüüd väljarebitud lehtedel pliidualuses unkas ootasid tuld.

Henn süütas lambi ja otsis kärsitult Edna kirja. Tundus, et enam ei võinud vastusega viivitada.

Ei olnud enam hingevärinaid. Pilg üle kirja otsis veel ainult pidepunkti vastusele, esimesele lausele...

... Olen nagu hull! Miks peab see elu küll nii kole olema. Mis väärtust on suve kaunitel päevadel, kui pole enam võimalik kohtuda, käia ja rääkida kõigest, millest rääkisime. Mis huvi võib pakkuda sillerdav meri, kui lahusolek varjutab kõik, kõik.

Sillerdav meri? Mäherdune tühisus! Aga töö? Kas siis ei avaldu lõppude lõpuks kõik see, mis on inimeses väärtuslikku.

... Ma tean, et on rumal nõuda Sult iga päev kirja, aga usu, ma lihtsalt ei talu neid päevi, mil pole Sinult kirja.

Oh! Muidugi, see kõik võis nii olla. Aga nüüd? Praegu on ju nii pööraselt palju uut ja huvitavat, iga päev toob endaga kaasa terve sületäie haaravat tegevust. Ole härra ja tegutse!

... Põgenesin ema paha tuju eest randa. Mahe tuul loksutas laisalt voogusid. Kaugusest kostis mootori popsutusi. Meenutasin tänavusi kevadpäevi, mis olid mu elu kõige ilusamaks ajaks. Unistasin esimesest koolipäevast, mil me taas kohtume. Kirjuta mulle, mida Sa tegid 20. juunil kella 2 ja 3 vahel. Kas sa mõtlesid mulle väga? Kui jah, siis ma usun telepaatiasse, sest mina mõtlesin Sinule kohutavalt!

Siit paistis vastuse esimene lause nagu sihvakas tulitorn üle lageda vee:

«Mina telepaatiasse ei usu!»

Ja järgnes kiiresti kogu vastus, mida kandis uue, alles sündinud maailma segane ja kuum hoovus, läbi-põimituna mälestustega minevikust. Järgnes hoogne usutunnistus.

Mina telepaatiasse ei usu. Aga ma usun inimest, usun mateeriat, mis liigub ja areneb lakkamatult elituse eitamise teel. Usun mateeria kõige kõrgemasse vormi — inimese ajusse, et on võimalik korraldada kõigi inimeste jaoks ilus inimvääriline elu.

Sa mäletad, kui me kevadel pärast ingliskeelse eksami tulime üle Linnusemäe. Vihma hakkas sadama. Jooksime varemete võlvialusesse varju. Tärkav rohi lõhnas. Elu näis nii ilusana. Aga me arutasime, miks mu isa on joodik.

Nüüd ma usun, et mitte tema pole selles süüdi. Klassiühiskonnas jääb iga päev inimesi elu raskade rataste vahele. Mis on karskusliikumine? Rumal ajaviide. Kõrvaldage põhjused, mis viivad vaeseid inimesi nii madalale, ja te näete, kuidas needsamad inimesed muutuvad.

Ei! Telepaatiasse ma ei usu üldgi. Seda lihtsalt pole. Muidugi ma mõtlen Sinule. Mõtlen iga päev ja ootan samuti sügist, et Sind jälle näha. Aga nüüd ma ootan kooli algust seda enam, et mind lihtsalt huvitab, mismoodi mu «kallid» sõbrad tänavuse suve üle elasid. Vähemalt üks neist on jõudnud ennast juba avaldada, aga siin sellest pikalt kirjutama hakata oleks mõttetus. Heino Saalep hakkas suveaia plangu taga poiste jõuga juhiks. Laulsid Eesti hümni sel ajal, kui ta enda isa parajasti miitingukõnet pidas. Juhtum oli ääretult tühine ja likvideeriti kohapeal. Nagu sõda elevandi turjal.

Oodake! Tuleb aeg ja te näete, mis sünnib.

Kirjuta mulle, mismoodi läheb elu maal, kuidas reageerivad sündmustele talupojad. Ma olen kõigest sellest pööraselt huvitatud. Kas maal on saada uut kirjandust? Kui ei ole, siis kirjuta. Ma katsun Sulle hankida. Pööraselt uudsed ja loogilised mõtted ruumist ja ajast, kosmogooniast, orgaanilisest maailmast, vabadusest ja paratamatusest. On, mille üle mõtteid vahetada!

Käisime nagu pilkases öös. See oli varem.

Nüüd me võime öelda — valgus on tulnud ja valgusega võidame kõik selle mustuse, mida inimene pimedas sünnitab.

Edna! Ma armastan Sind. Armastan Sind tuhat korda rohkem kui varem, sest nüüd ma näen sündimas haruldast maailma ning meie igavesi armastust selles. Sa mõistad ju mind. Usun, et

mõistad. Ja loodan ka, et annad mulle andeks hiltlemise, kui vaid kujutad, kui palju mul praegu on tegemist. Mulle usaldatakse väga keerulisi ülesandeid ja neid täites kaob aeg hirmus kiiresti. Kui tühine aga näib see kõik, võrreldes sellega, mis on korda saadetud.

Sinu vastust pööraselt ootama jäädes
Henn.

29. juulil 1940. a.
kell 2 öösel.

P. s. Mõtlen Sulle alati! Ja ikkagi — telepaatiasse ei suuda uskuda, löö või maha.
Henn.

Kui palju kordi oli ta läbi lugenud varem saadetud kirjad? Üks? Kaks? Oh ei. Vähemalt viiel korral oli ta varem kontrollinud, kas kirjapandud sõnad polnud juhuslikult vastuolus kuumade tunnetega.

See kord läks kiri ümbrikusse ühekordse ülevaatamise järel.

Polnud aega. Töö ja tegevus, elu ise nõudis oma osa. Selles võis veenduda igaüks, kes tundis lähemalt Hennu ja tema praeguste päevade rütmi.

PÄEVADE RÜTM

Ei saa öelda, et sellel vanal puumajal oleks akendest puudu. Igavene hämarus ja röske hallituselöhn aluse korra suurtes tubades võis olla tingitud üle tänava asuvast kivimajast, mis aastat kolmkümmend tagasi sulges siia tee päikesekiirtele. Üldist süngust aitasid süvendada ka lillad, rohelised ja punased klaasid eeskoja akende ees.

Maja oli antud nagu nimme nooruse käsutusse, et las pühivad välja hämaruse ja hallituse. Aga nendel polnud mahti. Nii nad ei märganudki ümbrust. Vist nii. Pärast seda, kui toodi vanale tiibklaverile seltsiks omalikelikümmend mitut liiki tooli, muutusid ruumid tähtsamaks. Öeldigi nii: üleval komitee, all koosolekutsaal.

Esimesel korral polnud noori kuigi palju koos. See oli ühel väga palavale päevale järgnenud ilusal öhtul, ja Henn, kes aitas noori kokku koguda, arvas, et ilus öhtu meelitas inimesi mujale. Arnold Pollar kõneles uuest kirjandusest, mida tuleks nüüd lugeda. Ta oskas rääkida. Või tal lihtsalt oli, millest rääkida, sest nagu selgus, ta oli põneva minevikuga mees: kaugesõidu madrus, Hispaania vabariigi poolel võidelnud, põranda all tegutsenud ja vanglaski istunud.

Hiljem tahtis üks punase peaga nooruk Hispaania võitluse kohta täpsemat kirjeldust ja kui Pollar oli mõne loo jutustanud, pääses valla küsimustesadu. Hispaaniast hüpati India troopikasse, sealt Lõuna-Ameerikasse, taheti teada, mismoodi võitlevad madrused suurte ookeanitormidega, miks vanglavalitsus kardab näljastreiki... Loetu ei ole kunagi nii vahetu kui vestlus inimesega, kes ise kõike näinud ja läbi elanud. Punapea, kes ennist nii asjalikult küsis, soovis äkki

veel kuulda midagi tiigrijahist, aga Pollar ei teadnud seda, Pollar ei rääkinud sellest, mida ta ei teadnud. Ja aitas juba ka. Inimest ei võinud ometi ühe öhtuga nimetuks pommitada.

Lepiti kokku, et Pollar tuleb ja vestleb järgmine kord töörahva olukorrast maailma mitmesugustes maades.

«Aga noored seltsimehed, ma pole harjunud nii väikese auditooriumiga,» pilgutas ta Hennule silma, lisades kähku juurde: «Vähe on teid siin koos.»

Koosolijad tõstsid häält, lubasid hoolitseda selle eest, et järgmisel korral litsutakse maja laiali.

Nii läkski. Muidugi, maja jäi terveks, aga ruumid olid täis tuttavaid ja võhivõõraid nägusid, nii täis, et polnud ruumi istuda ega astuda.

Koosolekutsaaliga harjuti imelikul kombel õige ruttu. Millal kodunenud külastajad vanale klaverile esimest korda hääled sisse löid, seda ei ole võimalik kindlaks teha, ühe vanamehe puuraiumise lugu c-duuris muutus aga igatahes maakonnakomitee töötajatele omamoodi närvide vastupidavuse prooviks. Vahetevahel katsus mõni «muusik» õnne ka Dunajevski helitöödega, mis neil päevil Eestis levisid nagu kulutuli. Aga tehniline küündimatus viis proovijad peagi tallatud rajale:

Üks va-na-mees raius
üht jä-me-dat puud...

Närvid ütlesid üles instruktoritel ja osakondade juhatajatel, kes esmakordselt vastutuse rasket koorimat tajudes ja kogemuste puuduse hõredas õhus endid päris koduselt ei tundnud. Närvid ütlesid lõpuks üles ka sekretäril, tüsedal ja seejuures erakordselt elavate liigutustega mehel, kes, nagu räägiti, oli paarikümneaastase noormehena suures kaevanduse streigis etendanud tähtsat osa.

Henn ei osanud midagi mõistlikku öelda, kirus kaasa. Ainult niipalju lisas juurde:

«Oleks siin Õie Heinaru, siis vast oleks muusikat.»

Sekretär ei armastanud umbmääraseid arutlusi. Ta oli just telefoniga ühendust võtnud. Nüüd aetas toru har-

gile tagasi ja nõudis selgust. Henn jutustas nii, nagu oleks ta oma klassiõele soovitus andnud.

«Pea, pea! Heinaru kaevandusest! Mängib klaverit? Tunnen. Väga tubli tüdruk. Kuradi hea, et meelde tule-
tasid.»

Sekretär kirjutas kiiresti paar rida oma lauaplokki ja jätkas alles siis endist tegevust:

«Andke parteikomitee. Seltsimees Tamm? Pärk siin.»

Hennul oli natuke halb. Milleks oli Pärk ta siia üles kutsunud? Selleks, et ta kuulaks pealt telefonikõnet nii tähtsa mehega nagu Tamm?

«Täna õhtupoolikul olin isiklikult kohal ja kontrollisin. Praegu jõudsin tagasi. Meil algab noortega õppus ja ma ei saanud kauemaks jääda. Aga niipalju võin öelda, et asja lahendamiseks tuleb luua komisjon. Pidasin juba nõu teie instruktoriga, Sepp on asjaga natuke kursis ja lubas abistada.»

Kui vabalt võib rääkida inimene, kes tegutseb, kes on midagi korda saatnud, kellel on selge, mis ja kuidas...

All prooviti ühe sõrmega «Katjušat», aga varsti kõlasid jälle vanamehe tüütud kirvepaugud.

Koosoleku algus venis.

Pärast telefonikõnet, kui Henn argliku ärevusega ootas määramist mingisse tähtsasse kontrollkomisjoni, ütles sekretär higi pühkides hoopis midagi muud:

«Võtad enda peale noorteõhtu korraldamise.»

«Noorteõhtu?»

«Jah. Otsid üles inimesed, kes võiksid midagi ette kanda. Punaarmee väeosast saab orkestri, selles me lepime juba ise kokku. Sinu ülesandeks jäävad linna noored. Selge?»

«Selge. Aga kes kõne peab?»

«Mina.»

Esimese sammu astus Henn juba samal õhtul. Pärast koosolekut, mis venis hilise õhtuni, kargas ta oma istmelt ja teatas:

«Tuleb korraldada noorteõhtu. Punaarmee väeosast saame orkestri. Kõik, kes midagi oskavad ette kanda, teatage minule.»

Üldises lahkumissaginas ei suudetud päriselt mõista, mida see heledapäine kõhn nooruk tahtis. Keegi ei osa-

mid esineda. Noormehed vabrikust, keda Henn pidas oma tuttavateks, taandusid pikkamööda ja häbelikult ning senikaua, kui õhtu korraldaja neid ründas, olid juba ülejäänudki tänaval ning hargnesid elavalt juteldes ja huilates laiali sooja suveöö videvikku.

Selles oli midagi hirmsat.

Kas teda ei pandud siis tähele? Või ei osanud ta selgeks teha oma mõtet?

Tänavanurgal seisis tüdrukud. Kes nad olid? Koosolekul nägi ta neid esmakordselt. Lõbusad nad igatahes näisid olevat.

Vastik erutus takistas võõraste tüdrukutega kontakti võtta, aga Hennule näis, et kui ta seda nüüd ei tee, siis hakkab endale hiljem hirmsaid süüdistusi kaela kallama.

«Tüdrukud! Asi on tõsine. Tuleb korraldada noorteõhtu. Kes meil võiksid esineda?»

«Ei meie oska midagi!» hüüatas väike nöpsnina, mille peale kõik itsitasid ja müdinal turuväljaku suunas minema pistsid.

Henn pigistas hambad kokku.

Oleks talle öeldud: esined noorteõhtul kõnega, räägid looduse filosoofiast! Siis oleks kõik selge. Raamatute maailm on kõige kaunim maailm. Seal pole midagi arusaamatut, pole imelikult ja toorelt kõlavat itsitamist, külast libisevaid sihtpunkte. Jääb midagi mõistmatuks, kordad, uurid kas või poole ööni, mõtled, kontrollid...

Kus on need noored, kes võiksid midagi ette kanda suure rahvasumma ees?

Rajamets?

Pole teda arvatavasti linnas, ja mis see viiulivingutamine teatriaias annaks?

Kaua ei maganud korraldaja sel põhja valgel ööl. Kuulis kaubarongi laiska manööverdamist ja isegi kella viiese kiirrongi kärsitu sööst jõudis veel tema teadvusse. Siis murdis väsimus läbi murekooriku.

«Kas sa täna tööle ei lähegi?»

See oli hommikul, tinaraskel unetunnil.

«Üks su sõber vilistab väljas.»

«Aah! Ei lähe... Pole aega.»

«Henn! Mis sa ometi ajad? Pole aega tööle minna! Tule nüüd üles ja võta piima-leiba!»

Ei mingit vastust.

Ja siiski äkki:

«Vilistab? Kas Ott ootab mind?» Tekk lendas põrandale ja paari sammuga oli unine kogu akna juures.

«Ott!»

«Egas neil pole aega oodata,» pomises ema teise tunnete kaasa elades.

«Tuleb minna. Ott tõmbab ju lõõtsa. Pean temaga kokku leppima.»

«Mis lõõtsast sa räägid?» Ema käsi kohkus uksellingi külge. (Ta oli juba väljumas.)

«Ah, sa ei tea ju, mis mul teha tuleb. Mul on nüüd tähtsaid asju ajada.»

«Sind ka oma juttudega!»

Henn ringutas ja tormas pesema.

Siis kui tõrvased püksid jalas ja särk seljas, tuli töömehel äkki midagi meelde. Seda läks ta pesukööki teatama:

«Tulen täna varem, süön ja lähen kohe linna tagasi. On asju ajada.»

Seda oli vaja öelda, sest mingisugused söömisega venitamised polnud enam võimalikud. Naised naersid ja lõõpisid ema kallal. Täpe! Katsugu nad tööd teha ja samal ajal noorteõhtut korraldada!

Hommik. Kes jõuaks sind tänada värskuse eest, mida tood endaga kaasa. Kae, kui kena plika vankri päras. Ema teisel kuivetanud, nagu nagu vasest valatud. Inetu. Aga tütar!... Piimaplekid peal, kui õige küsiks, mis piimaliiter maksab. Ei tasu. Tüdrukule aitab juba sellestki, kui silma pilgutada. Keeras pea kõrvale ja muidugi nüüd nii häbelikult ja õnnelikult, nagu oleks talle armastust avaldatud. Ei. Seda juba pole. Hennul on oma Edna, kes kirjutab ja kellele kirjutada. Nüüd ei ole muidugi enam sünnis nii palju armastusest kirjutada, sest aeg on suur ja võimas ning nõuab oma osa. Hiljem tuleb talle kirjutada, kuidas organiseeriti ülelinnaline noorteõhtu. See tuleb korraldada hiilgavalt. Ott mängib. Ja õeksed Püssid! Vaat mis tore mõte tuli pähe värskel suvehommikul.

Ott ütles laia naeruga ära. Tantsuks küla simmanil, seda võib. Esinemisega ta ei tuleks aga kuidagi toime.

Kell viis (enam-vähem tavalisel ajal) roniti katuselt maha, tormati vabriku duširuumi, ja kell kuus ilmus Henn koju. Toit oli jahtunud ja ema pahane.

Tuli minna ja üles otsida see maja, kus elasid kaksikud. Aga nüüd näis asi sootuks hull olevat. Kadus julgus, polnud enam usku, mis andis jõudu ja lootust hominikuseel tunnil. Ta istus laua taha ja süvenes «Anti-Dühringi» köitvatesse arutlustesse.

Aga järgmisel õhtul oli piinlik minna komiteesse. Äkki sekretär küsib: «Kuidas läheb noorteõhtu organiseerimisega?» Tol ajal Henn ei teadnud veel, et on ülesandeid, mis sobivad ainult teatud inimestele ja organiseerimiskunst selles õieti seisnebki, et igale inimesele anda niisuguseid ülesandeid, mis talle sobivad. Organisaator, kes kärgib, nuhib ja uurib, on vilets inimene, kes arvab, et temast oleneb kogu see vähene, mis niisuguse meetodiga lõpuks ellu viiakse. Tõelise organisaatori omaduseks on vaikne naeratus, hea tuju ja rahu, mis kasvab välja oskusest paigutada inimesi sobivuse järgi.

Maakonna komsomolikomitee sekretär Pärk oli tegelikult viimast tüüpi organisaator. Aga kuna tema huvide keskpunktis seisis juba algorganisatsioonide loomine linnas, kaevandustes ja maal, kuna ta pidas kõneid noortele ja täiskasvanutele ja kuna noorteõhtu korraldamise mõte kerkis tal järsku pähe siis, kui all raiuti klaveril juba viiekümnendat korda «Vanameest» — siis ta tegi lihtsalt vea. Pealegi tundis ta Henu veel vähe. Arnold Pollar kiitis, ja sellest esialgu piisaski. Aga nüüd tuli välja, et kiitva hinnangu ja tegelikkuse vahel oli väike vahe. Meelsusega üksi ei tee veel organisatsioonilist tööd.

«Nii et ei tea, kust otsast peale hakata?»

Sekretäri raske käsi laskus sõbralikult kõhna nooruki õlale.

«Ma pole varem midagi säärast korraldanud...» hakkas too punaseks tõmbudes põhjendama.

«Mina ka mitte. Ma arvasin, et sul on koolist inimesi võtta ja tead muidu ka.»

«Peab saama. Mõned ikka praegu linnas. Lähen otsin nad üles ja ... küll nad nõustuvad.»

«See on juba mehejutt. Eluga. Et oleks särtsu sees!»

«Muidugi. Ma lähen kohe.»

Kell võis olla üheksa. Päeval kuumaks köetud tolmustel tänavatel liikusid ainult üksikud inimesed. Aedades kasteti peenraid, sealt kandus tilli lõhna. Tegid veidi muret, sest ka tema oleks pidanud kastma. Avatud akendest hoovas tänavale maailma rahutus — erutatud saksakeelne kõne, marss, tantsumuusika, päevauudised ...

Püssid elasid Liiva tänaval üleni rohelusse uppunud väikeses beeživärvilises majas ja nende õuel kõlitas ketti suur must koer, kelle iseloomust andis lühikese ülevaate sildike väravaposti küljes:

Ettevaatust!

Tige koer hoovis.

Hm! Koer oli ketis, aga kahe kase vahele tõmmatud traat põikas üle aiatee ja kett, mis kõrinal seda traati mööda liikus, võimaldas koeravolaskil maja kaitsta alates väravast kuni ukseni.

Henn jalutas kaugemale, sest koera haukumine ajas kõrvad lukku.

Mis teha?

Kas siis koera pärast peab asi ajamata jääma?

Tagasi!

Oleks siin väljas kusagil kell. Ta proovis väravalinki, aga majavalvuri raev kasvas otsekohe niisuguse piirini, et isegi lõvitaltsutaja oleks siin lootusetult käega löönud.

Trepile sigines kõhnuke tütarlaps.

«Tere õhtust, Ada!» hüüdis südikas külaline värava tagant.

Vastust oli võimatu kuulda.

Alles siis, kui trepile tuli tüse mees ja koerale paar korda tõsiselt peale käratas, oli võimalik inimlikesse suhetesse astuda.

Hennul oli õnne. Adaks hüütu osutus tõesti Adaks. Ja Idagi jõudis õigeks ajaks pärale.

Kuid esinemine noorteõhtul ei tulnud kõne allagi. Nad polnud üldse harjutanud, viibisid seniajani maal ja pidid varsti jälle sõitma. Ja lõppude lõpuks, kes neid siia saatnud? Opetaja Park? Vaevalt võis teda praegu linnast leida.

Korraldaja arvas, et saatega ei teki raskusi, küll juba klaverimängijaid leidub, aga tüdrukud pidasid kogu aegvõtet rumaluseks. Niisuguseid asju oleks nende arvates tulnud hulk aega varem alustada.

Henn ei lasknud ennast veel rõõpaist välja lüüa, hakkas meelitama suurte perspektiividega — õhtu kujuneb võimsaks, Punaarmee väeosast saab orkestri ja ansambli, kõnega esineb komsomoli maakonnakomitee sekretär Pärk.

Siis ütles isa oma kaalukad sõnad:

«Kuulge noormees, ei ole ilus niiviisi naakuda. Õeldi kord, et ei saa, ja asi peaks selge olema.»

Miks ei. Kunagi ütles ta umbes samuti tervele klassile, kui noriti Oie Heinaru kallal.

Koer hakkas uuesti täie häälega haukuma ja seekord ei teinud peremees katsetki teda vaigistada. Veel kaua kajastasid haugatused eemaldujale järele. Lõpuks haihtusid need suveõhtu vaikusse. Aga alanduse põletavad plahvused kipitasid kaua noorteõhtu korraldaja südames.

Jälle keeldumine!

Jälle see nürimeelne tihke sein, millest kuidagi läbi ei saanud. Kas nad siis tõesti ei taibanud, kui vajalik oleks korraldada teatri aias võimas peoõhtu!

Opetaja Park elas turuplatsi ääres asuva kivimaja kolmandal korrusel. Neli korda vajutas Henn kella-nupule. Keegi ei tulnud. Ainult pisike hall kassipoeg ilmus alt, ja tõstnud oma heledad silmad lontivajunud inimesele, näugus hääletult.

Inimesed! Kus te olete? Miks te hajute ja vaatate mind nagu peletist? Naljakas, Ott on lõbus ja tore sell, aga rahva ette mängima minna ei julge. Ada ja Ida esinesid igal koolipeol, aga nüüd raputavad oma päid, nii nagu oleks neid sunnitud tulest läbi hüppama.

Oleksid need inimesed nõus, siis võiks juba mõnedki punktid kirja panna. Deklameerida mõni luuletus — sellega oleks Henn kas või ise riskinud.

Komitees oli inimesi, läbi lahtiste akende kostis jutukõma ja ülemeelikut naeru. Nendel seal näisid asjad arenevat. Kui hea oleks nüüd astuda trepist üles ja tekkinud vaikuses teatada läheneva peo hiiglaslikust programmist, esinejatest, proovide korraldamisest...

«Oo, Onton! Tere õhtust!» kõlas järsku tuttav hääl selja taga.

Henn pöördus välkkiirelt ütleja suunas.

Niina Smirnov.

Siinsamas trepil selgusid kõige vajalikumad üksik- asjad.

Niina jõudis täna õhtupoolikul sanatoorselt ravilt koju ja pandi kohe rakkesse.

Henn samuti, kohe esimestest päevadest peale.

Niina pidi ajama noorteõhtu asja.

Henn tegi suured silmad. Tema ka!

Niina puhkes naerma ja ütles:

«Lähme üles. Pärk andis mulle korralduse sind suures ettevõttes abistada. Pagana pähkel. Inimesed on kõik laiali...»

«Seda ma räägingi,» süttis noormees nagu kadakas. «Ja pagan võtaks, needki, keda kuidagi kätte saad, keelduvad.»

Niina sai teada, kuidas Hennu võeti vastu Püsside pool.

«Vilista neile väikekodanlastele! Lähme räägime Pärkiga läbi. Mul on oma plaan.»

«Lähme!»

Niina Smirnovi abi kulus raskuse liikumapanemiseks hädasti ära. Nüüd oli nagu vedur vaguni ette haagitud ja Hennul tarvitses ainult käed küljes hoida — vagun liikus.

«Raudteelaste kooriga on läbi räägitud. Nõustusid,» teatas Niina sissejuhatuseks ja võttis laualt pliiatsi. Paberile sigines punkt 1. «Raudteelaste koorilt vähemalt neli head laulu. Ja need sobivad sissejuhatuseks. Nende klubist saame ka hea noore deklamaatori — Asta Paderniku. Tuleks komsomoli tõmmata. Punkt kaks.»

«Ühe sõnaga — raudteelaste klubi õhtu?» naeris

Pärk mõnusalt ja tahtis pöörduda õnneliku Hennu poole.

Niina ei andnud sõnaõigust käest.

«Kuidas nii? Meil tuleb siisugune kava, et ei jõua ühe õhtuga läbi. Kui komitee otsib mulle auto, siis loon kohale Raatma põllumajanduskooli poisid. Kui hästi nad laulavad! Ja millised riistvõimlejad!»

«On räägitud?»

«Ma võtan praegu telefoniühenduse,» ajas Niina oma tumedad kulmud kõrgele.

Pärk polnud nõus. Niina hakkas juba võitleja hoiakut võtma, aga otsekohe selgusid asjaolud. Komitee instruktor Sagar pidi homme Raatma kooli sõitma ja kuna too kestendava ninaga noormees parajasti seal-samas oma kogukat nurgelist keret toolil kiigutas, anti talle kohe jooksvalt lisaülesanne.

Mitmelt puhul tundis Henn, et kui ta nüüd mingit ettepanekut vahele ei saa torgata, avastatakse, et ta ainult hoiab käsi liikuva vaguni küljes, ning eemaldatakse pilgete ja hurjutuste saatel. Niina tegevuse siirast kiitmisest oli ilmselt vähe. Seepärast kohmas ta huupi:

«Saaks ühe särtsaka näidendi ette kanda.»

«Kes seda jõuaks õppida. Ja vabaõhuetendused kukuvad halvasti välja,» libistas Niina kergelt üle ning tuli kohe uue mõttega välja: «Aga Onton võiks enda peale võtta lava dekoreerimise. On vaja metsast vanikute materjali. Loosungite jaoks on riiet?» rändas küsiv pilk sekretärile.

Too noogutas.

Vagun liikus. Kuid mitte veel täie hooga, ja äkki näis Hennule, et ka tema jõudu oli siin vaja. Nähtavasti sattus ta õigesse kohta.

Umbes nädalat paar hiljem, kui ta oli siin ja seal populariseerinud lava dekoreerimise tähtsust ja ikka ja jälle ajanappuse all kannatajaile sattunud, läks ta ise linnast välja metsa. Ta teadis, kus kasvavad pohla-varred. Kevadel olid nad siinsetel tuulevarjulistel metsateedel Ednaga kahel korral jalutanud. Ta korjas kaua, korjas nii kaua, kuni kaasavõetud õhukesest tekstist sai määratu suur kandam. Juba järgmisel õhtupoolikul punusid tüdrukute väledad näpud Hennu kor-

jatud pohlavartest toredaid vanikuid. Niina kurtis hiljem, et poisid olid väga kitsilt neid varustanud ja et üldine kujundus ei tulnud niisugune nagu vaja, aga sellest polnud midagi. Vagun oli liikuma hakanud, ja pidu tuli vägev.

KIUDPILVITUS JA TUULED

«Meil on tänavu sinuga suured plaanid.»

Mida Rita sellega mõtles? Õie Heinaru laskis öeldu aialgu kõrvust mööda. Esimene päev koolis on ikka niivõrd ärev, et kuidagi ei saa keskenduda. Kõik tundub nii pidulik ja uus. Tüdrukud on elavad, kõik küsivad ja vastavad läbisegamini lõbusas, peaaegu kerglasa häälestuses ning jätavad mulje, et hiljem räägitakse tõsisemalt, täpsemalt. Poisid on mehisemaks muutunud, kusjuures mõne noorema klassi poisiga on juhtunud koguni kummaline lugu — ei tahaks nagu uskudagi, et endisest ilusast lapsest on saanud pikaks veninud kaelaga volakas. Ja kuigi väljas mängleb sügis kollakate toonidega, kuigi sügise taju algas juba tükk aega tagasi uduste jahedate hommikutega, on see ärev ja uhke saalitäis veel nagu suvine pruun palavus.

Et inimene läheb päikese käes pruuniks, on loomulik. Aga nii pruunina kooli tulla nagu Heino Saalep, see on juba hirmuäratav. Omast kohast oli selles ka midagi meeldivat. Õie pelgas pisut esimest kohtumist silm silma vastu. (See pidi loomulikult sündima õige varsti.) Kas on veel endist sõbralikkust? Millest alustada juttu, et mitte reeta suviseid mõtisklusi, mis liiga tihti rändasid ringi tolle pika poisiga?

Samal ajal jõudis direktor väga köitva mõtte juurde. Rääkis Eesti ühinemisest Nõukogude Liiduga, ja Õie tundis ennast järsku ääretult ülemeelikuna. Talle meeldisid need mõtted, mis hajutasid rõhuva sõjaohu tunde. Suve jooksul oli juba palju kordi kuulnud, kuidas vana valitsus sepißes kahtlast sõjalist liitu. Direktor arendas seda mõtet nagu sügavamalt, kui Õie senini oli kuulnud.

Siis läks kõne uutele tingimustele koolis. Õiele meenusid Rita sõnad: «Meil on tänavu sinuga suured plaanid.» Millised? Rita on kindlasti vastast vaimu täis. Huvitav, mis näo ta teeb, kui kuuleb, et Õie Heinaru astus augusti esimestel päevadel Kommunistlikku Noorsooühingusse? Ja Leida Kroon, linna kõige jõukama ärimehe ja töösturi tütar? Midagi tema näos on muutunud. Oleks nagu rohkem intelligentsi? Ta on oma alahuule tugevasti ülemise vastu surunud. Ei meeldi vist see, mida direktor räägib. Ja missugune riietus! Valge kleit, mis tema tõntsile kehale üldse ei sobi. No muidugi! Lipu värvid. «Sinise taeva all mustal maapinnal kõnnib süütu eestlane,» õpetati varem. «Taevaks» oli valitud helesinine lehv, «mustaks mul-laks» läikiv lakkvöö ning «süütu eestlase» osa rõhutati kogu oma olemisega. Õie naeratas ja müksas Niinale tasakesi külge:

«Meil ei saa kerge olema.»

Niina ei saanud kohe aru, aga noogutas. Siis taipas ja ta õlad hakkasid allasurutud naerus võppuma.

«Loodan, et pead vastu.»

Sel hetkel krabistas Paula Mehis mingi paberiga. Luges läbi, keeras ettevaatlikult kokku, ja silmitsenud läbi paksude prilliklaaside oma kaaslast, andis sedeli Ednale, kes tema ees toolil näis nagu kangestunud seisundis tukkuvat.

«Mis see on?»

«Loe läbi ja anna edasi,» vastati sisinal.

Edna luges ja andis paberilehe enda kõrval istuvale Leidale.

«Mulle kah,» ajas Niina käe õieli ja enne kui lugeja õieti lõpetadagi jõudis, oli sedeliga tutvumise järgi Niina käes. Leida tegi veel mingi katse tagasi rabada, aga jäi hiljaks.

«Näed sa. Alustatakse «heroilist» võitlust,» ütles Niina sedelit Õiele näidates ja vedas suu pilkemuigele. Sedelil seisis trükitähtedega kirjutatult:

ON AEG KOONDADA RIDU. VÕTKE TEADMISEKS ET
KLASSI REETURITEKS ON HENN ONTON JA NIINA SMIL-
NOV. VOIB-OLLA LEIDUB VEEL TEISIGI, KES TAHAVAD

KARJAXARI TEHA. ÕIGE EESTLANE EI VÕTA OMAKS VENE
PROPAGANDAT.
LOE JA ANNA EDASI SELLELE, KEDA USALDADI

VÕITLUSRÜHM.

Paula vaatas Niinale löödud võitleja pilguga.

«Kes selle kirjutas?» küsis Õie ehmunud sosinaga.

«Küll me jälile saame,» vastati nii, et seda võisid kuulda ees ja kõrval istujad.

Pärast aktust mindi rüsinale klassidesse laiali. Rita ja Leida hakkasid teel klassi Õiega magusal toonil vest-
lema ja Rita, kiskunud ta üldisest voolust natuke kõr-
vale, ütles mänglevalt, nagu mõni tädi räägib lapsega.

«Sa ära mingil juhul Niinaga sõbrusta. Meil on sinuga tänavu suured plaanid.»

«Ma ei saa millestki aru.»

Leida hakkas väga tähtsalt rääkima mingist ringi-
kesest, aga Rita lõikas kähku vahele:

«Sellest hiljem. Peaasi, sa ju tead nüüd, et Niina on seal komsomolis ja jäägu ta igavesti sinna...»

«Aga Rita, ka mina olen kommunistlik noor.»

Õie arvas, et nüüd järgnevad pikad hüüatused, õelad kallaletungid ja ta keha tõmbus kangelt sirgu. Leida keeras aga hoopis selja ning kadus. Rita ütles endise tooniga:

«Ah nii.»

Ütles ja läks siis kiiresti tippides klassi.

Seal käis juba võitlus. Pastak õiendas kõrgendatud toonil Niina ja Hennuga. Rita rääkis midagi Heino Baalepile ja viimane heitis klassi astuvale Õiele väga kummalise pilgu. Sellest võis järeldada ainult ühte: nende teed läksid lahku. Võimalik, et tema kirju-
taski?

«Aga miks te ei julge tunnistada, kes kirjutas?» ägetses Niina sedeliga vehkides.

«Kellele?» karjus Valdur nagu vihale aetud sokk pead ette lükates. «Teile või? Kes te olete?»

«Sa kardad,» pilkas Henn.

«Keda? Teid? Oh-oh-oh-ooo! Vaadake, kus Onton ajas suled püsti! Meie kardame. Pidage meeles, et teid on

siin meie hulgas, näed, näed, nii palju,» pistis ta väikese sõrme peaaegu Hennule silma. «Aga meie oleme terve klass ja meie taga on terve Eesti. Poisid! Sinu must-valgele kolmekordne elagu!»

Ta lõi takti, ja ei saa öelda, et oleks halvasti välja kukkunud, ehkki hüüdjaid oli vähe.

Aga nende hulgas oli Rein Kütt, kes tagant üle teiste peade selgesti välja paistis.

«Ah niiviisi!» urises Henn ja sihtis endist sõpra hävitava pilguga.

«Õige, Kükita!» hüüdis Valter Oja võidukalt.

«Oh-oh-oh-ooo! President on valitsusest välja kihutatud!»

«Klubi lõhki!»

«Väikekodanlane!»

Sellest sõnast näis Henu arvates piisavat. Aga too, kelle pihta see sihti, kõigutas oma pika kaela otsas heledat pead ja istus väärilt toolile.

«Ants, kurat,» pöördus Valdur otsekohe pärast õnnestunud nalja teise klubiliikme poole. «Tunnista avalikult, kelle poolt sa oled?»

Tekkis ootevaikus, kui mitte arvestada Vilmat, kelle arvates Antsu ei tarvitsenud segada, kuna Ants oli lihtsalt matemaatik.

«Ära sega, Köps!» käsutas Valdur ja pöördus jälle Antsu poole.

«Ah mina? Mina pole kellegi poolt.»

«Idealism! Kolmandat teed ei ole,» hakkas ka Henn peale käima.

«Mis teest sa räägid? Ee... kui sa arvad, et...»

«Selge pilt. Väikekodanlane.»

Niinale ei meeldinud Henu sõjakus ja ta viis jutu sedelile tagasi.

Valdur irvitas: «Õpetaja tuleb, eks kaeba ära.»

Koridoris kõlasid tõesti sammud ja kõik, kes veel seisis, läksid oma pinkidesse.

Õie jäi üksinda ette pinki. Rita istus Paula kõrvale.

Tühi, lootusetult rumal algus. Oli võimatu kujutleda, et kõik nii läheb. Sakslased pommitavad Londonit, ähvardavad kogu maailma oma relvatärina ja monotoonse trummipõrinaga, ainult Nõukogude Liitu nad

ähvardavad. Poleks ehitatud õigel ajal baase, kes teab, oleksid juba sakslased Eestis kamandamas. Milline närimeelsus karjuda eesti rahvuslusest ja orjastamisest sel ajal, kui kõik on päevselgeks saanud. Iseasi möödunud aastal, kui ajalehed segasid vett ja juttudel polnud otsa ega aru, kui ühel päeval uskusid üht, teisel päeval teist. Nüüd polnud enam midagi segast. Ühinemine Nõukogude Liiduga hoidis ära sõja, seda ei saa ometi haritud inimene eitada, ja mis on veel tähtsam kui see?

Klassis valitses vahelehoigete meeleolu. Õpetaja Varik ei lasknud ennast häirida. (Raulinit polnud enam koolis ja Varik oli määratud klassijuhatajaks.) Ta rääkis nii, nagu poleks midagi juhtunud. (Kas kavalus või lihtsameelsus?) Rääkis uute õpikutega seotud raskustest.

Pastak leidis paraja aja vahele pista:

«Uued rinnapildid ja propaganda sisse trükkida.»

Rääkis sellest, et pärast täiendavate eksamite sooritamist läheb endine gümnaasiumi kolmas klass laiali ja siis jääb praegune keskkooli viies abituriumiks, mis muidugi eeldab seda, et õpilased siin oleksid noorematele igati eeskujuks.

Rita leidis:

«Meil tuleb siis kahe aasta kursus läbi vuristada!»

Õpetaja Variku hää l võttis hoiatava tooni, kui ütles, et aasta kujuneb tõesti pingeliseks.

See päästis valla protestikisa, kuna oli juhus heita kive sinna, kuhu enamus klassist seda soovis.

Henn kargas püsti ja tahtis midagi rääkima hakata vanast koolisüsteemist, mis oli mõeldud rikastele, aga siis puhkes klassis niisugune müra, et õpetaja Varik pidi oma suureks nõrdimuseks juba esimesel päeval vihostama ja suuri inimesi nagu väikesi lapsi noomima.

Esimesel päeval rohkem tunde polnud.

Selge sügisene hommikupoolik ja terve vaba päev ees. Koolitarvete kauplused olid peagi tunglevatest õppuritest pungil. Õie seisis nootide poolel. Kaks Chopini valssi. Just seda (Opus 69 nr. 1) ta igatses, aga mis teha? Nr. 2 tal juba oli kunagi varem ühest valimikust välja

kirjutatud. Märkamatu asetis pealetükkivalt lahke ja asjatundlik noormees mõtteisesevajanud tüdruku ette paksu kausta Chopini valssidega. Seesama «Edition Française...»! See, millest omal ajal oli julgust ainult ühte valssi välja kirjutada.

Õie tõstis silmad noormehele leti taga ja neis võis olla sel hetkel niisugune särav tänu ja samal ajal hirm hinna pärast, et noormees, kes juba möödunud aastal väga lahkesti naeratas sellele teab kust siginenud nootide lehitsejale, ütles tasa, pisut salapäratsevalt:

«Ärge kohkuge. Annan selle teile kahe krooni eest. Kolm ja pool — see on vana hind.»

«Oh ei, ma mõtlesin ainult... Jah, palun, ma võtan selle.»

«Olge lahked!» Ja virgutatuna ikka sellest samast säravast tänust, lisas ta nooti sisse pakkides: «Võib-olla on teil eri soove? Meile tuleb sisse häid asju, võin ma ehk teie jaoks hoida?»

«Ma ei tea, kas... Ei...»

«Aga muidugi. Nimetage ainult mulle.»

Õie Heinariule jätkus esialgu sellest igatsetud kogust. Siin oli koos terve valimik kauneid pärleid ja kristalle. Ees terve vaba õhtupoolik, et kõiki neid proovida, kuni lõpuks ühe juurde süveneda. Elu! Päike! Karge õhk! Puud ja rohi! Inimesed! Kui ilus on elada!

Ja siis äkki jäme süüdlane bass ta kõrval:

«Peame vist rääkima?»

Õie kehtas õlgu. Olgu ta pealegi hirmuäratavalt pruun, aga Rita sosistamise peale niiviisi otsa vaadata — see oli siiski liig.

«Liigub kuuldusi, et ka sina... Et sa oled...»

«Et ka mina tahan teha karjääri?»

«Noh, tead, sinu kohta ma nii ei ütleks.»

«Miks?»

«Mõned on lihtsalt nii, noh...»

«Lollid, sinu arvates, eks?»

Kaks siledat noormeest möödusid neist muiates. Õie tasandas häält ning sellega käis otsekohe kaasas sugestiivsuse tõus:

«Aga mina arvan vastupidi. Ma usun, ja kõik. Usun sellesse, et pööre oli vajalik. Sina muidugi mängid suurt

rahvusvõitlejat. Naeruväärt. Huvasti. Ma ruttan. Mul on Chopin.»

Vahel tundub inimesele, et ta näeb ilmsi und. See on siis, kui ta teab, et juhtum on ainulaadne, kuid samal ajal on omal tunne, et kõik oli juba ükskord varem täpselt nii. Kui Heino Saalep pärast neid sõnu tänavale seisma jäi ning rutakalt eemalduvale Õiele järele vaatas, elas ta üle just niisuguse kordumistunde, mis lõpetas värinaga õlgades.

Saalepite majas valitses 22. juunist alates jäine õhk-kond. Arhitekt Saalep ei andestanud pojale. Näis, et ta ei suuda iialgi unustada seda, et tema poeg võis nii vääriliste linnavurledega kampa lüüa, samal ajal kui tema nägi revolutsiooni perspektiive, kui tema ilma ühegi kõhkluseta puhtast südamest teatri aeda kogunenud rahvahulga ees kõneles. Ema jagas pojaga ühist meelust, aga temagi ei saanud heaks kiita seda, mis poeg oma teeneks tunnistas. Esiteks oli ta liiga hea kasvatusel saanud, et lubada oma lapsel hakata vastu vanemale, ning teiseks — ta kartis. Kartis nagu poegadega kama kulli varju.

Kolm erinevat meloodiat, millel puudus kooskõla.

Heino rääkis ainult emaga. Artur Saalep rääkis samuti pereemaga. Ja mida pidi too tegema? Rääkis nii ühe kui teisega, ainult mitte mõlemaga korraga.

Heino põgenes ühiste söögilaudade eest, veetis aega basseini juures staadionil. Ema tõreles, aga mitte nii kurjasti kui tarvis. Ükskord isegi nuttis ja siis istuti kolmekesi söögitoas, kus klõbisesid lauanõud nii külmalt, et palav ruum näis jahedana. Üksikud kärbsed pinisesid väljakannatamatult. Isa luges lehte. Ema vaatas hirmuga, kuidas Heinol toit suus keerles. Hiljem ei sunnitud ta pojale peale ühiseid söömaeagu. Ja kui ta Heinole mõjuvat nuttu kasutas, siis juba hoopis teisel põhjusel. See oli üks poja kaitsmise kõige mõjuvamatest vahenditest. Heino lubas olla mõistlik.

Sellest oli juba nii palju aega mööda läinud, kuumast suvest karge september saanud, ja Heino Saalepile tundus, et vaikimisega võib harjuda. Kõige valusamaks punktiks oli ülalpidamine. Jätta kool ja kaduda? Lihtsalt ja mehiselt, ilma vigurdava kirjata, vaid otse näost

näkku öelda: «Ära pahanda, isa, aga meie teed lähevad lahku.»

Kui poleks olnud ees kohtumist Õiega, siis oleks midagi taolist juba sündinud. Aga mida lähemale jõudis esimene koolipäev, seda kuumemaks läks igatsus näha ja rääkida temaga, jagada vaateid ja tundeid.

Täna ta siis nägi, rääkis... Jagas vaateid ja tundeid.

Kui imelik näib kodupaik sellele, kes sealt äkki on otsustanud lahkuda!

Majad, aiad, hobused, autod ja inimesed — kõik on kokku kurb unenägu, kaunis minevik, vaikne muuseum. Siin võid sa olla veel ainult mõnele läbisõitjale reisiruhiks, kui vaid leidub huvitundjat nii mikroskoopilise elurakukese vastu.

Seda tänavat mööda tulime möödunud sügisel pärast esimest koolipidu. Siit keeras ära too pikk tiisikusehaige, kes nüüd askeldab ja kamandab ringi. Ja meie kahekesi — Õie ja mina — läksime seda tänavat pidi kuni... Hm! Ei, sinna ei ole enam vaja minna. Istugu ta seal oma pianiino taga. Tal on Chopinist küllalt, et elada rõõmsalt.

Vaatame korraks basseini kaldale. See ehitati siis, kui mina hakkasin käima algkoolis, vaat selles telliskivist hoones pargi servas, siia paistab ainult plekk-katus. Tolle kupliga «rannakohviku» projekteeris keegi Artur Saalep. Aga see pole tähtis. Siin on õpitud ujuma ja siin on peetud nii mõnigi pinev kohtumine kaubanduskooliga. Ja pärast viimast koolipidu istuti siin samal pingil, millele kaste tõttu tuli alla laotada taskurätt.

Aga linn on väike. Näete, too kaubanduskool pole ka kuigi kaugel. Kui siit alt vaadata, siis kirikust kolm maja vasakule. Seal võimlas juhtus kord nii, et üks läbinisti muusikainimene, kes spordist midagi ei teadnud, muutus kirglikuks korvpallivõistluste küllastajaks ja oma poistele karjajaks. Ei lähe vist kunagi meelest see otsustav kohtumine märtsis...

Ja mais sellel samal staadionil, kus esimeste soojade ilmade puhul ilmus kergejõustikuvõistlusi jälgima kogu linna koolinoorsugu. Tänavu võistelgu siin kes tahes... Nii on lood.

See siin on aga üks linna vaatamisväärsusi. Meie lammepark. Ei ole mõtet muiata. Sel korral oli klassis küll täielik üksmeel. Istusime kobaras koos ja võtsime vastu otsuseid. Boikoti komitee! Me olime tegelikult nõrgad, nagu hiljem selgus, aga me uskusime, ja kui usk on noor, värske, siis teeb ta lausa imet.

Too rohtukasvanud tiigitaoline lomp... kunagi oli see suurem ja talviti käidi siin uisutamas. Võite märkida, et nii mõndagi mehehakatist tõi omal ajal siia ema käekõrval ja aitas uiske alla panna. Oli juhtumeid, kus nii mõnigi algaja uisutaja suure jonnimisega oma emale kuuma häbi tegi...

Heino jõudis koju pisut enne lõunat. Kui ta ütles, et tahab emaga rääkida, sigines viimase näole nagu ere päikesekiir. Tüse keha vajus pehmelt kušetile ja köögis karedaks raspeldunud käsi tõmbas oma kauni poja ühe ropauga enda kõrvale.

«Sul on raske, ma tean, poeg,» alustas ta reipalt, et pojalt poleks vaja sissejuhatust otsida. Nägi ja turdis ta ju väga hästi, millest kõnelda taheti.

«Mul pole raske, kui... võrrelda sinuga. Tead, ära nüüd ehmata, ma ei tee seda, mida kavatsesin...»

«Heino!»

«Ma ütlesin, ma ei tee seda. Pidin kodust ära minema. Aga jään. Isale tasun edaspidi kõik, mis ta praegu minu peale on sunnitud kulutama. See oligi põhjus. Aga sind ei saa ma kuidagi maha jätta.»

«Heino, ära räägi nii. Tasumisest isale pole vaja rääkida.»

«Ei. On vaja. Meie vahel on kõik katkenud. Meie vahel ei saa olla midagi ühist, senikaua kui tema lööb kaasa nende karjeristidega.»

Ena kuulas nüüd tähelepanelikult, nagu hea arst kuulab haiget. Ta isegi noogutas kaasa. Aga kui hakkas rääkima, siis hoopis midagi muud. Heino sai sel õhtupoolikul teada, et nõukogude võim polnud Eestis esmakordselt, et üliõpilane Artur Saalep tegi elu kaalule pannes põrandaalust tööd aastatel 1918—1919. Ta sai teada, et isa polnud mitte karjerist, vaid omamoodi patukahetseja. Isal oli häbi, et ta hiljem midagi ei teinud ja sidemed kaotas.

«Aga miks ta ise pole mulle sellest kunagi jutustanud?» tõusis pikk noormees püsti ja vaatas välkuvate silmadega ema õhetavasse näkku.

«Võib-olla ta jutustab, kui... leiab soodsa võimaluse.»

Heino läks akna juurde ja jäi sinna tükiks ajaks seisma.

ORAATORI OREOOL

Kõige raskemaks pähkliks peeti neljandat klassi ja Niina ütles, et ta läheb ise sinna. Hennule jäi kolmas, kus väljaastumisi veel ei esinenud, aga kus polnud ka ühtki kommunistlikku noort.

«Seltsimehed, õpilased,» alustas ta valjusti, et peletada kohmetust, mis võõras klassis ligi kippus. «Komsomolikoosoleku kuulutusega on nähtavasti kõik tuttavad. Ma tulin teile ütlema lisaks sellele veel järgmist.»

Eaimestes pinkides hakkasid tüdrukud häirivalt edvistama ja poisid taga reas joodeldasid kõrvulukustavalt... Oraator pidi tahes-tahtmata häält kõrgendama:

«Seltsimehed, õpilased! Täna pärast kuuendat tundi peetakse keemiakabinetis kooli komsomoli algorganisatsioonide esimene koosolek.»

«Hurraa!»

«Braavo!»

«Elagu, elagu, elagu!»

«Päevakorras on uute liikmete vastuvõtmise küsimus. Neid, kes pole veel komsomoli astunud ja tahavad astuda, palume osa võtta.»

«Bi-iis!»

Oraatori nägu lõkendas juba klassi astudes, nüüd oli kogu ta keha kuum. Altkulmu vaatas ta mürgeldajatele ja paiskas neile näkku oma otsekohese arvamuse:

«Röökida ja vilistada oskab iga tattnina. Kah omaarust kangelased!»

Korvpallisaabas vuhises õpetaja laua taga seisvast organisaatorist mööda. Kostis tuhm mütsatus vastu tahvli.

«Kes viskas?»

Generaalpaus.

«Ma küsin, kes viskas mind ketsiga?»

«Aga kes sa seoke oled?» möirgas tedretähniline «terrorist» pintsakuhõlmu eest laiali lüües.

Tal oli toetajaid ning tekkis kummaline seisund. Hennu, viienda klassi poissi, kes uue süsteemi järgi oli tõusnud auväärse abituriendi seisusse ning keda isiklikult teati ja tunti kui möödunud aastal tähelepanuväärse Heledate Peade Klubi presidenti, seda sama Hennu küsitleti järsku ühest nurgast, teisest nurgast, kolmandast, neljandast.

«Kes sa seoke oled?»

«Ei taha öelda, kes viskas?» klammerdus Henn oma nõudmise külge, nagu oleks selle küsimuse lahendamisest sõltunud kõik see, mille pärast ta oli tulnud.

«Keegi ei visanud!»

«Ilus on!» ütles ta umbes nii, nagu õpetaja Oras seda oli möödunud aastal sunnitud tegema nende klassis kuulsa boikoti hommikul, ning võtnud maast paksutallalise korvpallisaapa, kõndis sellega välja.

Viiendas klassis käis juba tund. See oli uus aine — konstitutsioon — ja seda andis uus kuju koolis — inspektor Raukas. Ta teadis, milliselt ülesandelt Henn tuli, aga ta ei mõistnud seletada, nii nagu seda ka keegi teine teha ei osanud, miks punetaval noormehel oli korvpallisaapas käes.

«Noh, kust te selle siis leidsite?» küsis inspektor sõbralikult.

«See... see on...»

«Natsionaliseeritud.»

Seda öeldi tagant pingist üsna tasa, aga kandva basist tõttu täiesti kuuldavalt.

Leidus neid, kes magusalt kihistama pistsid.

Inspektor Raukas ei kuulnud, vähemalt ei paistnud millestki välja, et ta oleks kuulnud, ning rahuldunud seletusega, et Henn on saapa leidnud ning paneb selle hiljem leitud esemete vitriini, läks tunni teema juurde.

Temast ei teadnud klass kummalisel kombel veel midagi lähemalt. Üksikud jooned, mis esimeste tundidega selgusid, ei loonud veel üldist pilti. Rahulik. Kergitas kulme, kui vastus oli ebaõige. Vastamiseks ette ei kutsunud.

Peepärast õiendati kaelu, kui ta nüüd Saalepi klassi ette kutsus.

Aine tundmisega võis rahule jääda. Vastaja nägu sel puhul — ülbe, hää — monotoonne ja objektiivsust taotlev.

Õpetaja oli rahul. Ja siis tuli kõigile ootamatult esile uus joon, mis ei kuulunud meeldivate hulka, mis sunnib ettevaatlikkusele.

«Teil on hea pea. See... natsionaliseerimine... teie ütlesite seda, jah?»

«Jah.»

«See oli mõeldud naljana?»

«Ihm... jah. Muidugi.»

«Nii et teil tegelikult eraomandi küsimus on selge?»

«Jah...»

«Tore, tore. Istuge.»

Ja kui Heino tähtsuse säilitamise mõttes kramplikult kulmu krimpsutades oma kohale oli istunud, pomises inspektor nagu omaette, kuid täielikus vaikuses küllaldaselt kuuldavusega:

«Meil majas on kojanaine, noh, lihtne inimene, arvas ka alguses, et nüüd võetakse talt kastmise voolik ja lumelabidas ära.» Ja siis juba täie häälega, selginud naeratus näol.

«Inimesi on igasuguseid, arusaamisi samuti.»

Tore mees, arvasid need, kellele uus aine oli südame- lähedane.

Silmakirjalik, arvasid vastased.

Tõele au andes, oskab asju ajada, arvasid neutraalsed.

Pärast seda tundi tekkis Hennul kokkupõrge klassi korrapidajatega. Väiklus ja tühisus. Edna temaga ei rääkinud, aga seda näpsakam oli Vilma. Milleks oli Hennul vaja ära tuua teise kets, kui ta nüüd isegi ei teadnud, mis sellega peale hakata.

«Aga siis valvake, et keegi kolmanda juntsidest seda minema ei vii.»

«Ssa jeekim! Mina pean sinu kokkutassitud asju valvama. Igavene punane!»

«Olen jah punane. Mõned on aga lihtsalt kerglased.»

«See pole mingi uudis. Kao klassist koos oma ket-siga!»

Neetud olukord. Jagele nüüd tühja asja pärast ja veel selle kuulates, kes tegelikult peaks temas nägema kaalukaks muutunud kaugeleulatuva pilguga organisatorit.

Klassi prahvatas Valdur Pastak ja kamandas:

«Kuule, komissar, mis õigusega sa Kuuskla ketsi konfiskeerisid?»

«Ahah, seda mul vaja oligi. Kuuskla. Tunneme seda väikekodanlast. Kas ta ise ei julgenud tulla, saatis oma käskjala järele?»

«Sa taltsuta oma keelt.»

«Palun, vii talle ära, kui ta sulle vastava korralduse tegi. Viil!»

«Keksi, keksi, praegu on sul direktorid ja inspektorid vägevasti taga. Küllap sinusuguste karjeristikestega ükskord veel räägitakse.»

«Poisid, kaduge klassist!» kõrgendas Vilma häält ja lõi jalaga vastu maad. «Üks igavene poliitiline jõuramine ilmast ilma, nagu enam muud ei olekski.»

Lõpuks ometi efektne lahendus. Saabas lendas nurka, kust omanik võis selle kätte saada.

See, kes senini oli vaikinud, ütles nüüd Vilmaga omavahel jäädes:

«Ja siisugune peab olema abiturient!»

Ah, ta oleks öelnud veel midagi palju hullemat, aga ei leidnud sõnu.

Ants Urbsoo oli esimene, kes sai kogu loo algusest lõpuni teada, aga teda ei köitnud niivõrd sündmustik, kuivõrd asja teoreetiline külg ja üksikud mõisted, mida pahur sõber jutustades tarvitas.

«Kuule, vaata, sa räägid alati väikekodanlusest. Kas sul on täpne pilt... või... seletus...»

«Miks ei ole. Väikekodanlane, see ei ole inimene. See on elav laip. On arusaadav? Vegeteerija, noh?»

«Oota, sa ütlesid ükskord, et mina olen ka.»

«Sina? Millal ma seda ütlesin?»

«Millal? Noh, millal see oli? Mis tähtsust sellel on? Ma tahan omaile selle mõiste selgeks teha.»

«Sina ei ole. Muidugi klassikuuluvuselt... Jah, ikkagi taluomaniku poeg, selles mõttes sa oled. Aga sul on siiski mingi huvi, ma tean ju sind, esitad vähemalt küsi-

musi ilma konksudeta ja uurid. Aga see neetud erapooletus. Kuule, praegu ei saa olla erapooletu. Seda näitas juba teine internatsionaal. Pane sa tähele.»

«Oot, oot...»

«Sinul on see imelik viga, ikka oota, oota. Mis siin godata? Kõik on ju selge. Me ei räägigi absoluutsest vaesumisest. Relatiivne vaesumine, vaat mis on inimlikult seisukohast proletariaadile alandav. Varem või hiljem tuleb sellel lõpp kogu maailma mastaabis.»

Vaheajad läksid lennates.

Pärast kuuendat tundi kogunes kooli komsomol keemiakabinetti.

Vähe. Suure kooli kohta väga vähe. Kolmandast klassist ei tulnud ühtki. Henn ei osanud selle peale Niinale midagi vastata. Ja mis eriline õigus oli Niinal niiviisi küsida? Temale nähtavasti ei karjutud vahele ja ei loobitud ketsidega. Solvunud organiseerija sai hakkama talle endale täiesti ootamatu žestiga: esitas Niina Smirnovi kandidatuuri sekretäri kohale. Muide, seda tahtis teha ka Õie Heinaru. Üldse läks kõik nii üksmeelselt ja ruttu, et näis, nagu oleks üksikasjus juba varem kokku lepitud. Ainult linnakomitee esindaja naeris, kui Niina oma kandidatuuri nimekirja jätmisel poolt ei hääletanud, nimetades sedasorti tagasihoidlikkust vanaks harjumuseks.

Rohkem kulus aega uute liikmete vastuvõtmisega. Neid oli kolm. Kaks teisest klassist, üks neljandast.

Kolmanda klassi küsimus tegi värske sekretäri rahutuks. Midagi tuli ette võtta. Individuaalne töö tõsteti esimesele kohale.

Aga massiline töö? Henn arendas massilise töö mõtet:

«Möödunud aastal pidas pastor Mehis igal esmaspäeval hommikupalvust. Seesama aeg võiks jääda tänavu komsomoli propagandaks.»

Ettepanek meeldis linnakomitee esindajale. Õie Heinaru pidi aga enne selgusele jõudma, kuidas Henn mõtles neid hommikuid sisustada. Sel korral ei saanudki talle päris selgeks, mida neil esmaspäevahommikutel kavatseti teha. Kultuurihommikud? Mingi vaist sundis teda vastu vaidlema, eriti mis puutus nende komsomolitundide muusikalise sisustamise võimalustesse. Teda solvas

asjatundmatus. Milleks pidi järsku tema klaveril Dunajevski või kellegi teise nõukogude helilooja teost mängima? Tutvustamise mõttes. Aga need olid ju laulud, mitte klaveripalad. Võis organiseerida ühislaulu. Rumalus! Muide, Hennul polnud midagi selle vastu, et Õie keeldus. Ta pakkus niisugust võimalust ainult selleks, et ka teistel oleks midagi teha, et mitte üksi haarata kogu uudse ettevõtte kordasaatmise sära endale.

Seda ta ei saanudki. Kui ta direktorile komsomoli organisatsiooni nimel oma kavatsuse esitas, siis leidis ta täielikku toetust ja ka abi. Sissejuhatava sõnavõtuga lubas direktor ise esineda, tal oli kooli korra suhtes ühteist öelda.

Sellest siis tuligi esimese hommiku piinlik pikaka venimine, kuna direktor ei kujutlenud, et julgel noorukil on nii palju öelda ning rääkis ise sissejuhatuseks üsna palju vajalikku. Aga just esimesel hommikul pidi kogu kool, kes seisis aula põrandal klasside kaupa reas, aru saama uue ühiskondliku formatsiooni olemusest võrreldes ürgkogukondliku, feodaalse ja kapitalistliku korraga. Nad pidid mõistma, mis on absoluutne ja relatiivne vaesumine. Siit edasi juba täiesti loogiliselt — sõjad, kriisid ja koloniaalsüsteem, mille iseloomustamiseks oli kõnelejal otsekohe konkreetseid pilte Aafrikast, kust ka endine laevamees Artur Pollar oli ammutanud oma kõnedesse eredaid näiteid.

Ta lõpetas võimsa tõusuga:

«On aeg lüüa käed külge. On aeg tegutseda. Mida varem, seda parem. Siis, kui uus kord on valmis ja kõik kätte võidetud, siis on hilja kaasa lüüa. Praegu on aeg teha veel väga palju. Seepärast, käed külge!»

Millele, selle unustas ta lõpetamise tuhinas ütlemata või arvas, et igaüks saab pärast nii pikka ja haaravat kõnet isegi aru.

Aga enne veel, kui ta vastasleeri pilgete ja nõokamiste tunnustavast kadalipüst oma klassi uksenigi jõudis, tabas teda löök sealt, kust ta seda kõige vähem arvas tulevat.

Niina haaras tal varrukast kinni. Ta polnud sugugi rahul, et Henn ühtki sõna ei rääkinud spordivõistluste korraldamisest.

Õigel Sellest oli enne juttu. Ta pidi teatama komsomoliorganisatsiooni eestvõttel korraldatavatest traditsioonilistest sügisvõistlustest linna staadionil kaubanduskooliga.

«Mis siis ikka, teatame klasside kaupa ja paneme liikutsed välja,» vabandas õhetav oraator nii süüdlasliku näoga, et heasüdamlik sekretär pidi talle andestama.

Seda imelikum ja rängem tundus Õie Heinaru arvustus.

«Ja milleks oli sul vaja üldse nii pikalt rääkida. Direktor vaatas kogu aeg kella.»

«Vaatas? Noh, ma ju...»

Terve inglise keele tunni jääk, mida polnud palju, kulus raske solvangu eemalepeletamiseks. Seal ta istus, rahelise kleidiga, tuhmilt läikivad lainelised juuksed langenud peaaegu ümarate kitsaste õlgadeni, pikkade sõrmedega valge käsi aeg-ajalt püsti, et vastata. Õrn ja kahtlemata neetult ilus, aga kriimustab nagu kass. Ja vaenujalal oma korvilõviga nii nagu Henn Ednaga — poliitilistel põhjustel. Aga sellest aru ei saa, et neile tuleb uus ideoloogia pähe vajutada, tampida, kuni on selge. Või on siiski mingis mõttes valesti talitatud? Ei saa ju olla midagi valesti, kui sõnad on õiged.

Kiri, mille ta mõni päev hiljem oma mantli taskust leidis, oli toonilt niivõrd inetu, et tal kadus igasugune kahtluse kübe. Mida halvemal arvamisel on vastane, seda tugevam, seda kindlam oled sa valitud teel.

Edna oli otsustanud kontakti luua.

Mul on väga piinlik mõelda sellele, et Sina mulle kunagi kirjutasid ja mina Sulle vastasin.

Pani lausa muigama. Kirjutas tema ja Henn vastas. Aga olgu. Nüüd võib ta kirjutada kui palju tahes, ei ühtki vastust väikekodanlasel! Huvitav, mida ta taotleb? Ta silmad libisesid täieliku üleolekutundega kiiresti üle konarlike ridade:

...Kas sa tõesti arvad, et sind kuulda võetakse? Kes on sellest huvitatud? Müüdavaid hingi sa rohkem ei leia.

Müüdavaid hingi? Pime ja tume inimene!

...Sa ei saa hakkama, sa pole kellegi organisator, nagu kujutled. Sind loobitakse ketsidega ja nendel on õigus. Aga sina poed direktori selja taha.

Mäherdune alatus! Ketsiga viskamine vaikiti ju maha ja too tedretähniline juntsu sai oma varanduse kätte ilma sekeldusteta.

...Sa ei julge enam klassides käia, seepärast ajad terve kooli kokku ning kasutad alatult õpetajate juuresolekut, et maha vuristada seda, mida punased agitaatorid sulle pähe on pannud. Arva arva, et oleme nii rumalad. Küllap oskame ilma sinuta lugeda neid uusi teooriaid. Aga meie silmad on lahti ja kõrvad kuulevad hästi. Teame, mis on teooria ning mis on elu.

Vilista aga vilista, linnuke. Teame meiegi, kust arsenalist need viisid pärit on.

...Ma ei kirjuta Sulle seda selleks, et Su silmi avada. Nagu näha, sellel pole enam mõtet. Tahan Sulle ainult niipalju öelda, et kõnelda Sul küll enam edaspidi ei tasu. See on nagu vesi mädratu suurele kaljule.»

Henn hingas kergendatult. Asitõend oli käes. Kindel tõend, et komsomoli hommikused tunnid pidid saama tavaks.

Kange isu oli järgmisel hommikul anda terve kiri Niina kätte ja öelda: «Näe, mis tähendab teoreetiline töö. Üks väike kõne ja vastasrind hakkab liigutama.» Aga midagi nagu takistas ja kiskus tagasi ning see näis lõpuks täiesti võimatuna.

Niina sai siiski kirja sisuga tuttavaks. Henn lihtsalt näitas üksikuid kohti kirjast, et tõendada, kui võrdõigetele teele nad oma hommikuste kõnetundidega on asunud. Sekretäri hakkas aga esialgu köitma ketsaiga viskamise lugu ja kui ta üksikasjadega kergelt tutvustatuna väga hoogsalt naerma pahvatas, sai teoreetiline pahaseks.

«Einoh, ära siis kurjusta, Henn! Seda sa tegid ütle-mata toredasti, et selle kraakleja ühe ketsiga jätsid.»

«See tühine viskamine ei puutu üldse siia. Vaata, kuidas vastased reageerivad minu esmaspäevasele kõnele.»

Niina luges ja muigas sarkastiliselt:

«Puhtakujuline naiivne idealism.»

«Hullem veel!»

«Tead mis, Henn, sa tahad järgmisel esmaspäeval jälle kõnelda?»

«Sellele peab ilmtingimata vastama.»

«Oige! Ainuke asi... Kas sa ei leia, et kõnelema peaks meist keegi teine?»

«Ega mina pole ennast pakkunudki,» kõlas tuhm vastus.

«Muidugi, sa räägid hästi ja sind ma tahaksin rakedada edaspidi. Sa hakkad vastutama ajalooringi eest. Ja sina teed arvatavasti ettekande ka komsomoli organisatsiooni poolt Oktoobrirevolutsiooni aastapäeva õhtul. Sellele tuleb mõelda juba nüüd.»

«Ma ei tea, kas minul sobib?» neelatas Henn ja tundis, kuidas reetlik puna valgus mööda kaelasooni otse näkku.

«Sobib. Suurepäraselt.»

Kui nii, mis siis ikka. Ainuke asi, sinnani oli veel ligi kaks kuud aega. Selle aja sees võis haigeks jääda ja tuhat vempu vahele tulla. Kõige hullem niiviisi ette teada ja karta, et midagi vahele tuleb. Siis nagu kiuste tavaliselt ikka midagi juhtub.

EKSITUSED

Üks paremini organiseeritav kiht koolis on spordirahvas. Spordi ümber koondub alati teatud hulk andekaid korraldajaid, loomuliku vastutustundega õiendajaid, asjatundlikke sekeldajaid, kellele poleks mõeldav ühegi suurema võistluse korraldamine.

Sporditähed ise ei lasku, ei saagi laskuda piisavalt asjusse. Neid võib tunda kõnnaku järgi, mis on puusadest vaba ja põlvist vetruv ning mis annab üldjoontes pildi väarikusest. Mõne kohta räägitakse, et teda hoitakse nagu mingit pailast, aga kui seesama kuju on toonud taas punkte kollektiivi au ühisele lauale, siis tulakse ja patsutatakse teda igast küljest, kusjuures patsutajate hulgast ei pruugi sugugi puududa äsjased kirurgid.

Jooksja, hüppaja, tõukaja, heitja — ta läheb staadionile meeldiva sisemise värinaga. Teda huvitab tagajärg. Võistluse nimetus ei oma tema silmis peamist kaalu.

Korraldaja, õiendaja, sekeldaja — tema on samuti huvitatud peamiselt meetritest ja sekunditest, kuid samal ajal tunneb ta hoopiski suuremat huvi võistluse ühiskondliku külje suhtes.

Ralf Kuuskla, üks väljapaistev askeldajate esindaja, küsis otseselt, miks peab traditsiooniline sügisvõistlus kaubanduskooliga tänavu komsomoli korraldamise alla minema. Seda küsis ta parajalt poisilt, tollelt samalt, kes tema käest lendu läinud korvpallisaapa rekvideeris, aga sealjuures siiski meheks jäi ning asja kella külge ei riputanud.

«Kui kaubanduskooli komsomoliorganisatsioon meile väljakutse esitab, siis võtame meie selle vastu. On sulle

arusaadav? Kui ei ole, siis lase jalga. Tullakse toime ilma sinutagi.»

Niisugusest vastusest arvas Henn piisavat. Tedretähiline korraldaja tundis selle puuduliku olevat ja ruttas noorusele omase enesekindlusega ennustama võistluse lähipõlemist.

Henn nägi selles ainult alusetut hooplemist, kuid igaks juhuks hoiatas kaigaste kodaratesse pildumise eest.

Helsamal päeval oli Rita tavalisest leebem. Teda huvitas kõik, mis ütlesid «punased».

«Ise te minuga rääkima ei tule, kuidas ma siis nii saan ümber kasvada?» ajas ta oma tumedad silmad võimalikult õieli.

«Võistlustest osa võtad?» küsis Henn asjalikkuse raamesse jäädes.

«Kindlasti oleks võtnud, aga mu jalg hakkab arvata-vasti sel ajal jälle valutama.»

«Hakkab?»

«Kujutle, Onton, pardon, seltsimees Onton, hakkab. Ja mulle ütleb mu sisemine hääl, et Tea Puusepa jalg on ka sel päeval kangesti haige.»

«On?»

«Kujutle, on.»

Hennu huvitas, kas need jalad ka siis kavatsevad valutama hakata, kui inspektor või direktor ise need enne võistlusi üle vaatab. Rita oli aga veendunud, et Henn ei lähe nii väiklaseks, pealegi võisid kõik asjad üsna kergelt laabuda.

«Mismoodi, kui teada tohib?»

«Ooh, see oleks teiesuguste käes nii lihtne. Vaata, see üleskutse...»

«Aa!»

«Ei, sa kuula! Üleskutse on igati kena, väga põhjalik. Sport massidesse! Ainuke asi, kui me seda sealt, mis ta oligi, jah, seinalehest, püstijalu loeme, ja seda me teeme enne võistlusi veel mitu korda, sest kõik need suured mõtted tuleb enne pähe õppida, ma kardan, meie jalad...»

«Selge! Kooli au on teile null. Seda pean ma hästi meeles ja tänan väga. Võtan abinõud tarvitusele.»

Rita ei muutnud tooni, aga ta sorav jutt ei leidnud enam kuulajat. Tal oli väga kahju. Ja võib-olla oligi tal juba siis kahju tehtud rumaluse pärast.

Nii ütles talle Valdur Pastak otse näkku. See oli sama päeva õhtul Rita juures üleval.

Tal oli hirmus piinlik, sest kõik ta paremad sõbrata-rid, lisaks sellele Heino Saalep ja veel mõned ärksamad poisid noorematest klassidest võisid seda pealt kuulda.

«Ma ei mõelnud...»

«Sina ei mõtlegi, sa ainult tunned,» ütles Valdur oma läikivat pead diivanikorjule toetades ja suitsu lakke puhudes.

Edna tegi ütlejale märkuse tooruse pärast (ta ei sallinud Valdurit), aga Ritat ei osanud ta kaitsta, sest ka temale tundus viimase samm lausa mõtlematusena.

Valdur kargas püsti.

«Toores! Kurat võtku, kes me siin oleme ja milleks me siia tulime? Kas võistlus nurjub või läheb läbi, seda pidime otsustama. Aga tema, olge lahked, läheb tolle veripunase juurde ja latrab välja minu plaani.»

«Pidage, pidage, ma ei saa millestki aru,» tungis Heino Saalep vahele. (Ta jõudis siia hilinemisega.)

Talle tehti selgeks võistluste nurjaajamise plaan. Lasta ettevalmistustel vurada nagu kord ja kohus ning siis äkki võistluspäeval — massiline võistlejate haigestumine.

«Tohoh. Ühe sõnaga — loobumisvõit?» venis Heino tõmmu nägu pikaks.

Valdur vaatas kella ning ütles autoriteediga harjunud inimesele omases näägutavas toonis:

«Loobumisvõit! Siia tuleb praegu kaubanduskooli esindaja. Lepime kokku. Näitame neile kommudele, kuidas organiseeritakse massilist sporti.»

Ning arvates nähtavasti, et Heino on vastusega rahul, jätkas Ritale etteheidete loopimist, kusjuures ta süüdistas nüüd juba ennastki sellepärast, et ei jõudnud plaani kuni praeguseni ainult enda teada pidada.

«Milles on meil vaja kaubanduskooliga kokku leppida?» katkestas Heino ägeda võistluskaaslaste. «Minu arvates ei ole siin milleski kokku leppida. Sport on sport.»

«Seda arvasime meie varem ka,» nähvas Valdur ütlejale otsa vaatamata. «Aga kas sa ei ole lugenud, mis nad kirjutavad?»

«Heino ise ütles, kui luges, et nüüd tehakse pannkoogi küpsetamisest kah poliitiline küsimus,» meenutas Edna, kusjuures ta niigi väikestena tunduvad silmad tõmbusid kitsasteks piludeks.

Leida tahtis pidada ilmselt väga pateetilise noomitus-kõne, aga Ritale oli juhus oma hirmsat viga parandada ja ta tegi seda niisuguse hasardiga, et ei kuulnud uksekellagi.

Kaubanduskooli esindus koosnes kahest noormehest, kellest üks, märgatavalt paksude huultega ja laia nõgusa ninaga, oli nähtavasti ainult selleks kaasa tulnud, et oma sihvaka koolivenna sõnu peanoogutusega kinnitada ja Ritale aplalt otsa vaadata.

«Pidage, pidage! Ma ometi ütlesin, et mina ei loobu,» platis Heino vahele, kui kuulis loobujate hulgas ka enda nime.

«Siis ei ole su koht üldse siin, meie hulgas!» arvas Valdur.

Oli väga piinlik. Võõraste juuresolekul!

«Tore. Ütle mulle, kelle nimel, kelle volitusel sina üldse praegu kokku lepid? Kas sa tead, mida kavatseb teha Käba? Olav? Jass? Võhandu? Tea? Ruth?»

«Teaga olen juba rääkinud ja ta nõustus,» hüppas Rita vahele.

«Teistega on samuti kokku lepitud,» tähendas Valdur kuivalt ning vaatas kõrvale. Ilmselt valetas.

«Minuga ei ole keegi midagi rääkinud. Ja ma kordan: olen praegu heas vormis, tahan võistelda.»

«Kurat sinuga, võistle! Aga pea meeles...»

Kaubanduskooli esindus polnud sellega nõus. Kui juha keskkooli üks tippmehi ei kavatsenudki loobuda, siis tuli ka kaubanduskoolil välja panna oma parim.

Tekkis vastastikuse usaldamatuse õhkkond ja kuigi kaubanduskooli esindusega lepidi kokku uue nõupidamise asjus pärast põhjalikku pinnasondeerimist, tundus kõigile ruumi jäanuile Heino separatistlik väljaastumine lausa tülgaastavana.

Rita oli pisarateni solvunud.

«Jäta, Rits, sellega teda ei paranda,» arvas Valdur diivanil lõnutades. «Parem too meile siia kohvi, vähemalt lürbime seda sisse, kui... muud juttu enam... mõningatel kaalutlustel ajada ei saa.»

Uuh, see oli pikk diplomaatiline tiraad, aga mõjus kõvasti.

Heino tõusis püsti ja lahkus teeseldud haigutusega. Uksel ütles nii hooletult kui suutis:

«Eks nimetage, kui arutate mõnd mõistlikku plaani.»

Ütles nii, aga ise tundis, et need siin enam ei nimeta.

Võistluste päev oli kuiv ja küllaltki jahe. Jooksuraja ümbrus kihas keskkooli rohelistest ja kaubanduskooli tumepunastest mütsidest. Õpetajad ja paljude võistlejate vanemad täiendasid ja suurendasid oma sooviva juuresviibimisega võistluste ärevpidulikku meeleolu.

Täpselt kell 12, nagu oli välja kuulutatud, algas pikk ja pinev heitlus tütarlaste 60 meetri jooksuga.

Oli selge pühapäev, üks neist haruldast sügisesist päevist, millal päikest ei varjuta ainuski pilveviirg ja helid kanduvad kaugustesse üllatava puhtusega, selgusega. Väikese linna kohal hakkasid prahvatama nooruslikud koondhüüded:

«Juurde! Juurde! Juurde!»

Nii mõnigi auväärne kodanik pidi küsima, kus karjutakse ja miks karjutakse. Nii mõnigi neist tundis hinges valu möödaläinud aastate pärast, nooruse pärast, mis näis seal kusagil keset ähvardavat elu nii muretult aega veetvat.

Need, kes nii mõtlesid, ei teadnud, et Niina Smirnov muretseb, Oie Heinaru närveerib. Henn Onton kõnib ühe võistlejate grupi juurest teise juurde erksas valmisolekus alustada vähimagi korratuse ilmnemisel võitlust.

Esialgu läks kõik ladusalt nagu alati. Mõlema kooli võimlemisõpetajad olid koondanud endale abiks terve väesalga korraldajaid ning need olid vetruvate võistlejate teenistuses. Oõtsuvad ja vetruvad võistlejad pehmetes treeningülikondades tegelesid eelsoojendusega, nende nägudelt vaatas vastu varjatud võidulootuse pinevus.

Vastasleeri plaanid tegid asjatult ärevaks. Need olid juba eos läbikukkumisele määratud, sest võistlustest keeldumiseks pidid olema hoopiski suuremad põhjused. Vastasleeri ideelised juhid ei osanud ette näha esilenihumise tungi tugevust ja jäid kindraliteks ilma armeeta.

Rita Luts ja Tea Puusepp jäid viimasel treeningul jalust vigaseks, ei tulnud laupäeval kooligi. Mõningal määral see heidutas. Teatejooksu naiskond nõrgenes ja sellest oli kahju. Võistlusi tulid nad siiski jälgima, siidukade all sidemisse mässitud luupeksetega, kuid seejuures demonstratiivselt kerge kõnnakuga.

Vilma oli tige nagu väike kullike:

«Mis te eputate!»

«Ara pahanda, Kõpsuke, meil on täiesti võimatu neist võistlustest osa võtta,» peaaegu laulis Rita vastu, kusjuures ta ise lootis, et Vilma isa ei keela neile tõendikest.

Pahandatud naljahammas sai hakkama sellega, et võttis ühendust klassi kommunistidega, nagu kutsuti komsomoli liikmeid nende poolt, kellele uus kord oli vastuvõtmatu.

Oie Heinaru läks lausa marru. Aga Niina soovitas esialgu simulantidele vilistada, kuna tal oli juba oma plaan, kuidas neid pihtide vahele võtta.

«Kuidas? Teatada?»

«Misjaoks? Nojah, osaliselt muidugi. Aga pearõhk tuleb asetada laupäevasele puudumisele koolist. Tõendit nad ju ei saa, eks ole?» kinnitas kahvatu tütarlaps oma tumeda kelmika pilgu ümarasse punetavasse näkku.

«Mitte ühelgi juhul! Jeekim! Doktor Peenemaa näitab neile ust, vaat mis ta teeb.»

Samal ajal elas staadion juba täisverelist võistluselu. Kõlav ruupor korraldas võistlejaid kohtadele ja teatas tagajärgedest:

«Pärast kuuekümmet meetrit jooksu tütarlastele ja saja meetrit jooksu poistele on punktide seis järgmine...»

Ants Urbsoo jõudis parajaks ajaks kohale. Vilma kargas talle kallale, just nagu oleks tema süüdi, et kooli parim naissprinter Tea Puusepp ja üsna hea jooksja Rita Luts avalikult võistlusi boikoteerisid, mille tulemusena kaubanduskool kohe alguses juhtima asus.

«Noh, poisid teevad tasa,» arvas Ants tagasihoidlikult.
«Mis poisid! Pastak pole üldse platsilegi tulnud. Vahemalt oleks kaugushüppes Saalepiga kaksikvõidu toonud. Aga nüüd viib Jürisalu teise koha ära.»

Vilma ei saanud rohkem oma viha välja valada, sest ruuporist teatati: «Tütarlaste kõrgushüppajad, ette valmistada!» Tal tuli minna.

Tähelepanu keskpunktis olid poiste kaugushüpped. Heino Saalepi tagajärge polnud teistel enam lootustki saavutada. Aga ta pingutas ehtsa sportlasena, et isiklikku rekordit veelgi suurendada. «Hüppab Jürisalu Valmis panna Saalep!»

Õiele tundus millegipärast, et too noormees, kes seal elegantse liigutusega mantli õlgadelt murule libistas ja spordisärgi all tugevat rinda paisutades kergelt jalalt jalale hüples, ei tee meelega pealtvaatajatest välja.

Olgu! Ka Õie otsustas mitte välja teha, hüpaku või maailmarekord, teda see ei huvitanudki!

Aga millegipärast oli just tema see, kes otsekohe pärast Heino hüpet ütles välja selle, mida siis nii mitmedki pealtvaatajad ja võistlejad mõtlesid. Heino astus kastist välja tugevasti longates, ja mantli õlale saanud eemaldus ühe kaubanduskooli abivalmis võistleja najal. Teesklus oli nii ilmne, et Õie ei suutnud ennast valitseda.

«Oh sa vaeseke! Küll aga annab longata.»

Kannatadasaanu ei vastanud, ainult silmavaatest võis järeldada, et tal oli häbi. Ja ütleva viis oma rünnaku edukalt lõpule:

«Häbi peaks olema niiviisi teeselda!»

Pärast seda pealtnäha väikest vahejuhtumit külge elu staadionil muutmatult edasi. Hüüded, õnnitlused, ametlikud korraldused ja teadaanded läbi ruupori...

Vilma tuli kolmandaks tagajärjega, millest ta juba ammugi oli üle kasvanud. Saanud lisaks veel kuulda, millise sigadusega sai hakkama Heino, purskas ta kogu oma äkkviha vaese Antsu peale. See oli nagu liivakott vihase poksija käes — alistuv ja vastupanuvõimetu. Tema oli ruuporist kuulda saanud, et keskkool juhtis, ega mõistnud ärevuse põhjust.

«Tola! Teatejooks ja teivashüpe on veel ees. Kuulis

sa kaubakad nagunii tugevamad. Kaotame teatejooksu, mis olemegi kaotanud. See on kindel.»

Henn Onton oli esimest korda korraldajate hulgas ja ta pidi koondama kogu tähelepanu oma sektorile, et mitte eksida. Seepärast mõjus talle Heino väljalangemise teade nagu läbi une. Alles hetk hiljem taipas ta kogu olukorda ja siis langes Antsule teine seeria hoope sülmuse ning mõistmatuse pärast. Temal kui korraldajal polnud aga kuigi palju aega siin jooksuraja ääres rapooleetuse all kannatavat sõpra läbi võtta, sest ta tuli siia ainult oma mantlit ära panema (ilm soojenes keskpäeval märgatavalt) ning pidi kohe odavisete märkimisele ruttama.

«Aga kas keegi teine ei või siis Saalepi asemel joosta?» küsis täppisteadlane.

«Eks sa siis mine, anna ennast üles,» ütles Vilma pilkavalt.

«Kas võib?»

Küsimus esitati nii lihtsameelselt, et Vilma ei suutnud kuidagi jätta juhust kasutamata ning laskis kuuldavale kaugele kostva heliseva pilkenaeru.

Kui ta mõne aja pärast märkas teatejooksjate hulgas Anta Urbsoo kuju, ehmus ta päris tõsiselt.

«Taevast! Ants, tola, läkski jooksma!» tormas ta oma pattu Niinale tunnistama.

«Mis viga on?» imestas too.

«Sa vaata, missugused o-jalad tal on! Mis säherdune ka jookseb! Ega siis meie kool ei ole veel nii vaene, et...»

Algas neli korda nelisada.

Ants oli teine. Ta ei saanud pulka kohe kätte. Esimese paari vaimustavalt võrdset jooksu ohutav kisa läks korrapealt segi, kõlasid viled, naer, hurjutused... Siis vaikis kogu kära. Ants oli pulga kätte saanud ja punuma pistnud. Kiirus, mille ta saavutas, oli niivõrd üllatav, et esimesel pilgul ei osatud sellele reageeridagi. Vahemaa lühenes ja siis pääses valla roheliste mütside ergutav «Juurde! Juurde!»

Näis, nagu oleks valges triiksärgis ja mustades supelpükstes erandlik võistleja iga hüüdega kiirust veelgi juurde võtnud. Kolmesajandal meetril oli ta rinna võrra

ees ja teatepulga üleandmise ajaks oli ta juba oma neli meetrit vastasest lahti rebinud. Sellega kindlustas Ants Urbsoo ühe vajalikuma võidu. Teda patsutati ja imeti. Aga Ants jäi Antsuks. Ei lõtvunud puusadest ega hakanud vetruma põlvist, ehkki Vilma ennustas talle karjääri spordi alal.

«Issanda arm, kui kiiresti sa silkad! Kui sul oleks veel tehnikat!» patsutas Vilma oma väikese käega poisil kõvale turjale.

«Uuh, pole ammu... jooksnud, piste löi... külje sisse,» lõõtsutas päevakangelane vaikselt vastu.

Seda poleks tal maksnud öelda, sest Vilma laotas oma pehme kollase dressi murule ja käskis tal otsekohe pikali heita. Ants aga ei teinud kuulmagi ja kõndis vapralt oma riidepambu juurde. Vilma ei olnud niisuguse käitumisega sugugi rahul ja saatis teda kibedasti kirudes.

Nad vaidlesid niikaua, kuni Antsul piste üle läks.

Järgmisel päeval võis terve viies klass kuulda, kuidas endise Heledate Peade Klubi oponent kättevõidetud positsiooni kaitses. Ründas armeeta jäänud kindral Valdur Pastak. Asi läks spordilt õige pea poliitikale ja sealt edasi juba jahmatamapanevate inetusteni. Viimaste eest kandis muidugi hoolt Valdur, kellele läbipõlemine tähendas rohkem, kui teati arvata.

«Sina teadusejünger ära arva, et sa võid silmi teha kord ühele ja teisele, et see sind päästab, kui tuleb kord arvete klaarimine.»

Ants oli üleni õhetama hakanud, aga valitses ennaal suurepäraselt:

«Ma ei saa aru. Mis arveid sa klaarida kavatsed?»

«Küll sa slikerdaja taipad. Teed ainult näo.»

«Ei ole loogilist seost. Sa räägi täpselt, mida sa tahad.»

«Loogilist seost! Mis sa pudrutad, matsi sõnnik!»

Vilma Peenemaa läks välgukiirusel oma pingist õpetaja laua ääres lõputava Valduri ette ja tahtis talle kõrvakiilu anda. Kui see ei õnnestunud (Valdur võttis ta käest kinni ja painutas selle kõrvale), siis ütles, et ta Pastakuga kui lootusetu ropendajaga üldse ei räägi ning kutsus ka teisi boikoteerima.

Sel ajal oli Ants tahvli hoogsalt mitmesuguseid tähti ja numbrikesi täis kirjutanud. Need grupeerusid tal kaheks niisuguseks teineteise alla paigutatud reaks, milleid leidis orgaanilise keemia õpikus. Siis keerutas ta oma sõrmega paar ringi ja vajutanud selle pikemale tähtede grupile, ütles tema juures harva esineva tähe mükusega:

«Mina koosnen umbkaudu niisugustest elementidest. See, milleks Pastak mind nimetas, on, näete, hoopis midagi muud.» Ja kriidine sõrm laksatas alumisele reale.

Kui naer oli pisut vaibunud, hüüdis Henn:

«Ants, tule meile appi. Nagu sa ise näed, keemia-füüsika ring kulub hädasti ära.»

«Seda võib,» lubas Ants ja ta toonis kumises asjalikkus.

Kõma sellest naljast valgus mõne tunni jooksul üle terve kooli ja kui varsti tõesti loodi keemia-füüsika ring, kujunes see ootamatult rohkearvuliseks.

Sel sügisel päeval elati aga veel täiesti eilse võistluse meeletus.

Rita Luts käis ringi nutetud silmadega. Visiit dr. Peenemaa ei andnud mingeid tulemusi. Algul ta ei muretsenud liialt, sest mis tähendas üks puudunud päev. Aga asi läks millegipärast direktorini, kes nõudis väga täpselt seletust, uuris piinavalt kaua ning tegi seejuures edaspidise kooliskäimise lausa balansseerimiseks traadil: kui peaks veel midagi taolist ilmnema! Kõige rohkem oli direktor vihane seepärast, et viimase klassi õpilane mõjutas häbiväärsusi kaasa tegema noorema klassi õpilast.

Viiendas klassis oodati hommikul veel üht sündmust — Heino Saalepi ilmumist. Ta ei tulnud.

Vilma teatas Niinale usaldavalt, et ta oli otsekohe pärast võistlusi koju läinud ja isale öelnud: kui tema patsientide hulgas on Saalepi poeg, ärgu võtku mitte jutulegi. Nii et ta ühelgi juhul õppetööst vabastatud ei ole ning teda peab tabama Rita saatus.

Kuid Heinot polnud ka järgmisel päeval. See oli kõige mustem päev, mis Oie sel aastal üle elas. Kas tõesti ütlesin talle ülekohtuselt? See küsimus hakkas vaevama

esimesest tunnist alates. Tal polnud poisist kahju. Belleks oli ta temast liiga kaugele jäänud. Aga tal oli piinlik, ta ei oskaks midagi ette võtta juhul, kui ta süüdistaks osutub.

«Mis teiega on, Heinaru?» küsis õpetaja Varik pahaselt.

Vastaja oli hajameelne ja vastused valed. Õie oli väga piinlik vastu võtta puudulikku hinnet. Aga ta ei suutnud mõtteid koondada.

«Mis sinuga on?» pidi ka Niina vaheajal küsima.

«Tule, lähme välja, ma räägin sulle.»

Sügiseti ei viibitud väljas koolimaja lõunapoolses küüses, ehkki nii mõnigi kord oli päike siin tuulevaikusel lausa uimastavalt soe. Siia koguneti kevaditi, esimese päikese kutsel.

Nii nad siis seisis seal täiesti omaette ja pikk tütarlaps kuulas nina krimpsutades teise segast seletust. Ta ei kärsinud kuidagi lõpuni oodata, sest tal oli juba vastus valmis:

«Selge pilt. Pärast tunde lähme sealt läbi.»

«Ei iialgi!»

«Lähme küll. Vaatame seda «haiget». Ja kui tööpoolest on midagi, siis vabandad ja kõik.»

«Ei. Ei iialgi!»

Niina rohkem ei mangu. Aga hiljem läks üksinda.

Kui ta õhtul tädi Meieri «pansionis» Õie poolele tungis, oli ta kuidagi kahtlaselt elav ja sõjakas.

«Kas sa siin ära ei lämbu? Ava ometi aken, inimeseloom!»

Ta tegi seda ise, kuid sõbratari punetavaid palgaid ja hiilgavaid silmi tähelepanelikumalt silmitsedes tõmbus tagasi.

«Oled sa haige?»

«Millest?»

«Õhetad.»

«Tegin tööd. Lihtsalt närrus. Hakkasin komponeerima üht asja, aga sellest ei tule midagi.»

«Mängi!»

«Ei taha.»

«Kui ma sind väga, väga palun?»

«Tead, ma pole täna meeleolus. Kuidagi ei saa. Ja on

ühedune tunne, et see on mul ainult üks hale Chopini järgendamine. Olen üleni tema võimuses. Ta on jumalik!»

«Ta on suurepärase. «Jumalik» tuleb su leksikonist kustutada. Jumalat ei ole ja müütidega meie ei opereeri.»

Ja siiski mängis veel samal õhtul noor pianist oma väikest lõpetamata valssi.

«Võluv!» ütles sõbratar madala aldiga nii siiralt, et ettekandja peened ninasõõrmed värahtasid heameelest.

«See on ainult üks motiiv. Ma otsisin sellele täna vastusteemat, aga... Üldse, see, mis ma nüüd mängisin, tuleb lõpus, ma pean leidma alguse, millega ma alustan...»

«Aga tead mis!» kargas Niina vanalt kušetilt jalule, nii et selle vedrud veel tagantjärele ähvardavalt häälitseisid. «Sa teed selle valmis ja kannad ette. Ahaa! See on vast midagi.»

«Ei. Ei iialgi!»

«On sul õpitud?» küsis Niina ja tõmbas seejuures kerge kulunud mantli suure hooga selga.

«Enam-vähem. Kuhu sa ruttad?»

«Siis hakka edasi komponeerima. Usu, sinust saab briljantne helilooja. Ma ei sega sind rohkem. See tähendab — täna ei sega enam.»

«Täna ma ei tee midagi. Saadan sind.»

Hoovis tagusid poisikesed palli ja karjusid nii murelult, nagu üksnes nemad seda teha oskavad. Ei nad hoolinud vilust tuulest. Läänepoolne taevaskanal näis rohekana ja tumedad pilved kihutasid meeletu kiirusega vahetpidamata oma kuju muutes põhjast lõunasse.

Saatmisest sai terve jalutuskäik, mille lõpus nad mõlemad märkasid järsku üle horisondi upitunud täiskuud. See oli Niina meelest nagu hiiglaslik loopergune latern, kollasem ja kahvatum kõigist linnas vilkuvatest elektripirnidest.

Õie noogutas ja vaikis, oli kaugel kuust. Niina oli talle jutustanud oma käigust Saalepiste poole.

«Milleks ma üldse pidin tulema nendele võistlustele!» kahetses Õie juba kolmandat korda ning nähes, et Niina kavatses samuti kolmandat korda talle selgeks teha asja tühisust, lisas kähku juurde: «Siis poleks ma talle saa-

nud niiviisi öelda. Ma ei haletse teda, ei! Aga mul on piinlik. Ühesõnaga, saa ometi aru, ma andsin talle lihtsalt võimaluse... See tähendab, mul tulid need sõnad...

«Oled tema ees võlglane ja sul pole põrmugi tahtmist olla võlglane tema ees, eks ole?»

«Täpselt.»

«Vilista.»

«Ei saa.»

«Siis vabanda hiljem, kui ta juba kõnnib.»

«Sellest pole mingit kasu.»

«Muidugi mitte. Aga viisakuse pärast peab seda tegema. Uhuu! Mida kõik ei tule teha selle neetud viisakuse pärast.»

Nädalaga jõuab noor inimene paljugi unustada. Kõik olekski lahendanud unustamisvõime, seesama, mille pärast inimene nii tihti sekeldustesse ja ebameeldivustesse satub ja mis, kui olla objektiivne, on ometi põhiliselt inimese tervise huvides talle kaasaantud omadus.

Õie oli normaalne inimene ja suur ebameeldivustunne, mis tekkis tol õhtul, kui Niina oli Heino vigastatud jalast rääkinud, hajus nädala jooksul, hakkas unustama, andes ennast veel vaevalt tunda. Aga nädal möödus ja esmaspäeva hommikul ilmus kooli Heino töine ja asjalik, nagu poleks midagi juhtunudki. Õie nägi teda hommikul klassi tulles Ants Urbsooga rahulikult vestlemas, käes üle selja lahtimurtud astronoomiaõpik. Tema taga tulid rutakalt Paula ja Rita ning otsekohe lisandus neile veel Valdur.

«Ohoo! Päevakangelane!» hüüdis vastasleeri lärakas juht ning Õiele tundus, et hüüdja hääles kõlles terav pilge.

Jah, Valduri pilgust paistis varjamatu tigidus, kui ta tervituse asemel ütles:

«Võistleja! Läks ka võistlema! Said sealt seda, mis tahtsid.

Heino ei vastanud. Nad olid riius. Kas tõesti riius?

Õie tundis järsku teravat torget rinnus. See oli alles äsja kinnikasvanud haavakese järsk rebenemine. Kulm kortsus ja otsustavus silmis, astus ta pika noormehe ette ja ütles madalama tooniga kui tavaliselt:

«Tere!»

Talle vastati lahke viisakusega, kuid ilmselt arvas Heino, et teda taheti ainult tervitada, muud midagi, sest vastasel korral poleks ta otsekohe oma vestluskaaslase poole tagasi pöördunud:

«Nojah, kasu sellest pikutamisest oli. Vähemalt parallaksi küsimus on nüüd mulle selgeks saanud. Üldse, see aine hakkas huvitama.»

Õie kuulis veel seda, kuidas Ants astronoomia tähtsust vaikselt häälega suureks hakkas puhuma.

Niina nõudis hiljem asjatult, mis Õiel viga on. Tüdruku suu ei olnud rohkemaks suuteline kui:

«Ära päri, mul pole meeoleu.»

Niina kui ühiskondlik tegelane pidi isikliku autoriteedi huvides solvumise alla neelama ja meeoleutu kaaslase tähelepanu juhtima hoopis isevärki nähtusele: endine Heledate Peade Klubi oli oma koosseisu koonandanud ja täiendanud, mille tulemusena kahele heledale peale — Hennule ja Antsule — oli lisandunud üks tüme — Heino. Kõik muu oli pealtnäha enam-vähem samasugune nagu eelmisel aastal. Neid oli niisama tore ja lõbus vaadata. Mille üle nad vaidlesid?

Siiski! Terasemal jälgimisel võis kindlaks teha tilukesi erinevusi eelmise ja nüüdse kolmiku tegevuses. President ei löönud enam käega, nagu ta Rein Küti vahelerapsamiste puhul tavatses teha. Vahelerapsamisi nüüd enam polnudki. Klubi uustulnuk näis eelistavat vaikimist, poetas ainult aeg-ajalt mõne lause. Aga just need vaikselt poetatud laused mõjusid elektriseerivalt presidendile, kes otsekohe õlgu kergitades midagi selgeks hakkas tegema. Ja neil puhkudel juhtus, et pikk tumeda peaga kuulaja ise lõi äkki käega, astus välja jalutajate voolust, ning peatudes esimese ettejuhtuva akna juures, kinnitas pilgu öökülmadest laastatud ja kõigi poolt mahajäetud peenardele aiandi põhjapoolses servas.

PEAPROOV

Oktoobrirevolutsiooni 23. aastapäeva lähenemine tõi koolimaja seinte vahele suure peo ettevalmistuste äreva õhetuse, õpilaste ja õpetajate liitumise. Ettevalmistused avaldusid helides, värvides, lõhnades.

Niina Smirnov juhatas määratu suurt dekoratsiooni-osakonda. Töö siin ei sarnanenud suvise noorteõhtu ettevalmistusega, kui polnud õieti mingit alust ja jõudu organisatsioonilise mõtte lennukale teostamisele. Nüüd olid klassid, olid õppurite rühmad, keda võis saata materjalide jahile, keda rakendada «poolfabri-kaatide» tootmisele, ja lõpuks, kellele usaldada mon-taaž ning lõplik viimistlus.

Henn Ontonist teati, et ta valmistub pikemaks kõneks, teda ei segatud, tal ei lastud kusagil käsi külge lüüa, välja arvatud laulukoor.

Laulukoor, solistid, võimlejad ja tantsijad harjutasid määratud kellaaegadel ja kogu koolimaja näis olevat haaratud suure peo lähenemise rütmist. Proovid algasid juba hommikul ja lõppesid hilisel õhtul. Saal oli peamiseks helide keskuseks. Hommikuti, enne tunde, alustas õpetaja Park täis reibast rõõmu koori harjutusi, mis lõppesid sõnadega:

«Kõigil, eranditult kõigil koguneda pärast kuuendat tundi samale poodiumile!»

Vahepeal kostsid klaverilt passaažid ja rütmilised hüpped. Kasutati tunde (silmi kinni pigistades, kuna aeg kippus napiks jääma) ja kasutati ka vahetunde. Neil puhkudel oli kõrvalistel isikutel saali minek keelatud.

Õhtupoolikul ilmusid määratud aegadel solistid.

Ka sümfooniaorkester nõudis oma osa.

Õie Heinaru saatis soliste, ning olles ka koori sopra-

nite vasakul tiival ja orkestris, ei saanud ta nii mõnelgi päeval enne hilist õhtutundi koju. Väsinuna ja palavikuliselt erutatuna viskus ta pikali, lamas, kuni huugamine kehas rauges ja õpikute asjalik pedantne koputus hakkas tabama südame seda osa, kuhu oli veel jäänud natuke vastutustunnet seemneks.

Tööpoolest, saata soliste ja viimistleda oma esimest suuremat heliteost ettekandmiseks ei tähendanud veel seda, et tulevikus talle andestatakse truudusemurdmine õpikutele. See kõik oli kergesti kujuteldav. Siginad-saginad lõpevad suurepärase õhtuga. Pärast seda algab taas argipäev, mis on niisama hall nagu füüsikaõpiku kaas. Tuli õppida, pingutada.

Hilisel õhtutunnil valmis kiri emale. Sedagi mõjustas ärganud vastutustunne. Juba teist laupäeva ei saanud ta koju.

...Tulen arvatavasti alles tuleval laupäeval. Enne kohe mitte ei saa.

Ära karda, et väsin. See ei väsita. Elu on nii tore. Üldine kava on juba koostatud ja ülehomm on peaproov. Koor laulab sissejuhatuseks Dunajevski «Kodumaa» orkestri saatel. Siis on veel kaks revolutsiooni laulu. Pärast meie Kõpsuke (sa tead teda ju küll, tema isa juures käisid sa oma käega) deklameerib. Üldse, ta on väga, väga tore. Varem hoidus ta Rita kampa, aga pärast spordivõistlusi lõi neist lahku. Temast saab kindlasti komnoor. Kui ta on lisaks kõigele veel Gorki «Tormikotkaga» esinenud, siis ei olegi tal teist teed, sest vastased panevad ta muidu elusalt nahka. Minul tuleb saata jällegi Rajametsa. Too upsakas poiss pole suve jook-sul suurt edasi arenenud. Wieniawsky «Mazurka» käib talle üle jõu, aga tahab. Noh, kuidagimoodi tuleme toime. Mina mängin Ludwig van Beethoveni «Für Elise» ja Õie Heinaru «Valssi» (opus nr. 1). Naera nüüd hästi sel puhul. Aga mis parata, su tütar on täielik idioot. Niina käis niikaua peale, kuni nõustusin sellega esinema. Kardan hullupööra. Niikuinii peetakse uhkeks ja upsakaks, tähendab, mõned peavad, mida ma põrmugi pole. Sina, kallid

ema, tead ju hästi, et ma pole absoluutselt upsakas. Valsiga on nii, et ostsin esimesel koolipäeval, julges sulle alles nüüd tunnistada, Chopini valsside kogumis maksis terve mu nädala palga laboratooriumis, ning sattusin otsekohe selle geeniuuse võimusesse. Need on nii rasked, et ma ei saa vist neid kunagi mängida.

Kirjuta mulle, kuidas sul läheb. Kas sa lased teha korrapäraselt süste, mis doktor Peenemaa kirjutas? Üldse, kui tuleval laupäeval koju tulen, alla võtan su korralikult käsile, sest ma tean, et sa ei puhka, vaid rabeled asjatult. Sina pead küll oma käega pensioni saama. Seda oled sa ausalt ära teeninud. Aga sina ei aja neid asju.

Kas teil kaevanduses oli ka lihaga vahepeal raskusi? Minu perenaine rääkis, et liha minevat kõik Leningradi ja eestlased enam ei saavatkan. Ma naersin selle jutu peale. Ja tuligi välja, et liha, mis pidi poodidesse minema, olevat kuskil raudteel sihilikult toppama jäetud. Üldse on veel palju rumalaid inimesi, kes aina räägivad kuulujutte. Sina ära neid kuula.

Oh, aitab. Kell on juba pool üks. Igatsen hirmsasti koju. Raha ära enam saada, sest tulen sellega lähedasti välja.

Kallistan!

Õie.

Hommikul algas kõik jälle nii nagu tavaliselt neil ärevail päevil. Õie nõuti ajalootunnist välja. Võimlejad ootasid. Sel puhul ohkas Valdur kuuldavalt ja tähendas vaikselt:

«Oleks andeid, saaks ka vabaks.»

Inspektor nähtavasti ei kuulnud seda, vaatas nagu imestades üksikute itsitajate poole ja hakkas esitama küsimusi. Järjega Valduri juurde jõudes ning vastusega ilmselt mitte rahule jäädes, võttis ta kuivetu peenikeste veresoonte võrguga kaetud nägu iroonilise ilme:

«Nii et kui oleks andeid, ei õpiks ega teeks tööd?»

Kuulis! Jälle kuulis.

Valdur ütles, et ta oleks õppinud ja töötanud ka siis. Hennul oli juhust oma teadmisi näidata:

«Pastak ei ole veel õppimise paratamatust tunnetanud ja seepärast ei tunne ennast vabana. Sest vabadus pole ju muud kui tunnetatud paratamatus.»

Inspektor Raukas hakkas naerma ja käskis Valduril istuda, öeldes:

«Jaa. Engels teadis neid asju. Definitsioon on eluline.»

Suure peo ettevalmistused ei tekitanud vastaste hulgas mingeid erilisi väljaastumisi. Kerge iroonia, millele vastati samaga. See oli ka kõik.

Viimane tund jäeti peaproovi tõttu ära. Saali paistid päikese kahvatud viltused kiired, heites valgust dekoreerimise toimkonna hiiglaslikule tööle. Madala kolmeastmelise kooripodiumi tagant tõusis kuni laeni siniste ja hõbehallide toonidega hiigelpannoo, mis oli valmistatud Muhhina kuulsa monumendi järgi. Alles lükk aega hiljem hakkas silm eraldama loosungeid ja vappe, drapeeringuid ja linte, mille paigalepanemisega ei olnud veel kaugeltki lõpule jõutud.

Heino ja Ants ei pööranud välismaailmale tähelepanu. Istusid ja jätkasid poolelijäänud vestlust. Tagumistes ridades oli seda võimalik teha, sest eespool nihelevate ja valjusti lobisevate laste kära kandus siia abituuriumi sfääridesse mitte enam täies jõus.

Valdur kergitas ennast istmelt ja vaatas ringi üle mässava kose. Siis koputas Heinole õlale ja küsis:

«Kas meie poliitbüroo hakkab täna ka kõnelema?»

Heino ei teadnud. Kust võis tema seda teada.

«Mis sa siis vihastad,» pigistas küsija läbi nina. «Ma arvasin, et sul on nendega juba läbikäimist, nii öelda aktiiv.»

Rohkem polnud torkimiseks aega, kuna õpetajad saabusid ja koor käsutati podiumile. Ants pidi Heinole kohta hoidma.

Antsuga Valduril ei klappinud. Pärast seda, kui täppisteadlane oli kirjutanud tahvlile kuulsusrikkad keemilised valemid, püüdis õlitatud peaga noormees temaga vähem suhelda.

Jutt läks uuesti lahti, kui Heino tagasi tuli.

«Vägevasti laulsid. Panid üle teiste nagu tõe põhjast. Püüa, püüa! Küll nad ükskord ikka märkavad ja su komsomoli vastu võtavad.»

Heino vaatas ainult korraks taha. Ilmaaegu. Viha ta silmis oli ainult tõukejõuks vastasele, kes näis nagu sulavat oma sõnade mõjus.

«Ehee, Rajamets tuleb oma viiulikintsuga nagu kurg ees ja... tema taga... nii mõnegi mehe suur armastus.»

Antski surus hambad vastamisi, punetas kahtlaselt. Vaikival kokkuleppel talitati Krõlovi «Teekäija» soovist mööda — las koerad hauguvad... Poliitiline erapooletus, millest nad just äsja olidki omavahel vestelnud ja mida mõlemad pidasid teaduse seisukohalt ainuõigeks, nõudis väarikat käitumist.

«Paganini kiunutab nii, et pillist hakkab kahju, aga näe, akompanjonge silub nagu sula võiga üle klavide.»

Ettekanne oleks võinud tõepoolest parem olla.

Vilma Peenemaa läks otse saalist põnevil publiku ette, astus imekergesti poodiumile ja hakkas otsekohe oma meeldiva aldiga lugema, silmis ehmatust. See kahanes iga loetud värsiga, asendus lõpuks vaimustusega.

«Kõps, kuramus, loe, aga ära vigurda,» urises Valdur, ja kuna seda kuulsid paljud ja kuna kuulajatest üsna kena hulgake laskis endale öeldul rohkem meeldida kui Gorki «Tormikotkal», siis kostis siit-sealt ebasündsaid naeruturtsatusi. Mõned õpetajad ja direktor vaatasid taha, nägudel pahameel.

Sel hetkel saabus Valdurile käsiposti teel kiri.

Ta luges sedeli läbi ja vaatas Niina suunas. Nende pilgud kohtusid, kusjuures nii ühel kui ka teisel oli silmis võrdne annus jääd ning vihkamise tugevat kalda rauda.

«Mida sulle teatati, et sa nii vakka jäid?» küsis Heino, kui õekesed Püssid olid oma ettekande lõpetanud.

«Eks me poliitbüroo sekretär ähvardab, mis muud. Mina olen väike vend, pean sõna kuulma,» tegi Valdur endast vaese kannataja, ehkki toon reetis, et solvu-

nise kibedus polnud veel kadunud. «Pole miskit, selle helame alles, läheb ehk kunagi vaja.» Seda öeldes võttis ta põuetaskust rahakoti ja paigutas Niina sedeli sinna vahele.

Mida võis too väike sedel sisaldada, et irvhammas ajki nii vaikseks ja mõtlikuks muutus?

Ükskõik, oli hea, et see tuli just enne seda ettekannet. Võis eksitamatult kuulata. Viimasel ajal oli Heino hakanud muusikat mõistma. Istus vahel tundide kaupa raadio ees ja kuulas. Kui linna teatris oli välja kuulutatud kontsert, teatas ta sellest emale ning viimase suureks rõõmuks avaldas soovi koos emaga sinna minna. Kahel kontserdil oli tal juhust näidata, et ta on tõeliselt huvitatud heast muusikast, ainult muusikast, mitte sellest õlgadeni ulatuvate laineliste juustega tütarlastest, kes nüüd kergelt kõpsuva kiire samuga üle parketi astus ja avatud kaanega tiibklaveri taha istus.

Naljaked külmajudinaid kippusid peale. See harukordne pehmus, ääretu nukrus... Kas ka teistel ajab muusika nii meeldivalt ihukarvu püsti?

Kindlasti! Muidu poleks aplaus nii erksalt äge. See polnud kombetäitmine, vaid kiiduavaldus.

Saalist käis läbi elav kahin, kui teadustaja, pikk tütarlaps neljandast klassist, naeratades kuulutas:

«Kontsertvalss. Esitab autor.»

Autor krimpsutas nägu. Midagi läks vist viltu? Millega ta tembutab?

Tõepoolest, see polnud üldse valsi moodi. Nähtavasti oli tegemist eksitusega?

Heinol hakkas kuum.

Varsti võttis muusika valsi rütmi. Vallatu peenekooline meloodia kõlas lausa kutsuvalt, tegi nagu pisut lõbusaks. Kõrgelt allatulek toimus korrapäraste astangute kaupa, mis aga lõpus läksid segi ning kadusid süngesse basside mürinasse. Heinole meenus pil-dike ülemöödunud suvest, kui ta tormisel hommikul koos isaga rannal seisis ja mässava mere jõudu imetles. Ja isa ütles siis: «Vaata, mu lõvi, kus möllab gigant! Kui see jõud rakkesse panna...» Kõrge meloodia sädeles, ehtis end kaunite trilleritega ja meremüha

basside sügavikust asendus kindlate raskete saatelõhkidega. Eriti ilus oli selle osa lõpukäik, milles alt üles rühkivad kolmkõlad meenutasid fanfaaride kutses. Põhimeloodiasse tekkis nüüd sootuks uus, väga julge ja hoogne joon, tempo oli tunduvalt tõusnud.

Esineja juuksed kippusid silmile langema, ta heitis neid pehmelt, abitult peaga taha.

Tundus, et see osa on väga raske, sest sel ajal kui kõrges registris arenes hakitud rütmiga valss, läks saade üle sissejuhatuses juba tuntud bassikäikudele. Järsku kadus korrapärane tõus, astang, mida võis juba oodata, ei järgnenud. Selle asemel kõlas ootamatu tagasilangus nagu oie. Ainult hetkeks. Siis hakkas tõsine meloodia teravalt hakitud rütmis tõusma ja lõppes kolme akordiga.

Heinole tundus, et nüüd järgneb midagi hoopis sünnget. Selle asemel hakkasid klaverist kostma rahulikud, voogavad ja ühtlasi nii elurõõmsad helid, et kuulajal läbis jälle elamusevärin. Jälle rannas! Päike, liiv, peegelsile merepind, suitsujuga vedav aurik horisondil... Esialgne vallatlev meloodia kordus vahepeal pisut nagu tõsisemaks moondunult ning näis eksinuna selles pidulikus mühinas ja tormamises, mis kõlas kordumisel veelgi tugevamini, tihedamini...

Näis, nagu oleks terve saal tihedalt täitunud muusikast, voogavaist, lainetavaist helidest... Ja siis viimased akordid...

Hiljem, pärast peaproovi, kui mindi laiali, ütles edukas pianist-helilooja Niinale:

«Mõtles, milline häbi! Ta teadustab — «Kontsertvalss»! Kust ta ülepea selle võttis? See polnud mingi kontsertvalss.»

Heino oleks nende sõnade eest tüdrukule kõik andeks andnud, niivõrd õnnestav oli tajuda neid Niinale öeldud, kuid temale määratud sõnu. Seda tundis Heino ilma mingi kahtluseta. Tal oli kuues meel, mis antud seisundis funktsioneeris laitmatult.

Kui ta Niinaga koos ära läheb, siis astun nende järel ja hakkan rääkima — nii otsustas mees, kellel oli kuues meel.

Tüdrukud möödusid.

«Mu kõht on hullupööra tühi,» kuulis ta hõbekellu-kesena helisevat häält. Jällegi öeldud kaaslastele, määratud aga sellele, kes tont teab miks veel trepil konu-
tas.

«Jeekim, mina nõuan täna terve pajatäie suppi ja vähemalt ühe vardas küpsetatud oina lauale,» suurus-
tas Vilma.

Nad läksid kolmekesi.

«Seda parem. Ainuke asi, millest alustada?»

Oige! Tulebki välja uurida, mida Niina kirjutas Pas-
takule, et see otsekohe vakka jäi.

Nii sai vaim valmis, aga liha oli ikka veel nõder.

Küsimus, mille ta kavatses esitada Niinale, selgus järgmisel öhtul niivõrd eriskummalises olukorras, et
seda poleks ta uneski osanud ette näha.

Asjaolude kokkusattumusele pani aluse samal öhtul erakorraline nõupidamine Rita toas. «Rahvuslaste rinne» oli seekord kitsaks kuivanud. Rita, Valdur ja Leida.

Valdur tundis ennast ebamugavalt kahe tütarlap-
sega. Ta tuli Rita poole, et hankida raha üheks väga tähtsaks operatsiooniks, nagu ta ütles. Rita ootas aga külalist, sest tema pool pidi toimuma lõbus õhtu. Val-
duril polnud midagi selle vastu. Ta jäi, kui kuulis, et tuleb kindel inimene. Raha oli vaja võimalikult palju ning selles mõttes oli kohtumine Leidaga lootustandev. Tegelikult kujunes välja väga piinlik õhtu kahe tüd-
raku ja ilma ühegi pudelita.

Leida tuli elavana, aga lõbusus haihtus, kui ta oma juhti ootamatult ees nägi.

Mida see siit otsis?

Milleks vajab ta nii palju raha?

Aga mida pidi endast kujutama tüdrukute lõbus
õhtu?

Rita ei kannatanud välja ning seletas, kuidas nad möödunud aastal Henu ja Õie kohtumise korraldasid ja siitsamast aknast pealt vahtisid. Sedapuhku oli kohtamine korraldatud Heino ja Õie vahel.

«Kuidas, kuidas?» muutus juht rahutuks ja nakatas otsekohe ka Ritat, kes teda spordivõistluste boikoti nurjumisest saadik kartis. Tüdruk hakkas puterdama:

«Edna Piiber möödunud aastal tegi säärase nalja. Me naersime hullupööra. Tahtsin, et ta teeks Ole ja Heinoga ka. Ta sai mu peale kurjaks, ütles, et ega me enam lapsed ole...»

«Piiber on tõsine tüdruk ja temast võib veel asja saada,» ümises Valdur tähtsalt vahele.

«Olgu. Möödunud aastal oli ta igal juhul täitsa semu. Nüüd on oma Hennukese pärast nagu poole aruga. Kirjutas talle koguni, ma tean... Aga meie tahame nalja ka.»

«Arvate, et nad tulevad?»

«Miks mitte. Romeo ja Julia. Kas sa ise ei näinud, kuidas ta kuulas selle isehakanud helilooja soperdist. Oeh!»

«Lollus! Praegu pole aeg lollusteks,» õpetas juht alluvaid. Oma positsiooni tõttu ei pruukinud ta lähemalt selgitada, miks tüdrukud lolluse tegid. Võimalik, et ta seda ka ise ei teadnud.

Leida lõi käega ja läks akna juurde. Kino «Viisnurk» oli õhtuste seansside elavas meeleolus. Rahvast vooris sisse ja välja. See raskendas jälgimist.

«Tjah, noh, tühi temaga,» muutis juht äkki tooni ja kella vaadates lisas nagu muuseas: «Täna tulevad siia mõned minu löögrühma poisid...»

«Kes?» ehmus Rita. (Ema muutus iga päevaga õelamaks, istus kohviku kassas, aga vahetevahel käis jälgimas, kes tütre pool käivad. Kartis.)

«Oma kooli poisid. Ära kardä. Ilma paroolita sisse ei pääse.»

Just nagu nende sõnade kinnituseks kostsid trepist sammud. Uksele koputati kergelt kolm paarislööki.

«Ahaa! Lase ta küsimata sisse.»

Rita kehtas õlgu ja läks. Tuli tagasi tedretähnalise Kuusklaga, kes kohe vatrama pistis:

«On välja uuritud. Katusest mööda vihmaveetoru ei julge ükski poiss...»

«Vait!»

Nooruk jäi seisma nagu tikk ja vaikis ehtsa sõjaväelasena.

«Sinult küsitakse enne, siis räägid. Kas sul raha on?»

«Raha? On.»

«Kui palju?»

«Viis rubla.»

«Anna siia!»

«Mul oli see...»

«Anna siia!»

Võtnud rahatähed vastu, pöördus juht ka teiste poole sama nõudmisega.

Leidal polnud raha kaasas. Ta lubas homme kooli tuua, aga enne pidi ta teadma, mis otstarbeks kulutati tema raha.

«Bensiini ja mõne muu asja peale,» kõlas paljuütlev vastus läbi hammaste.

«Bensiini...?»

«...ja mõne muu asja peale. Ma ei taha igaühele üksikult hakata seletama...»

Asi läks põnevaks. Jälle kostsid sammud. Need olid energilised ja kiired. Vali koputus uksele muutis pika-toimelist ja rahulikku juhti mängiva Valduri äkki elavaks dirigendiks. Ta nõudis täielikku vaikust.

Kuusklä seisis endiselt keset tuba. Leida toetas oma tüseda puusa vastu aknalauda. Rita istus kummuti ees toolil.

Oodati hinge kinni pidades. Seda tehti ka teisel pool ust.

Uus koputus.

Põnev ootamine.

Siis hakkasid sammud pikkamööda trepist alla lastuma, kergendades iga tuhvinga toas viibijate hingamist.

«Kes too võis olla?» sosistas Rita.

«Vaatame, ehk näeme,» kallutas Leida ennast akna kohale.

«Nii ei näe sealt midagi, akna peaks lahti tegema.»

«Kurat! Ikka see naiste uudishimu. Kas valgusest ei aita, et meid reeta. Tema tahab nüüd veel lisaks akent lahti teha. Oli, kes oli. Tuli ja läks. Siia pääsevad ainult need, keda ma kutsusin.»

Rita surus oma pehmed niisked huuled kõvasti vastamisi.

Sammud. Põnev ootus. Kolm paariskoputust.

«Mine tee lahti!»

Rita teadis seda juba isegi.

Tuli Rajamets. Sünge noormees oli siin esmakordselt, tundis ennast esialgu oma kobisevas vihmamantlis ebamugavalt. Ta ei tahtnud seda maha võtta, ütles, et tal on kiire. Ka temalt nõudis Valdur raha, mida aga viiuldajal ei olnud.

«Vaadake, asi on selles, nüüd on kõik asjaosalised koos. Pidu tuleb nurja ajada,» esitas juht oma programmi.

Vaikus. Peo nurjaajamise mõte oli ahvatlev ilmselt kõigile. Peale Rajametsa. Sellest aga nüüd järsku rääkima hakata tundus lausa tuulepäisusena.

«Kuidas sa seda kavatsed teha?» jõudis Leida kõige esimesena küsida.

Keevaline Kuuskla ei kannatanud vaikida:

«Me tõmbame nende kaltsud saalis täna öösel maha,»

«Vaikust! Või nemad muudkui tõmbavad! Tõmmake, kui tahate riskida. Poisikeste asi. Meie ei tea sellest midagi. Selge?»

«Selge!» pilgutati kavalalt heledate ripsmetega silma.

«Saal saaliks. Sellega nende suppi ei solgi. Peo peavad nad ära. Täielikuks nurjaajamiseks on vaja patakas raha mängu panna.»

Jälle sammud.

«Mitte avada!» sosistas Valdur üleskaranud Ritale.

«Ma unustasin lukku keerata...»

Sel hetkel lendas üks pärani ja lävel seisis Heino, mantlihõlmad laiali, vormimüts kuklas ja roosakas terve jumega nagu nalja täis.

«Seda poleks ma uskunud! Siin on koos terve publikum ja sisse lastakse ainult piletitega.»

Ta astus hoogsalt Leida juurde, pakkus sellele kätt.

«Tervist, madam, kohe esimesse ritta istet võtnud? Mmjaa. Kahjuks, madam, jääb huvitav etendus tege-
laste puudusel ära...»

Ta hääli oli vali, aga tuhm nagu inimesel, kes pole kaua, kaua kellegagi rääkinud.

«Kuule, Heino...» tahtis Rita päästa, mis päästa annab.

«Palun võta see lipakas, pea endale mälestuseks. Teinekord ole targem ja tea, et käekirja järeleahvi-

mine on anne, mida sinul ei ole. Nii et ma tuln kohtamisele, aga mitte sinu akende vastu «Saturni» ette, vaid otse sinu juurde.»

Oi, ta oli vihane. Seda oli näha kõigest. Ka sellest, kuidas ta pudeli põuetaskust välja võttis ja lauale lõi.

Liköör.

«Sa vabanda, Rita, aga ma kartsin sinu juurde ilma tulla. Ikkagi... kutsumata külaline. Sa ju mind oma eliti ei kutsu.»

«Mehejutt!» tegi Valdur halva mängu juures hea näo ja naeris kõöksudes. Pilk, mille ta vargsi Ritale saatis, ei kõnelnud aga midagi head. «Ehk muretsed meile kohvi, mis?»

«Aga muidugi!» hüüatas Rita ja kadus kahtlaselt kauaks ära.

Selle aja sees jõudis Leida minema lipsata, Valdur pudeli avada, Rajamets rangelt alkoholist keelduda ja Kuuskla ettepaneku teha juua ühest klaasist, mille ta oli leidnud nikerdatud raamaturiiulilt.

Kostitaja võttis kähku klaasi, aga ta polnud ettepanekuga täiel määral päri. Temale üldse ei meeldinud, kui kolmanda klassi jumbud tikkusid meestega õien-dama. Teda pani imestama, kuidas kolmanda klassi jumbu üldse sattus täiskasvanud inimeste seltskonda. Tema ei saanud enda peale vastutust võtta kolmanda klassi jumbu eest, kellele kange jook võis mõjuda tont teab kuidas.

Seejärel pöördus ta veelkordse pakkumisega Rajametsa poole, kes istus enda ette maha vahtides sohva nurgas.

«Väga rumal sinust, Paganini, et keeldud. Tee hea nagu kehva mängu puhul nagu su sõbrad. Meie hakkame Valduriga pinnima. Proosit.» Ta rüüpas lonksu, aga kavatses nähtavasti veel rüübata, ja Valduri väljasirutatud käsi tuli tühjalt tagasi. «Nii et sinagi olid alla kutsutud, et etendust jälgida?»

«Mis kuradi etendust?» imestas Rajamets ja vaatas küsisivalt Valdurile otsa.

«Muidugi tulid, kas sa ei tea,» irvitas Valdur.

«Mina ei tea mingist etendusest midagi.»

«Kas Rita ei öelnud, kui ta su kutsus?» noris Heino edasi.

«Kutsus siia Valts,» ütles Rajamets rõhutatud tähtsusega.

«Pastak?»

«Pastak.»

Soovimatu sissetungija pöördus peamehe poole, kes sel silmapilgul uuris pudeli silti, läikiv pea poolviltu.

«Mis ma kuulen! Ka sina, Brutus! Ka sina haud mu vastu salaplaane. Mismoodi see siis tuli, et sina siia külalisi kutsud? Või on teil siin koguni tähtis nõupidamine? Et kuidas nende pidu nurja ajada, mis? Umbes nii nagu spordivõistluste eel, ah?»

«Ja kui on, mis siis?» pandi pudel kolksatades lauale.

«Einoh. Soovin edu! Proosit!»

Seekord võttis Heino tubli lonksu, ei saanud kohe jätkata ning pakkus klaasi üle laua Pastakule.

«Laku ise oma nigelat laket!» käratas too.

Sel silmapilgul tõusis Rajamets äkki püsti, nagu kahvatu, silmad pungis.

«Käige te kõik kus kurat!»

Ütles, ning virutanud jalaga tooli oma teelt, sammus vihnamantli ähvardava kobina saatel uksest välja.

«Loll, kes keeldub. Hüva märjake.» Heino võttis klaasi ja tegi sellele lõpu peale. Täitis uuesti. «Kas sa tööga ei taha? Siis ma pean üksinda põhja püsti keema. Rita kadus nagu tina tuhka.»

Ta tundis järsku, et kõhukoopas läheb soojaks. See äkiline soojus valgus varsti surinaga mööda veresooni laiali, tõusis pähe ja tekitas kerge higikorra vurrude, mete alla.

«Kuhu Rita kadus? Lubas tuua kohvi ja kadus nagu tina tuhka.»

«Milleks kohvi?» pilgutas Valdur lauast eemale tõjutud tedretähnisele jumbule silma. «Liköör hea libe lake, läheb niisama alla. Ma ju tean.»

«Läheb, ei vaidle vastu. Proosit!»

Kui Rita tuli kohviga, oli tublisti üle poole pudell juba joodud ning joojal üldjoontes juba ununenud põhjus, miks ta siia tuli. Teda huvitas nüüd hoopis midagi muud. Mida kirjutas Niina Smirnov täna pea-

proovil Valdurile? Mis ta kirjutas? See pidi olema küll kõva jutt, sest Valdur oli pärast seda nagu vett suhu tõmmanud.

Rita sädistas kergelt ja lõbusalt, naeris millegipärast väga valjusti. Ja jumbu oli nurgast laua äärde kobinud, seegi irvitas ülemäära valjusti, ehkki talle likööri ei pakutud. Naljakas, kust see vänge kohvi lõhn? ... Kuidas sattus klaas kuuma kohvi siia? ... Ah soo! Rita tuli tagasi. Aitäh kohvi eest. Olgu. Naistega pole mõtet ölendada. Naised käigu kõik kuu peale. Aga ikkagi oleks huvitav teada, mida kirjutas poliitbüroo, mida kirjutas Smirnov, et Valdur oleks nagu vett suhu tõmmanud. Hoplaa! Kohv istub suurepäraselt likööri peale. Mis? Mis venelased? Ah et venelastel pole seda ega teist? No muidugi pole. Kes ütles, et on? Mida sa, jumbu, irvitad? Sa ei tea pooli asjugi. Sina likööri ei saa. Oled alles jumbu. Valts võiks võtta, aga ta ei võta. Tuleb üksi põhi püsti keerata. Üksi. Üksi. Alati üksi. Aga küll oleks ikka huvitav teada, mida kirjutas Niina Smirnov Pastaku-poisile täna peaproovil. Siin pole midagi naljakat, eks ole? Rita, kuramus, naerab nagu sebra. Muidugi naerab ta nagu sebra. Proosit, sebra, ja proosit, sõbrad. Siin pole absoluutselt mingit mõtet jorutada. Joomasõpru siit majast juba ei leia. Ja üldse — võib suurepäraselt läbi saada.

Mis tähendab trepp? Mis tähtsust on sellel, et trepp on järsk? Lollus, Rita, lollus! Ja üldse, Rita, on lollus ehitada treppisid, sel ajal, kui on eskalaatorid. Kas tead, mis tehakse suurte majadega? Suurte majade natsionaliseerimine läheb nüüd lahti!

Prrr! Krae püsti! Selge pilt, et tuul puhub. Oodake, pidage ... Kust need inimesed tulevad nii järsku nagu maa alt? Ja miks nad müksivad? Kas tänaval pole ruumi? Selge! Trotuaar on lai. See on betoonist. Laia tänava trotuaar ... Kui siia peale oksendada, kõik näevad. Kurask, väravaid pole siinpool. Mis sa röögid oma signaaliga, kas ma siis ei näe, et tahad peale sõita?

Tundus, et on värav. Lukus? Ei, enam ei saa pidada ...

Nagu kusagilt kaugelt kandus äkki imeselgesti kõrvu:

«Noor poiss! Kui vastik!»

Seda ütles naine. Kellele ta ütles? Kelle kohta?

Kümme tuhat sädet põles peas ja kargles silme ees. Väravapost tundus külmana ja krobelisena. Siis hakkas magu jälle vastikult tõmbema. Jälle möödusid sammud. Vist koolitüdrukud. Pistisid jooksmas! Kas krae oli küllalt varjuks näo ees? Oh sa saatan, kui jõe.

«Mis sina, Saalep, siin teed?»

Kes too veel... Käigu ta. Kuhu ta tikub? Käed eemale!

«Saalep, noh. Kas sa ei tunne? Sa oled täis.»

«Olen... jah... täis. Lähen koju. Enne istun pargis. Kuspool on park, sa Onton juhata, mu pea... ooh, vastik...»

Siis nõudis ta uuesti parki, kus tema teada oli pinke. Seal tahtis ta ennast korrastada.

«Ei ole sulle mingit parki vaja!»

«Lähen.»

«Ei lähe. Jääd veel sinna magama.»

«Magangi. Magan välja. Sina keri minema!»

«Parki sa ei lähe.»

«Lähen. Juhata. Kurat, kui jõe...»

Siis tuldi jälle pargi teema juurde. Henn ei vaimelnud enam vastu, ütles, et on nõus. Läksid. Oli tegemist kõhetul poisil leitud kaaslasega, kes kõikus kogu oma mehisuses pikkuses.

Kell pool üksteist öhtul ärkas noormees üles ja ehmas võõrast ümbrusest. See polnud tema tilluke mugav ärklituba. Siin oli hämar ja sumbunud.

Henn keeras ennast laua taga ja roheline kupli all langes nüüd valgusvihk Heinole.

Kuidas ta siia oli sattunud? Kes tal riided oli seljast võtnud? Ainult särk ja trussikud.

Henn tõusis püsti, viskas pliiatsi lauale ja naeris:

«Noh, eluvaim tuli sisse, joodik?»

Nagu läbi une vilksatasid silme ees üksikud pildid sellest, kuidas ta Rita juurest ära tuli.

Heinot huvitas kõigepealt kellaaeg. Alles siis märkas ta toa hämaras nurgas sokki nõeluvat naist. Häbi tõusis kuuma lainena pähe. See naine oli korrastanud tema

riided. See naine käskis tal enne riietumist pesta. Ta tegi seda rutakalt, et aga kiiremini pääseda kleenukese naise uuriva kurva pilgu eest, milles oleks nagu peegeldunud tema enda ema vaade. Ta polnud enam sugugi purjus. Häbi võis siinsamas maha pesta. Poole tunni pärast on ta kodus. Tuli proovilt? Ainult siin see hirmus tänuvõlg. Ei. Henn Onton oli täitsamees.

Riietumise ajal ei olnud sünnis rääkida. Oli hea, et Henn armastas kõnesid pidada ja sõnu teha. Polnud nii piinlik.

«Minu isa joob põhjalikult. Vana kapitalistliku korra jäänus. See joomine muidugi. Võib-olla sa ka mõtled vaikselt, et astusin komsomoli karjääri pärast? Mõned on mulle seda öelnud. Näed nüüd ise meie elamiste olemist. Kujutle siin veel märatsevat meest. Oi, kurat! Vihkan joomist. Sellele peab sotsialism lõpu tegema...»

Kui Heino oli riietunud ja ennast hirmsaks tänuvõlgaseks tunnistanud, tundis ta sisemist vajadust kas või osaliseltki südant puistata.

«Tuli ette. Olin lihtsalt loll...»

Aga kui see, kellele ta rääkida tahtis, soki käest pani ja pliidi juures asja tegi, tundis patukahetseja, et ta peab kõigest sellest rääkima mitte siin, vaid kodus, oma kodus.

Tähed sirasid. Tuul keerutas peenikesi liivakübemaid vastu nägu. Majades särasid tuled ja neis oli nii palju hubast soojust.

Koju! Koju! Halb on siisugune kurvastav üles-tunnistamine, aga nüüd ei kohuta ta vähemalt oma välimusega ema, ei raba ta nõrka südant. Otsib ise sobiva momendi ja palub andeks. See ei kordu enam kunagi.

Henn Onton, sa oled siiski suurepärase sell!

6. novembri õhtupoolikuks oli kõik korras. Pikk ettevalmistuste periood oli läbi moodsa maja mitmesuguste ruumide tormitsenud ning iga hetk pidi saabuma ehitatud saalis kulminatsioon. See oli noore komsomoliorganisatsiooni seni suurim tuleproov. Kas kõik läheb nii, nagu plaanitsetud, koosolekutel läbi vaieldud, otsustes ära tähendatud?

Paistis, et läheb.

Koolimaja jäi vaikseks. See oli mõnetunniline vaikus enne tormi.

Peoks valmistuti nüüd laialipaisatuina üle linna, kõikjal, kus leidus keskkooli õpilasi.

Oie avastas liiga hilja, et kleit on kapis kortsunud. Nii tuli see selga panna üsna soojana. Juuksed kippusid pärast eilset saunapäeva liiga kohevile hoiduma ja nendega oli palju mässamist, enne kui enam-vähem rahule võis jääda.

Aega oli veel ainult tunni ringis. Süda ei tahtnud kuidagi oma pesasse ära mahtuda. Ülejäänud aega oleks võinud klaveri taga mööda saata, aga kahju oli kleiti kortsutada. Milleks ta selle küll nii vara oli selga tõmmanud!

Siis tuli perenaine ja teatas ärevalt, et üks võõras mees küsib teda.

Mees seisis hämaras eeskojas.

Oie läks tundmatule vastu, aga see ütles, et tal on vaja rääkida nelja silma all.

Perenaine, kes kandis oma «pansionis» tütarlaste eest ka moraalsest vastutusest, taandus toast võrdlemisi visalt ning kuna võis arvata, et ta kotta luurele jäi, tundis Oie ennast üsna julgena, ehkki tundmatu mehe kummaline käitumine ei äratanud usaldust.

Asjaolud selgusid samas. Tegemist oli NKVD ametnikuga, kellel oli tarvis teada järgmist. Millises koolis Oie Heinaru käib? Kas ta tunneb Valdur Pastakut? Heino Baalepit? Valter Oja? Rita Lutsu? Leida Krooni? Kas ta käib nendega läbi?

Kui kõik need küsimused, mida tähtsa asutuse töötaja esitas mingit musta kaustikut lehitsedes, olid vastatud, tõusis ta püsti, võttis oma tumeda kaabu ja ütles naeratades:

«Ma pean teid endaga kaasa paluma. Sellest muidugi hiljem kusagil mitte üks sõrfa, saate aru. Asi on väga tähtis ja... salajane. Mõistate?»

«Jah, ma... mõistan. Ainult, et meil tuleb pidu ja ma olen väga seotud.»

«Koolis?»

«Jah.»

«Pole viga. Ma hoolitsen selle eest, et teid kaua kinni ei peeta. Seal ei tohiks minna üle veerand tunni.»

«Ah soo! Siis muidugi!» hüüatas Õie kergendatult ja võttis ukse tagant varnast oma uue mantli.

Täpselt kell kuus algas viimse võimaluseni täiskõlunud saalis Oktoobrirevolutsiooni 23. aastapäevale pühendatud pidulik koosolek direktori avakõnega. Ta rääkis lühidalt sellest, mis toimus 1917. aastal, miks see toimus, mida see andis, ning tuli oma kooli juurde, avardas siit edasi hariduse ja õppimise tähtsuse kui uue korra võidu pandi.

Henn seisis hoopis iselaadi raskuse ees. Tagumistest ridadest hakati talle plaksutama juba siis, kui ta kõne tooli tõusis ning aplaus ei tahtnud ega tahtnud vaibuda. Direktor pidi kurja pilguga püsti tõusma, alles siis vaibus vastasrinna esimene katse õhtut nurja ajada. Aga nad olid oma suhtumise avaldanud. Aitas.

Kõneleja ei oodanud säärast algust ning ettevalmistatud, paberile ülesmärgitud kõne sai vastavalt sellele uue poleemilise iseloomu. Ta kallutas ennast ettepoole, nii nagu tegi seda Arnold Pollar, seesama võimas orator, kelle juures ta eile käis väga häbeliku abipalujana oma kõnet näitamas ja kelle juurest ta väga heas tujus lausa õnnelikuna tulles leidis tänavalt purjus koolivenna. Tal oli hea nägemine. Ta nägi, et plaksutajate hulgas polnud Heinot. See istus Antsu kõrval. Nad ei aplodeerinud. See andis talle jõudu ja julgust alustada peast:

«Me pühitseme täna Suure Oktoobrirevolutsiooni 23. aastapäeva. Plaksutage nüüd! Me pühitseme marksismi-leninismi võidu aastapäeva. Aplodeerige! See väärrib seda!»

Niisugust algust ei oodatud. Saal tardus kuulama. Kõneleja ei hellitanud kedagi, ei laskunud elementaarsete tõdede teadustamiseni. Ta rääkis kõigile ootamatult mingist ketist, mille lülid olid kõige nõrgemad tsaari-Venemaal. Rääkis diktatuurist ja demokraatiast. Ning kutsus siis äkki vaatama sadamapilti Indias, riigis, mis veel vaevles kolonialismi ikkes. Pilt, mille ta maalis, oli fantaasia vili, ta polnud ju Indias käinud. Aga fantaasia,

kui ta on värvikas, köidab. Ta kutsus oma kuulajaid Londoni dokkidesse, kus kapital imeb halastamatult lisaväärtust tööinimesest. Ta jõudis sõdadeni, inimkonna hirmsaima nuhtluseni, millele kuulutas sõja sotsialism. Sõda sõjale! See oli nagu sarvehüüd, millele otsekohe järgnes põhjendus. Kõneleja oli hiljuti rääkinud kerjusega, pimedaga, kes kaotas maailmasõjas nägemise. Ta opereeris pimedat inimese sõnadega, kes needis sõda ja õnnistas uut korda kui lootust korraldada elu ilma sõdadeta.

«Ajalugu on õpetanud inimesi nii, et nad oskavad näha ka pimedatena, samal ajal kui meil koolis leidub nägijaid, kes on pimedatest pimedamad,» paiskas tuliseks muutunud orator tagumistesse ridadesse. «Nad ütlevad, et Oktoobrirevolutsioon oli viga ning et ajalooratas tuleb tagasi käänata. Lubage naerda, seltsimehed. Ajalooratta tagasikäänajate hale saatus väärrib ainult naeru. Seda on varemgi püütud teha.»

Sellele järgnes lühike loetelu majanduslikust arengust Nõukogude Liidus, mille orator oli üles ehitanud Stalinil kõne põhjal konstitutsioonist. Ja lõpetas retooriliselt:

«Milles seisab siis selle hiiglasliku ajaloolise päeva põhiline tähtsus? See on inimese vabastamine, töö vabastamine, see on lõpuks kõigile inimestele inimyäärse elu loomine! Elagu Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 23. aastapäev!»

Järgnev aplaus polnud enam vastaste leiutis. See oli määratud võitjale. Inimene on peenike olend. Ta tajub nagu õhust, millal üks ja seesama asi on pööratud tema vastu või on tema poolt.

Võitja ei läinud enam publiku hulka, sest ta teadis, et otsekohe järgneb koori kogunemine keemiakabinetti.

Õpetaja Park juba punetas ja korraldas siin saabuvaid kooriliikmeid mitte oma tavälise paluva tooniga, vaid pidulik-pateetilise tõrelemisega.

«Bassod, bassod, ei jää ukse ette tolknema, te lähete viimastena... Sopraanod! Ühte hoida! Ja teie ka, altod, kas te ei tea... Meisterson, suur neiu, mis te keerutate?»

«Minu kõrval on viiendast see pianist, Heinaru, aga teda pole kohal.»

Sellest läks ärevus lahti. Kus on Õie Heinaru? Miks ta hilineb? Proovidel oli ta alati täpne.

Võimlejad ja solistid sattusid ärevusse. Õpetaja Park ennustas, et hilinejat ootavad rasked etteheited. Kuidas võib panna tervet kooli enda järel ootama!

«Aga kui ta üldse ei tule?» hüüdis tütarlaps ungari rahvarõivastes.

«Sel juhul sa ei tantsi,» vastas keegi koori hulgast.

«Jumal, mul on ju Õiega tempodes täpselt kokku harjutatud...»

Koor läks välja.

Võimlejad tulid ja nakatusid silmapilkselt solistide hulgas maad võtnud paanikast.

Suur ja lai on maa, mis on mu kodu,
rikas loodusvaradest ta pind...

Pidu oli alanud. Otsekohe pärast koori pidi välja minema võimlejate grupp. Kus on saatja?

Kava tuli käigu pealt ümber teha. Niina ja Henn vaatasid tegelaste tuppa tagasi jõudes kuidagi imelikult teineteise otsa. Oli juhtunud midagi tõsist.

«Võimlejate asemel tuleks saata orkester?» arvas Henn esimeses ärevuses, unustades, et ka seal ei tulda toime ilma pianistita. Naljakas oleks õpetaja Parki õpilaste hulka mängima panna, pealegi ta dirigeeris...

«Vilma, sa lähed nüüd tulle!» tegi Niina esimese paranduse kavasse.

«Jeekim! Juba!»

Niina tume pilk käis üle sagiva ruumi ja märkas järsku Valdurit, kellel siin midagi asja polnud ei nüüd ega edaspidi. Ta ütles seda vaikselt Hennule ning jätkas kohe ärevat arutlust vana lauluõpetajaga.

Muidugi võis viimane saata Rajametsa. Aga tütarlaps ungari rahvariieetes nõudis kategooriliselt Õiet, kellelega ta oli harjunud. Sama nõudega tulid välja ka võimlejad.

«Ah, tütarlapsed, kas see pole siis ükskõik, kes saadab,» püüdis Henn tungida võõrale territooriumile, aga

saal vastu niisuguse nooltesaju, et tõmbas kõrvad krae vahele.

Aplaus kõlas saalist nagu äkitselt katusele paiskunud vihmahoog.

Nii Vilma oli lõpetanud ja hingas kergendatult. Jäi varuks veel Rajamets. Aga edaspidine osutus juba lausa põrguks, sest säärast laadi segadus kisub tuju maha. Kes küll torkas neile võimlejaile pähe, et nad uue saatjaga hakkama ei saa. Võib-olla saavad?

«Meie ei lähe välja «võib-ollade» peale,» ütles sale neli oma atlasspluusi näppides ja oli sügavalt rahuldatud, kui leidis toetust võimlemisõpetajalt.

Ada ja Ida leidsid samuti, et nad ei julge, lihtsalt ei julge niiviisi hea õnne peale välja minna.

Kusagilt tuli murdma hakata. Keegi pidi julgema, eeskujuna näitama.

Hennule meenus, kuidas Niina oli võimlejate grupi loomise pärast piike murdnud ning talle tundus, et need mängivad nüüd kokku. Leidsid haruldase juhuse kätetasmiseks ja tähtsuse ülesvinnamiseks. Eriti terav oli too pikk neljandast klassist, kes mõjutas tervet gruppi. Henn vaatas ta sihvakaid jalgu ja ta sisemuses läks lõõmama süngelt suitsev raev.

«Te lihtsalt ei taha esineda,» karjus ta pikale otse näkku.

«Muidugi ei taha, kui te niisuguseid segadusi tekitate...»

«Meie tekitame?»

«Aga kes siis? Varem on ka pidusid peetud ja pole kunagi niisugust asja nähtud, et see, kellest nii palju oleneb, ei ilmu kohale. Ise on ta veel komsomolis.»

Kõigi üllatuseks hüppas nüüd laual istunud Vilma põrandale, ümarik nagu äsjasest esinemisest punane nagu peet, aga võib-olla ka vihast, sest ta ei mõistnud nalja:

«Mis puutub siia komsomol! Õie Heinaru on viiendas klassis kõige korralikum inimene, kui teada tahad. Kui ta oleks tulla saanud, siis ta oleks tulnud. Võib-olla pole ta enam üldse elavate kirjaski.»

Vilma sõnad uputati võimlejate ja rahvatantsijate pahameeletormi. Milleks liialdada ja hirmutada? Nii-

sugust jaburust on võimeline välja mõtlema ainult Kõps.

Valdur asetaskäed risti rinnale. Ta oli uhke. Tal oli suurepärane meeleolu. Võis pilutada silmi, sest oli midagi korda saadetud.

Kui Heino teda nägi siia sisse astuvat, ei läinud ta minema, ehkki tal siin rohkem asja polnud. Ta oli veendunud, et eilne koosistumine Rita korteris oli lahutamatus seoses kõige sellega, mis praegu toimus. Hingeline madalrõhkkond, kuhu eilne häbi teda oli paisanud, ähvardas paisuda raskeks ja pööraseks tormiks.

Heinol oli tahtmine alustada nii: minna äkki, ilma ühegi ettevalmistava märgita Valduri juurde, haarata kinni ta rohelisest lipsust ja küsida — kus Oie on? Küsida nii, et kõik kuulevad.

Eilne õhtu aga takistas. Valdur oleks võinud küsida, et kas ta veel purjus on või tuli kõik välja. Hommikul küsis ta niiviisi. Küsis vaikselt omavahel nagu hea semu. Nüüd võis ta küsida nii, et kõik kuulevad. Ning lisada juurde nagu hommikul: kas isa andis kere peale?

Aga kui tõmmata sellest vastikust lipsust nii kõvasti, et ta seda öelda ei saa? Noormees, kes niiviisi üldises saginas seistes mõtles, tundis äkki sõrmedes otsustavat kihku. Meenus pilt möödunud sügisest. Valdur lõi siis Ontonile näkku, kasutas oma füüsilist üleolekut. Ja direktor olevat talle siis öelnud, et inimest näkku lüüa on kõige alandavam. Raskus sõrmedest kadus.

Sel silmapilgul tuli ruumi tedretähniline süljene suuga nooruk. Mis asja oli Kuusklal tegelastetoas? Ahaa! Sõbrad kohtusid!

Heino tegi endale teed otse nooruki kannul ja kuulis, kuidas lustakas poiss oma «šefile» meeldida püüdvalt konstateeris:

«Segadus kui paabelis, ha-ha-haa!»

Nooruki näost kadus veri kuni huulteni, kui järsku raske käsi teda võetud suunast kõrvale tõukas ja sinna, kuhu kavatses peatuma jääda tema, jäi peatuma too sama, kes eile üksipäini terve pudeli... Rohkem mõtteid sai tobeduseni ehmunud poisil vaevalt ajukurdude vahele tekkida, sest sel silmapilgul sündis keemiakabineti nurgas midagi niisugust, mille ümber jätkus juttu

terveks talveks nii õpilaste laiades hulkades kui ka õppenõukogu kitsas ringis. Peamiselt arutati muidugi sündmuse motiive. Ainult poksiharrastajad lähenesid sündmusele puhttehnilisest seisukohast ning nende üldine arvamus kõlas umbes järgmiselt: kui Saalepi haak oleks antud ringis, siis Pastaku-poiss oleks olnud üle nõöride mis paugub. Et aga nõöride asemel oli keemiakabineti pruun puupaneel, siis lendas hoobi vastu võtja mütsudes nurka ja jäi sinna kaamena, lõdvana ja võibseivate huultega oma saatust ootama. Ruumist käis läbi hele kiljatus, millele järgnes hetkeline vaikus.

«Hakkad vastu, võid surma saada!» kuuldi Heinot hingeldades läbi hammaste suruvat. «Sa ütle nüüd otsekohe ja silmapilk, kus on praegu Oie!» Viimast nõudmist ei kuulnud, sest Valdur püüdis lahti rabelda ja nõudja hää alaneks vihaseks sosinaks.

«Mina ei tea. Seda mina ei tea. Kust ma seda tean? Ba kahetsed, kui sa mind veel lööd.»

«Ükskõik!» Heino töötles oma vastast lähimaa pealt metsiku kiirusega.

Nüüd said tütarlapsed oma hääled lahti, võimlemisõpetaja, nooruke nagu ta kasvandikud, katsus asjatult oma autoriteeti maksma panna. See, kes peksis, ei eritlenud ta häält selja taha kogunenud tütarlaste hulgast. Sellel oli vaja teada, miks ei ole nende tüdrukute hulgas praegu ühte.

«Poisid, mis te vahite!»

«Ta on hull!»

«Ta tapab teise ära!»

Niisuguste kohutavate ennustuste ajendil asus Henn koos paari poisiga korda looma.

«Ära sega!» heitis Heino peaga, ilma et oleks korraloojale otsagi vaadanud.

«Pea. Asju saab lahendada rahulikult.»

Heino hoidis oma vastast lipsust ja hingeldas:

«Rahulikult? Sellele on vaja anda, nii et on antud, küll siis hakkab rääkima.»

Lips polnud veel kuigi kõvasti ümber kaela, kuid kinnipeetav ei kasutanud rääkimisvõimalust ülestunnistuseks, vaid karjus:

«Küll te kahetsete. See on kokkumäng!»

«Kas ütled? Kas ütled, kus ta on?» sikutati lipsu.
«Pea, Saalep! Nii ei tohi,» arvas Henn kerge värinaga kehas. (Talle oli igasugune füüsilise vägivalla nägemine raskesti talutav.)

Uksed liikusid. Saalis aplodeeriti. Vist Rajametsale. Siin oli see juba unustada jõutud. Koos viiuldaja ning lauluõpetajaga ilmus ruumi direktor.

«Mis siin toimub?»

«Seltsimees direktor, mina... Võite mind välja heita või mis tahes, aga ma... Tema teab... ühte asja, aga ei ütle välja. Ma tahan seda omavahel...»

«Vale! Kuidas võin mina seda teada?» ajas Valdur enda sirgu ja pühkis lumivalge taskurätiga nina. Taskurätile siginesid punased vöödid ja need panid ta lausa kiunuma: «Saalep tungis mulle ootamatult kallale nagu hull. Mina ei tea midagi.»

Direktor viis kaklejad endaga kaasa, jättes tegelaste toa tohutusse segadusse.

Niina suutis vaevu üldises kisas ennast vaos hoida. Ta palus Rajametsa veel midagi mängida, et ei tekiks vaheaega. Rajamets vaidles vastu, et ta pole mingi augutäide. Aga Niina väga palus ja vana Park taipas olukorda, tegi enda nii reipaks kui sai:

«Lähme, Rajamets. Mängime Kreislerit, seni kui sinu suits hajub. Ta-taa-ta-taa, ta-ta-tat-tat-tat-tat-taaa...»

Siis tõusis Niina laua peale püsti ja nõudis vaikust.

«Kisa kostab juba saali ära! Võimlejad, võtke kohad sisse. Järgmisena lähete teie. Te saate hakkama. Ei või ometi nii head numbrit lasta kaotsi minna kõige selle tõttu, mis juhtus...»

Henn mõtles palavikuliselt, kuidas teda abistada, ta nägi, et asi pole niivõrd kartuses, kuivõrd jonnis ja meelsuses. Kui tühine, võrreldes revolutsiooniga kogu maailma mastaabis, aga ometi kisub närvid viimse pilrini pingule.

Abi tuli ootamatult. Uksele ilmus — Õie. Ta nägi väga halb välja ning kõik tungisid ta ümber kokku.

«Mind peeti väevõimuga kinni.»

«Mis ma teile ütlesin!» hüüdis Vilma võidukalt.

Tema võidurõõm suruti maha, sest oli vaja kähku ära kuulata, miks Õie hilines. Kes teda kinni pidas?

«Mind peteti. Viidi autos linnast välja. Hüppasin sõidu pealt kraavi ja näete, nende kätega pean ma nüüd mängima.»

Ta peopesad olid kõvasti marraskil.

«Aga sõrmed?»

«Tooge joodi!»

«Vaata, su sukad on täitsa räbalad!»

«Ja palit on takjanuppe täis!»

Nüüd algas positiivne sagin. Ühe tüdruku kordaseadmine kamba tüdrukute peale oli lõpuks tühine asi, pealegi kui vahepeal huvitava juhtumi luustik täienes liha ja verrega — tuldi järele NKVD-st, paluti autosse ja viidi. Sõit vältas kahtlaselt kaua, läks hoopis linnast välja. Autojuht irvitas. Siis oli kõik selge. Masin ei pidanud kinni.

«Kas sa auto numbrit nägid?» küsis Niina ärevalt.

«Oh ei. Ma kiskusin ukse lahti, ma oleksin võinud surmaga saada. Aga nii kole hirm oli edasi sõita...»

«Mis ma teile ütlesin!» kriiskas Vilma.

«Köps, ole tasa!»

«Aga ees üks suur veoauto liikus aeglaselt, hakkas ristteel pöörama, ei saanud sellest mööda ja siis ma hüppasin kraavi.»

Rajamets lõpetas.

Õie polnud veel valmis. Peopesad õhetasid. Põlvedel ei olnud jood veel ära kuivanud ning ta ei söandanud õnnelikult ungari tantsu esitajalt laenatud sukki jalga tõmmata.

Vana Park arvas siiralt rõõmsa enesekindlusega, et ta peab fermaadid välja nii, nagu võimlejad soovivad, ta oli ju mõnda proovi pealt vaadanud.

Ja võimlejad rivistusid kuulekalt väljaastumiseks.

Õhtu kordaminek oli garanteeritud.

Niina istus väsinult toolil ja palus rahu. Seda oli vaja Õiele, oli vaja kõigile esinejatele.

Sel hetkel tuli ruumi vana tüse kooliteenija, Karu-mammi, vaatas pilusilmi üle ruumis viibijate ja näitas äkki näpuga Niinale:

«Toda preilnat taht direktori ärra oma puul näta.»

Niina kargas püsti, ütles Õiele, et siin olid vahepeal

hirmsad lood, ning Karu-mammit «preilna» ja «härre» pärast lõbusalt noomides läks alla.

Direktor istus oma rohelise kaleviga kaetud kirjutuslaua taga. Poisid seisisid kolm sammu sellest eemal. Laual oli ainult mattkupliga lamp, kirjutustarbed ja üks väike sedelike.

Selle kohta tahtiski direktor teada, kas Niina Smirnov tunnistas selle omaks. Jah, selle oli Niina tööpoolest eile Pastakule saatnud, et teda vaikima sundida. Pastak segas sihilikult peaproovi.

«Aga vaadake, õpilane Pastak süüdistab teid, et te olete ässitanud Saalepi tema vastu. Teil, kui te niivõrd siin ähvardasite organiseerida Pastaku läbikõlkimist, pidi olema mingi tagatis?»

Niinal oli väga piinlik, ta ruttas õiendama:

«Pastak on moraalselt niivõrd madal inimene, et temale ükski muu asi ei mõju. Kirjutasin ainult hea õnne peale, et ta proovi ei segaks.»

«Hm! Nii et teil polnud Saalepiga mingit kokkulepet?»

«Absoluutselt mingit kokkulepet. Saalep on natsionalist ja mind kui kommunistlikku noort ei usalda ta ühelgi juhul.»

Nende sõnade puhul vaatas Heino korra pikale tütarlapsele otsa ja lõi siis silmad maha.

«On see nii, Saalep?»

«Jah. See oli nii.»

«Kuidas — oli?»

«Tähendab, senimaani oli see nii. Nüüd ma ei ütleks, et ma Niina Smirnovi ei usaldaks.»

Direktor muigas. Valdur tormas viimase jõuga peale.

«Härre... seltsimees direktor, vabandage, aga vanad harjumused... Teie möödunud aastal, siinsamas, rääkisite minule, et inimest näkku lüüa ei tohi. Kas see oli nii ainult möödunud aastal? Või kehtib see seadus ka tänavu?»

Vana, väga puhas ja väsinud mees pööras oma pleekinud silmad küsijale. Tema silmades läigatas midagi jõuliselt ja nooruslikult, kui ta ütles:

«See kehtib ka tänavu. Kehtib.»

Sel silmapilgul tasus Niina Heinole heade sõnade eest
vaikse teadaandega, mis lõi noormehele elu sisse:

«Tuli? Millal? Mis temaga siis oli?»

«Jah?» pöördus direktor erksaks muutunud kakleja
poole.

«Õie Heinaru tuli, jõudis praegu kohale.»

«Väga kena. Ühed tulevad ja teised lähevad. Toid, Saalep, ma pean peolt kõrvaldama.»

«Selge!»

«Võite minna.»

Noored läksid.

Vana pea hakkas otsima tuge minevikust. Kuidas
asja lahendada, et ei oleks viga, et positiivne jalge alla
ei langeks ja negatiivne ei võimutseks. Kuidas pahe
oskab ära kasutada kehtivad normid, poeb nende vahela
ja väldib lööke, samal ajal kui ilmselt õige ja hea kor
raldab oma asju tihti normidele risti vastupidiselt ning
peab vastu võtma karistuse, mis on vajalik üldsusele
nii... noh, profülaktika mõttes.

«Seltsimees direktor...»

Noh, kas ta ei läinudki veel koju. Oli ju korraldus.

«Ma tuln, et küsida. Ma tahan väga kuulata üht ette
kannet...»

«Palun, aga mitte selles paigas. Minge homme Hein
aru poole koju ja paluge, et ta teile mängiks oma
valssi.»

«Seltsimees direktor! Ma ei mõelnud sugugi...»

«...et mina vanamehike teid jalapealt läbi näen.
Aga näete, näen.» Ta ei teinud väljagi noormehe hädi
sest ilmet ja aeg-ajalt vastuvaidlemiskatseteks avane
vast suust. «Kui juba kakeldakse, siis peab tõsi taga
olema, mis?»

«Ei olnud kaklus. Ei kakeldud selle pärast!»

«Ah, mis me naljatame! Puha teada. Ja muide, kui te
aumees olete, siis te ei hakkagi ootama järgmist kooli
päeva, vaid lähete juba homme pärast demonstratsiooni
ja palute neilt andestust. Ma eeldan, et teate, mis
pärast?»

«Seda muidugi, seltsimees direktor.»

«Seletage, mispärast.»

«Süü on minus. See oli juba esimesel koolipäeval...»

«Pidage, pidage. See mind ei huvita. Teie vastiku
kaklemisega on seotud nii või teisiti neiu nimi.»

«Ma ei nimetanud tema nime. Vähemalt teiste kuul
des mitte,» läks noormees imelikult ägedaks.

«Aga kes garanteerib, et teie vastane seda ei nimeta?
Nii. Neiu pole teilt kaitset palunud. Teie teguviis
võis määrda tema nime. On see teile arusaadav,
rüütel?»

«Arusaadav, seltsimees direktor.»

«Minge siis, ja et teie õhkugi siia ei jääks.»

Heino läks. Ta läks ja seisatas trepil. Saalis oli vist
palav, läbi lahtise akna kostsid rahvatantsijate hüpped
ja klaveri lustakad akordid. Valss oli juba mängitud.

Heino läks. Istus külmale niiskele pingile ja vaatas
taevalaotuses kiirgavaid tähti, venitas nende kiiri sil
made pilutamiseks kord pikemaks, kord lühemaks ja
unistas iseenda elu algamisest. Kasvulava aeg oli lõp
pemas. Tuli minna üle avamaale. Sirutada välja tiivad
suureks lennuks ellu. On juhtunud, et just ääretu tähis
taeva hajuva lõpmatuse ees leitakse oma täht, oma elu
sihtpunkt, kuhu hakkavad suunduma kõik seniste taht
miste ojakesed.

Linn, sära tuledes ja oota veel! Tuleb aeg ja su nime
ei nimetata ainult sellepärast, et siin asub raudteejaam,
kalevivabrik ja linnus. Miks peaks kõlama imelikuna,
kui kunagi aastate pärast kirjutatakse: siin õppis kuu
lus pianist Heinaru, siin sündis ja kasvas üles ajaloo
lane Saalep, kelle uurimused on toonud kasu inimkon
nale.

«On vaja tahta. Kui rumal ja vilets on öelda: niikui
nii ei saa enam midagi teha. Miks ei saa? Kes ütles, et
ei saa? Ainult mahajääjad, kes ei suuda võistelda, ütle
vad nii, sest neid närib kadedus ja pessimism. Ei mingit
allavandumist elule!

Aasta kõige pikemate ööde ja lühemate päevade
periood tungis peale ja surus õppuritki ninapidi raama
tuisse.

Oo, kui kenasti kõlas ühel säärasel raskel nohiseval
hommikul organiseerivale inimesele omane enesekindel
bass:

«... Me jõuame selle aja sees vaadata tegelikult kahte asja — Gorki «Vassa Želesnovat» ja Dzeržinski ooperit «Vaikne Don». Sõiduraha tuleb ainult osaliselt maksta, sest möödunud aasta ekskursioonist jäi hulk raha üle...»

Õie vaatas tahapoole ja kohtas Niina naeratust. Sellest võis hõlpsasti järeldada, et väljasõidu plaan ja Heino Saalep kui organisaator ei tulnud temale mingi üllatusena.

Kogu klassi hommikune unisus oli järsku asendunud üldise õhinaga. Miks just need tükid? Kui palju siis täpselt kulub raha sõidu peale? Aga need, kellel pole ööbimisvõimalust? Kes garanteerib piletid?

Vahetunni ajal hakkas Rita teatriturnee organiseerijat usutlema. Tuli ta juurde veel teisigi, kes salaliku oelusega küsisid:

«Miks just need tükid?»

Henn tungis piirajate hulka ja asus Gorki loomingu hiiglaslikku tähtsust rõhutama. Ta oli sellest vene kirjanikust vaimustatud, nii nagu fanaatik oma religiooni apostlist. See nimi ei kuulunud arvustuse alla. Teisiti mõtlemine, tundmine oli ta meelest kohutav nõmedus.

Sel hetkel haaras Õie Heino Saalepil käisest ja vedas ta lagunevast ringist kõrvale. Tal näis olevat midagi väga tähtsat südamel.

«Ma tahtsin öelda, et see on lihtsalt haruldane idee!»

Noormees vaatas maha, kõrvad värvusid punaseks ja varsti kogu nägu. Otsis vist parajat vastust. Ka tütarlapse näkku oli valgunud rohkem värvi, kui öeldud sõnade ja tooni järgi arvatä oleks võinud. Kuna vastus viibis, siis lisati kähku juurde:

«Ega ma ei nori, mõtlen seda tõsiselt. Sa ise sõidad kaasa?»

«Muidugi. Tead, Õie, me peaks rääkima, eks ole?»

«Jah. Milleks see rumal põrnitsemine.»

«Ma olin hiigla loll ja üldse... see lööming ka veel. Ma ei tulnud selle pealegi, et võin sulle sellega halba teha. Räbal tunne oli pärast omal küll, aga ausalt öelda, ei julgenud, noh nii, vähemalt vormiliseltki vabandama tulla, sest... sest vaatasid ikka kogu see aeg minust mööda.»

«Kuuled sa, üldse... väga paha on olla riius, eks ole?»

Noormees jagas seda seisukohta täielikult ning leidis, et taolisel vindumisel pole mingit mõtet.

Nad jalutasid. Sattusid märkamatuult üldisse voolu. Neid vaadati. Mõned, kes teadsid üht-teist nende elust, muigasid.

Nad ei märganud midagi või ei teinud lihtsalt välja.

Oli hea, mälestusväärne hommik. Lõpmatult ilusa aja värelev eelaimus rikastas nüüd iga nende sõna ja pilku ning andis kuuma tähenduse ka vaikimisele.

KOLMAS OSA

ÜMBERISTUTAMINE

Viimased päevad ei andnud asu mõtetele minevikust. Kujutleti vist küll ainult ähmaselt lähimat tulevikku, mis näis virvendavat kusagil siinsamas põuapäikese punakas leegis, elati olevikust, mis oma ränkade sündmustega litsus kokku mitte üksnes senised plaanid, vaid ka nende plaanide kunagised kasvulavad. Jäi järele ainult see, mis tuli sooritada nüüd, selsamal silmapilgul või eeloleval tunnil. Hommikul ei teatud, mis tehakse öhtul, öhtul ei teatud, mis sünnib öösel...

Aga võib-olla Edna Piiber üksi tundis nii? Kas tema vend ja ema sedasama läbi elasid? Lembit igatahes oli kõik need päevad mingis asjalikus tegevuses. Ja ema valjuhäälses nurinas vingerdasid uue jõuga lähima mineviku masendavad päevad. Reipamalt lonkas perenaine kevadest saadik hooletussejätud taluõuel, tema jutul oli jälle võimu ja terast sees. Elukogemuste mitmekülsus ei paistnud pidurdavat ta usku sellesse, et kõik on varsti vanas roopas, et esimeste langevarjurite valda laskumise järel astub varsti majja ta patune ja kaval elukaaslane, liigub koos nendega, kes loovad korra, mille magus hüve sai täiesti tuntavaks alles siis, kui seda enam polnud.

Edna ei võtnud midagi ette. Ei suutnud. Ei suutnud ka unistada, sest elu äkiline suur hoovus sundis ta sismuses tööle mingi sepipaja, mis tagus monotoonselt: «Kõik on muutunud, kõik on muutunud, midagi ei jää järele endisest...»

Tolmusele maanteele jõudes tundis Edna ennast veelgi ebakindlamini. Vana ruuna liipav astumine ta taga tuli nüüd rohkem kuuldavale. Miku komistas tihti ja naksus liigestest. Edna teadis, et niisugust hobust komisjon vastu ei võta. Sõjavägi nõudis terveid hobu-

seid. Aga ema ei lubanud Miirat viia. Ta saatis Lapi Kusta juba eelmisel öhtul Miiraga veskile. Küllap oli teada, mismoodi see veskile minek toimus!

Kui madal on omakasul! See on nagu kleepuv pori, mis määrab jalgu, käsi, nägu ning muudab inimese närvuväärseks.

Püüda päästa oma häid hobuseid mobilisatsioonist? Aga kõik pidid andma oma paremad hobused praegu sõjaväele. Ema lootis oma Lembitule, kes istus hobuste tundjana juba varasest hommikust alates komisjonis. Ka mõned head naabrid nähtavasti lootsid, et Lembit neid aitab. Käisid neil eile külas küll viinaga, küll muidu. Aga teised? Ja teiste valdade talupojad? Millele võisid loota nemad?

Praegune aeg nõudis uhkust, sirget rühti. Mis mõtet oli madalal omakasul, kui roheline lepik ei kutsunud enam otsima varjatud hilist maasikat, kui luhas polnud kõige kibedamal heinaajal niidutärinat, kui kivisel rannaribal polnud enam külgetõmbejõudu? Kellele oli vaja seda väiklast alatust, kui maantee tolmas veokita hobuste kapjadest, kui taevas oli pilvitu, aga päike varjutas ennast punaka uduga.

Kõik oleks võinud olla hoopis teisiti, kui oleks endine aeg. Siis oleks Edna just sellel suvel ühel imekaunil öhtul tundnud ennast liblikkergena selles punase-valgekirjus siidkleidis, mida ta ammu igatses. Sel imekaunil öhtul (küllap vist rahvamaja pargis) oleksid teda kadedusega vaadanud mahajääjad, eided oleksid ta kohta öelnud — Piiberi tütar läheb sügisel Tartu tudeerima. Sel öhtul oleks kindlasti talle avaldanud armastust Valdek Ulm. Kahju küll, aga mis parata. Ta oleks olnud siis sellele tugevale naabri perepojale sunnitud ütlema: «Ei iialgi!» Tema suur armastus, tema elu sisu, tema heledapäine kõhnuke poleks sel öhtul temaga tantsinud, sest teda poleks olnud siin. Aga Edna oleks tundnud ennast ikka tema kõrval ja teda oleks täitnud lakamatult südantkuumendav teadmine — taaskohtumine sügisel Tartus! Kuidas oleksid lõhnanud aasad sel imekaunil ööl!

See jäi ära. See rebiti ära nii järsu tõmbega, et esialgu tajus ta ainult rebestamise õudu ja aimas järgneva

valu meeletut põlemist. Möödunud suvi oma sündmustega oli Henu pimestanud. Alguses lootis Edna oma sõnadele. Kirjutas oma kõige pikema kirja. Sellele vastas poiss kõnedega hommikustel kogunemistel aulast. Siis tuli talv. Edna isa areteeriti ei millegi eest. Aga kuidas Hennule see teade mõjus! Lükkas ainult korraks harjumuslikult üle kohevil juuste, et ennast koguda, vaatas Ednale otsa (kui hirmus on näha heades silmades külma terast) ja lausus pikkamööda: «Meie ei areteeri ühtki inimest ilma põhjusega.» Meie!

Tol hirmsa teate saamise hommikul jõudis ta Hennule öelda ainult ühe pooliku lause. Edaspidi hoidusid nad kõnelemast. Edna ütles: «Tuleb aeg ja sa näed...»

Tulid talvepäevad, uudistega, koolipidudega, koosolekutega, teatrietendustega. Tulid kevadpäevad unistustega suurtest tegudest. Tulid eksamid ja lõputunnistused. Tuli sõit koju, kus unistused suurtest tegudest pidid küpsema plaanideks. Aga siis kärgatas sõda, ja Edna aimas, et midagi ei tule enam, millekski pole enam aega valmistuda, kõik valgub laiali, pole kedagi, kes vaataks pealt tema võitlust, kes tajuks tema hingesuurust ja härduks sellest põlvili. Edna tahtis olla võitja ning võitjana andestada Hennule tema eksimuse.

Nüüd läks ta tolmusel teel, tema taga liipas ja naksus Miku, kelle kabjad olid mõranenud. Kui Edna oleks suutnud ennast lahti rebida olevikust, oleks talle võib-olla meenunud üks mahe surnuaiapäha hommik, millal nad isaga kahekesi ristikupõllult Mikut käisid toomas. Edna oli pisike ja isa võis ta Miku priskele seljale tõsta. Võib-olla oleks meenunud, kuidas ükskord Miku ehmus põldpüüst ja tõmbas nii järsku, et Edna niidumasinalt maha kukkus. Sellest jäi parema silma nurka vaevalt märgatav armike, mille kohta Henn veel möödunud aasta kevadel, kui nad Tallinnas ekskursioonil olles kõrvuti Patkuli trepil seisid, vaikselt küsis. Edna jutustas. «Sa oleksid võinud sattuda ju liikuva tera ette,» oli seesama Henn siis nii siiralt ehmunud, et Edna läbi naeru tundis, kuidas süda magusalt kokku tõmbus.

Ühtki kildu minevikust ei kerkinud sel tulikuumaal öhtupoolikul Edna mällu.

Rahvamaja pargist kõlas hobuste hirnumine. Ednale

näis see nii kaeblik ja ta aeglustas tahtmatult sammu. Vallamaja kohal hõljus punakas tolmu. Põlise pargi igi-hämarus lausa kubises hobustest. Heinte, niidetud rohu, värske sõnniku ja hobusehigi vänge segu kandus märgatamatu tuulehoovuse mõjul parki piiravale teele ja hajus arvatavasti kusagil kaugel põldude kohal. Kas ei meenutanud kõik see surnuaiapäha? Ei. Surnuaiapäha ei peetud kunagi siin, rahvamaja pargis.

«Nii paljudest sul oma setukast jätkuski,» kuulis Edna vana Ulmi kähedat tenorit küsivat vibalikult naiselt, kes oma kõrvi pargivärvast sisse viis. Ulm istus omavanustega maanteekraavi kaldal puude vilus. Tühi pudel läikis nende kõrval tolmusel rohul. Selgus, et Juuli Paemurd tõi oma hobuse vabatahtlikult. Temale paistis imelikuna, et vana Ulm istus rahulikult muru sel ajal kui ta sälg lasila küljes tantsis. «Noor teine veel, ei kõlvanud,» kurtis Ulm oma pikki tubakasuitsust kollaseid hambaid paljastades. «Seda ma vaatan jah. Loodad pääsema? Tühi lootus. Komisjonil aega küll, sakslased alles kaugel. Jõuad veel kõik oma paremad hobused ära näidata.»

Ednal oli piinlik, ta ei tahtnud mööduda Juuli Paemurrust. Aga Juuli märkas teda ega varjanud oma teravat arusaamist asjadest: «Piibri poiss kobab komisjonis hobuseid, ehk sokutab oma kabelikandidaadi ka sõjaväele ära.»

Nüüd juba edasi, nagu poleks kuulnudki.

Vallamaja õuelt kostis Lembitu rahulikku baritoni. Tal käis vaidlus miilitsaga, kes istus punase riidega kaetud laua taga. Kas siis see kõva peaga Pung oli ka komisjonis? Ise ei lõpetanud kuut klassigi, tahtis rehepeksumootoril õnne katsuda, aga sealgi oli vaja lahtisemat nuppu. Nii räägiti temast Piibri peres, kui Pung möödunud aasta augustis ilmus esimest korda rahvamaja juurde miilitsamehena ja tantsis Asta Paemurruga.

Arvatavasti oli jutt Ulmi sülult kandunud Valdek Ulmile. Pung oli huvitatud Valdeku ringsõitudest, millest Lembit ei teadnud midagi. Pung arvas, et sõbrad peaksid teineteise käike ja sõite ikka teadma. Lembit aga ütles, et Valdek pole talle mingi sõber. Ednale tun-

dus see alatuna. Kuidas siis polnud? Lõpetasid koos põlumajanduskooli ja hoidsid hiljemgi kokku. Mitmed tuttavad vallamaja õuel ja trepil kuulasid sõnavahetust ja muigasid.

Just sel silmapilgul, kui Lembit võttis Miku päitsed oma kätte, astus täitevkomiteest trepile kõhn väga energiline nooruk valges särgis ja mustades tublisti tolmunud pükstes.

«Homme lõunaks tuleb lõpetada,» ütles ta kiiresti, käskivalt, mis muide tundus olevat vastuolus ta hääle pehme kõlaga.

Edna ei uskunud oma silmi. Ootamatus oli liiga rabav. Sel hetkel märkas teda ka nooruk. Nad vaatasid hetke sõnatult teineteisele, siis lükkas trepil seisja harjumuslikult üle oma heledate kohevil juuste ja ta pruuniks põlenud nägu valgustas särav naeratus.

«No tere, Edna!» Poiss tuli hoogsalt mõlemaid käsi ette sirutades tütarlapse juurde. «Sina! Vaat, kus üllatus! Noh? ... Ah soo! Sa oled ikka veel ... Nojah, ma mõistan ...»

Võib-olla oleks pidanud teisiti käituma. Henn sirutas nüüd esimesena kae. Mõlemad käed.

Edna vihkas ennast sel silmapilgul jõuetuse pärast, mis halvas ta tolmuheidid jalgu vanades kingades ja sundis peale vastiku kõnelemist takistava hingamise. Midagi pidi tegema, midagi pidi ütleva. Neetud kingakotad! Nagu tal poleks olnud küllalt teisi.

Lembit küsis, kas Edna ja seltsimees komissar tunnevad teineteist. Ütles seltsimees komissar, mitte seltsimees Onton. Seda küsides läigatas midagi kavalat ta helesinistes silmades.

«Vaata siis üle. Ema saatis Miku,» pöördus Edna liialdatud elevusega Lembitu poole.

«Jah, jah, kohe selgub, mis kaupa sinu ema meile saatis,» naljatas see ning tegi kohe asjaliku märkuse, et oleks võinud varem tulla.

Ednale näis, et kõik on juba kunagi varem täpselt nii olnud. Et Lembit kummardub hobuse kapjade kohale, Pung jagab korraldusi külavolinikele, Henn seisab kohmetunult tema ees. Aga mis peenike rihm tal üle õla on tõmmatud? Püstol! Ta saadeti siia relvastatult.

«Ega ma komissar küll ei ole. Lihtsalt komissariaadi volinik. Annan hobused linnas üle ja lähen jälle sinna, kuhu vajalikuks osutub. Üks moment, Edna, ma saadan inimesed meeldetuletustega taludesse...»

Milleks ta pidi kõigest sellest nii täpselt Ednale teatama?

Aga siiski oli ta huvitav, nii enesekindel, kui ta küla-volinikele rääkis, et taludes tuleb selgeks teha, kui raske võitlus käib praegu eesti töörahval oma põliste verivaenlastega. Ta näis olevat tõesti veendunud, et saksa parunite sugu ei saa oma rautatud saapataldu mitte iialgi Eesti pinnale tõsta...

«Nende parasüttisi olla jo Tartu kandis nähtud,» teadis keskealine tüse talumees, kes rinnutsi telliseriidale toetudes muigamisi noorukit kuulas.

«Kes seda räägib? Seda võivad rääkida ainult meie vaenlased, kes tahavad külvata hirmu ja paanikat rinde tagalas. Kas te pole siis kuulnud informatsioonibüroo viimast teadaannet?»

Lembit lõpetas Miku ülevaatamise ja ütles Hennule midagi õige vaikselt. Henn oli sellega hasartselt nõus:

«Muidugi! See on ju teada, kust siisugused andmed tulevad. Kuulatakse välismaa raadiot. Aga seda ma ütlen, et peale jämeda vale ja laimu ei tule sealt midagi. Olukord kõigil rinnetel on stabiilne. Vastase kaotused tehnikas ja elavjõus on väga rängad. Samal ajal toorainete varud, mis Hitler nägi ette välksõjaks, kahanevad ning on lõpukorral. Olukord rinnetel...»

Millal ta ometi lõpetab? Kas ta siis ei näe, et seda oodatakse? Mida ta tahab selgeks teha?

Vallamaja õuel seisid telliseriidad, lauavirnad ja lubjatünnid. Kui naljakas oleks nüüd sel silmapilgul näha siin askeldamas maalreid, puuseppi ja ahjumeistreid.

Kui külavolinikud lõpuks minema lasti, järgnes kõik üllatava kiirusega. Lembit arvas Miku kõlbavat voorihobuseks. Juuli, kes näis just seda ootavatki, päästis valla oma jutü. Lembit Piibri iseloomustus kujunes väga mustaks. Henn tahtis täpsemaid andmeid.

«See ju ta enda talu loom,» polnud Juuli seletusega

kitsi. «Talus hea hobune olemas. Perepoeg sokutab siin oma ja sõprade praaki riigile.»

Kuidas Henn siis varem ei märganud, et Lembit Piiber on Piiber. Vend?

«Mis parata,» naeris Lembit. «Vend küll, aga mingit sokutamist pole olnud ega ole.»

«Käes!» hüüdis Pung õnnelikult. «Seda ma tundsin kohe, et mees katsub kõverdada.»

«Kodanik Piiber,» kõlas Hennu kalgistunud häälel. «Komisjon teie abi ei vaja. Olete komisjonist välja arvatud.»

Lembitu naeratus muutus järjest vastikumaks.

«Kuidas soovite. Igatahes täitevkomitee määras mind asjatundjana...»

«Siin määran praegu mina kui sõjakomissari volinik. Täitevkomiteega meie veel räägime siisuguste määramiste pärast. Ma ei saa aru, mida siin täitevkomitees üldse mõeldakse. Nüüd, kus klassivaenlane kergitab pead...» Ta ei lõpetanud oma ägedat mõtet. Selle asemel pöördus lahkelt Juuli Paemurru poole, küsis, kas ta tunneb hästi hobuseid.

«Eluaeg neid nähtud. Teada puha.»

«Komisjon vajab teie abi.»

«Mis siis ikka. Ma tahangi vaadata, kes mul siin veel vigurdama hakkab.» Seda öeldes istus ta kuidagi üleni kohevana laua taha.

«Nii et, Piiber, te ju teate, hobuseid võtame vastu täna kella üheksani,» ütles Henn Lembitule, kusjuures ta huultel mängles kerge võidurõõmsa inimese iroonia. Ei ühtki pilku ega sõna Ednale, kes hakkas kiiresti minema. Tema taga tuli Lembit Mikuga. Selgesti kõlas ta kõrvus Juuli ja Punga irooniline naer.

Piibrite pool oldi harjutud nägema koolitatud tütar suveõhtuti maja väljaehitamata pööningukambrist päikeseloojakut vaatamas, tihti seal aknalaua kuni paksu kasteni istumas. Mõnikord oli õhk jahe, siis ta võttis kaasa halli narmastega suurräti. Mida ta mõtles? Millest ta unistas? Lembit vahel pilkas teda sellepärast: poetas kahemõttelisi ütlusi. Siis libises üle Edna selginud näo kibevaluline vari, tema sisemuses oleks nagu midagi vastikut liigutanud ja ta kadus aknalt. Siia tuli

ta siis, kui tuju oli paha, kui ta sattus halbade sõnade märklauaks, mida juhtus ema rahulolematu iseloomu tõttu tihti. Ja tuli, kui rind kibeles ilust, mida elu pakkus nii lõpmatul hulgal. Siin luges ta möödunud suvel kõiki Henu kirju, milles mõned kohad panid ta sisemuse värisema ka siis, kui kirjad olid juba pähe kulunud. Vahel ka seda viimast telepaatia eitamise kirja, mis pani tüdruku hinge mässama ja näo häbiat lõkendama.

Sel suvel ei istunud ta siin, ehkki oli küllalt kauneid loojakuid. Võib-olla oleks seda märgatud, kui poleks olnud sõda. Tõesti, kui poleks olnud sõda, küllap oleks siis märgatud, et Edna täna õhtul suve jooksul esimest korda sinna oma loojakuvaatlusi läks toimetama.

Ta istus aknalaua nii nagu alati, pilk suunatud rannikule, kus tihe männik varjas merd. Õhtupäikeses punavad männitüved paistsid siia nii magusalt selgesti nagu vanaaegsel maastikumaalil. Randa oli siit mõni minut kerget käiku mööda põlluvaheteed. Jalgrada, mis viis mööda kraaviperve, oli pikem. Paremal võis näha Tellingu talu leinakaski, vasakul üle suure maantee Puru talu kuusikut ja heinaküüni, mille katust oli hiljuti lapitud ja mis nägi nüüd välja nagu hooletult tehtud kabelaud. Kes seda lappis? Juuli Paemurd? Tema sai maareformiga juurdelõike Puru talu põldudest ja heinamaast. Tore hobune, kelle ta täna vabatahtlikult sõjaväele andis, oli Puru peremehe omandus. Edna sai kõigest aru. Lembit arvas, et Juuli Paemurd oma Astaga peab sakslaste eest niikuinii jalga laskma, sest Asta oli komsomolis. Edna ei kahelnud Lembitu sõnades, ehkki ta ise sellele poleks vist osanud tulla. Sellist teadmisest ei muutunud maailm ta silmis rikkamaks. Vastupidi. Väiklus ja madal omakasu kõikjal ja kõiges masendas tütarlast ning koos häbiga vallamaja juures juhtunu pärast tõi ta näole tardunud kalgi ilme.

Vesta vihane haukumine äratas tütarlapse tumedast mõtisklusest. Vaistlikult tõmbus ta akna juurest eemale ja jäi sealt vaatama-kuulatama. Henn küsis teda. Ütles enda olevat Edna koolivenna. Ah, kas ta siis ei tulnud sellele, et siin talus juba teati temast ja tema

praegusest ametist? Muidugi teadis. Ta lihtsalt ei paistnud kedagi kartvat, kuna tal oli püstol vööl ja selgitussõnad suus. Edna naeratas ainult suunurkade ja ninasõõrmetega. Mõök ühes, piibel teises käes...

Aga just nendest, kelle kohta eesti ajalooramatutes nii on kirjutatud, tehti teisel pool väravat tuline kõne:

«Teie ripute oma hobuse küljes. Kas te mõtlete ka, mis ajal me elame. Praegu on sõjaaeg. Ja see pole lihtne sõda. See on sõda eesti töörahva ajalooliste verivaenlaste vastu. Või igatsete uuesti parunite ratsapiitsa, mis?»

«Seda ja muud paremat antakse teiesugustele, kui juhtute jalgu jääma,» kilkas Edna ema vihaga ja leiurõõmuga. Tal juhtus harva sõna hästi paika passima.

«Vara rõõmustate! Meie peksame oma vaenlast nii rindel kui ka tagalas. Pidage seda mees, teie, ahned väikekodanlased. Teie ju sülitate rahvale ja kodumaale, peaasi kui aga oma kõht oleks täis. Ärge siis nutke, kui me teiega teises kohas...»

Edna ei kuulnud rohkem, sest Lembit, kes nähtavasti seisis samuti trepil, ei takistanud enam Vestat majahoidmise kärarikas tegevuses. Henn läks. Tuli otsima teda, Ednat, ja läks ära. Läks ära, jättes võikad ähvardused õhku rippuma.

Naabrite pool hakkas varsti koer haukuma. Kas Henn siis ise käis taludes meelde tuletamas? Sel puhul ei tulnud ta Edna pärast, ei tulnud ainult tema pärast. Nii arvas tüdruk ülal pööningul ja ta silmad tõmbusid jälle pisikesteks, muutes näo kalgiks.

Võib-olla oleks kõik teisiti läinud, kui Edna poleks sel õhtul nii kauaks üles jäänud. Sealt ta nägi ja kuulis kõik. Nägi, kuidas Valdek Ulm stoppas nende väravas mootorratta, kuidas ta sellelt kähku maha kargas ja oma kitsaid kalifeepükse tolmust puhtaks kloppides õuele astus. Nägi Lembitut sõbrale vastu ruttavat. Ednale tundus imelikuna, et noormehed andsid teineteisele kätt.

«Noh, nüüd on viimane aeg,» ütles Valdek hoogsalt.

«Millal?» küsis Lembit ärevalt.

«Täna öösel. Nii et jätta oma komisjonijama...»

«Ongi lõpp. Öeldi, et ei ole oma,» naeris Lembit.

Valdek lõi käega, rääkis midagi õige tasa, endal see-juures silmad pungis.

«Muidugi, see on hästi peidetud,» hüüatas Lembit vahele.

Siis tõi Valdek mootorrattakorvist väikese tumedasse riidesse mässitud pakikese, öeldes kuidagi pidulikult:

«See võta igaks juhuks juba nüüd. Võib vaja minna.»

«Selge pilt,» vastas Lembit samal toonil ja mässis kiiresti pakikese lahti. Ta paksus punetavas käes välgatas hetkeks tuhm teras, mis kohe püksitaskusse kadus. Edna süda hakkas ägedalt kloppima.

Just sel silmapilgul muutus Valdeku toon hästi lahtiseks, igapäevaseks. Ta küsis, kas Edna on kodus. Tah-tis Ednale hüvasti öelda, jälle «igaks juhuks». Mida nad plaanitsesid? Kas tõesti — metsa? Kas see siis nii lihtsalt siinsamas taluvärvavas otsustatigi?

Järsku läbis Ednat kerge värin nagu puud, mille latva tabab täisvaikusse eksinud tuulehoovus. Ta nägi pilti, nägi kolme põlvkonda ühel pildil — isa, poeg ja poja-poeg püssidega pika meestekolooni eest rühkimas läbi tuisu. See pilt tema algkooli ajalooramatus tekitas Ednas alati suursuguse ja samal ajal hārda tunde. Kas ei olnud nüüd kätte jõudnud aeg, kus haaravad relva ka eesti ema, tütar, türetütar? Aidaku suur jumal Ednat, andku talle jõudu ja vastupidavust relva kandmiseks ja sammumiseks sinna, kus toimuvad kokkupõrked, kus saab kätte tasuda neile, keda ta hingepõh-jast vihkab.

Selle mõtte ja veereva päikeseketta loojumise kokku-langemine viis Edna suurimate sümboliteni. Kas viimpe loojangu imetlemine siit pööningukambrist? Olgu. Kas elu? Kui vaja, jah.

Henn läks tagasi. Ta laiad püksid olid veelgi tolmusemaks saanud. Polnud tal kohaseid riideid oma toimetusteks maal. Edna teadis, et Henn kiiresti kõndides hoiab vimma. Nüüd läks ta sirgelt nagu tol korral, kui õpetaja Oras ta ülekohtuselt klassist välja ajas. Võib-olla aimas, et Edna teda näeb? Aga mis sellest? Seal kõndis inimene teiselt poolt barrikaadi.

Noormehed seisisid trepil, katus varjas neid, aga sõnad kostsid selgemini üles.

«Sellega seal kuluks veel juttu puhuda,» ütles Lembit.

«Kes too on?»

«Seesama ongi too hobuste röövel... Tuleb välja, Edna koolivend ja... ha-ha-ha... midagi nagu nii, noh...»

«Huvitav. Ei astu sissegi.»

«Käis juba. Ähvardas meie perega arveid klaarida.»

«Ähvardas?» Valdek vilistas. «Mis siis ikka. Klaarime. Aega ju veidi veel on. Kus kohas?»

«Kurat, prooviks otse valla kantseleis? Muidugi, hobuste valve on pargis, jääb liiga lähedale...»

«Kui ehk äkki Edna...»

«Ole kuss!»

«Ei, toob meile välja. Peame esimese istungi vaikselt ära.»

Pekslev süda segas pööningul kuulamast juttu, mis oli ärev ja lämmatav nagu suvine öö enne äikest. See toon süvenes iga vahetatud lausega.

«Tule sisse,» kutsus Lembit.

«Oota, ma mõtlen...»

«Et äkki tuleb lollus?»

«Ei, mitte seda.»

«Aga kui kompül peab enneaegseks?»

«Kompül? Noh! Lööme nende hobuste röövimise segi.

Kompül ladugu autasu välja. Vaat mis tuleb.»

Noormehed läksid tuppa.

Valla täitevkomitees oli äsja lõppenud hilisõhtune istung. Kantselei tundus pärast seda hirmus umbsena. Ohupuudus häiris mõlemat ruumi jäänud noormeest, kuid kumbki ei teinud sellest väljagi. Aknaid hoiti suletuina nagu mingil vaikival kokkuleppel.

«Mina küll aru ei saa, mis inimesed need on,» ütles Henn.

Ta lamas puust sohval; mingi toimikupakk pea all, hall kuub kõhul.

«Kaigast,» paljastas noor militsionäär naerdes valgeid väikese vahega hambaid. Ta istus ametnike laudu eraldaval barjääril ja kõigutas mõnuga oma läikivaid säärikuid. Millal ta neid harjata jõudis?

Henn ei saanud militsionääri sõnast aru. Pung seletas. Henn polnud nõus, kuna ta arvas, et inimesed pidid ise taipama, missugusel grandioosel epohhil nad elasid.

«Ma käisin täna mitmes talus. Ei saa öelda, et kõik nad oleksid klassivaenlased või läbinisti väikekodanlased, nagu Gorki neid kujutab. Aga katsu nendelt hobust riigi kaitseks kätte saada! Ja ometi me anname nende kviitungi vastu, pärast sõda makstakse välja.»

«Nii ja naa. Kuulsid küll, mis üks vanamees sulle täna siin õue peal ütles. Kviitungit adra ette ei rakenda.»

«See on õige, et kviitungit adra ette ei rakenda, aga midagi peab sõja puhul ohvriks tooma.»

«On inimesi nii- ja naasuguseid. Tahame homme lõpule jõuda, siis tuleb anda neile kaigast, nii et ärkavad.»

«See on vastik. Samal ajal, kui Punaarmee võitleb. Kui Punaarmee võitleb ja kaitseb kõige kõrgemat ühiskonna formatsiooni! Sest kui senistes revolutsioonides toimus ainult võimu üleminek ühelt ekspluataatorite klassilt teisele, siis meie revolutsioonis tehti jäädavalt lõpp ekspluataatorlikele klassidele.» Rääkija tõusis küünarnukile ja tema suured tumehallid silmad põlesid vaimustuses. «Aga mida see tähendab? See tähendab, esiteks, et kui igale revolutsioonile on paratamatult järgnenud reaktsioon, siis meie revolutsioonile ei järgne, ei saa järgneda reaktsiooni. Teiseks, see tähendab seda, et revolutsiooni hiiglaprogramm viiakse vanumatult täide, luuakse elu, mida väärivad inimesed. Inimene, ma mõtlen inimest suure algustähega, inimene Gorki mõistes, inimene, kes on loonud tehnika, teaduse, kunsti ja kirjanduse — see inimene väärivad seda elu, mille nimel langesid vene töölised revolutsiooni barrikaadidel ja kodusõja kaevikutes. Kas on meil õigust muuta need lugematud ohvrid asjatuks? Kas sellel Piiteri töölisel, kes langes kusagil lõunarindel Denikini vastu, ei olnud ema, isa, naist, pruuti või lapsi?»

«Kellest sa räägid?» elustus barjääril istuja.

«Ma räägin üldiselt.»

«Ah soo. Kurat, sa oled ikka kõva kõnemees küll.»

«Mis seal kõnemees. Kahju, et sa pole kuulnud Polla-

rit, parteikomitee teist sekretäri. See juba kõneleb. Jah, nii saan mina neist asjadest aru. Koolis oli meil küllalt neid, kes kaasa ei tulnud. Vaatasid pealt. Ootasid, millal teised neile kõik uue maailma hüved valmis teevad. Lihtsalt vastik. Ma saan aru, kui nii vaatab asjadele vana inimene, kes on veel kinni... esiteks, religiooni müstika küljes, teiseks, endiste sotsiaalsuhete küljes... Aga noor inimene, kes ei taipa Marxi õpetuse suurust — see on mulle täiesti arusaamatu. See teeb mulle viha. See on närusus!»

«Ei õpi. Raiuvad pimesi.»

«Ainuke vabandus. Aga kes keelas? «Kapital» ilmus. «Anti-Dühring», lõpuks — Stalini «Leninismi küsimusi». Terve aasta on olnud vaba võimalus tundma õppida...»

«Kaigast, kaigast,» ütles miilits ja hüppas saabastega kolistades barjäärilt põrandale. «Eeh, peab liigutama. Kolm sutkit pole sõba silmale saanud.»

«Mina pole viimasel nädalal üldse maganud. Järjest sõidus. Kümme minutit tukud kuskil ja lähed jälle.»

«Sõjaaeg.»

«Sõjaaeg.»

Noormehed vahetasid sõbralikke pilke. Veel eile ei teadnud nad midagi teineteise olemasolust. Nüüd aga oli neil raske teineteiseta toime tulla. Hommikust saadik kibedasti ametis, teadsid ainult seda, et kuulusid ühte aastakäiku ja tahtsid astuda hävituspataljoni, milles neid takistati. Ühte ei lasknud jaoskonna ülem, teist komsomoli maakonnakomitee sekretär.

«Sul see jutt ikka jookseb küll. Kui oskaks ka nii viisi...» Pung sihtis silmi pilutades lakke. «Langes, kelle vastu sa ütlesidki... Ja pruut jäi leinama... Jah, ei oska, ei oska.»

Hennul oli ebamugav kuulda niisugust kiitust.

«Iga inimene, kes võitleb südamega meie poolel, on praegu suure väärtusega, pea seda meeles, Pung. Meie loome uut ühiskonda ilma tooruset ja vägivallata, ilma inimese alandamiseta. Võtame kas või joomise...»

«Jah, joomine on üks hull töö küll. Aga mida sa pärast sõda mõtled teha?»

«Mina?» Henn tõusis istuli. «Mina hakkan raamatu-

kogus tööle. Ma teen hiigla huvitava raamatukogu kuskil ilusas kohas. Seal on mul siis ühes suuremas ruumis kõnede ja vaidluste saal. Siis on olemas hariduse toad, kus antakse inimestele igasugu teadmisi. Küsimuste-vastuste kabinetid, jooksvate sündmuste informatsiooni laud... Jah, kurivaim, selles kuus pidi parteikabinetis olema minu ettekanne Ibsenist, aga Hitler ajas plaanid sassi.»

«Pole viga. Laseme sunniku verest tühjaks, pead ära.»

Puhkehetk saabus hilja, pidi kindlasti magama, aga elu oma äkilise suure hoovusega mõjus põletavalt, sundis rääkima. Maailma mõõtmatu kultuur andis selleks ohtrasti ainet, ehkki kõik jutuotsad kippusid kokku jooksuma tänasesse päeva.

Punga arvates tuli midagi ette võtta, kuhugi minna, kedagi pitsitada. Henn kahetses, et polnud enam võimalik korraldada suurt miitingut, kus terve vallarahvas koos. Miilitsamees oli veendunud, et hobuste kokkutulekut kiirendaks paari-kolme «vana juurika» pogrissi pistmine, kui leiaks vaid mõne «nõksu». Henn ei pooldanud repressioone.

«Mis paneb matsi liikuma. Sent ja kaigas. Saab sendi piimaliitrist rohkem — sõidab või Riiga. Ehk anna kaigast, liigub rutem kui muidu.»

«Kepidistsipliiniga kaugele ei jõua.»

«Sõda! Kas meil on aega pikalt jännata. Eh, kui õige läheks teeks täna öösel ühe kõvema arapi, ah, mis?» sikutas Pung oma sinist pluusi sirgemaks ja näppis nagaani kabuuri. Hakkas naerma: «Küll, kurat, puges, aga midagi — läbi nägime.»

«Kellest sa räägid?»

«Noh, Piiber, meie asjatundja. Panid talle peene obaduse küll.»

Henn silmitses veidi aega ainiti vana koltunud ja kärbestest kirjatud määrust vastasseinal.

«Jah, imelik mõelda,» lausus siis pikkamisi. «Õega käisime ühes koolis.»

«Õde, ramp, on tal ilus plika küll.»

«Mis see ilu loeb. Läbi ja lõhki väikekodanlane.»

«Eks nad nüüd hauvad. Kurat, Paemurru Juuli oma Astaga tuleks küll kuhugi mujale sokutada, sest kui

mina siit rindele pörutan, võivad veel mullatoidule saata. Metsavahi Raivo olla kaitseliidu mundri selga tõmmanud ja kadunud. Vanameest peakski õige pinnima minema.»

«Praegu?»

«Kas või praegu.»

«Aga mis sellest pinnimisest kasu?»

«Kuule!» elustus miilitsamees. «Vana pole ju oma setukat ka veel ära toonud. Selge, et mõtet minna. Kuule, ma ütlen pargis valvekorra poistele, las hoiavad täitevkomiteel ka silma peal.»

«Kas nad hoiavad?»

Võib-olla oleks kõik teisiti läinud, kui sel hetkel poleks valla täitevkomitee lukustatud välisuksele klopitud. Pung võpatas, päästis kabuuri lahti ja läks. Henn tegi täpselt sama.

Trepil seisis ehmunud näoga külapoiss, aastat neli viisteist vana. Pung arvas teda tundvat, aga selgus kohe, et poiss oli siiski teisest talust. See polnud ka oluline. Poiss tõi miilitsale tähtsaid teateid. Ta oli kuulda saanud, et nende naabertalus on peidetud püsse ja padroneid.

«Kus see on? Rabaveerel?»

«Rabaveerel neh,» hingeldas poiss.

«Mis sa, noormees, närviitsed. Räägi rahulikult.»

«Ei ma rohkem tea midagi.»

«Kust sa kuulsid?»

«Poisid teadsid rääkida.»

«Missugused poisid?»

«Noh, Arvid ja Harri.»

«Aga kust Arvid ja Harri teada said?»

«Nemad teavad kõik,» ütles poiss nii tõsiselt, et isegi Henn, kellele sündmus täiesti uudsena ja ärevana mõjus, pidi naeratuse maha suruma. Poiss jooksis minema. Saapaninad sissepoole — Hennule tundus järsku poiss tuttavana.

«Noh, nüüd on minek, nüüd on sellel mehel minek sees,» ütles Pung tegujanuselt. «Teeme väikese tuulamise ka. Tuled mulle tunnistajaks? Või ei tähtsust?»

«Kuule... ma ainult... ma mõtlesin, näe, nüüd tuli

järsku meelde, et pidin koju teate saatma. Rumalast peast lubasin täna õhtul kodus olla.»

«Mis see siia puutub?»

«Seda küll, aga...»

«Pole midagi.»

«Muidugi, isa, tema saab asjast aru, aga ema on kole kartlik ja närviline. Oleksin pidanud ikka teate saatma.»

«Olgu! See enam ei päästa. Teeme jalutuskäigu. Õhtu on hiigla tore. Ma lähen ütlen poistele, et täitevkomitee jääb natukeseks ajaks tühjaks. Kui nad on nõus, siis...»

Õhtu oli tõesti tore. Pärast päevast kuumust ja kantselai umbsust tundus õhk väga kargena, ehkki oli soe. Pargis krõmpsutasid ja puristasid hobused. Siin polnud veel kõik, aga neid oli siiski võimsal hulgal. Põlise pargi igihämarus lausa kubises. Hennu läbis uhkustunde sööst. Palju, palju suurem kui hästi vastatud eksami puhul...

Eha oli tõmbunud juba kahvatuks, tihe männimets paerannikul sulas ühtseks müüriks. Heinamaa kohal seisis läbipaistmatu udu, mattes kraavikallastel kasvavad võsaribad kuni latvadeni endasse. Eemalt paistis üksiku heinaküüni hiljuti lapitud katus, mida Henn märkas siis, kui ta tuli oma õhtuselt jalutuskäigult taludesse.

«Tere õhtust, Henn.»

Nooruk trepil võpatas.

«Edna!»

Millal tema siia tuli? Või oli ta siin sirelite varjus juba tükk aega seisnud?

«Õhtu on tõesti ilus.»

«Seda küll,» hakkas Henn lõbusalt naerma, aga tundis kohe, et naer on kohatu. Tütarlaps oma kerges kleidis ja lumivalgetes tenniskingades meenutas juba ammu seljataha jäetud aegu. Henn nägi tütarlapse silmi, mille elavat sära ei suutnud videvik varjutada. Kui pruun ja terve välimus! Aga milleks ta tuli? Kas huvi? Või salakavalus? Kas hirm? Või armastus?

«Sa käisid täna meil, ma tean, ma kuulsin,» ütles ta tasase pilkevarjundiga hääles.

Hennul oli piinlik. Ähvardustega oleks võinud olla kokkuhoidlikum küll, sest polnud ei mõtet ega aega jännata vana kulakueidega.

«Peaasi, saatku ema homme hommikul hobune ära,» ütles Henn samuti vaikselt, püüdes tabada teise ala-tooni.

«Ma ei tulnud sellepärast.»

Seda võis arvata. Edna ei osanud teeselda. Tal oli hingel midagi suuremat kui ainult tahe pehmeneda tühise kokkupõrke tagajärgi. Aga ta polnud praegu päris otsekohene. Raske oli aimata, mida ta tegelikult taotles. Ärevus ta avardunud silmades ja poolpilkav kõnetoon olid kuidagi imelikult vastuolus ja sundisid valvsusele.

«Milleks sa siis tulid?»

«Võib-olla ma. Ma ei saa... Võib-olla sa ei soovi mind üldse kuulata, aga mul on sulle midagi väga tähtsat öelda.»

«Huvitav,» muutus nooruk üleolevaks. «Ma kuulan.»

Edna vaatas ranniku suunas ja küsis nagu muuseas, kuhu Henn pidi minema.

«Kas see on tähtis?»

«Sa ei usalda mind isegi niipalju?»

Vaikus.

«Kuule, Edna, räägime õige otsekoheselt. Milleks sa tulid ja mida sa tahad?»

Tüdruk vaatas ikka endises suunas, näris huult ja neelatas mitu korda järgemööda. Henn sai aru, et oli tormanud ja sellega teisele haiget teinud. Aga mis sai ta sinna parata, kui tüdruku käitumine oli nii imelik.

«Henn!»

«Jah?»

«Kas sa tuleksid praegu minuga?»

«Kuhu?» küsis nooruk ettepoole nõksatades.

«Sinna, kuhu ma sind kutsun.»

«No ütle siis, kuhu!»

Edna vangutas pead ja üle ta näo libises pilge. Henn mõistis. Häbi lõi poisi kõhnad palged punetama.

«Mul oleks küll veel tegemist, aga hästi. Ma tulen.»

«Lähme siis.»

«Oota, ma ütlen Pungale.»

«Ah soo! Sa pead seltsimehele igaks juhuks ütlema.»

«Ei pea,» läks poisi süda trotsi täis. See tüdruk võis tõesti kopsu üle maksa ajada. Kas ta möödunud aasta kevadel ühel udutaval hilisõhtul ei vedanud teda samuti surnuaiast läbi? Omamoodi iseloom. Ikka mingid julguseproovid, ikka mingi romantika otsimine sealt, kus seda polnud. Nüüd oli tal küll millegagi tõsi taga, kuid ikkagi oskas seada küsimuse nii — kas julged?

«Mind ei pruugi sul karta. Sa oled tugev, ma tean, ja pealegi, sa oled relvastatud.»

Henn võttis nagaani vöölt ja ulatas sõnatult Ednale.

«Ei, ei, mis sul arus on! Kas ma siis sellepärast...»

«Siis jätan seltsimees Punga hooleks.»

«Ära mängi. Tule nii, nagu sa oled. Ma ei hakka enam pilkama. Tootan. Mul on sulle täna väga tähtsat öelda.»

Nad hakkasid minema. Edna läks ees. Keeras maanteelt vasakule põlluvahelisele teele. Varsti aga suundus otse üle niidetud ristikuvälja võsastunud kraavini, hüppas sellest kergelt üle ja hakkas mööda pervepealset rohtunud jalgrada eemal mustava kuusetuka poole astuma. Kraavis kasvasid pajud ja lepad, valged mörkjalt lõhnavad putked ulatusid kuni rinnuni.

Kuhu? Milleks? Kas sõjakomissar saatis teda siia valda selleks, et ta välejalgse talupreili järel mööda kastemärga heinamaad ringi jookseks?

Valla täitevkomitee poolt kuuldus vilet. Pung hüüdis Hennu. Edna peatus ja vaatas Hennule küsivalt otsa. Tuli siiski sõbrale vastu hüüda ja teatada, et läheb natuke aega. Pung saatis ta kuradile. Hennul oli piinlik ja tekkis isegi väike vimm. Tööpoolest, milleks vanduda. Inimene kipub teisele kergesti kõige halvemaid omadusi külge kleepima. Henn ei reetnud kedagi. Ta ei andnud Pungale lubadust kaasa minna. Ja üldse, mis tähtsust on sellel, et Rabaveere talus varjati mõnda püssi, samal ajal kui hommikupoolikul vooris maanteel mitu tundi järjest rindele suunduvaid Punaarmee osasid. Inimesed seal ainult arvavad, et saavad nõukogude võimule vastu hakata, loodavad sakslaste jõule, samal ajal kui iga meie kungas, iga meie jõeke on muudetud vastase jõudusid kurnavaks bastioniks.

«Aga võib-olla on siiski paha, et sa nii teatamata tulid?» küsis Edna, kui nad juba tükk maad olid edasi astunud. Ta oli nüüd täitsa tõsine, ehkki küsis rohkem sellepärast, et pisutki tükeldada erutavat vaikust.

Hennul polnud sellest midagi.

Kraav läks ikka sügavamaks ja võserikumaks. Siin seal ulatusid udust välja kuhjavarjad nagu tumedad hoiatavad sõrmed. Kusagil prääksusid mingid linnud, kes mõnes muus olukorras oleksid vist Hennule nalja teinud. Nüüd aga süvendas kogu ümbrus temas halba eelaimust. Mida kaugemale nad jõudsid, seda vastikum oli mõelda rääkimisele, sest hingamine polnud sugugi korrapärane ja sellest oleks terane tüdruk võinud teha hoopis rumalaid oletusi. Lähenes lapitud katusega küün. Henn püüdis sellele mitte mõelda. Aga mõtted ei allu alati tahtele. Heinaküün päeval võib olla lihtsalt hästi õnnestunud laik maastikul. Öhtul võivad tema ähmased kontuurid aga hakata varjama ebameeldivaid saladusi, eriti kui on olemas andmeid metsavahi pojast, kes on tõmmanud selga kaitseliidu mundri ja jäljetult kadunud.

Edna keeras kraavipervelt kõrvale ja hakkas kahlama läbi pika heina otse küüni poole.

«Oh, kui märg!» Ta kergitas oma kleidi pisut üle põlvede, nii et säärtest heledamad põlveõndlad paistsid. «Sinu püksisääred saavad nüüd küll märjaks.»

«Pole viga.»

«No miks siis viga ei ole, kui märjaks saavad.»

«Lähme küüni heinte sisse, kuivavad ära,» püüdis Henn reipalt nalja visata.

«Oh sind linnainimest! Hein ju alles kasvab!»

Pärast neid vaikselt vahetatud mõttetusi ei räägitudki enne, kui jõuti kohale.

Niisiis, ikkagi küüni juures.

Vihmades ja päikeses pleekiinud seinad olid vanadusest kühmu tõmbunud, põikpuuga kinnitatud ukсед seisid kahtlaselt irvakil.

Mingi tasane kõlksatus naelutas Hennu paigale, käsi läks vaistlikult nagaani kabuurile.

«Mis sul on?» küsis Edna pead pöörates. Ta hambad välgatasid kuidagi ebameeldivalt.

«Ei midagi, niisama,» vastas Henn vaevalt huuli pao-tades.

«Tonksasin kogemata mingit vana ämbritükki.» Ja pärast seda, kui oli käinud korraks teisel pool küüni, lisas naeratades. «Sa ära karda. Siin oleme kahekesi. Ainult meie — kahekesi.»

«Kes ütleb, et ma kardan?»

«Ah soo. Nojah. Siis istume siia neile kividele.»

Küüni äärde oli kuhjatud suuri ja väikesi raudkive. See andis korraks tõuget rõõmsale mõttejupile — selja taga küüni palksein, kivihunnik võis aga pakkuda kaitset juhul, kui rünnak toimub ühest või teisest küljest. Aga otsekohe uus küsimus — mis siis, kui kahelt poolt korraga, või koguni igast küljest?

Edna istus esimesena.

«Mis on?» Hennule näis see karjatus mingi kokkuleppemärgina ja tal tekkis pöörane tahtmine kaduda piimjasse uttu.

«Nõgesed! Vaata, et sa ennast ei kõrveta,» naeris tüdruk oma säärt hõõrudes. Lumivalgetest tenniskingadest olid kasteses heinas hallid sussid saanud.

«Mis ma kõrvetan. Mul on püksid säärtel ümber.»

«Ah, õige! Sul on ju püksid.»

Noorukil võttis veidi aega, enne kui ta neiu kõrvale istuma sai, sest ta ei tahtnud kive liigutada, neid vähemalt mitte nii kolistada, nagu tegi seda too, kellel siin ilmselt midagi karta polnud. Ta vaatas teritatud tähelepanuga ümbrust. Tüdruk hingas korraks sügavalt. Aga just sel hetkel tabasid nende kõrvad põhjamaa selgest suveõisest taevast kurjakuulutava heli. Vaenlase pommituslennukid olid õhus. Sõnatult jälgisid noored undava heli suunda. Soome laht. Tasane mürin vaibus vurriluu urinaks, kadus, tuli veel kord pisut nõrgemini kuuldavale, kuni lõpuks hoopis vaikis.

«Tead, Henn,» hakkas Edna äkki nagu unest ärgates väga rõõmsa poolsoosinaga rääkima. «Vahepeal sain ma teada ühe huvitava asja. Või õieti. Ma tahtsin sinult juba ammugi küsida. Missugune puu sulle kõige armsam on?»

«Kuidas?»

«Noh, on igasugu puid, mis maailmas kasvavad. Ütle, missugune neist on sinu meelest kõige ilusam?»

«Missugune puu minu meelest... Ja selleks töid mu siia?»

Edna naeris. Tema meelest oli Henn lihtsalt naljakas. Ta ei saanud aru, mis takistas poissi nimetamast puud, mis talle kõige rohkem meeldib.

«Iga puu omaette on ilus,» muutis rünnatav kaitsetaktika paindlikumaks.

«Aga kõige ilusam?» ei jätnud neiu oma imelikku soovi.

Tekkinud vaikus ei soodustanud sugugi mõtete koondamist puudele, millega tal elus oli pistmist. Võimatu, et neid nii vähe oli. Linna pargis kasvasid tammed, mis kevadel hilja lehte läksid. Ülemöödunud kevadel, siis, kui nad veel hästi läbi said, sõitsid nad ühe jaamavahe linnast välja (nende arvel peksiti koolis juba keelt) ja tulid kõrvalisi teid kaudu tagasi. Siis ühel heinamaal ta ronis toominga otsa ja murdis Ednale valgeid uimastavalt lõhnavaid oksid. Maakonna parteikomitee hoone ees kasvasid mingid hiiglasuured puud, millest Henn ei teadnud, olid nad pärnad, jalakad või mis... Ta pidi juba ütleva — pärn, et lihtsalt lõpetada narr mäng. Aga siis meenus pildike kaugest lapsepõlvest. Ema oli kusagilt toonud pisikese pihlaka ja istutanud aeda. See oli ilus kevadõhtu. Siis saabus isa oma lubjapritsmelises tööriides ja jälle kõvasti purjus. Ta naeris ema, sest tema arvates nõudis pihelgas hoopis teist sorti mulda. Ema ilus nägu oli siis nii õnnetu. Aga pihlakas läks kasvama. Henn meisterdas selle alla pingi ja talle meeldis sellel istuda, eriti siis, kui olid soojad õhtud ja kui elu näis pakkuvat nii lõpmatul hulgal kauneid hetki...

«Pihlakas,» ütles ta tasa, rohkem nagu iseendale.

Edna tõmbas sügavasti hinge, haaras mõlema käega kõrvalistujal pealtpoolt küünarnukki kinni ja sosistas:

«On see tõsi? Kas sa tõesti ütlesid — pihlakas?»

«Jah, minule meeldib pihlakas.»

Tekkis elektriseeritud vaikus, mida kumbki nagu ei sõandanud lõhkuda. Hennul polnud enam midagi lisada. Edna aga otsis kohaseid sõnu, mis oleksid pisutki suut-

nud edasi anda seda tunnete kõrgust. Miks just pihlakas viis ta äkki nii kõrgele, et ta unustas ümbruse, olukorra, kohustused ja taotlused? Võib-olla kunagi hiljem ta oleks mõistnud, et mitte pihlakas ei põhjustanud seda. Sest ega ta ju võtnud tõsiselt seda juhuslikult kuulnud loba, et puu järgi võib kindlaks määrata iseloomu. Ka paju, ka leinakask või kirsipuu või kuusk, ükskõik mis puu oleks täitnud sama osa, oleks teinud ta tõsiseks, oleks andnud põhjuse puudutada korraks seda noort sitket käsivart. See oli nagu imepeen muster kristallil, mille ta ise lõi: Henn tuli tema palvel siia. Henn ütles tema palvel oma puu. Nüüd, jah, nüüd küll jäid nad täiesti kahekesi. Aga edasi? Üksainus halb, isegi veidi ebakohane sõna, ja kristall mustriks puruneks.

«Ma usun...»

«Mida sa usud?»

«Ma usun, sa võid saada väga õnnelikuks inimeseks. Jah. Henn, ära arva, et ma...»

«Iga inimene, kes võib vabalt teha seda, mida ta tahab, on õnnelik. Mina võin seda. Mida on siin veel uskuda?»

«Ei, sa ei saanud minust aru. Ma kogu aeg kartsin. Sest vaata, tuleb kunagi aeg, see ei saa tulemata jääda, ja siis sa leiad, et sul pole enam mitte midagi, mitte kedagi. Oota, Henn, kuula! Tuleb aeg, kus sa saad kõigest aru (sa oled ju arenev inimene), aga siis on juba hilja...»

«Millest ma pean aru saama?» tungis vestlusse iroonia jäine hõng.

Edna hakkas kõnelema veelgi kiiremini, et Henn teda katkestada ei saaks. Tema mõistis, missugune traagiline õnnetus oli tabanud väikest eesti rahvast. Aga Henn oli siiski veel nii pime, et ei osanud seda näha. Edna ütles: ta teab, et Henn on õilis, on valmis andma elu selle õnnetuse heaks, sest teda pimestasid ilusad pettesõnad, millega eesti rahvale lubati paradisiis maa peale tuua. Henn ei näinud veel, et kõik see, mis algas 1940. aasta suvel, on tegelikult vägivald eesti rahva kallal.

Henn kuulas Edna kiirkõnet tähelepanelikult ja tema peenelt vormitud suu püsis kindlalt pilkeasendis. Kui vana ja kulunud jutt!

Esiteks, eesti rahvast kui niisugust polnud olemas. Olid eesti töölised, talupojad, kapitalistid ja hallparunid ning kõigi nende klasside vahel jagunenud intelligents. Kodanlust nii linnas kui maal tabas küll hirmus õnnetus, aga Hennul oli sellest ainult hea meel. Teiseks, Henn oli valmis andma elu mitte mingi õnnetuse, vaid eesti töörahva õnne eest, proletariaadi diktatuuri eest — kõrgeima demokraatia eest, kus enamus teostab diktatuuri vähemuse üle. Kolmandaks, mingeid pettesõnu paradiisist polnud olemas, need mõtles Edna ise välja. Oli olemas teaduslik sotsialism, mis tõendas a — kapitalismi paratamatut hukkumist ja b — sotsialismi paratamatut võitu.

Henn armastas täpseid loogilisi formuleeringuid nii nagu raamatuidki, kust need kiirele lugemisele vaatamata hästi meelde jäid.

«Sina korrutad — eesti rahvas, eesti rahvas. Esiteks, peale eestlaste on olemas tuhandeid teisi rahvaid. Ja teiseks, praegu otsustatakse sotsialismi saatust kogu maailma mastaabis. Meie, eesti töörahvas, võtame sellest otsustamisest osa avangardis võrdse õigusega kanda võitluslippu. Ma ei saa aru, kuidas võib olla nii pime ja mitte seda näha, mitte mõista ja uhkust tunda... Oktoobrirevolutsiooniga algas sotsialistlike revolutsioonide ja kodusõdade epohh. Käesolev sõda on üheks lüliliks selles epohhis. Sa ütled, et tuleb aeg. Jah, tuleb! Tuleb aeg, aga mitte niisugune, nagu sina seda oma talu väravast oskad näha ja ette kujutada.»

«Aga kaugeltki mitte niisugune, nagu kujutad seda ette sina, vaene fanaatik.»

See «vaene fanaatik» oli nagu ämbritäis külma vett rääkijale, keda kütsid ta enda sõnad nagu head kasehalud.

Viha on jõud, mida ei murta. Viha võib purustada, võib ka sulgeda suu nagu krambiga. Ja siis on raske leida võtit selle avamiseks. Hääle hellitav pehmus? Ei. Vähemalt esialgu ei liikunud suu, ei pilkunud ainiti ettesuunatud silmapaar.

«Tõesti, ma ei tahtnud sind solvata. Aga meie jutt läks kord nii halvasti, ehkki ma sugugi ei kavatsenud sinuga neist asjust rääkida. Pole ju mõtet. Sina ei pane

mind uskuma ja mina sind... praegu ka mitte.» Küll sa ise ükskord näed, kui sina ja sinusugused on igalt poolt kõrvale tõrjutud või koos kogu eesti rahvaga Siberisse toimetatud. Edna hääle muutus veelgi õrnemaks. «Aga mul on tõesti väga hea meel, et sulle meeldib pihlakas. Nüüd ma vähemalt tean sinu iseloomu. Sul saab olema väga raske, aga sa jõuad ükskord õigele teele, sinust saab ükskord tõeline võitleja...»

Mis kasu oli ettevaatusest istuma asumisel, kui ta nüüd hoolimatult kividega kolistades püsti tõusis.

«Henn, kuhu sa lähed?»

Nõtke ja vimma tõmbunud kogu liikus otse üle heinamaa eemal mustava võsariba suunas.

«Henn!»

Hõikaja jooksis, jõudis minejani ja astus ta ette. Nad jäid seisma, mõlemad hingasid raskelt.

«Sa ei tohi minna. Kuuled! Ma ei lase! Ma ei või sind praegu nii minna lasta. Usu, mul on sulle öelda... Ma räägin sulle... Tule sinna tagasi!»

Loodetaeva sinkjasvalgele taevapalakale hakkas äkki ilmuma imetillukesi kollaseid sädemeid. Õhutõrje! Veidi hiljem võis kuulda pommiplahvatust, mis ühinesid kaugeks kõuekõminaks. Seal käis võitlus! Seal kandis sõdurid mürske, laadisid kahureid, seal kõlasid käsklused, oli tuld ja suitsu. Oli tõelisi katsumusi. Oli arvatavasti ohvreidki.

Aga mida tahtis see tüdruk? Milleks tal oli vaja Henu ilmingimata kinni pidada selle õudse lapitud katusega küüni juures?

«Mis sa tahad?» tuli lõpuks kuuldavale ootamatult kare poolsoin.

«Tule tagasi.»

«Sinna? Milleks?»

«Hea küll. Aga siin on ju märg.»

«Märg? Ha-hah! Mida me siin sinu arvates... tegema hakkame?»

Tüdruk vaatas küsijale hetkeks teraselt nagu tunnistades otsa, siis libises ta näo üle kibevaluline vari, justkui oleks ta sisemuses midagi vastikut liigutanud.

«Sa oled... toores. Oled tooreks muutunud.»

Miks pidi ta seda ütlevat? Henn teadis, et ta polnud

iial olnud toores ega võinud selleks ka iial muutuda. Liiga palju oli ta seda näinud kodus, kus nad emaga pidid taluma isa äkiliste joomapäevade masendust. Kas ta Ednale sellest omal ajal vähe oli jutustanud? Kas nad siis koos ei loonud pilte tulevikust, kus toorusel ja inetusel polnud enam jalatäit maad. Muidugi viibis sel ajal ka Henn ise veel paksus idealismiudus, kui meenu-tada neid teid, millega nad siis mõtlesid võidelda too-ruse vastu.

«Toores? Ja sina?» küsis Henn silmi pilutades. «Sina räägid minust nagu mingist... ma ei tea mis asjast. Ma ei öelnud sulle oma puud mitte selleks, et sa selle arvel inetut nalja võiksid teha.»

«Kuule, ma ju...»

«Oota!» lõi kas nooruk tütarlapse anumise pooleks nii valjusti, et kuusetukast hõigati kaks korda — «ta», «ta». Võib-olla poleks vaja olnud nii valjusti, sest järgneva jutu vaikne toon ei võtnud sellest midagi vähemaks. «Mul on ema. Ta armastab puid ja lilli. Ta istutas kunagi aeda pihlaka. Palju ta seda läbi pesuköögi akna on näinud? Ta haiged jalad triikimise laua taga...» Henn neelatas. «Ah! Ei luba ma kellelgi tema arvel nalja teha.»

«Issand! Ma ei tahtnud ju...» meenus Ednale järsku sügisene hommik koolis, kui Rita tuli naeruga ja teatas, et Henn peseb pesu. Siis, nimelt siis ta hakkaski Hennu armastama. Ta õlad õhukese kleidi all tõmble-sid, suletud silmadest valgusid pisaranired tukslevate suunurkadeni. Mitu korda püüdis ta oma lauset lõpe-tada, kuid selle asemel ainult neelatas. Vasak käsi ker-kis korraks jõuetult, nagu oleks tahtnud ta nooruki õlalt tuge leida, kuid langes kohe tagasi.

Järsku mattis Hennu lämmatava hoovusena kahetsus ja häbi. Edna nuttis! Edna tuli siia nii, nagu ta oli. Ei mingeid tagamõtteid, ei mingeid hirmsaid püüniseid! Ainult rumal näotu alalhoiuinstinkt võis pähe panna nii kujuteldamatult võika mõtte tütarlapsest, kelle nimega olid seotud kõik ta hiljutised hoogsad unistused suurtest mehimestest tegudest.

«Sa nutad, Edna?»

See pehme erutatud ja samal ajal nii tuttav hääle-

kõla viis viimse tõkke nende vahelt. Nad polnud veel kordagi julgenud suudelda, ehkki see oli nende kunagi-ses armastuses igatsuste keskpunktis hõõgunud. Seda ei teinud nad ka nüüd, kuigi tajusid teineteise lähedust nii nagu varem, kuigi nende hääled võtsid endiste ilusate kohtumiste värvingu.

«Ära küsi nii. Olin su vastu väga halb.»

«Ei, mina olen...»

«Lähme tagasi. Räägime.»

«Lähme!»

Jahedad niisked sõrmed põimusid kokku. Nad läksid tagasi.

Kes ei oleks rõõmus, ärgates painajalikust unenäost, kes ei oleks vaadanud selginud silmadega tuttavaid nurmi ja metsatukki pärast seda, kui tundmatu tume kuristik on ähvardanud verise hukatusega?

Edna sai nüüd teada, et Hennul oli siiski väga valus koolis olles mööduda temast kui tundmatust, põlata teda kui klassivaenlast. Siis veel Henn ei teadnud, et suures halastamatus võitluses on üksikuid kõrvalekal-dumisi reeglitest, on erandeid. Edna oli üks nendest. Sest oli ju kujuteldamatu, et ta võis sarnaneda tühise Ritaga, kes levitas halbu anekdoodikesi ja laulis uusi kauneid laule moonutatud vastikute sõnadega. Henn mõistis Edna hinge, tema kannatusi, ning tundis ennast nüüd alatuna, et oli võinud nii julmalt nendest üle vaa-data.

«Henn, luba, et ma nüüd sulle ütlen...»

«Jah?»

«Aga enne üks tingimus. Ärme räägime täna enam poliitikast.»

Henn oli heldinud, kuid ta siiski ei kujutanud ette, millest võis rääkida nii, et see poliitikasse ei puutuks.

«Tead, Henn, ma tahtsin sulle öelda... Võib-olla me ei näe enam kunagi teineteist...»

«Miks?»

«Ei, ära küsi, sa ei tea. Ma olen otsustanud. Sa ütlesid, ma olen erand. Võib-olla. Aga siis oled ka sina erand. Oota! Täna me oleme veel koos. Ütle, kas sul on meeles see õhtu, kui me koolipeolt tulime ja istusime mu tädi aias pingil...»

Henn ohkas, otsis sõnu.

«Ei, ma ei nõua sinult praegu kõigi sinu tookordsete sõnade kordamist, Henn. Siis olime mõlemad veel väga lapsikud. Aga ühte ma siiski meenutan. Sa ütlesid, et tahaksid niisugust juhus, kus võiksid mind päästa oma elu hinnaga. Ja nüüd ma ütlen — mina olen ikka veel kõigele vaatamata valmis sinu pärast...»

«Edna!»

«Jaa. Olen püüdnud sind kustutada mälestustest, olen püüdnud sind põlata ja vihata, aga... ei suuda.»

Küllap see kuum siirusepuhang tõstiski nüüd nooruki tunded niisugusele kõrgusele, et ta esialgu ei osanud reageerida üksikule tumedale püssipaugule. Alles, kaks teineteisele järgnevat heledamat lajatust viskasid ta nagu vedrust püsti.

«Kust need kostavad?» küsis ta tasa nagu hinge kinni pidades.

«Rabaveere poolt nagu oleks,» ärkas ka tütarlaps.

«Rabaveere?!» Henn vaatas metsiku pilguga Ednale. Nüüd meenus talle poiss, kes tõi teate. Kõndis, saapaninad sissepoole, Lembitu kõrval, kui see komisjonist eemaldati. Ja Edna osa selles hirmsas loos? «Sina? Sa teadsid! Sa lahutasid meid...»

«Henn, kuhu sa jooksed?... Henn!... Ära mine, nad tapavad su.»

Lõuna suunas vaadet varjav tume riigimets, kust paugud kostsid, oli üsna kaugel. Sinna andis joosta läbi pika märja heina, mis mõnes kohas oli tihe ja tahtis jalust rabada. See tegi jooksu raskeks, nagu mõnikord une-näos. Aga Edna moondunud kole hüüatus kostis juba õige kaugelt selja tagant. Ta jõudis mingi porise võsastunud kraavini. Hüpe! Oks lõi valusalt vastu nägu. Edasi! Veel natuke maad, siis ongi mets. Siis ongi mets. Jälle kõlasid paugud, nüüd aga kaks heledamat enne, siis üks tumedam. Lahing oli oma kohta vahetanud, lähemale nihkunud... Ta rebis nagaani kabuurist. See polnud enam nali. See polnud enam kuulmus, et siin seal elemendid tegutsevad. Vaat millega võis lõppeda... Unustada oma seltsimees, sel ajal kui... Oo, siin oli koguni rada, mis suundus otse metsa. Seda mööda läks kiiremini. Nüüd võis veel kohale jõuda.

Metsatukas oli päris pime. Kui nüüd ema teaks, millega sai hakkama tema poeg. Reetis oma seltsimehe sel ajal kui klassivaenlane...

Pauk lajatas metsas heledalt. See oli siinsamas veidi ees paremal. Henn hüppas vasakule läbi vaarikapuhma ja liibus jämeda kuusetüve külge.

«Pung? Oled see sina? Ütle, või ma lasen!» kuulis ta ennast imeliku võõra häälega hüüdvat. Täielik rõhuv ja kohutav vaikus. Äkki kostis paremalt üle tee tasane praksatus. Just samal hetkel, kui ta tõstis relvaga käe, et anda praksatuse suunas tuld, välgatas seal midagi ja siis mattis ta üleni enda alla ulguv kõrvulukustav mürin...

Ta ei saanudki enam kunagi teada, et osavasti taandunud ja külla abi järele tormav Pung oli sel ajal juba metsatuka teises servas ja pidas pauku, mida Henn enam ei kuulnud, enda jaoks määratuks.

Ta ei saanud enam kunagi teada, et lahing kestis ainult mõned minutid ja et varsti pärast seda otsis ja hüüdis meeleheitlikult teda taga lõhkikärisenud kleidis ja poristes tenniskingades tütarlaps, kes tahtis talle kinnitada ainult seda, et ta polnud süüdi.

Henn jäi täiesti külmaks. Tahtis tüdruk ta aimata-vast hädaohust päästa või mitte, see küsimus oli meele-tult valusaks tuleleegiks nüüd küll ainult Ednale.

Oleks Henn elanud, siis ta oleks tüdrukule, sellele poolhullunud Ednale öelnud, et kõige ilusam oleks siiski olnud see, kui ta oleks tulnud ja neid mõlemaid hoia-tanud. Kui ta oleks elanud, siis ta oleks veel öelnud, et toimetagu Juuli Paemurd hobused linna ja kandku sõja-komissarile ette ülesande täitmisest. Aga metsa kam-mivad hävituspataljonimehed, kes ta hommikul leidsid, kandsid ta autokasti ja katsid üleni puldaniga. Nii jõu-dis ta linna, möödudes võimsast hobusekarjast, mille taga plaksutas piitsa Juuli Paemurd. Oleks ta veel vei-dikenegi elanud, siis ta oleks hävituspataljonimeestele öelnud, et nad teda niisuguses olekus mitte koju ei toi-metaks, kuna emal ei olnud teisi lapsi ja ta kartis juba sõja puhkedes otsekohe, et Hennuga võib midagi juh-tuda.

UUDE PINNASESSE

Vaevalt jõudsid nad määratud kellaajaks vagunite seisukohani. Kraami oli väga palju. Õie arvas, et pole vaja midagi erist kaasa võtta. Ema kartis pikka põgenikupõlve ja pakkis, pakkis, kutsudes tüdart kord siia, kord sinna abiks.

Nüüd olid nad juba seitsmendat tundi jaamas. Kolm vagunit kraamiga, naised, lapsed ja vanamehed. Iga minut pidi tulema rong, mille külge pidi haagitama vagunid kaevandusest evakueeritute-ga. Esialgu ei jul-getud vagunitest väljagi minna. Siis tuli vedur ja ajas vagunid veelgi kaugemale haruteele õlitsisternide ja platvormide vahele.

Jaamakorraldaja ei teadnud täpset väljasõiduaega.

Liikusid jutud, et Saksa lennukid on pommitanud Soldinot ja rongid, mis Narva suunas liiguvad, ei pääse kaugemale, kuhjuvad Oru, Toila, Jõhvi jaamadesse.

Kusagil, kas Orul või Toilas, olid bandiidid eelmisel ööl rünnanud evakueeritavate ešeloni. Õie ütles emale, et ärgu ta pangu tähele jutte, millel pole mingit alust. Tal oli pööraselt kahju emast, kelle nägu oli neil tun-didel üksainus hirm ja ahastus.

Kuum päev jõudis õhtusse. Jaamahoone taga tukku-sid põlised jalakad, olles kummalises vastuolus inimeste hinges tormitseva rahutusega. Vesi, mis voolas kraanist toobrisse, oli külm ja karastav. Kõik see tuttav ja rahu-lik jäi maha, sissetungijate purustada ja tallata. Või suudetakse nad peatada kusagil seal, kus praegu tea-takse olevat rinne?

Õie pani veetoobri perroonile ja jäi kuulama dik-tori sügavat häält:

«Olles tabanud täpsete laskudega ohvitseri ja mitut sõdurit, mürdsid luurajad läbi piirajaist...»

Diktori hää! meenutas Heinot ja süda tõmbus valusalt kokku. Sõita ära ilma teda nägemata, ilma teadmata, kus ta on. Ja kus on kõik teised klassikaaslased? Kas Niina sai kätte kirja, mille ta üleeile posti pani?

«Paljud vangilangenud Saksa sõdurid jutustavad ülekuulamistel, et nad võeti okupeeritud Prantsusmaal asuvaist garnisonidest, paigutati rongidele ega öeldud, kuhu neid saadetakse...» Mis tähtsust sellel on? Toodi nad Prantsusmaalt või mujalt, öeldi või mitte — nüüd nad on tunginud meie maale, et kiskuda lahti inimeste nende igapäevasest elust ja ümbrusest nagu taimi mullast.

«Hollandis kasvavad päevast päeva sümpaatiad nõukogude rahva vastu ja poolehoid tema isamaasõjale saksa fašismi vastu. Paljud hollandlased kõnelevad: «Venelased suutsid vastu panna mongolite sissetungile; venelased purustasid Rootsi kuninga Kaarel XII; nad ajasid ära Napoleoni. Vene rahvas temale omase jõu ja vaprusena hävitab igasugused vaenlased.»»

Isamaasõda! Sõda! Nüüd see siis toimub praktiliselt omal maal.

Talvel nad vaidlesid. Olid kõik suured teoreetikud. Henn Onton oli see, kes näis neil päevil kõige targemana, võis peast tsiteerida Marxi ja Engelsit. Seesama Henn mässis enda sõja küsimuses vastuoksuste rägastikku. Heinost ei osanud siis veel keegi arvata, et ta võib poliitilises vaidluses võita kooli kõige suurema teoreetiku. Aga Heino teadmised ja loogika osutusid tugevamaks. Komsomoli koosolek lõppes sel korral hilja.

Väljas tuiskas lund. Õie tahtis minna koos Heinoga. Aga Henn ei jätnud neid kahekesi, tal oli piinlik ja ta püüdis sõnaohtrusega ning ajaloo kahmatud näidetega oma viga parandada. Aga just ajalugu oli Heino eriala, ja õnnetu teoreetik Henn rabeles, nii et tal järgmisel päeval polnud häält.

Õie oli tol õhtul Henu peale käratanud, et ta ükskord aru saaks, et Heino ei opereerinud niivõrd oma subjektiivsete arutlustega kui võrd autoriteetsete seisukohtadega.

Kus on nüüd kõik need, kes võtsid sel õhtul osa vaidlusest? Kas nemadki tunnevad praegu endid taimedena,

kelle juured on välja tõmmatud niiskest toitvast elumullast kõrvetava kuiva põuatuule meeleva? »

«... Selles rindelõigus näitasid komandör Semjonovi allüksuse võitlejad üles erakordset vaprust. Hitlerlased suure arvu tankide toetusel...»

Oi, ema tahtis ju vett! Oli vaja keeta teed. Süüa midagi. Oodata lahtiste silmadega und, oodata vedurit, mille taha haagitakse tagavarateele ununenud vagunid, kuulata mootorite undamist õhus, kaugeid plahvatusi Soome lähel ja võib-olla ka raudteel, tunda ängistavat hirmu suveöö hämaruse ees, mille varjus tegutsevad juba need, kes ütlesid endid olevat eesti mehemele esindajad. Küllap on nüüd nende hulgas Valdur Pastak, kes juba aprillis kadus linnast nagu vits vette. On ehk ka see vibalik Rein Kütt, kes ütles Heinole ja Antsule, kui nad olid komsomoli vastu võetud: «Kahetsete seda veel rängasti.» Võib-olla luurasid nad kusagil siinsamas lepadrikus, kust lookles tuttav, loendamatu kordi käidud tee. Vagunisse ronides tuli need kahtlused maha raputada. Ema vajab tuge.

Pärast pesemist külma veega tundis ta äkki jaamaülema aiast hoovavat lillede ja tilli lõhna. Siis ta leiu-taski suure tõe: kui inimesel kipub tuju langema, siis pesku ennast külma veega. Hoopis teine tunne. Vagunis hakati naerma. Tulevikule mõtlemine heideti hetkeks kõrvale ja tardumus asendus tegevusega. Pumbati elu sisse priimustele, kolistati toobritega, otsiti lagedale vajalikud kastrulid ja pannid, leiutati lõbusaid võrdlusi olustikule, millesse neid elu oli ootamatult toonud. Loominguvõime elab inimeses imetlusväärse visadusega.

Õö. Vaikus. Vagunist kostis norskamist. Kaevanduse poolt tossutas vedur kiirust kahandades. Jaam elustus. Rööpaseadja viled ja vedurihuiked oleksid nagu laulnud hünni minevikule, muretule lapsepõlvele. Veduri ajalik pahvimine ja haakimise kolin tõi magajaid ärkvele.

Ei lähe veel sõiduks? Muidugi! Oli oli tähtsam, oli tuli õö katte all teele toimetada. Inimesed võisid oodata.

Õie pidi eemalduma nurisevatest häälest. Ta tahtis unistada, meenutada rahulikku suviseid öid lahtiste akendega, sügishommikuid siinsamas jaamas, kui sai oodatud rongi, mis viis teda kooli.

Nüüd tuli sõita vastu tundmatule tulevikule, teadmatusse kohta, tundmatute inimeste hulka, aimamata, mismoodi olla vajalik ja kasulik hirmsas heitluses. Nüüd tuli olla koormaks, ummistada kõige selle koliga raudteid, mida vajas sõjavägi ja sõjavarustus. Koor- maks, mis mõtles, tundis, naeris ja nurises...

Pingid perroonil meenutasid rahulikku aegu. Neil ei istunud keegi, sest polnud enam tavalisi reisijaid. See- pärast tundus imelikuna istuda ihuüksinda soojal suve- ööl perroonipingil, teadmata, kui palju on veel rongini- aega, teadmata, millal lõpeb sõit.

Võib-olla sellepärast näiski esialgu pika tumeda- päise noormehe ilmumine unenäona. Või oli ta vahepeal tõesti suikunud ja noormehe elav kuju ta ees näis une- näo jätkuna.

«Näed siis, kuidas veel kokku juhtusime.»

«Heino!»

«Mina.»

Tal oli karabiin õlal. Tugevast riidest pluus, treening- püksid ja tumedaks põlenud nägu. Kuidas talle kõik sobis!

«Meid on siin terve bussitais. Operatsioon pole arva- tavasti kuigi tõsine.»

Tütarlaps jõudis alles nüüd reaalsesse maailma.

«Sa tulid?»

«Me tulime jaamast läbi, et bensiini võtta. Ja järsku, vaatan — sina!»

«Aga kuidas... kuidas sa sattusid?»

«Olen hävituspataljonis. Peame juba lahinguid võsa- vendadega, olgu nad neetud.»

Tütarlaps märkas püssi, granaate vööl. Ta tahtis öelda midagi niisugust, millega oleks kõik südamest öeldud. Selle asemel kuulis ta ennast lausa rumalusi rääkivat:

«Näed, ja meie kolime. Lihtsalt kole. Igasugu asju on vagun täis, just nagu sõidaksime põhjanaba ekspedit- sioonile.»

«Tead, Öie, ma... olin sinu pärast väga rahutu.»

«Heino, mina olen sinu pärast samuti. Lihtsalt hir- mus on mõelda, mis saab. Mis sellest kõigest tuleb?»

«Sellest tuleb suur võit. Me peame õiglast sõda.»

«Oo, ma just täna meenutasin seda vaidlust, mäletad,

siis, kui tuiskas hirmsasti. Henn ajas mingit segast juttu sõjavägedest kui inimkonna kihvadest ja sina...

«Õie...»

«Jah?»

«Hennu ei ole enam.»

«Mis?!»

Vaikus. Lääne poolt kostis veduri huige. Semafori traadistik nende selja taga tegi järsu nõksatuse.

«Kuradi rumalasti langes... see veendunud hing. Bandiidid. Läks hobuseid mobiliseerima ja... ja meie poisid tõid ta täna hommikul läbilastud peaga linna.»

«Täna hommikul? Issand!»

«Ei ole issandat, Õie. On bandiidid ja oleme meie. Ja meie jääme.»

«Ma ei suuda seda ette kujutada. Ah, temal läks alati teisiti, kui ta kavatses. Henn Onton! Ja teda pole enam. Teda ei saagi enam iialgi näha. Ei aasta pärast, ei kümne aasta pärast. Me ju oma lõpuõhtul töotasime kindlasti kokku koguneda... kümne aasta pärast...»

«Õie, suru praegu maha kõik see. Ei ole vaja. Praegu on liiga raske, et elada nii... noh... ühesõnaga, sa mõistad. Praegu tuleb elada momendile. Tegutseda. Mind oodatakse. Mehed ootavad.»

«Sa lähed? Sa võid ju ka...» ei suutnud tütarlaps kurku takerdunud sõnu välja öelda.

«Võin. Väga võimalik. Ütlesin oma emale ja... isale, nad evakueeruvad samuti, võib-olla kohtute teel, ütlesin nendele ja luba, et ütlen ka sulle: ma ei taha surra rumalalt, kasutult, mõttetult. Aga ma ei hoia ka oma nahka. Nii. Ja pea meeles — meie jääme.» Heino seisis nagu ikka väga sirgelt ja vaatas kuhugi kaugusesse.

«Meie jääme,» kordas tüdruk masinlikult, ainiti rääkijat silmitsedes.

«Usud sa seda?» nõudis Heino tungivalt, nagu oleks sõltunud sellest kõik.

«Usun. Aga kas sina jääd? Kas meie kahekesi jääme?»

Lähenev rongimüra sundis midagi nagu ette võtma, midagi veel kiiresti teineteisele ütlema, justkui oleks üks neist ära pidanud sõitma ja teine perroonile jääma. Pikk ešelon kaubavaguneid vuras aga nendest peatu-

mata mööda. Kui müra vaibus ja lõpuks hoopis käänu taha hajus, ei korranud tütarlaps viimast küsimust, ehkki see jäi vastuseta.

Noormees kohendas püssirihma.

Tütarlaps haaras äkki ta käest ja ütles:

«Tule!»

Nad läksid jaama kaubakuuri juurde. Siit ei nähtud neid. Kostis autosignaali. Kolm pikka vajutust.

«Jumalaga, Heino. Võib-olla ei näe?»

«Nägemiseni,» naerutati elurõõmsalt vastu. «Mis tujud sul on? Kindlasti — nägemiseni. Ära mõtlegi teisiti. Kohtume veel, kui... ootad. Kas ootad?»

«Ootan.»

Noormees läks. Liiv krudises ta raskete saabaste all. Käigul keeras end ringi ja tõstis käe. Naeratas. Niisama lihtsalt, nagu sõidaks ta suvepuhkusele. Läks. Kadus. Ei! Just sel silmapilgul, kui Õie sööstis talle järele, tuli ka tema jaamahoone tagant perroonile tagasi:

«Ma tahtsin sulle veel midagi öelda.»

«Ja mina sulle.»

Nad vaatasid teineteisele otsa. Uljus oli noormehe pilgust kaugel ja armunud lahkuja nukrust polnud ka. Neis oli valu, seesama, mis peegeldus ka väriseva tütarlapse silmades. Nad tajusid nüüd ilma ühegi sõnata möödunud päevade ilu, erutava talve ja uimastava kevade muusikat. Oli ju alles hiljuti seistud trepil kevadõhtu hämaruses ja tajutud iga veretuksega vastastikust tõmbust, silmade läiget, hääle varjundeid. Hämarus oli nüüd sama. Needsamad silmad, käed, hääled. Ja hirmus valu, et kõike seda enam ei ole. Seda juba enam ei olnudki. Mida pidid nad ütlema teineteisele? Sõnu ei leitud.

Häiriv autosignaal käristas nad tagasi tegude maale. Tõde, mis räägiti sõnadeta, aitas siiski pisut. Muidu oleks kukkumine liiga järsk, liiga kohutav.

Kui buss kadus silmist, läks tütarlaps väsinult sama perroonipingi juurde, seisis selle ees tükk aega. Järsku käisid läbi ta kitsaste ümarate õlgade tasased kiired tõmblused. Ta laskus pingile ja hakkas ohjeldamatult nuuksuma.

Võimatult raske tundus juurdumine uude pinnasesse.

Aga juurduda tuli ning kastmiseks olid soolased pisarad nii hädavajalikud.

Nad tulid oma kasvulavast avamaale väga karmil aastaajal.

Sügavalt südame alt kuni õlanukkideni läbisid tõmblused noort keha.

Oli langenud üks nende hulgast. Esimene. See, kelle jaoks nutja kunagi ei leidnud sooja tunnet, lahket sõna, kelle pärast tal nii tihti tuli kannatus proovile panna ja väriseda piinlikkusest. See, kellest Niina lootis sirguvat ükskord tugeva ja tasakaaluka inimese. See, keda Heino pidas heaks poisiks. Ja kes vist samuti ei hoidnud oma nahka, nagu siinsamas perroonil seistes töötas Heino.

Töötas ja läks.

Tuli ainult selleks, et meenutada kaotatud elu, hirmsa klirinaga purunenud kujutluste kristalli.

Polnud enam sümfooniaorkestrit ümber musta tiibklaveri ja Õie Heinaru selle taga elustamas Beethoveni mässulisi mühinaid, nukraid mõtisklusi ja juubeldavaid eneseleidmisi. Polnud enam rahvahulka saalis ja tõmmuverelist noormeest seal hulgas kuulamas. Sest unistuste kude, näigu see oma hapruses ja pitsilisuses lausa hõljuvat, vajab oma tekkimiseks ja olemasoluks siiski köömnepõrre reaalsust.

Inimese vastupidavust on palju proovitud. Talle on laotud härja koormaid turjale ja kästud minna, teda on põletatud alanduse ja solvangute hõõgoradega ning sunnitud vaikima. Ta püsib. On aga juhuseid, kus inimeselt on võetud ka see jalajäljesuurune pinnas, millele toetub tema kauneim osa — tema unistus, tema fantaasia maailmast ja iseendast selles maailmas. Neil puhkudel on ette tulnud murdumisi.

Tütarlaps nuttis sel öhtul kaua.

Ta ei teadnud siis veel, et üsna pea tuleb paratamatuse tajut, hakkavad kulgema päevad karmis rütmis ning tekib uus unistuste aeg, valuline ja rikas, ärev ja ääretu.

Tal polnud siis veel aimugi sellest, kuidas hakkavad värisema käed, mis võtavad lahti rindelt saadud kirja, kuidas kuumalt ja lakkamatult hõõgub lootus rahuli-

kele vabadele päevadele hoiab avalil magamatusest paistetunud laugusid. Ja muidugi ei saanud ta siis veel aimata ka seda, kuidas võitjate marss pidutseval tänaval paisutab silmad vett täis, hoopis teistsugust kui see, mis valgus nüüd mööda palgeid rusikasse surutud kätele.

SISUKORD

Esimene osa

Uus tüdruk	7
Segased lood presidendiga	19
Naerud ja nutud	36
Tutvumisõhtu	46
Romantism	59
Realism	81
Puhtad tunded	101

Teine osa

Patukahetsuse õhtu	119
Päevade rütm	130
Kiudpilvitus ja tuuled	141
Oraatori oreool	151
Eksitused	160
Peaproov	174

Kolmas osa

Ümberistutamine	209
Uude pinnasesse	239

Виллем Гросс. РАСПРАВИВ КРЫЛЬЯ. На эстонском языке. Рисунки Х. Митт. Издательство «Ээсти Раамат». Таллин, Пярнуское шоссе, 10.

Toimetaja B. Kuusberg. Kunstiline toimetaja H. Tikand. Tehniline toimetaja A. Sepp. Korrektor Ü. Rattur

Ladumisele antud 20. III 1967. Trükkimisele antud 24. VII 1967. Paber 54×84/16. Trükipoognaid 15,5. Tingtrükipoognaid 13. Arvestuspoognaid 12,31. Tiraaž 24 000. Tellimise nr. 1991. H. Heidemanni nim. trükikoda, Tartu, Ülikooli 17/19. I Trükipaber nr. 2 — Kohila Paberivabrik

Hind 49 kop.

7-6-3